

ISSN 2616-7654 (Print)
ISSN 2617-8427 (Online)

**УКРАЇНСЬКИЙ ЖУРНАЛ
З БІБЛІОТЕКОЗНАВСТВА
ТА ІНФОРМАЦІЙНИХ НАУК**

2021 Випуск 8

**UKRAINIAN JOURNAL ON LIBRARY
AND INFORMATION SCIENCE**

Редакційна колегія

Головний редактор

Тетяна Новальська, доктор історичних наук, професор, Київський національний університет культури і мистецтв, Київ, Україна

Заступник головного редактора

Надія Бачинська, кандидат педагогічних наук, доцент, Київський національний університет культури і мистецтв, Київ, Україна

Відповідальний секретар

Галина Салата, доктор історичних наук, доцент, Київський університет культури, Київ, Україна

Редакційна колегія

Валентина Бездрабко, доктор історичних наук, професор, Київський національний університет культури і мистецтв, Київ, Україна

Андрій Білоцицький, доктор технічних наук, професор, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

Майя Войцеховська, доктор наук в галузі бібліології та інформології, професор, Університет Гданська, Гданськ, Польща

Генрік Голлендер, доктор гуманітарних наук, Асоціація EBIB, Варшава, Польща

Олександр Груша, кандидат історичних наук, доцент, Центральна наукова бібліотека імені Якуба Коласа, Мінськ, Білорусь

Ірина Давидова, доктор наук із соціальних комунікацій, Харківська державна академія культури, Харків, Україна

Євгенія Кулик, кандидат наук із соціальних комунікацій, Науково-технічна бібліотека ім. Г. І. Денисенка Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», Київ, Україна

Ірене Лопатовська, доктор філософії в галузі інформаційних наук, доцент, Інститут Пратта, Нью-Йорк, США

Валентина Медведева, кандидат педагогічних наук, професор, Київський національний університет культури і мистецтв, Київ, Україна

Роман Мотульський, доктор педагогічних наук, професор, Національна бібліотека Білорусі, Мінськ, Білорусь

Микола Сенченко, доктор технічних наук, професор, Книжкова палата України імені Івана Федорова, Київ, Україна

Олег Сербін, доктор наук із соціальних комунікацій, старший науковий співробітник, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

Алла Соляник, доктор педагогічних наук, професор, Харківська державна академія культури, Харків, Україна

Марія Хейг, доктор філософії в галузі інформаційної науки і технології, доцент, Університет Вісконсін-Мілуокі, Мілуокі, США

Тетяна Ярошенко, кандидат історичних наук, доцент, Національний університет «Києво-Могилянська академія», Київ, Україна

Микола Яцевич, кандидат педагогічних наук, доцент, Білоруський державний університет культури і мистецтв, Мінськ, Білорусь

Editorial board

Editor-in-chief

Tetiana Novalska, DSc in History, Professor, Kyiv National University of Culture and Arts, Kyiv, Ukraine

Deputy Editor-in-Chief

Nadiia Bachynska, PhD in Pedagogy, Associate Professor, Kyiv National University of Culture and Arts, Kyiv, Ukraine

Executive Editor

Halyna Salata, DSc in History, Associate Professor, Kyiv University of Culture, Kyiv, Ukraine

Editorial board

Valentyna Bezdrabko, DSc in History, Professor, Kyiv National University of Culture and Arts, Kyiv, Ukraine

Andrii Biloshchytyskyi, DSc in Technical Sciences, Professor, Taras Shevchenko Kyiv National University, Kyiv, Ukraine

Maja Wojciechowska, DSc in Bibliology and Information Science, Professor, University of Gdansk, Gdansk, Poland

Henryk Hollender, PhD in Humanities, EBIB Association, Warsaw, Poland

Oleksandr Hrusha, PhD in History, Associate Professor, Yakub Kolas Central Scientific Library, Minsk, Belarus

Iryna Davydova, DSc in Social Communications, Professor, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv, Ukraine

Yevheniia Kulyk, PhD in Social Communications, H. Denysenko Scientific and Technical Library of the National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kiev Polytechnic Institute", Kyiv, Ukraine

Irene Lopatovska, PhD in Information Sciences, Associate Professor, Pratt Institute, New York, USA

Valentyna Medvedieva, PhD in Education, Professor, Kyiv National University of Culture and Arts, Kyiv, Ukraine

Roman Motulskyi, DSc in Education, Professor, National Library of Belarus, Minsk, Belarus

Halyna Salata, DSc in History, Associate Professor, Kyiv University of Culture, Kyiv, Ukraine

Mykola Senchenko, DSc in Technical Sciences, Professor, Ivan Fedorov Book Chamber of Ukraine, Kyiv, Ukraine

Oleh Serbin, DSc in Social Communications, Senior Researcher, Taras Shevchenko Kyiv National University, Kyiv, Ukraine

Alla Solianyk, DSc in Education, Professor, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv, Ukraine

Maria Haigh, PhD in Information Science and Technology, Associate Professor, University of Wisconsin-Milwaukee, Milwaukee, USA

Tetiana Yaroshenko, PhD in History, Assistant Professor, National University of Kyiv-Mohyla Academy, Kyiv, Ukraine

Mykola Yatsyevych, PhD in Education, Associate Professor, Belarusian State University of Culture and Arts, Minsk, Belarus

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
KYIV NATIONAL UNIVERSITY OF CULTURE AND ARTS

**Український журнал
з бібліотекознавства
та інформаційних наук**

Науковий журнал

**Ukrainian Journal on Library
and Information Science**

Scientific Journal

Засновано у 2018 р.
Founded in 2018

**Випуск 8
ISSUE 8**

КИЇВ
ВИДАВНИЧИЙ ЦЕНТР КНУКІМ
KYIV
KNUKIM PUBLISHING
2021

Видання включено до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») відповідно до наказу МОН України від 17.03.2020 року № 409 за спеціальністю 029 – Інформаційна, бібліотечна та архівна справа.

Затверджено до друку та опублікування в мережі Інтернет Вченою радою Київського національного університету культури і мистецтв (протокол № 7 від 15.11.2021 р.)

Відповідальний редактор

Т. Новальська

Літературний редактор

К. Спрогіс

Редактор-перекладач

англійського тексту

Д. Фугалевич

Бібліографічний редактор

Г. Стешенко

УДК 02(477)(06)

Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук / редкол.:

Т. Новальська (головний редактор), В. Бездрабко, А. Білощицький [та ін.] ; відп. ред. Т. Новальська ; М-во освіти і науки України, Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. – Київ: Вид. центр КНУКіМ, 2021. – Вип. 8. – 170 с.

У випуску представлено публікації, в яких дискутуються питання Відкритої науки і Відкритого дотупу, обґрунтовується актуальність розширення проблематики бібліотекознавчих та книгознавчих досліджень шляхом виокремлення в цій царині дослідницького напрямку Comic Study, узагальнюються провідні тенденції у вивченні коміксу в сучасній гуманітаристиці, розглядаються актуальні питання управління даними досліджень, розкриваються ефективні підходи до інтеграції в освітні практики краєзнавчих електронних ресурсів і інформації історико-краєзнавчого характеру, обґрунтовується функціональний потенціал ВГО Українська бібліотечна асоціація в розвитку бібліотечної справи в Україні, аналізується інформаційні технології брендингу.

Авторами приділяється увага питанням інноваційного і навчально-методичного забезпечення освітнього процесу і формування фонду навчальної літератури для студентів спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа».

Видання орієнтоване на широке коло працівників бібліотечно-інформаційної сфери, науковців, викладачів вищих навчальних закладів, докторантів, аспірантів, магістрантів, усіх, хто досліджує теоретико-прикладні аспекти у сфері соціальних комунікацій та інформаційно-комунікаційних технологій.

Адреса редакційної колегії: КНУКіМ, м. Київ, вул. Чигоріна, 14, каб. 75
тел.: +38(067)1855242, e-mail: ibas.knukim@gmail.com

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації:
КВ No 23138-12978 Р від 08.02.2018 р.

ISSN 2616-7654 (Print)

ISSN 2617-8427 (Online)

© Київський національний університет
культури і мистецтв, 2021
© Автори статей, 2021

The Journal is included in the category "B" of the list of scientific professional editions of Ukraine in the field of study: 029 – Information, Library and Archives Management by Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine from 17 March 2020 № 409.

*Approved for publication and publication on the Internet by
the Academic Council of Kyiv National University of Culture and Arts
(Minutes of Meeting No. 7 from 15.11.2021)*

Responsible editor

T. Novalska

Literary editor

K. Sprogis

English text editor

D. Fuhalevych

Bibliographic editor

H. Steshenko

UDC 02(477)(06)

Ukrainian Journal on Library and Information Sciences / edit.: T. Novalska (Ed.-in-chief), V. Bezdrabko, A. Biloshchytskyi [and other]; Resp. ed. T. Novalska ; Ministry of Education and Science of Ukraine, Kyiv National University of Culture and Arts. – Kyiv : Publishing Centre KNUCA, 2021. – Issue 8. – 170 p.

The issue presents publications that discuss Open Science and Open access issues, substantiate the relevance of expanding the issues of library and bibliography research by selecting the research area of Comic Study, summarise the leading trends in Comic Study in modern humanities, discuss current issues of research data management, reveal effective approaches to the use of local lore electronic resources and historical and local lore information, their integration into educational practices, substantiate the functional potential of NGO The Ukrainian Library Association for the development of library business in Ukraine, analyse information technology of branding.

The authors analyse the issues of innovative and educational and methodological support of the educational process and the formation of the fund of academic literature for students of programme subject area 029 "Information, Library and Archival Studies".

The publication is aimed at a wide range of library and information workers, scientists, university lecturers, Doctoral candidates, PhD students, and MSc students, all of whom study theoretical and applied aspects in social communications and information and communication technology.

Address of editorial board: KNUCA, Kyiv, Chyhorina St., 14 off. 75
tel.: +38(067)1855242, e-mail: ibas.knukim@gmail.com

Certificate of state registration of printed mass media:
KB No 23138-12978 P from 08.02.2018

ISSN 2616-7654 (Print)

ISSN 2617-8427 (Online)

© Kyiv National University
of Culture and Arts, 2021
© Authors of articles, 2021

ЗМІСТ

CONTENTS

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ БІБЛІОТЕКОЗНАВСТВА ТА ІНФОРМАЦІЙНИХ НАУК

TRENDS IN DEVELOPMENT OF LIBRARIANSHIP AND INFORMATION SCIENCES

- Тетяна Ярошенко*
**ВІДКРИТИЙ ДОСТУП, ВІДКРИТА
НАУКА, ВІДКРИТІ ДАНІ:
ЯК ЦЕ БУЛО Й КУДИ ЙДЕМО (до
20-ліття Будапештської
декларації Відкритого Доступу)** 10
- Tetiana Yaroshenko*
**OPEN ACCESS, OPEN SCIENCE,
OPEN DATA: HOW IT WAS AND
WHERE WE ARE GOING (to the 20th
Anniversary of the Budapest Open
Access Declaration)**

- Дмитро Белов*
**ДОСЛІДЖЕННЯ КОМІКСУ
В СУЧАСНІЙ ГУМАНІТАРИСТИЦІ** 27
- Dmytro Belov*
**RESEARCH OF COMICS IN MODERN
HUMANITIES**

ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ, БІБЛІОТЕЧНОЇ ТА АРХІВНОЇ СПРАВИ

APPLIED ASPECTS OF INFORMATION, LIBRARY AND ARCHIVAL STUDIES

- Альона Мотько*
**ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ ПОТЕНЦІАЛ
ДІЯЛЬНОСТІ ВГО УКРАЇНСЬКА
БІБЛІОТЕЧНА АСОЦІАЦІЯ
З РОЗВИТКУ БІБЛІОТЕЧНОЇ СПРАВИ** 52
- Alona Motko*
**FUNCTIONAL POTENTIAL OF THE
ACTIVITY OF THE NGO UKRAINIAN
LIBRARY ASSOCIATION FOR THE DE-
VELOPMENT OF LIBRARY STUDIES**

- Євген Забіянов*
**КРАЄЗНАВЧІ ЕЛЕКТРОННІ РЕСУРСИ
В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ** 74
- Yevhen Zabiianov*
**LOCAL HISTORICAL E-RESOURCES IN
THE EDUCATIONAL PROCESS**

- Катерина Тимофєєва*
**ЕПІСТОЛЯРІЙ ЯК ІНФОРМАЦІЙНЕ
ДЖЕРЕЛО (НА ПРИКЛАДІ ЛИСТІВ
ПАНТЕЛЕЙМОНА КУЛІША
З МОТРОНОЮ БІЛОЗЕРСЬКОЮ)** 91
- Kateryna Timofieieva*
**THE EPISTOLARIUM AS AN INFORMA-
TION SOURCE (ON THE EXAMPLE OF
PANTELEIMON KULISH'S LETTERS TO
MOTRONA BILOZERSKA)**

БІБЛІОТЕЧНО-ІНФОРМАЦІЙНА ОСВІТА

LIBRARY AND INFORMATION EDUCATION

- Надія Бачинська,
Оксана Клименко*
**ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ
ЗІ СПЕЦІАЛЬНОСТІ 029
«ІНФОРМАЦІЙНА,
БІБЛІОТЕЧНА ТА АРХІВНА СПРАВА»:
ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ
ФОРМУВАННЯ ФОНДУ
НАВЧАЛЬНОЇ ЛІТЕРАТУРИ** 102
- Nadiia Bachynska,
Oksana Klymenko*
**TRAINING OF FUTURE SPECIALISTS
IN PROGRAMME SUBJECT AREA
029 "INFORMATION, LIBRARY
AND ARCHIVAL STUDIES":
MAIN TRENDS OF THE FORMATION
OF EDUCATIONAL
LITERATURE FUND**

<i>Олена Пшенічна, Дар'я Просяна, Світлана Сівак</i>		<i>Olena Pshenichna, Daria Prosianna, Svitlana Sivak</i>
ІННОВАЦІЙНІ МЕТОДИ ВИКЛАДАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «СТАНДАРТИЗАЦІЯ В ІНФОРМАЦІЙНІЙ, БІБЛІОТЕЧНІЙ ТА АРХІВНІЙ СПРАВІ» В УМОВАХ ЗМІШАНОГО НАВЧАННЯ	117	INNOVATIVE METHODS OF TEACHING THE COURSE «STANDARDIZATION IN INFORMATION, LIBRARY AND ARCHIVAL STUDIES» IN THE CONTEXT OF BLENDED LEARNING

ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ: ПРАКТИКА І ПЕРСПЕКТИВИ
INFORMATION TECHNOLOGY: PRACTICE AND PERSPECTIVES

<i>Світлана Чуканова</i>		<i>Svitlana Chukanova</i>
ПОНЯТТЯ «ДАНИ ДОСЛІДЖЕНЬ»: ВИДИ ТА ТИПИ ДАНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ У КОНТЕКСТІ ПРАКТИКИ УПРАВЛІННЯ ДАНИМИ	128	THE NOTION OF "RESEARCH DATA": TYPES AND KINDS OF RESEARCH DATA IN THE CONTEXT OF DATA MANAGEMENT PRACTICE

<i>Радомир Шчербаков</i>		<i>Radomyr Shcherbakov</i>
ІНФОРМАЦІЙНА СКЛАДОВА БРЕНДИНГУ: КЕЙС ЗАКЛАДІВ ГРОМАДСЬКОГО ХАРЧУВАННЯ	139	INFORMATION COMPONENT OF BRANDING: CASE OF PUBLIC CATER- ING INSTITUTIONS

<i>Юлія Чепелюк</i>		<i>Yuliia Chepeliuk</i>
ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНА СКЛАДОВА ДІЯЛЬНОСТІ ДИПЛОМАТИЧНИХ УСТАНОВ	155	THE INFORMATION AND ANALYTICAL COMPONENT OF THE ACTIVITIES OF DIPLOMATIC INSTITUTIONS

ПРОФЕСІЙНІ АКЦЕНТИ
PROFESSIONAL ACCENTS

<i>Євгенія Кулик</i>		<i>Yevheniia Kulyk</i>
ВГО УКРАЇНСЬКА БІБЛІОТЕЧНА АСОЦІАЦІЯ В ЕКОСИСТЕМІ НОВОЇ РЕАЛЬНОСТІ	164	NGO THE UKRAINIAN LIBRARY ASSOCIATION IN THE ECOSYSTEM OF THE NEW REALITY

**ТЕНДЕНЦІЇ
РОЗВИТКУ БІБЛІОТЕКОЗНАВСТВА
ТА ІНФОРМАЦІЙНИХ НАУК**

**TRENDS IN DEVELOPMENT
OF LIBRARIANSHIP AND
INFORMATION SCIENCES**

УДК 001.103:004.05-025.28
DOI: 10.31866/2616-7654.8.2021.247582

**ВІДКРИТИЙ ДОСТУП,
ВІДКРИТА НАУКА,
ВІДКРИТІ ДАНІ:
ЯК ЦЕ БУЛО І КУДИ ЙДЕМО
(до 20-ліття Будапештської
ініціативи Відкритого
доступу)**

*Тетяна Ярошенко,
керівниця Центру наукометрії та
цифрової підтримки досліджень,
Національний університет
«Києво-Могилянська академія»,
кандидатка історичних наук, доцентка
(Київ, Україна)
yaroshenko@ukma.edu.ua
ORCID: 0000-0002-2985-2333*

Вільний доступ до наукової інформації, прозорість дослідницьких процесів та даних – одна із найважливіших умов прогресу науки та наукової комунікації, основа міжнародної колаборації дослідників у глобальному світі. Світова пандемія COVID-19 вкотре яскраво засвідчила необхідність відкритого, оперативного та рівного доступу до наукової інформації для дослідників, незалежно від географічних, гендерних, чи будь-яких інших обмежень, сприяння обміну науковими знаннями та даними, наукового співробітництва та прийняття рішень на основі наукових знань і відкритих даних. Інтернет докорінно змінив наукову комунікацію, зокрема щодо моделі рецензованих наукових журналів, а також спосіб пошуку і доступу читачів до наукової інформації. Цифровий доступ сьогодні є вже нормою завдяки моделі відкритого доступу. Хоча з часу оголошення Будапештської ініціативи відкритого доступу минуло вже 20 років, і, незважаючи на численні здобутки та переваги, все ще існують перешкоди впровадженню цієї моделі, тривають певний опір комерційних видавництв та інших провайдерів, а також дискусії і в академічному середовищі. Модель відкритого доступу вже підкріплена різними стратегіями, політиками, платформами, застосунками, але все ще не є усталеною. Досі триває випробовування різних бізнес-моделей для наукових журналів, формується культура препринтів, відбуваються дискусії щодо етики наукових публікацій, інтелектуальної власності, потреб фінансування поширення результатів досліджень тощо. Розвиваються різноманітні платформи та застосунки, які допомагають дослідникам «відкривати» результати досліджень. Але цього вже недостатньо: бажано відкрити не лише результати, але й дані, інструменти і методи досліджень, дозволити їх використовувати для наступних досліджень у глобальному світі. Отже, досить бурхливо розвиваються концепції та практики відкритої науки, відкритих даних, розвитку дослідницьких інфраструктур тощо. У статті розглянуто основні етапи цього 20-літнього шляху та окреслено основні складові і тенденції сучасного етапу. Акцентовано на необхідності формування культури відкритої науки та створення мотивацій до її впровадження, сприяння застосуванню інноваційних методів відкритої науки на різних етапах наукового процесу, потреб євроінтеграції України та розвитку е-інфраструктур, необхідності відповідних соціокультурних і технологічних змін. Розглянуто основні міжнародні і вітчизняні практики та проекти в царині відкритого доступу і відкритої науки, зокрема Національний репозитарій академічних текстів і проєкт Національного плану відкритої науки. Наголошено на ролі бібліотек та бібліотекарів у впровадженні принципів відкритого доступу і відкритої науки.

Ключові слова: відкритий доступ, відкрита наука, відкриті дані, наукова комунікація, репозитарії, журнали.

Вільний доступ до наукової інформації – одна із найважливіших умов прогресу науки та наукової комунікації. Світова пандемія COVID-19 і глобальна криза охорони здоров'я вкотре яскраво засвідчили необхідність відкритого, оперативного та рівного доступу до наукової інформації для дослідників усього світу, незалежно від географічних, мовних, гендерних, чи будь-яких інших обмежень. Такий доступ має сприяти зменшенню нерівності в доступі до наукових досліджень, у т. ч. до даних, інфраструктур і ресурсів між різними країнами та регіонами; має забезпечити швидкий обмін науковими знаннями та отриманими даними, сприяти глобальному науковому співробітництву і прийняттю рішень на основі відкритих наукових знань та відкритих даних. Практики відкритого доступу, відкритої науки, відкритих даних, відкритого коду як ніколи актуальні сьогодні, розвиваються та впроваджуються в усьому світі. Відкриті дані досліджень призводять до збільшення цитувань, зростання академічного впливу дослідника та його інституції, ширших можливостей для організації колаборації і залучення фінансування.

З часу оголошення Будапештської ініціативи відкритого доступу минуло 20 років. У статті узагальнено основні етапи цього шляху, окреслено провідні сучасні тенденції та практики, зокрема щодо здобутків і перспектив для українських дослідників з огляду інтеграції до Європейського дослідницького простору.

Слід зазначити, що тема відкритого доступу та відкритої науки на разі недостатньо представлена у публікаціях вітчизняних дослідників у галузі бібліотекознавства та інформаційних наук, серед наявного наукового здобутку варто зазначити праці В. Копаневої (2017, 2018), О. Чмир, Т. Кваші, Т. Ярошенко (2011, 2017). Активніше ці питання вивчаються з огляду на юридичні, технічні, педагогічні та ін. аспекти А. Василенко (2019), Ю. Носенко, А. Сухіх (2020) та ін. Питання відкритої науки і відкритого доступу традиційно перебувають у фокусі наукової уваги наших закордонних колег, представлення їхніх результатів досліджень варто окремої уваги. Наведемо тезово лише окремі висновки:

- застосування принципів відкритої науки викликає опір комерційних видавництв, але відкриті репозитарії можуть допомогти вирішити завдання. Відкритість наукових даних та можливість їхнього повторного використання посилює якість (Murray-Rust, 2008);

- хоча відкрита наука висвітлює в широкому розумінні все, що стосується майбутнього створення і поширення знань, аргументи на користь відкритості існували задовго до розквіту інтернет-технологій та цифрової доби. Відсутність концептуальної ясності в терміні «відкрита наука» має бути подолана (Fecher & Friesike, 2014);

- значні зміни в оперативності поширення та доступу до наукової інформації, вищих цитуваннях, рецензуванні тощо в журналах відкритого доступу (Björk, 2017, 2021a, 2021b).

Численним дослідженням мотивації вчених до впровадження практик відкритої науки, зокрема проектам, що сприяють цьому, присвячені публікації І. Кучми ("Stepping up Open Science", 2016; Shearer et al., & Mounier, 2020; "Digital kills", 2021).

Отже, **Відкритий доступ до наукової інформації** (англ. Open Access) – низка принципів та практик, які забезпечують безкоштовний, оперативний, постійний, повнотекстовий доступ до наукової інформації для будь-якого користувача.

ча у глобальній інформаційній мережі. Ініціатива Відкритого доступу ("Budapest Open Access Initiative", 2001) «народилась» 2 грудня 2001 року на конференції, що проходила в Інституті відкритого суспільства в м. Будапешт, звідси й походить назва. Декларація була опублікована трохи згодом – 14 лютого 2002 р., тож і донині зустрічаємо дві дати «народження» руху відкритого доступу: 2001-й і 2002-й. 20-літній досвід впровадження цієї моделі наукової комунікації дає можливість узагальнити його основні етапи, складові, тенденції, окреслити майбутні напрями. Одним із авторів декларації був Peter Suber (2012), нині відомий фахівець у галузі наукових комунікацій Гарвардського університету (США). Декларація стверджувала, зокрема, таке: «Стара традиція та нова технологія перетнулися, щоб зробити можливим безпрецедентне суспільне благо. Стара традиція – це готовність учених та науковців публікувати плоди своїх досліджень у наукових журналах без оплати, заради допитливості і знань як таких. Нова технологія – це інтернет. Суспільне благо, яке вони роблять можливим, – це всевітнє електронне поширення рецензованих журналів та повністю безкоштовний і необмежений доступ до них усіх вчених, науковців, викладачів, студентів та інших зацікавлених осіб. Усунення бар'єрів, які заважають доступу до цієї літератури прискорить дослідження, збагатить освіту, дасть змогу навчатися багатим разом із бідними, а бідним разом із багатими, зробить цю літературу настільки корисною, наскільки це можливо, і закладе основу для об'єднання людства у спільному інтелектуальному діалозі та пошуках знань...

Література, яка повинна бути вільнодоступною онлайн, – це те, що науковці дають світові, не очікуючи оплати за це. Насамперед, такою літературою є рецензовані журнальні статті, але до неї також належать будь-які нереконзовані препринти, які автори можуть за власним бажанням розмістити онлайн із метою отримати коментарі або повідомити колегам про важливі результати досліджень. Існує багато ступенів і видів ширшого та простішого доступу до цієї літератури.

Під «відкритим доступом» до цієї літератури ми розуміємо її вільну та безкоштовну доступність у загальнодоступному Інтернеті, що дозволяє будь-яким користувачам читати, завантажувати, копіювати, поширювати, друкувати, шукати чи посилатися на повні тексти цих статей, залучати їх у процесі індексування, передавати їх як дані для обробки програмним забезпеченням або використовувати їх для будь-яких інших законних цілей, без фінансових, юридичних чи технічних бар'єрів, окрім тих, що невіддільні від отримання доступу до самого інтернету (виділення авт. – Т. Я.).

Єдиним обмеженням відтворення та розповсюдження та єдиним значущим впливом авторських прав у цій сфері має бути надання авторам контролю над цілісністю своєї праці та права належного визнання і цитування» ("Budapest Open Access Initiative", 2001).

Для досягнення відкритого доступу до наукової журнальної літератури тоді було рекомендовано дві взаємодоповнювані стратегії:

- самоархівування дослідниками їхніх рецензованих журнальних статей у відкритих електронних архівах – репозитаріях (так званий, «зелений шлях»);
- запуск нового покоління журналів, із відкритим доступом до їхнього вмісту, та підтримки існуючих журналів, які вирішили здійснити перехід до відкритого доступу («золотий шлях»).

Відкритий доступ працює за принципом покриття всіх витрат за рахунок автора чи його інституції, а також безкоштовного і безперешкодного онлайнного доступу всіх охочих (на відміну від існуючих моделей через організацію передплати, коли витрати покриваються тим, хто хоче отримати інформацію). Слід зазначити, що відкритий доступ – це не самвидав і не публічний домен. Він абсолютно сумісний з авторським правом, контролем якості через експертну оцінку, фінансовими витратами і доходами (навіть прибутком), престижем, якістю, кар'єрним просуванням, індексуванням та іншими функціями, допоміжними послугами, пов'язаними із науковою літературою, її розповсюдженням та зберіганням.

«Тоді це здавалось божевільною ідеєю», – згадує Мелісса Хагеманн, координаторка програм Інституту відкритого суспільства, – «але ми це зробили» (Hagemann, 2017).

Філософія руху відкритого доступу ґрунтується загалом на поглядах на відкрите суспільство, що були сформульовані філософом Карлом Поппером та соціологом Робертом Мертоном. Останній, зокрема, ще в 1942 р. заявив, що всі результати наукових досліджень мають бути в суспільному надбанні, а метою роботи дослідників є внесок у «спільний казан»: відмова від прав інтелектуальної власності заради розвитку колективного знання. Ці погляди, як відомо, поклав в основу діяльності Інституту відкритого суспільства та своїх фондаций відомий меценат Дж. Сорос. На втілення перших кроків руху відкритого доступу, зокрема, Дж. Сорос виділив 3 млн доларів США.

Будапештську ініціативу вважають відліковою точкою руху відкритого доступу. Однак все почалось набагато раніше.

Ще із середини ХХ століття багато хто критикував існуючу журнальну модель поширення знань: занадто дорого, неоперативно, дослідники фактично передавали всі права комерційним видавцям. Так звана «криза серіальних видань» тривала аж до появи інтернету. Епоха персональних комп'ютерів та інтернету створила умови для оперативнішого розповсюдження результатів наукових досліджень. Спочатку через поширення статей електронною поштою, згодом через FTP, тоді Gopher, зрештою пізніші застосунки та можливості інтернету. Тож, «перші ластівки» відкритого доступу до наукової інформації з'явилися одночасно з упровадженням комп'ютерних технологій, хоча спершу вони й не були успішними через погані комунікаційні мережі та недосконалість технічних і програмних засобів. Від розсилання статей та доступу до порівняно невеликих за обсягом архівів (сайти журналів, чи окремі архіви) – до створення спеціальних електронних архівів – репозитаріїв. Перший безкоштовний для користувачів онлайнний рецензований журнал «New Horizons in Adult Education» з'явився у 1987 р. як проєкт Університету Сіракузи у США, а трохи згодом – журнал «Psychology» від Американської психологічної асоціації, і число таких журналів продовжувало зростати. Втім, тоді під відкритим доступом мали на увазі лише безкоштовний доступ, і часто плутали із «самвидавом», інформацією якого ніхто не рецензував.

Вже у 1991 р. фізик Paul Ginsparg зі США створює знаменитий архів препринтів arXiv.org, щоб фахівці могли, виклавши свої препринти чи вже опубліковані роботи, дискутувати та обмінюватися думками. Швидко до професійної спільноти фізиків приєдналися інші дослідники, тож із часом arXiv стає одним із найбільших тематичних репозитаріїв наукових статей та препринтів із фізи-

ки, інформатики, математики, біології, статистики. Те, що починалося на одному комп'ютері в лабораторії у Лос-Аламосі, тепер працює на трьох потужних серверах і 15 дзеркальних майданчиках по всьому світу, в репозитарії нині зберігається майже 2 млн депозитів (препринтів та постпринтів), щомісячне поповнення становить понад 16 тисяч, щорічне завантаження – понад 70 млн. Належить проект Корнелльському університету (*Cornell University, США*) і вважається частиною його бібліотеки, річний бюджет проекту понад 700 тис. доларів США.

Цей проект став не просто майданчиком для поширення результатів досліджень, але фактично змінив парадигму наукової комунікації в галузі фізики та дотичних дисциплін. Як зазначається в щорічному звіті проекту, серед важливих його цінностей, окрім відкритості, прозорості, гнучкості, також те, що він формує спільноту не просто пасивних одержувачів інформації, а мережу колег, партнерів, дослідників, які спільно створюють нові знання: «люди та їхня взаємодія важливіші, ніж процеси та інструменти» (ArXiv, 2020).

ArXiv став зразком для створення багатьох інших тематичних (предметних) репозитаріїв, таких як, наприклад, BioRxiv для біологів, medRxiv для медицини, SocArXiv – із суспільних наук, AgriXiv – із сільського господарства, Pre RePEc (Research Papers in Economics) з економіки, E-LIS із бібліотечних студій та ін.

Репозитарії – «зелений шлях» відкритого доступу

Отже, репозитарій – організована колекція цифрових документів та набір сервісів навколо цієї колекції, яка репрезентує результати наукових досліджень (окремих дослідників, інституції чи галузі загалом) у вільному, безперешкодному онлайн-доступі, а також забезпечує довготривале, надійне їх зберігання. «Зелений шлях» не вимагає повної перебудови системи наукових публікацій, автори можуть продовжувати публікувати свої статті в журналах (як у комерційних, так і у відкритих), а згодом архівувати їх та забезпечити до них вільний доступ у репозитарії. Тому дослідники вважають, що саме цей шлях – стовідсотково успішний і вирішить із часом усі проблеми доступу до наукової інформації.

У 2021 році у світі нараховується вже майже 6 000 репозитаріїв: тематичних, інституційних, міждисциплінарних, урядових – за даними Directory of Open Access Repositories (див. рис. 1).

Найчастіше репозитарії асоціюють із університетами та іншими науковими інституціями, а їх зміст – із науковими та навчальними документами (статтями, дисертаціями, тезами, навчальними матеріалами тощо). Тож, на сьогодні у світі найбільше саме мультидисциплінарних архівів, таких, що містять постпринти опублікованих статей (4049), дисертації (3352), матеріали конференцій (2209) тощо.

Репозитарії підтримують протокол обміну метаданими Ініціативи відкритих архівів OAI-PMH – Open Archives Initiative Protocol for Metadata Harvesting, завдяки чому вони сумісні з іншими ресурсами, і користувачі можуть знайти матеріали таких архівів, навіть не знаючи про їх існування, розташування і зміст. Протокол також забезпечує «збирання» (гарвестинг) даних із різних репозитаріїв в одну глобальну віртуальну бібліотеку. Для створення і підтримки OAI-сумісних архівів здебільшого використовують безкоштовне програмне забезпечення із відкритим кодом. Серед найбільш популярних у світі – Dspace, E-print, BEPress, Fedora, Digital Commons, Greenstone, OPUS, Wildfire та ін. Але є репозитарії, що використовують

комерційне програмне забезпечення (наприклад, Digitool від ExLibris). За популярністю програмного забезпечення, на якому працюють репозитарії у 2021 р., все ще лідирує DSpace (39 % репозитаріїв) (див. рис. 2). Від першого виходу у 2002 р., спершу як продукт альянсу HP-MIT, DSpace використовується у понад 1400 установах по всьому світу, від великих університетів до невеличких освітніх коледжів, культурних організацій та дослідницьких центрів. Програмне забезпечення розповсюджується під ліцензією BSD, котра дозволяє користувачам налаштовувати та розширювати його за їхніми потребами.

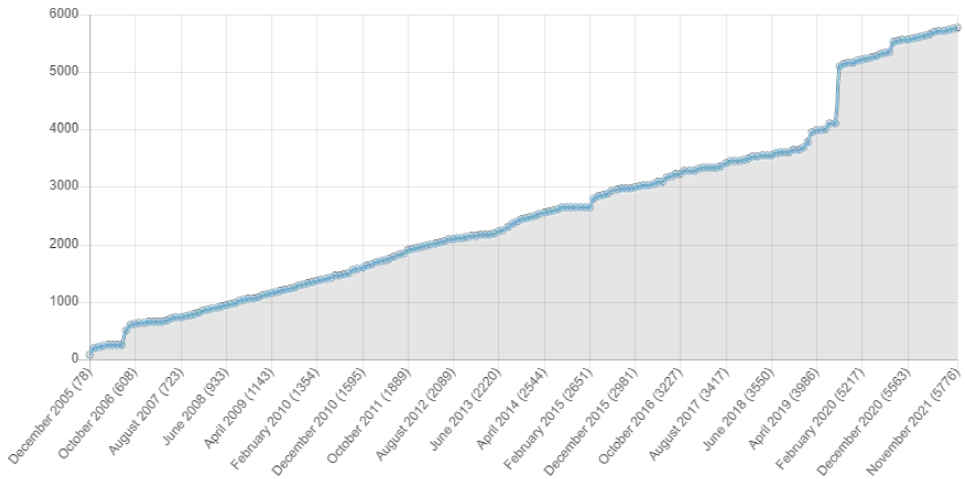

Рис. 1. Зростання кількості репозитаріїв за 2005–2021 рр. Скриншот.
Джерело: https://v2.sherpa.ac.uk/view/repository_visualisations/1.html.

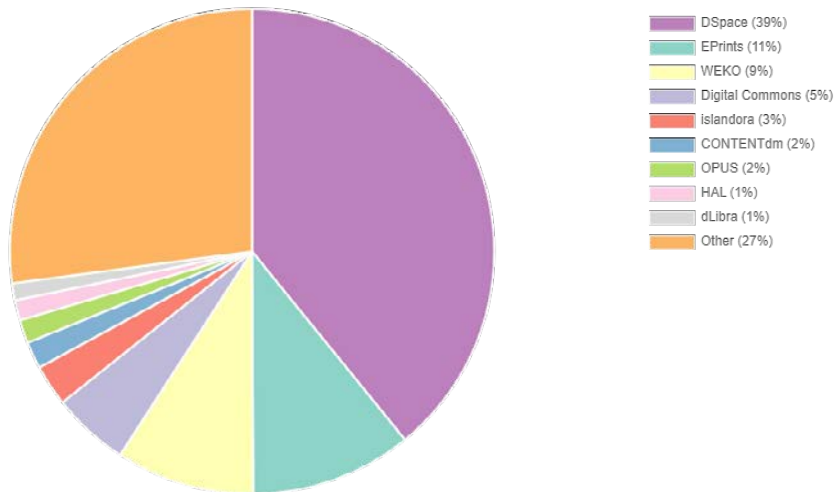

Рис. 2. Програмне забезпечення, на якому побудовані репозитарії. Скриншот.
Джерело: https://v2.sherpa.ac.uk/view/repository_visualisations/1.html.

Серед країн-лідерів по руху репозитаріїв – США (914), Японія (681), Сполучене Королівство (317). Втім, Україна теж виглядає доволі привабливо у цьому списку – 106 зареєстрованих репозитаріїв (див. рис. 3).

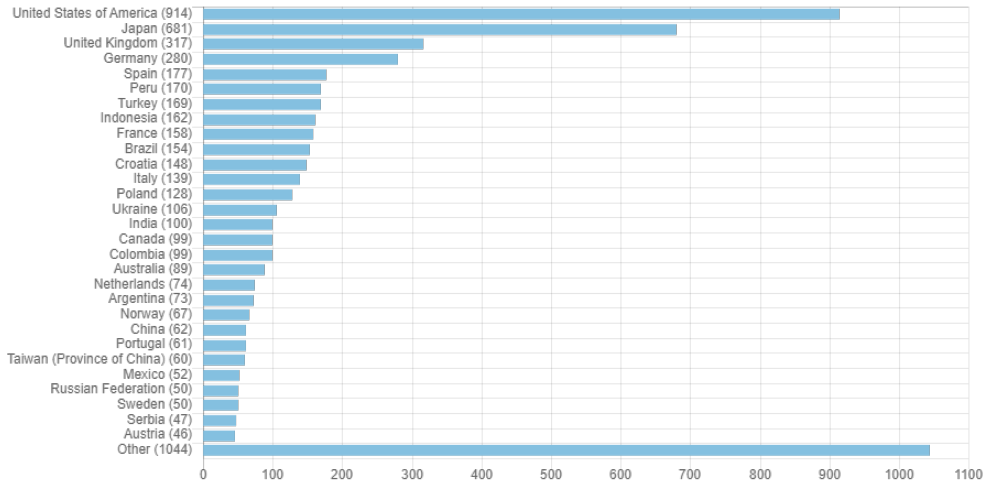

Рис. 3. Кількість репозитаріїв за географією. Скриншот.

Джерело: https://v2.sherpa.ac.uk/view/repository_visualisations/1.html.

Отже, у 2021 р. в Україні діє понад 100 інституційних та тематичних репозитаріїв, перші з яких були зареєстровані ще у 2007 р. Нині найбільшими за обсягом та популярністю є університетські репозитарії: eSSUIR – електронний архів Сумського державного університету, eKMAIR – електронний архів Національного університету «Києво-Могилянська академія», ELARTU – архів електронних матеріалів Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя, eKhNUIR – електронний архів Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, ARRChNU – інституційний репозитарій Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, ELAKPI – електронний архів Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» та ін.

У 2016 році Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 22.07.2016 р. № 504-р схвалене створення Національного репозитарію академічних текстів (НРАТ – <https://nrat.ukrintei.ua/>), затверджено Положення, в якому описані базові поняття, структура репозитарію, порядок його створення та роботи, затверджено регламент. Передбачається, що НРАТ виконуватиме функцію загальнодержавної розподіленої електронної бази даних, в якій накопичуються, зберігаються і систематизуються академічні тексти. До національного репозитарію включаються такі академічні тексти:

- дисертації на здобуття наукових ступенів та автореферати дисертацій;
- кваліфікаційні випускні роботи здобувачів вищої освіти;
- статті у наукових виданнях, у тому числі всі статті (сукупність статей), на підставі захисту яких присуджено науковий ступінь;

- монографії, у тому числі ті, на підставі захисту яких присуджено науковий ступінь;
- наукові видання;
- звіти у сфері наукової і науково-технічної діяльності;
- депоновані наукові роботи;
- підручники, навчальні посібники та інші науково- та навчально- методичні праці;
- публікації, розміщені авторами на інтернет-платформах для обміну науковими публікаціями ("Положення про НРАТ", 2017).

Призначення НРАТ – зробити максимально доступною для суспільства наукову інформацію України і світу, що сприятиме розвитку освітньої, наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності шляхом поліпшення доступу до академічних текстів та сприяння академічній доброчесності.

Національний репозитарій складається із центрального репозитарію, що підтримується розпорядником Національного репозитарію, і локальних репозитаріїв, що підтримуються інституціональними учасниками.

Нині репозитарій вже почав функціонувати, і станом на листопад 2021 р. у НРАТ представлені 162,2 тис. звітів про наукові дослідження (з них доступно у формі повних текстів 107,3 тис.) та метадані 162,4 тис. дисертацій на здобуття наукового ступеня (з них доступно у формі повних текстів 107,9 тис. дисертацій у комплекті з авторефератами). Статистика використання також свідчить про те, що ресурс набирає популярності (у середньому 2171 запит на добу). Сподіваємось, НРАТ продовжуватиме «нарощувати» потужності, і виступатиме надійним «єдиним вікном» вітчизняної наукової інформації. НРАТ також виконуватиме важливу аналітичну роботу, зокрема щодо динаміки публікаційної активності та розвитку наукової, освітньої, інноваційної діяльності та відповідної інфраструктури, проводитиме аналіз вітчизняного наукового ландшафту, виконуватиме наукометричні та бібліометричні дослідження (оцінка цитованості в розрізі окремих публікацій, авторів, предметних галузей, наукових інституцій тощо). Наповнення репозитарію дисертаційними та студентськими роботами забезпечить не лише оперативний доступ, але й сприятиме академічній доброчесності.

Журнали відкритого доступу

У 1999 році британська компанія BioMed Central https://ukmaedu-my.sharepoint.com/:w/g/personal/yaroshenko_ukma_edu_ua/ETSJUaq6YE5Hq-ZDuKQh8acBBjeM_Y2ONhfSYe3VBtVupkw розпочала видання перших журналів відкритого доступу (безкоштовних для користувачів) із геномної біології. Приблизно в цей же час лауреат Нобелівської премії з медицини Harold Varmusta його колеги Patrick Brown та Michael Eisen (2000) ініціювали петицію до дослідників світу з вимогою не публікуватися в наукових журналах, які не «відкривають» доступ до статей одразу після випуску, або не пізніше 6 місяців після випуску журналу. Петицію підписали 34 000 вчених із 180 країн світу! Згодом дослідники отримали грант у 9 млн доларів США від Gordon and Betty Moore Foundation та заснували некомерційну організацію Public Library of Science (PLOS). У 2003 р. проект PLOS ініціював створення журналів відкритого доступу (нині у проекті таких 12), за публікації в яких мали сплачувати автори чи інституції, де працюють дослідники, а всі інші користувачі мають доступ до всіх публікацій абсолютно безкоштовно. Ця модель APC (англ. *Article processing*

charge – сплати за публікацію) – вже стала стандартом у світі журналів відкритого доступу. У 2020 р. PLOS запропонував дві нові моделі – Community Action Publishing та Flat Fees, які значно зменшують або скасовують взагалі плату за публікацію у відкритому доступі для авторів видань PLOS, натомість організації сплачують невеличку фіксовану щорічну плату. Проєкт PLOS відомий також моделлю мультидисциплінарного мега-журналу PLOS ONE: 200 тисяч статей з 2004 року від дослідників із 207 країн світу із 219 предметних галузей! Журнал справді вважають найбільшим у світі за кількістю статей в одному випуску (31 тис. у 2013 р., всього понад 200 тис.), що підтверджує припущення автора цієї публікації, що світ рухається від журнально-орієнтованої до статейно-орієнтованої моделі, і вже неважливо, в якому саме журналі опубліковано статтю, зі збереженням основи цієї моделі – незалежної експертної оцінки через peer review (Ярошенко, 2010).

Нині Довідник журналів відкритого доступу (DOAJ) вже нараховує понад 17 тис. назв журналів на 80 мовах зі 130 країн світу, причому понад 12 тис. – журнали, які зовсім не беруть плати за публікацію. Зауважимо ще раз, що журнали відкритого доступу так само дотримуються журнальних політик щодо рецензування, доброчесності, етики тощо, і немає жодних сумнівів щодо якості цих журналів. Критерії щодо включення журналів для індексації в DOAJ досить високі, тож лише 387 журналів з України (із понад 2000 у Переліку МОН) потрапили сюди, і лише 20 отримали найвищу оцінку DOAJ SEAL (відповідність найвищим стандартам та політикам). 175 журналів у Довіднику представляють бібліотечні та інформаційні студії.

Слід зазначити, що стратегія «золотого шляху» насправді сьогодні представлена вже різними «кольорами».

«Золотими» вважаються журнали відкритого доступу з бізнес-моделлю сплати автором за публікацію. Всі потужні видавництва, навіть такі глобальні, як Elsevier, Springer чи Taylor & Francis мають, крім передплатних, також такі «золоті» журнали, а плата за публікацію може сягати кількох тисяч доларів США. Щороку компанія Delta Think OA Market Sizing аналізує ринок журналів із відкритим доступом, і стверджує, що близько 36 % журнальних статей вже публікуються у відкритому доступі, а «вартість» цього ринку в 2021 р. становитиме понад 1 млрд доларів США. Досить бурхливе зростання публікацій у відкритому доступі також пояснюється впливом світової пандемії COVID-19 (Pollock & Michael, 2021).

З'явилися також «діамантові» (або «платинові») журнали відкритого доступу, які повністю безкоштовні для авторів: передбачається, що за всі редакційні процеси, наповнення сайту журналу, архівування тощо відповідають, у т. ч. фінансово, інституції – видавці, або ж фонди, що спонсорують такі публікації. Для дослідників публікація в такому журналі завжди безкоштовна. Таких у світі вже близько 29 000, або 73 % із представлених у DOAJ, вітчизняні журнали також часто використовують цю модель. Зауважу, що такі фонди часто створюються саме в університетських бібліотеках, які виконують потрібні наукометричні та бібліометричні аналізи, допомагають дослідникам у виборі журналу, оформленні звітів управління даними тощо. Сподіваємось, ця модель буде поширена і в Україні.

«Гібридний» відкритий доступ відноситься до видавничої моделі, в якій журнали на основі передплати дозволяють авторам зробити доступ до окремих статей у платному (передплатному, ліцензованому) журналі відкритим («золотим») одразу після оплати за публікацію.

Де ми зараз і куди рухаємось

Із часів Будапештської (2001 р.), а трохи згодом згодом Берлінської декларації про відкритий доступ до наукових та гуманітарних знань (2003 р.) та Бетесдської заяви про Відкритий доступ до публікацій (2003 р.) світ наукової комунікації змінився кардинально: у відкритому доступі вже майже 30 % світової наукової інформації, а в деяких предметних галузях – переважна більшість.

Політики (мандати) відкритого доступу підтримали всі важливі міжнародні організації та фонди, що фінансують дослідження: Європейська комісія, Національний інституту здоров'я США, Фонд Білла та Мелінди Гейтс, Національна Наукова Фундація США, Фундація Wellcome Trust та багато інших. З'явилися численні платформи та застосунки, які допомагають «відкривати» дослідження: Science Open, IScience, Open Access Button, Canary Haz, Unpaywall, ZENODO та ін., цьому ж сприяють і академічні соціальні мережі, такі як ResearchGate, Academia.edu тощо. Експериментують і видавництва та інші провайдери, особливо після скасування вартісних журнальних передплат навіть у провідних університетах світу, то ж нова публікаційна модель вартості, яка залежить від публікаційної активності інституції, – вже на ринку. Експериментують і дослідники та популяризатори науки, не можна не згадати «піратський» проєкт Sci-Hub, який наробив останнім часом багато галасу і спричинив дискусії довкола проблематики етики наукових досліджень та вартості наукової інформації.

До того ж, наразі все більше говорять вже не про дві, а про чотири основні стратегії (шляхи) відкритого доступу:

- «зелений» – все ще самоархівовані в репозитаріях пре- та постпринти (але здебільшого препринти);
- «золотий» – всі журнали, які публікують усі свої статті у відкритому доступі, незалежно від бізнес-моделі, якої вони дотримуються (сплата фондом, інституцією, чи оплачує власне автор);
- «гібридний» – журнали із платним доступом роблять конкретні публікації відкритими, як правило, після того, як автор сплачує встановлену видавцем вартість публікації;
- «бронзовий» – цей тип відкритого доступу був уперше запропонований Рівоуар та співавт. ("The state of OA", 2018) і стосується статей, доступних для безкоштовного читання видавцями, без прямої згадки про будь-яку ліцензію відкритого доступу. Такі статті можуть не забезпечувати постійний вільний доступ.

Тож, модель відкритого доступу після першого 20-ліття все ще не є усталеною, відпрацьованою, стандартизованою, сприйнятою однозначно академічною спільнотою, видавцями, інституціями, що фінансують дослідження. Відкритий доступ все ще – у процесі розвитку. Але головною тенденцією, особливо останньої декади, стало те, що відкритий доступ став лише однією складовою більш широкого руху – відкритої науки (англ. Open Science).

Що таке відкрита наука? За одним із визначень, відкрита наука – це така наукова практика, коли дані досліджень, лабораторні конспекти та результати інших дослідницьких процесів є у вільному доступі на умовах, які дозволяють повторно використовувати, розповсюджувати та відтворювати дослідження і його основні дані та методи іншими дослідниками ("Open Science Definition", n.d.). Ще за одним влучним визначенням, «відкрита наука – це прозорі та доступні знання,

які поширюються та розвиваються через спільні мережі» (Vicente-Saez & Martinez-Fuentes, 2018).

Термін відкритої науки був запропонований Європейською комісією у 2014 р., а концепції розвитку Європейського Союзу ґрунтуються на принципах відкритої науки вже від початку 2000-х. Як найбільший донор наукових досліджень у європейському дослідницькому просторі, Європейська комісія запровадила низку відповідних політик і мандатів у своїх рамкових програмах. Запущений у серпні 2008 року пілотний проект «Відкритий доступ» у Сьомій рамковій програмі (FP7, 2007–2013 рр.) перетворився на мандат відкритого доступу у подальшій дослідницькій та інноваційній програмі Horizon 2020 (2014–2020 рр.), за яким вже не тільки рекомендовано, але й вимагається публікувати результати досліджень у відкритому доступі. Відомий Plan S також націлений на впровадження принципів відкритої науки та відкритих даних. Ідеї відкритої науки підтримані на рівні інших міжнародних інституцій: ЮНЕСКО, ІФЛА, EIFL, SPARC, та ін. Щонайменше 10 із 17 цілей сталого розвитку, що входять до Порядку денного зі сталого розвитку ЮНЕСКО до 2030 року, наприклад, потребують постійного наукового внеску, усунення обмежень у доступі до наукової інформації, а отже, відкритий доступ та відкрита наука – в центрі уваги цієї авторитетної організації. Під час проведення 41-ї сесії Генеральної конференції ЮНЕСКО в листопаді 2021 р. було ухвалено рекомендацію щодо відкритої науки, яка наголошує на важливості цього руху для глобального наукового співробітництва і сприятиме рівності доступу до надбань науки та підвищенню соціально-економічних вигід від досягнень науки для суспільства, зокрема з огляду на світову пандемію.

Впровадження парадигми відкритої науки нині – серед основних тенденцій розвитку європейського дослідницького простору. Україна визнала інтеграцію до європейського дослідницького простору одним із пріоритетів розвитку науки. Тож вже ухвалено низку законодавчих ініціатив, у процесі обговорення Національний план заходів щодо впровадження принципів відкритої науки до 2026 р.

Метою відкритої науки є «відкриття», власне, даних досліджень, а не лише їхніх результатів у вигляді публікацій, що, передусім, сприяє прозорості та якості досліджень, але, головне, – дозволяє повторно використовувати, розповсюджувати та відтворювати дослідження (дані та методи).

Відкрита наука – насправді парасольковий термін, що об'єднує кілька складових:

- відкритий доступ до публікацій,
- відкриті дослідницькі дані,
- програмне забезпечення з відкритим кодом,
- відкрити співпрацю,
- відкрити експертну оцінку,
- «відкриті блокноти»,
- відкриті освітні ресурси,
- відкриті монографії,
- відкрите оцінювання,
- громадянську науку та ін.

Таксономія поняття представлена на рис. 4 (див. рис. 4).

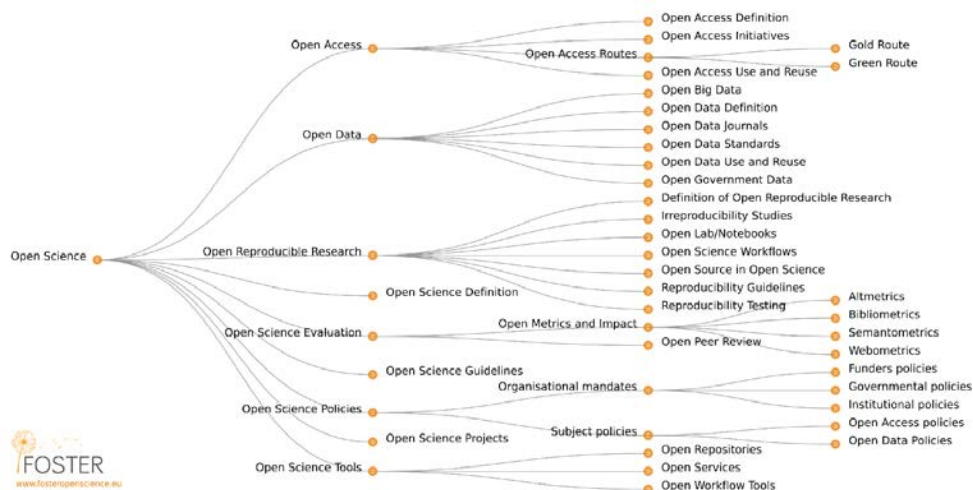

Рис. 4. Таксономія відкритої науки. Скриншот.

Джерело: https://www.mdpi.com/publications/publications-04-00016/article_deploy/html/images/publications-04-00016-g001.png.

Міжнародною хартією відкритих даних (<https://opendatacharter.net/>) відкритими називаються оприлюднені цифрові дані з такими технічними і нормативними характеристиками, щоб їх міг вільно використовувати, повторно використовувати та розповсюджувати будь-хто, будь-де і у будь-який час.

Існує кілька різних способів зробити доступними власне дані дослідження:

- публікація даних як додаткового матеріалу, пов'язаного з дослідницькою статтею («збагачена публікація»);
- хостинг даних на загальнодоступному веб-сайті з файлами, доступними для завантаження;
- внесення даних у безкоштовні архіви, такі, як, наприклад, Dataverse, Figshare, Zenodo;
- внесення даних у спеціальні репозитарії даних, наприклад, Scientific Data (Springer Nature), Data Science Journal.

Відкрита наука, безсумнівно, позитивно впливає на науковий прогрес, але ми все ще на початку цього шляху, й потрібно зробити ще багато, щоб втілити ідеї відкритої науки в реальні практики. Власне, мова йде про революційні зміни в науковій комунікації, які змінюють самі дослідницькі процеси та мислення й поведінку дослідників, і потрібні нові політики, інструменти, нова інфраструктура тощо, які повсюдно підтримуватимуть таку прозорість, відкритість даних та обмін знаннями.

Бібліотеки, особливо університетські, мають гарні можливості для того, щоб сприяти такій революції. Дорожня карта LIBER Open Science (*LIBER Open Science Roadmap*, 2018) радить конкретні плани дій, які бібліотеки можуть реалізувати для впровадження ідей та практик відкритої науки в робочі процеси дослідників. Допомогти бібліотекам у впровадженні ідей та практик покликані численні

ресурси, серед важливих не можна не згадати, наприклад, проєкт FOSTER (акронім Facilitating Open Science Training for European Research). З'являється і нова професія – бібліотекар-куратор даних (Data Curation Librarian), чи стюард даних (data stuard), і видається, як ніхто інший, бібліотекар може і повинен освоїти ці нові практики, стати справді «вбудованим» у дослідницький процес. Серед основних функцій такого фахівця – допомога дослідникам у створенні, управлінні даними, куратори часто й обробляють дані досліджень, використовуючи візуалізацію чи інші формати, визначають найкращі способи зберігання даних, створюють метадані.

ВИСНОВКИ

Сучасний стан наукової комунікації визначений бурхливим розвитком «відкритості» не лише щодо результатів, але й власне даних досліджень, їхніх методів та процесів. Ніхто не може бути обмежений у доступі до наукових знань, наукових здобутків та продуктів наукового прогресу. Цей важливий етап підкріплений вже численними напрацюваннями та практиками, і все ж все ще не є усталеним і потребує нових студій у цій царині, а головне – змін у самих процесах дослідження, соціокультурних, технічних, технологічних змін, змін у самій академічній культурі дослідників. Модель наукової комунікації у форматі «вежі зі слонової кістки», де дослідники не спішили ділитися результатами власних досліджень, або публікували їх у вартісних журналах чи друкованих книжках – точно лишається позаду. Попереду – глобальна модель дослідницької співпраці, створення мульти- чи навіть міждисциплінарних дослідницьких груп для вирішення спільних завдань, де на перше місце виходять відкритість, оперативність, відтворюваність. Звісно, питань залишається ще багато. Чи збережуться журнально-орієнтована модель наукової комунікації та модель наукового журналу взагалі в епоху відкритих е-архівів (репозитаріїв), мега-журналів, громадянського рецензування чи статейно-орієнтована модель стає пріоритетною? Як це оцінити, і чим виміряти вплив вченого, журналу, наукового колективу і кому це потрібно? Чому відкритий доступ та відкрита наука невблаганно змінюють контекст наукової комунікації? Для чого потрібні плани управління даними досліджень і що це взагалі за модель? Як впливає рух Відкритого доступу та Відкритої науки на дослідницькі процеси? Які застереження та переваги впровадження Плану S (негайного та повного відкритого доступу до наукових статей, які є результатом досліджень, що фінансуються державою) від Європейського Союзу? Як сучасні тренди наукової комунікації (наприклад, Альтметрікс, Jupyter Notebook, Galaxy Project тощо) впливають і впливатимуть на наукову комунікацію? Які виклики нині перед цифровою науковою в цілому, зокрема, з огляду на створення єдиного цифрового дослідницького простору ERA (European Research Area), Європейської грид-інфраструктури EGI (European Grid Infrastructure) тощо? Як забезпечити єдність стандартів для репозитаріїв даних? Як подолати не лише технічні, але й соціальні та психологічні бар'єри у «відкритті» даних, стосовно інструментів і методів для відкритої науки? Шукати відповіді на ці та багато інших питань можуть і повинні разом із дослідниками і бібліотекарі.

СПИСОК ПОСИЛАНЬ

- Василенко А. Ю. Розвиток та реалізація політики відкритої науки в державах ЄС: приклад Франції. *Державне управління: теорія та практика*. 2019. № 1. С. 71–77. <https://doi.org/10.36030-2311-6722-2019-1-71-77>.
- Копанева В. О. Бібліотека цифрової науки. *Вісник Національної академії наук України*. 2018. № 4. С. 76–85. <https://doi.org/10.15407/visn2018.04.076>.
- Копанева В. О. Наукова комунікація: від відкритого доступу до відкритої науки. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2017. № 2. С. 35–45.
- Національний репозитарій академічних текстів: відкритий доступ до наукової інформації / Чмир О. С., Кваша Т. К., Ярошенко Т. О. та ін. Київ : УкрІНТЕІ, 2017. 200 с.
- Носенко Ю. Г., Сухих А. С. Відкрита наука в контексті побудови суспільства знань і цифрових перетворень європейського простору. *Фізико-математична освіта*. 2020. Вип. 4 (26). С. 85–92. <https://doi.org/10.31110/2413-1571-2020-026-4-015>.
- Положення про НРАТ. Національний репозитарій академічних текстів. 2017. URL: <https://nrat.ukrintei.ua/pro-nacjonalnyj-repozytarij/polozhennya-pro-nrat/> (дата звернення: 17.11.2021).
- Ярошенко Т. О. Електронні журнали в системі інформаційних ресурсів бібліотеки : монографія. Київ: Знання, 2010. 215 с.
- Ярошенко Т. О. Зелений шлях відкритого доступу. Репозитарії та їх роль у науковій комунікації: перші двадцять років. *Бібліотечний вісник*. 2011. № 5. С. 3–10.
- ArXiv. Annual Report 2020. URL: <https://cutt.ly/CYdnjq2> (accessed: 17.11.2021).
- Björk B.-C. Open access to construction it research articles – developments over the past 25 years. *Journal of Information Technology in Construction*. 2021a. Vol. 26. P. 23–27. <https://doi.org/10.36680/j.itcon.2021.002>.
- Björk B.-C. Publishing speed and acceptance rates of open access mega journals. *Online Information Review*. 2021b. Vol. 45, No. 2. P. 270–277. <https://doi.org/10.1108/OIR-04-2018-0151>.
- Björk B.-C. Open access to scientific articles: a review of benefits and challenges. *Internal and Emergency Medicine*. 2017. Vol. 12(2). P. 247–253. <https://doi.org/10.1007/s11739-017-1603-2>.
- Budapest Open Access Initiative. *Open Society Institute* (Budapest, Hungary). 2001. URL: <https://www.budapestopenaccessinitiative.org/> (accessed: 17.11.2021).
- Digital skills for FAIR and Open Science: Report from the EOSC Executive Board Skills and Training Working Group / Manola N., Lazzeri E., Barker M. [et al.] ; Directorate-General for Research and Innovation (European Commission), EOSC Executive Board. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2021. <https://doi.org/10.2777/59065>.
- Fecher B., Friesike S. Open Science: One Term, Five Schools of Thought. *RatSWD Working Paper Series*. 2013. Vol. 218. P. 17–47. <https://doi.org/10.2139/ssrn.2272036>.
- Hagemann M. BOAI: leading the charge on open access publishing. *Research features*. 2017. URL: <https://cutt.ly/yYy1nuv> (accessed: 17.11.2021).
- LIBER Open Science Roadmap / Ayris P., Bernal I., Cavalli V. [et al.] ; LIBER – Europe's Research Library Network. 2018. 51 p. URL: <https://zenodo.org/record/1303002> (accessed 17.11.2021).
- Murray-Rust P. Open data in science. *Serials Review*. 2008. Vol. 34, № 1. P. 52–64. <https://doi.org/10.1080/00987913.2008.10765152>.
- Open Science Definition. *FOSTER*. <https://cutt.ly/KYy02fu> (accessed 17.11.2021).
- Pollock D., Michael A. News & Views: Open Access Market Sizing Update 2021. *Delta Think's*. 2021, October 19. URL: <https://deltathink.com/news-views-open-access-market-sizing-update-2021/> (accessed: 17.11.2021).

- Shearer K., Chan L., Kuchma I., Mounier P. Fostering Biodiversity in Scholarly Communications: A Call for Action! *Digital Commons@University of Nebraska – Lincoln*. 2020, April 15. URL: <https://digitalcommons.unl.edu/scholcom/152/> (accessed: 17.11.2021).
- Stepping up Open Science Training for European Research / Schmidt B., Orth A., Franck G. [et al.]. *Publications* (Multidisciplinary Digital Publishing Institute). 2016. Vol. 4, № 2. P. 16. <https://doi.org/10.3390/publications4020016/>.
- Suber P. Open Access. Cambridge: The MIT Press, 2012. URL: <https://mitpress.mit.edu/books/open-access> (accessed: 17.11.2021).
- The state of OA: a large-scale analysis of the prevalence and impact of Open Access articles / Piwowar H., Priem J., Larivière V. [et al.]. 2018. *PeerJ* 6:e4375 <https://doi.org/10.7717/peerj.4375>.
- Varmus H., Brown P., Eisen M. Open Letter. 2000. URL: <https://plos.org/open-letter/> (accessed: 17.11.2021).
- Vicente-Saez R., Martinez-Fuentes C. Open Science now: A systematic literature review for an integrated definition. *Journal of Business Research*. 2018. Vol. 88. P. 428–436. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2017.12.043>.

REFERENCES

- Vasylenko, A. Yu. (2019). Rozvytok ta realizatsiia polityky vidkrytoi nauky v derzhavakh YeS: pryklad Frantsii [Development and implementation of open science policy in EU countries: the example of France]. *Public Administration: Theory and Practice*, 1, 71–77. <https://doi.org/10.36030-2311-6722-2019-1-71-77> [in Ukrainian].
- Kopaniava, V. O. (2018). Biblioteka tsyfrovoy nauky [Digital Science Library]. *Visnyk of the National Academy of Sciences of Ukraine*, 4, 76–85. <https://doi.org/10.15407/visn2018.04.076> [in Ukrainian].
- Kopaniava, V. O. (2017). Naukova komunikatsiia vid vidkrytoho dostupu do vidkrytoi nauky [Scientific communication: from open access to open science]. *Library science. Record studies. Informology*, 2, 35–45 [in Ukrainian].
- Chmyr, O. S., Kvasha, T. K., Yaroshenko, T. O., Chukanova, S. O., Dmytryshyn, V. S., Tykhonkova, I. O., Popkova, N. H., Kaplenko, I. M., Shcherbak, Ya. O., & Voronkov, V. I. (2017). *Natsionalnyi repozytarii akademichnykh tekstiv: vidkrytyi dostup do naukovoï informatsii* [National Repository of Academic Texts: Open Access to Scientific Information]. UkrINTEI [in Ukrainian].
- Nosenko, Yu. H., & Sukhikh, A. C. (2020). Vidkryta nauka v konteksti pobudovy suspilstva znan i tsyfrovyykh peretvoren yevropeiskoho prostoru [Open science in the context of building a knowledge society and digital transformations of the European space]. *Physical and Mathematical Education*, 4(26), 85–92. <https://doi.org/10.31110/2413-1571-2020-026-4-015> [in Ukrainian].
- National Repository of Academic Texts. (2017). *Polozhennia pro NRAT* [Regulations on NRAT]. <https://nrat.ukrintei.ua/pro-naczionalnyj-repozytarij/polozhennya-pro-nrat/> [in Ukrainian].
- Yaroshenko, T. O. (2010). Elektronni zhurnaly v systemi informatsiinykh resursiv biblioteky [Electronic journals in the library system of information resources] [Monograph]. Znnannia [in Ukrainian].
- Yaroshenko, T. O. (2011). Zelenyi shliakh vidkrytoho dostupu. Repozytarii ta yikh rol u naukovii komunikatsii: pershi dvadtsiat rokiv [Green path of open access. Repositories and their role in scientific communication: the first twenty years]. *Bibliotechnyi visnyk*, 5, 3–10 [in Ukrainian].
- ArXiv. (2020). *Annual Report*. https://static.arxiv.org/static/arxiv.marxdown/0.1/about/reports/2020_arXiv_annual_report.pdf [in English].

- Björk, B.-C. (2021a). Open access to construction it research articles – developments over the past 25 years. *Journal of Information Technology in Construction*, 26, 23–27. <https://doi.org/10.36680/j.itcon.2021.002> [in English].
- Björk, B.-C. (2021b). Publishing speed and acceptance rates of open access megajournals. *Online Information Review*, 45(2), 270–277. <https://doi.org/10.1108/OIR-04-2018-0151> [in English].
- Björk, B.-C. (2017). Open access to scientific articles: a review of benefits and challenges. *Internal and Emergency Medicine*, 12(2), 247–253. <https://doi.org/10.1007/s11739-017-1603-2> [in English].
- Open Society Institute (Budapest, Hungary). (2001). *Budapest Open Access Initiative* <https://www.budapestopenaccessinitiative.org/> [in English].
- Manola, N., Lazzeri, E., Barker, M., Gaillard, V., Kuchma, I., Gaillard, V., & Stoy, L. (2021). *Digital skills for FAIR and Open Science: Report from the EOOSC Executive Board Skills and Training Working Group*. Directorate-General for Research and Innovation (European Commission), EOOSC Executive Board. Publications Office of the European Union. <https://doi.org/10.2777/59065> [in English].
- Fecher, B., & Friesike, S. (2013). Open Science: One term, five schools of thought. *RatSWD Working Paper Series*, 218, 17–47. <https://doi.org/10.2139/ssrn.2272036> [in English].
- Hagemann, M. (2017). *BOAI: leading the charge on open access publishing*. Research features. <https://cutt.ly/yYy1nuv> [in English].
- Ayris, P., Bernal, I., Cavalli, V., Dorch, B., Frey, J., Hallik, M., Hormia-Poutanen, K., Labastida, I., MacColl, J., Ponsati Obilos, A., Sacchi, S., Scholze, F., Schmidt, B., Smit, A., Sofronijevic, A., Stojanovski, J., Svoboda, M., Tsakonas, G., van Otegem, M., ... & Horstmann, W. (2018, Juli 2). *LIBER Open Science Roadmap*. <https://zenodo.org/record/1303002> [in English].
- Murray-Rust, P. (2008). Open data in science. *Serials Review*, 34(1), 52–64. <https://doi.org/10.1080/00987913.2008.10765152> [in English].
- FOSTER. (n.d.). *Open Science Definition*. <https://www.fosteropenscience.eu/taxonomy/term/100> [in English].
- Pollock, D., & Michael, A. (2021, October 19). *News & Views: Open Access Market Sizing Update 2021*. Delta Think's. <https://deltathink.com/news-views-open-access-market-sizing-update-2021/> [in English].
- Shearer, K., Chan, L., Kuchma, I., & Mounier, P. (2020, April 15). *Fostering Bibliodiversity in Scholarly Communications: A Call for Action!* Digital Commons@University of Nebraska – Lincoln. <https://digitalcommons.unl.edu/scholcom/152/> [in English].
- Schmidt, B., Orth, A., Franck, G., Kuchma, I., Knoth P., & Carvalho, J. (2016). Stepping up Open Science Training for European Research. *Publications* (Multidisciplinary Digital Publishing Institute), 4(2), 16. <https://doi.org/10.3390/publications4020016> [in English].
- Suber, P. (2012). *Open Access*. The MIT Press. <https://mitpress.mit.edu/books/open-access> [in English].
- Piwowar, H., Priem, J., Larivière, V., Alperin, J. P., Matthias, L., Norlander, B., Farley, A., West, J., & Haustein, S. (2018, February 13). The state of OA: a large-scale analysis of the prevalence and impact of Open Access articles. *PeerJ* 6:e4375. <https://doi.org/10.7717/peerj.4375> [in English].
- Varmus, H., Brown, P., & Eisen M. (2000). *Open letter*. <https://plos.org/open-letter/> [in English].
- Vicente-Saez, R., & Martinez-Fuentes, C. (2018). Open Science now: A systematic literature review for an integrated definition. *Journal of Business Research*, 88, 428–436. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2017.12.043> [in English].

UDC 001.103:004.05-025.28

Tetiana Yaroshenko,
Head, Centre for Digital Research & Scholarship,
National University of Kyiv Mohyla Academy,
PhD in History
(Kyiv, Ukraine)
e-mail: yaroshenko@ukma.edu.ua
ORCID: 0000-0002-2985-2333

**OPEN ACCESS, OPEN SCIENCE, OPEN DATA:
HOW IT WAS AND WHERE WE ARE GOING (TO THE 20TH ANNIVERSARY
OF THE BUDAPEST OPEN ACCESS DECLARATION)**

Open Access to scientific information, transparency of research processes and data is one of the most important conditions for the progress of science and scientific communication, the basis of international collaboration of researchers globally. The COVID-19 global pandemic has once again highlighted the need for open, efficient and equal access to scientific information for researchers, regardless of geographical, gender or any other constraints, promoting the exchange of scientific knowledge and data, scientific cooperation and scientific decision-making, knowledge and open data. The Internet has radically changed scientific communication, particularly on the model of peer-reviewed scientific journals and the way readers find and access the scientific information. Digital access is now the norm, thanks to the Open Access model. Although 20 years have passed since the announcement of the Budapest Open Access Initiative, and despite many achievements and advantages, there are still obstacles to the implementation of this model, there is some resistance from commercial publishers and other providers, and discussions continue in the academia world. The Open Access model is already supported by various strategies, policies, platforms, applications but is not yet established. Various business models for scientific journals are still being tested, a culture of preprints is being formed, and discussions are underway on the ethics of scientific publications, intellectual property, the need to finance the dissemination of research results, and so on. Various platforms and applications are being developed to help researchers “discover” research results. Nevertheless, this is not enough: it is important to “discover” not only the results but also the research data, allowing them be used for further research in the global world. Thus, the concepts and practices of Open Science, Open Data, development of research infrastructures, etc., are developing quite rapidly. The article considers the main stages of this 20-year path and outlines the main components and trends of the current stage. Emphasis is placed on the need to form a culture of Open Science and create incentives for its implementation, promoting innovative methods of Open Science at different stages of the scientific process, the needs of European integration of Ukrainian e-infrastructure development, the need for socio-cultural and technological change. The main international and domestic practices and projects in Open Access and Open Science, particularly the National Repository of Academic Texts and the National Plan of Open Science draft, are considered. The role of libraries and librarians in implementing the principles of Open Access and Open Science is emphasized.

Keywords: open access, open science, open data, scientific communication, repositories, journals

Стаття надійшла до редакції 20.11.2021 р.

УДК 02+002.2]:001.891:[741.5:82]
DOI: 10.31866/2616-7654.8.2021.247583

ДОСЛІДЖЕННЯ КОМІКСУ В СУЧАСНІЙ ГУМАНІТАРИСТИЦІ

Дмитро Белов,
аспірант кафедри інформаційних технологій
Київського національного університету
культури і мистецтв (Київ, Україна)
e-mail: liverpool1892dallas2011@gmail.com
ORCID: 0000-0002-7257-1879

Тенденція до зростання популярності коміксів в Україні і світі посилює наукову увагу до цього виду інформаційних продуктів.

Стаття узагальнює провідні тенденції у вивченні коміксу в сучасній гуманітаристиці.

На підставі вивчення присвячених коміксу фахових публікацій, профільних ресурсів світових центрів досліджень коміксів та присвячених висвітленню актуального стану осмислення явища коміксу журналів та інтернет-ресурсів, застосування оглядово-аналітичного, історико-хронологічного, діалектичного, соціокомунікаційного методів та методу аналізу контенту було виявлено, що синкретична природа коміксу обумовила його дослідження в рамках різних наук і спеціальностей: літературознавства, мовознавства, культурології, мистецтвознавства, історії, політології та ін.

Провідними дослідницькими центрами з вивчення коміксів є Міжнародний форум мистецтва коміксів, Британський консорціум дослідників коміксів, Хаб досліджень коміксу Лондонського університету мистецтв, Канадське товариство з вивчення коміксів, Товариство дослідників коміксів (США). Освітній напрям Comics Studies виразно представлений бакалаврськими, магістерськими і докторськими (доктор філософії) освітніми програмами в закладах вищої освіти різних країн: Університеті Флориди, Університеті Торонто, Університеті Каліфорнії Санта-Крус, Університеті Портленда, Університеті Західної Свободи (Західна Вірджинія, США), Університеті Данді, Університеті Тісайд, Університеті Ланкастера (Великобританія), Університеті Кіото Сейка (Японія).

Зростання обсягу наукових знань у царині дослідження коміксів, з одного боку, а з іншого – переважання міждисциплінарного підходу в його вивченні, обумовили потребу заснування спеціальних присвячених коміксам наукових журналів, таких як Journal of Graphic Novels and Comics («Журнал графічних романів і коміксів»), Studies in Comics («Вивчення коміксів»), European Comic Art («Європейське мистецтво коміксів»).

В Україні дослідження коміксів на дисертаційному рівні відбувалось у вимірі педагогіки і філології, хоча присвячені коміксам окремі наукові розвідки наявні, також, у рамках журналістики, пресознавства і видавничої справи, політології, літературознавства, журналістики і соціальних комунікацій.

Виявлено, що, будучи багатофункціональним і унікальним інформаційним продуктом та об'єктом бібліотечної діяльності, комікс досі не став предметом вивчення для книгознавців і бібліотекознавців. Обґрунтовано перспективність виокремлення в царині книгознавства і бібліотекознавства відповідного дослідницького напрямку.

Ключові слова: комікс, Comics Studies, інформаційна, бібліотечна та архівна справа, книгознавство, бібліотекознавство.

ВСТУП

Сучасне суспільство характеризується визнанням цінності інформації, яка представлена в різних видах документів та інформаційних продуктів. Комікс – один із них. Уміщені в коміксі інформаційні повідомлення спрямовані на широку аудиторію і виражені за допомогою вербально-іконічного інструментарію – зображення і вербалізованого тексту. Така специфіка обумовлює синкретичну природу коміксу і пояснює увагу до нього як із боку літературознавців і мовознавців, так і мистецтвознавців та культурологів. Еволюція коміксу і його здатність відображати пріоритетні на певний момент розвитку людського соціуму ідеї, уявлення і настанови привертають увагу до вивчення коміксу як цінного джерела істориків, філософів, психологів і політологів.

З огляду на той факт, що комікс можна віднести як до періодичних видань, так і до книжкової продукції, він також став предметом дослідження у рамках журналістики, пресознавства і видавничої справи.

Вивчення коміксу з позицій різних наук має певну специфіку, яка обумовлює предметний розгляд у рамках заданих спеціальностей лише певних аспектів цього явища – спектра тематики, особливостей видань, тенденцій розвитку графіки, специфіки коміксів різних періодів та різних країн тощо. З одного боку, це надає досліднику певні переваги, даючи змогу зосередитись і глибоко вивчати саме ці аспекти, з іншого – заважає дослідженню коміксу як цілісного інформаційного продукту – об'єкта бібліотечної діяльності. Відтак постає потреба узагальнення основних наукових підходів до вивчення коміксу, що сприятиме формуванню теоретичного підґрунтя для подальших досліджень цього явища у вимірі інформаційної, бібліотечної та архівної справи.

Метою пропонованої статті є узагальнення провідних тенденцій у вивченні коміксу як інформаційного продукту в сучасній гуманітаристиці.

МЕТОДИ І МАТЕРІАЛИ

Для реалізації мети було використано комплекс наукових методів, серед яких базовими стали діалектичний і соціальнокомунікаційний методи як такі, що передбачають вивчення явища у розвитку та усій багатоманітності його зв'язків і впливів з позицій виконання ним свого соціального призначення. Такий підхід обумовив розгляд становлення наукового осмислення коміксу в певному історико-соціальному і культурному контексті з урахуванням зростання суспільного інтересу до цього виду інформаційних продуктів та специфіки коміксової культури різних країн.

Ефективним виявилось застосування історико-хронологічного методу, використання якого дало можливість висвітлити процес становлення і розвитку наукового осмислення коміксу. Метод аналізу контенту виявився необхідним під час роботи з інтернет-ресурсами, пов'язаними з науковими школами з дослідження комікс-продукції.

Формуванню комплексного уявлення про стан наукових рефлексій стосовно коміксу сприяло також використання оглядово-аналітичного методу.

Джерельну базу дослідження становлять присвячені коміксу фахові публікації, профільні ресурси світових центрів досліджень коміксів і присвячені висвітленню актуального стану осмислення цього явища журнали та інтернет-ресурси.

Залучення до джерельної бази документів дослідницьких центрів, асоціацій, журналів тощо обумовлено потребою визначення їх завдань із позицій дослідження коміксів, особливостей охопленої проблематики, власного бачення стосовно подальшого розвитку пов'язаної з коміксами діяльності, підтримки з боку провідних вчених.

Зокрема, до джерельної бази було включено такі профільні бази даних, ресурси бібліографічного характеру і вікі-ресурси, як:

- дисертації та тези, пов'язані з коміксами (Comics-Related Dissertations and Theses; ComicsResearch.org), – ресурс, який містить перелік докторських і магістерських робіт із досліджень коміксу;

- бібліографія досліджень коміксів (Comics Research Bibliography; <https://homepages.rpi.edu/~bulloj/comxbib.html>) (до 2009 р.) – міжнародна бібліографія коміксів, комікс-стріпів, анімації, карикатури, мультфільмів, bandes dessinees та інших питань, пов'язаних із тематикою коміксів; включає широкий спектр неакадемічних джерел, від газетних статей до публікацій у блогах, а також академічних джерел;

- база даних Grand Comics (The Grand Comics Database (GCD); <https://www.comics.org/>) – постійний міжнародний проєкт зі створення детальної бази даних коміксів, яка буде простою у використанні та розумінні, а також легкою для поповнення новою інформацією; відкрита для пошуку та сортування розміщених матеріалів база даних включає інформацію про авторські твори, історію та особливості коміксу та іншу інформацію, корисну як для читача і шанувальника коміксів, так і для науковців;

- Вікі-статті і дослідження з манги (Manga Research and Articles; https://library.osu.edu/wiki/index.php?title=Manga_Research_and_Articles) (до 2011 р.) – створена на платформі Вікі сторінка має на меті надання допомоги тим, хто цікавиться дослідженнями манги, в доступі до найбільш вичерпних та повних списків досліджень манги, доступних в інтернеті;

- дослідження аніме та манги (Anime and Manga Studies; <https://www.animemangastudies.com/bibliographies/>) – некомерційний і не науковий ресурс, який проте містить детальну інформацію про вивчення аніме та манги як галузі науки. Основними компонентами сайту є:

- 1) головна сторінка (оголошення про нові публікації та події (лекції, семінари, конференції тощо), оцінки нових наукових ресурсів, короткі оглядові статті);

- 2) онлайн-бібліографія (кураторські списки наукових публікацій з аніме / манги та суміжних тем, включаючи щорічну бібліографію з вивчення аніме та манги – вичерпний перелік книг, розділів у відредагованих збірниках есеїв та статей у рецензованих наукових журналах про аніме / мангу англійською мовою, а також спеціалізовані тематичні бібліографії, такі як перелік статей про аніме / мангу та суміжні теми, опубліковані в англійськомовних журналах, та списки англійськомовних наукових публікацій про провідних творців аніме та манги, таких як Мамору Ошії і Макото Шинкай, і їхні твори);

- 3) ресурси (спеціалізовані довідники, перелік коледжів / університетів США, які пропонують спеціальні курси з аніме / манги, найважливіші журнали та різні відповідні академічні програми, проєкти, організації та ініціативи).

- Вікі Хто є хто в американських коміксах 1928–1999 (Who's Who in American Comic Books 1928-1999; <https://www.wikidata.org/wiki/Q64212354>) – створена на

платформі Вікі біографічна база даних для понад 19 000 американських авторів коміксів, художників та інших професіоналів.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Перші присвячені безпосередньо коміксам дослідження дисертаційного рівня з'являються в середині минулого століття. Це праці Лео Богарта (Bogart, 1951) «Комікси та їхні дорослі читачі: дослідження чоловіків-робітників передмістя Нью-Йорка» (Університет Чикаго (США), 1951 р.) та Етти Е. Карп (Carp, 1954) «Рольові уподобання в кримінальному коміксі» (Університет Нью-Йорка (США), 1954 р.). Проте початок концептуального осмислення явища коміксу пов'язують із творчістю Р. Барта (1994) ("Риторика Образа", 1964 р.) і У. Еко (Еко, 1964), які розглядали комікс як особливу семіотичну систему.

Сьогодні в аспекті досліджень коміксів уже стали класичними праці Дж. Перрі та А. Олдріджа (George Perry, Alan Aldridge) «The Penguin Book of Comics: A Slight History» (1967 р.), А. Бепрепа (Arthur Asa Berger) «The comic-stripped American: What Dick Tracy, Blondie, Daddy Warbucks and Charlie Brown tell us about ourselves» (1973 р.), М. Хорна (Maurice Horn) «The World Encyclopedia of Comics» (1976 р.), С. Макклауда (Scott McCloud) «Understanding Comics: The Invisible Art» (1993 р.), В. Ейснера (Will Eisner) «Graphic Storytelling and Visual Narrative» (1996 р.), в яких автори докладно пояснюють семіотичну природу коміксів, висвітлюють їх характерні особливості, розкривають специфіку формування традицій коміксів у різних країнах, аналізують соціальні аспекти коміксових видань, досліджують комікси з позицій історичного контексту певних етапів розвитку масової культури.

З другої половини ХХ ст. поступово оформлюється присвячений проблематиці коміксів окремий науковий та освітній напрям – Comics Studies.

Вагомий науковий доробок зарубіжних авторів присвячений вивченню окремих періодів у розвитку коміксів (Д. Хайду (David Hajdu) «The Ten Cent Plague: The Great Comic-Book Scare and How It Changed America» (2008 р.), певних видів коміксів (Л. Маслон і М. Кантор (Laurence Maslon, Michael Kantor) «Superheroes! Capes, Cows, and The Creation of Comic Book Culture» (New York: Crown Archetype, 2013); М. Нолан (Michelle Nolan) «Love on the Racks: A History of American Romance Comics» (2008 р.) і навіть окремих героїв (Л. Тай (Larry Tye) «Superman: The High-Flying History of America's Most Enduring Hero» (2013 р.); Е. Нельсон Брідвел (E. Nelson Bridwell) «Superman: From the '30s to the '70s» (1971 р.); М. Мадрид «The Supergirls: Fashion, Feminism, Fantasy, and the History of Comic Book Heroines» (2009 р.)).

За минулі шістьдесят років було захищено 182 дисертації докторського (доктор філософії) і магістерського рівнів, серед яких праці Джефа Адамса «Графічні романи та соціальний реалізм – три кейси: «Босоногий Ген» Кейджи Накадзави, «Маус» Арта Шпігельмана та «Палестина» Джо Сакко» (Університет Ліверпуля (Великобританія), 2003 р.) (Adams, 2003), Кетлін Енн Данлі «Простір між: Руїни, Наратив, Історія» (Університет Колорадо (США), 2007 р.) (Dunley, 2007), Барбари Постема «Пам'ятати про розрив: відсутність і означувальна функція в коміксах» (Університет Мічигану (США), 2010 р.) (Postema, 2010), Джулії Валері Раунд «Від комікса до графічного роману: листи, читання, семіотика» (Університет Брістоля (Великобританія), 2006 р.) (Round, 2006), Майкла Патріка Діна «Дев'яте мистецтво: подорож культурним простором американського коміксу» (Університет Вісконсі-

на-Мілуокі (США), 2000 р.) (Dean, 2000), Джона Себастьяна Ді Фаціо «Аналіз вмісту для визначення присутності вибраних американських цінностей, знайдених у коміксах протягом двох часових періодів, 1946–1950, 1966–1970» (Університет Айови (США), 1973 р.) (Di Fazio, 1973), Майкла Престона Гаррісона «Комікс як текст та комікс як культура: дивна Іспанія крізь об'єкти маргіналізованого середовища» (Університет Каліфорнії (США), 2009 р.) (Harrison, 2009), Чарльза Вільяма Хетфілда (Hatfield, 2000) «Графічні втручання: форма та аргументи в сучасному коміксі» (Університет Коннектикуту (США), 2000 р.), Майкла Джеймса Хілла (Hill, 2003) «Дослідження сучасних австралійських коміксів, 1992–2000 рр.» (Університет Маккуорі (Австралія), 2003 р.) та багатьох інших.

Дослідження **Д. Адамса** (Adams, 2003) спрямоване на пошук відповіді на питання, чому автори коміксів удаються до формату графічного роману, намагаючись розкрити проблеми соціальних криз. Використовуючи методи соціальної історії мистецтва, науковець аналізував об'єкти дослідження як матеріальні продукти, нерозривно пов'язані з політичними контекстами держави та суспільства. Історія та теми антисемітизму включно з Голокостом, арабо-ізраїльський конфлікт і проблема Палестини, ядерне бомбардування США Японії обговорюються як важливі фактори, що вплинули на створення творів, обраних для аналізу.

З позицій історичної науки вивчає комікс **К. Е. Данлі** (Dunley, 2007). На її думку, постмодерністський період змінив підходи до осмислення минулого суспільства. Аналізуючи різноманітні фотоальбоми, графічні романи та інші креолізовані тексти, дослідниця звертає увагу на те, що читання таких текстів через залучення читача стає подібним до акту створення історії, під час якого перетинаються особиста і спільна моделі пам'яті і стираються межі між реальними історичними фактами і нашими уявленнями про них. Таким чином, текст створює багатогранне відчуття присутності в самій історії, подібне до кінофільму. Саме цей феномен автор називає «майбутнім людства», коли, тримаючи в руках аркуші паперу, ми візуально і розумово можемо перенестись у минуле.

Б. Постема (Postema, 2010) акцентує увагу на наявних у коміксах розривах або прогалинах, властивих різним видам наративів, і наголошує на значенні таких прогалин або «відсутностей» у намальованому зображенні, макеті сторінки, послідовності та комбінації зображення-тексту, а також у розповіді загалом. У дисертації підкреслюється властива коміксам тенденція до спрощення зображень і мінімізації замість детальних описів і робиться висновок про розрив як невід'ємну частину абстракції, що є типовим для образів коміксів. Розриви, присутні між окремими панелями коміксів, можуть відображати як часові прогалини, так і перерви у послідовності дій, що вимагає від читача певних інтерпретацій. Разом із тим, додавання тексту здатне полегшувати такі інтерпретації, заповнюючи окремі прогалини і утримуючи з'єднання зображень у послідовності.

У дисертації **Дж. В. Раунд** (Round, 2006) на прикладі DC Vertigo (заснованої у 1993 р.) розглядається, як зміни в авторстві, практиці читання та критиці сучасних американських коміксів можуть допомогти сформулювати уявлення про більш загальні питання, пов'язані з включенням у літературу популярної культури. На переконання науковиці, у продукції DC Vertigo виразно проявляються ключові тенденції, притаманні коміксу на різних етапах його розвитку. Дж. В. Раунд узагальнює стан американської індустрії коміксів та робить висновок про сходження

коміксів від маргіналізованих «смішних книг» до культової літератури і навіть предмета наукового дослідження. Окрема увага приділяється підходам, завдяки яким комікси здатні не лише розважати, а й повноцінно представляти глибокі соціальні питання.

М. П. Дін (Dean, 2000) називає комікси «дев'ятим мистецтвом» і міркує про сформований ними культурний простір, **Д. С. Ді Фаціо** (Di Fazio, 1973) обґрунтовує відображення в коміксах суспільних цінностей, **М. П. Гаррісон** (Harrison, 2009) досліджує комікси з погляду специфіки відображення гендерної ідентичності, **М. Д. Хілл** (Hill, 2003) зосередився на виявленні специфіки сучасних австралійських коміксів.

Окремим полем дослідження коміксів є проблематика японського коміксу – манги. На відміну від традиційних коміксів, серйозне вивчення манги на світовому рівні починається лише в 90-х роках ХХ ст. Частково це можна пояснити мовним бар'єром, який утворюється під час ознайомлення з мангою. Першою присвяченою манзі англomовною працею стала видана 1983 р. книга «Манга! Манга! Світ японського коміксу» **Фредеріка Л. Шодта** (Schodt, 1983), в якій висвітлюються передумови зародження манги, її стилі, тематика, відображення мангою традиційних японських цінностей, індустрія виробництва манги тощо. Книга була покликана презентувати проблематику манги в англomовному інформаційному просторі.

Сьогодні однією з найбільш відомих і авторитетних дослідниць манги є **Жа-клін Берндт** (Jaqueline Berndt) (2018, 2020a, 2020b), професорка японської мови і культури Стокгольмського університету, членкиня Європейської асоціації японських досліджень, Північної мережі досліджень коміксів, засновниця Японського товариства з вивчення мультфільмів та коміксів. На переконання вченої, подібно до традиційних коміксів, манга є предметом міждисциплінарних досліджень, а її вивчення має відбуватися із залученням методологічного інструментарію багатьох наук, включаючи соціологію, психологію, економіку, історію, мистецтвознавство, правознавство, соціологію та літературознавство. Вивчення окремих творів теж важливо, але тільки цього недостатньо. Потрібно ґрунтовно вивчати місця перетину медіа, жанру та читацької аудиторії і розробити теоретичний підхід, який би враховував ті специфічні характеристики, що роблять мангу унікальною, застосовуючи водночас методи традиційних академічних галузей (Berndt, 2012).

В Японії вивчення манги підтримується понад десятком приватних університетів, які пропонують курси для підготовки практиків, доповнені кількома теоретичними лекціями. Проте Університет Кіото Сейка – єдиний, в якому працює цілий бакалаврський відділ (створений у 2006 році), а також окрема Вища школа манги з більшим акцентом на теорію (магістерська програма з 2010 року, докторська програма з 2012 року). Осередками вивчення манги в Японії є також спеціалізовані установи, такі як Кіотський міжнародний музей манги (з 2006 р.) та Меморіальна бібліотека манги та субкультур Йонедзава Йосіхіро (з 2009 р.). Національне агентство з питань культури Японії активізує зусилля щодо об'єднання існуючих установ у формі інформаційного центру та консорціуму. Як частина цього, у 2013 році було розпочато проект «картографування» досліджень манги / коміксів всередині та за межами Японії, результати якого оприлюднюються у звітах. Згідно з отриманими даними, виходячи з кількості наявних публікацій і

цитованості, станом на 2015 р. можна було говорити про близько 50 впливових дослідників манги (Berndt, n.d.).

У 2021 р. пошук за ключовим словом «manga» в розділі «Дисертації та дипломні роботи» бази даних ProQuest (<https://www.proquest.com>) дав 257 результатів, серед яких дисертаційні роботи **Макса В. Діонісіо** (Dionisio, 2007) «Спираючись на історію: Тагава Суйхо та рання японська культура манги» (Університет Пенсільванії (США), 2007 р.), **Френка Роберта Фуллера** (Fuller, 2012) «Атомна бомба: Роздуми про мангу та аніме» (Університет Кларка Атланти (США), 2012 р.), **Барбари Грін** (Greene, 2017) «Відлуння Темної долини – реконструкція та переосмислення ери за допомогою фантастичної манги» (Університет Арізони (США), 2017 р.), **Алісії Кемпбелл** (Campbell, 2012) «Трансформація історії: сенгоку-даймьо в популярних японських медіа» (Університет Каліфорнії (США), 2012 р.) та ін.

Варто також відзначити монографічне дослідження **Шарона Кінселли** (Kinsella, 2000) «Доросла манга: культура і влада в сучасному японському суспільстві», у якому висвітлюються динаміка і специфіка розвитку японської індустрії манги, починаючи з 1960-х років, аналізується структура манги, пов'язана з нею субкультура та розкриваються контрверсійні стосунки між художниками і редакторами, які створюють мангу. Дослідник доходить висновку про трансформацію японських коміксів, які з низькоякісної продукції, орієнтованої на маргінальне середовище нижчих прошарків суспільства, перетворилися на нову визнану форму спілкування, яка охопила великий бізнес і національні інституції. У монографії простежується сходження манги через різні прошарки повоєнного японського суспільства і обґрунтовується відображення нею трансформації політики та соціальної організації Японії протягом останніх років ХХ століття.

Серед колективних праць узагальнюючого характеру з вивчення манги варто відзначити збірники «Манга і репрезентація історії Японії» (*Manga and the Representation*, 2012) за редакцією Р. Розенбаума і «Візія Манги. Культурні та комунікативні перспективи» (*Manga Vision*, 2016). Перша книга, як слідує з назви, зосереджується на різних аспектах відображення в манзі історичного контексту. Автори, аналізуючи мангу з позицій різних наук, погоджуються з тим, що вона розширює традиційні підходи до вивчення, розуміння і викладання історії і є одним із потужних способів вираження сучасної історичної правдивості. Друга книга складається із двох частин (культурні перспективи і комунікативні перспективи) і містить 14 розділів, у яких представлено актуальні наукові погляди стосовно впливів манги на світову сучасну поп-культуру, зокрема, в аспекті формування фан-спільнот і косплеїв – костюмованого перевтілення в героїв манги, видавничих форматів манги, її мовних і лінгвістичних особливостей та можливості їх адаптації до інших мов тощо. Ця колективна робота дає змогу сформуванню панорамне бачення сучасного стану досліджень манги як специфічного виду коміксу, хоча і не піднімає питання історії манги чи популярності цього виду коміксу за межами Японії.

Помітний внесок у розвиток наукових уявлень про комікс був зроблений російськими науковцями, зокрема **О. Соніним** (Сонин, 1999), **Д. Прохановим** (2013), **К. Поляковою** (2004), **Ю. Єйкаліс** (Єйкаліс, 2017), **Є. Козловим** (1999), які з позицій філології аналізували семіотичні аспекти коміксів; **Р. Алієвим** (Алиев, 2015), предметом наукової уваги якого стали архетипи героїв коміксів як відображення особливостей масової культури в історичному

вимірі, **О. Резніковою** (Резникова, 2017) та **Є. Авдєєвою** (Авдеева, 2009), якими було обгрунтовано освітній потенціал коміксу в контексті педагогіки.

Примітно при цьому, що у 2014 р. **Ніком Сусанісом** (Sousanis, 2015) була захищена присвячена коміксам дисертація «Розгубленість: візуально-словесне дослідження щодо навчання у багатьох вимірах», підготовлена у вигляді коміксу і опублікована наступного року у видавництві Harvard University Press (див. рис. 1).

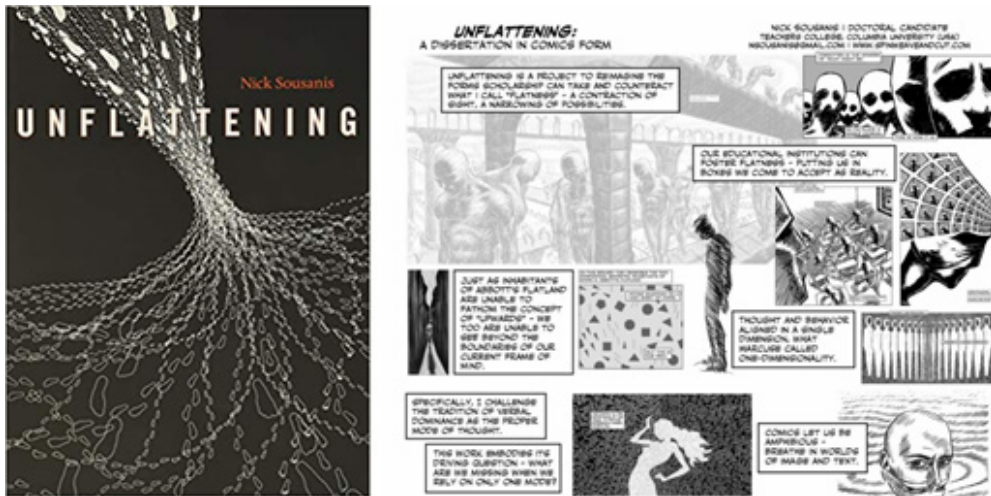

Рис. 1. Нік Сусаніс. Розгубленість. 2015.

Джерела: <https://www.hup.harvard.edu/catalog.php?isbn=9780674744431>;
<https://cutt.ly/xnj85k3>.

Міждисциплінарний характер досліджень коміксу обумовив появу цілого ряду дослідницьких центрів та ініціатив, які спеціалізуються на вивченні та популяризації цього виду інформаційного продукту.

Так, із метою підтримки молодих науковців, які перебувають у процесі підготовки наукових проектів із питань коміксів, у 1995 р. було започатковано Міжнародний форум мистецтва коміксів (The International Comic Arts Forum (ICAF); www.internationalcomicartsforum.org) – щорічну академічну конференцію, присвячену популяризації наукового вивчення мистецтва коміксів, включаючи самотійні комікси, збірки коміксів, графічні романи, карикатури та комікси в електронних ЗМІ. ICAF прагне до активної співпраці з науковцями різних галузей знань, критиками, викладачами, журналістами, кураторами колекцій, художниками з усього світу з метою створення сприятливого колегіального середовища для обговорення актуальних питань розвитку коміксів.

Потужні центри дослідження коміксів створені у Великобританії. Зокрема, «Британський консорціум дослідників коміксів» (The British Consortium of Comics Scholars (BCCS); britishcomicsscholars.wordpress.com) об'єднує аспірантів і докторантів із Брайтона, Сассекса, Ковентрі та ін., які збираються чотири рази на рік із метою обговорення присвячених коміксам академічних новинок.

Хаб досліджень коміксу Лондонського університету мистецтв (The Comics Research Hub (CoRH), the University of the Arts London; comicsresearch.arts.ac.uk) об'єднує провідних науковців шести коледжів, з яких складається університет, серед яких проф. Роджер Сабін (Roger Sabin) (Adult Comics: An Introduction), Річард Рейнольдс (Richard Reynolds) (Superheroes: A Modern Mythology), д-р Ян Хаг (Ian Hague) (Comics and the Senses), д-р Ніна Міквіц (Nina Mickwitz) (Documentary Comics) і д-р Ян Хортон (Ian Horton) (Applied Comics Network), презентує університетські ресурси та забезпечує науковий контекст для подальших досліджень коміксів.

Веб-платформою для підтримки відкритого і демократичного діалогу як молодих, так і досвідчених науковців, які вивчають різні аспекти коміксів, включно із проведенням семінарів і лекцій, стала веб-мережа «Оксфордська мережа коміксів» (Oxford Comics Network; <https://www.torch.ox.ac.uk/comics#>).

У жовтні 2010 р. з метою сприяння вивченню коміксів усіх періодів та усіма мовами, а також взаємозв'язків коміксу з іншими дисциплінами та культурним контекстом було сформовано «Канадське товариство з вивчення коміксів» (Canadian society for the study of comics (CSSC); comics-scholars.com) (офіційними мовами спільноти є французька та англійська). Сьогодні CSSC відіграє роль національної двомовної наукової асоціації, яка сприяє академічному вивченню коміксів і є платформою для різноаспектного обговорення коміксу як виду мистецтва та культурного явища канадськими та зарубіжними науковцями.

У США першим науковим товариством, яке зосереджується на стипендіальній підтримці досліджень коміксів, графічних романів та інших видів графічних наративів, стало створене 2014 р. «Товариство дослідників коміксів» (The Comic Studies Society (CSS); gradcaucus.comicssociety.org).

Дослідження коміксів як феномену популярної культури підтримуються також створеною на початку 80-х років ХХ ст. Асоціацією популярної культури / Асоціацією американської культури (Popular Culture Association/American Culture Association (PCA/ACA); <http://www.pcaaca.org>). Зокрема, Асоціація присвячує коміксам спеціальні програми на своїх щорічних зборах і організовує регіональні заходи.

В ряді університетів, як-от Університет Флориди, Університет Торонто, Університет Каліфорнії Санта-Крус та ін., було започатковано спеціальні освітні курси і програми з різноаспектного вивчення коміксів, окремими закладами вищої освіти пропонуються відповідні бакалаврські, магістерські і докторські програми.

Так, в університеті Портленда було розроблено міждисциплінарну програму вивчення коміксів із метою підготовки фахівців для цієї галузі (художників, письменників, науковців) (Comics Studies, 2021). Серед курсів програми – історія коміксів, супергерої Японії проти Заходу, написання коміксів, вступ до видавничої справи, програмне забезпечення дизайну книг та ін.

Університет Західної Свободи (Західна Вірджинія, США) пропонує бакалаврат із коміксової літератури.

Унікальні програми магістерського і докторського рівнів започатковано в Університеті Данді (Шотландія) (Comics, n.d.). У рамках програми, яка поєднує академічний аналіз і творчу практику, студенти навчаються історії та теорії коміксів і графічних романів через різні жанри та культурні практики.

Використовуючи низку критичних, літературних, історичних і творчих методів, курс дає змогу сформуванню уявлення про комікси як явище та індустрію,

а також про їх співвідношення з різними жанрами, культурами та ЗМІ. Студенти вивчають історію коміксів та їхнє світове значення як виду мистецтва, засобу спілкування і популярної розваги. Під час курсу приділяється увага таким жанрам коміксу, як автобіографія та документалістика, супергерої, наукова фантастика, жахи, гумор та комікси для публічної інформації, а також розглядається взаємозв'язок коміксів, літератури та кіно.

Університет Тісайд (Великобританія) пропонує ступінь бакалавра в галузі коміксів та графічних романів (Comics and Graphic Novels BA, 2021) з 2014 року, а також магістра з коміксів (Comics and Graphic Novels MA, 2021) – із 2018 року. До викладання були запрошені такі відомі теоретики і практики в галузі коміксів, як Джуліан Лоуренс (Julian Lawrence) – визнаний карикатурист, автор і дослідник коміксів, який займається їх семіотичним аналізом та вивчає особливості відображення коміксами ідентичності їх авторів; Тара Макінерні (Tara McInerney) – ілюстраторка і фахівчиня з коміксів, остання графічна робота якої Not A Soruscat ("Не копія") – заснована на дослідженнях документальна манга – була профінансована Міністерством у справах культури Японії і представлена у Гіндзі, Токіо; Нік Холмс (Nick Holmes), який є автором ряду коміксів і має двадцятирічний досвід роботи у сфері ілюстрації та графічного дизайну, зокрема співпрацюючи з Microsoft, Google, BBC та ін.

Університет Ланкастера (Великобританія) почав пропонувати освітню програму для здобуття ступеня доктора філософії з коміксів у 2015 році. 2016 р. новеліст і історик культури, широко відомий своїми дослідженнями коміксів Ерже про Тентена, Бенуа Пітерс (Benoît Peeters) (учень Роланда Барта) був призначений першим професором графічної фантастики і мистецтва коміксів у Ланкастерському університеті. Згодом він став одним із ключових учасників створеної в університеті мережі досліджень, роз'яснювальної роботи та педагогіки у сфері коміксів і графічних романів ReOPeN Graphic Futures (Research, Outreach and Pedagogy Network) ("About", 2017), осередком якої є Інститут соціального майбутнього (Institute for Social Futures) Університету Ланкастера. Мережа є науковим співтовариством, яке об'єднує дослідників та викладачів з Інституту соціального майбутнього, інших факультетів і центрів в Університеті Ланкастера та за його межами, з метою проведення спільних міждисциплінарних досліджень та розвитку взаємозв'язку між «соціальним» та «графічним» (графічні наративи, методи, романи, ілюстрації, замальовки та комікси).

Вчені з різних галузей науки (література, здоров'я, філологія, історія тощо) через взаємодію у спільних освітніх проектах і реалізацію наукових досліджень у підсумку надають різновекторні імпульси розвитку коміксу, його жанрів, і закладають підвалини для становлення, зокрема, «графічної медицини», «графічних соціальних наук», «графічної журналістики», «графічних мемуарів» та «прикладних коміксів».

ReOPeN Graphic Futures має на меті сформувати комунікаційне середовище, яке б забезпечило функціонування простору взаємодії науковців, авторів / художників, які спеціалізуються на питаннях коміксів, та мистецьких і благодійних організацій, промислових і державних структур для співпраці над існуючими та майбутніми дослідженнями. Одним із завершених проектів мережі стала поява у 2018 р. графічної роботи Джо Десі (Joe Decie) «Громади під контролем»

("Communitas in Control") (2018), присвячена проблемі нерівності в доступі до здоров'я у громадах Великобританії.

Магістерська і докторська програми з вивчення манги пропонуються Університетом Кіото Сейка, в якому вивчення манги було започатковано ще у 1973 р., коли було набрано перші курси таких студентів. У 2000 р. в університеті було засновано кафедру мультфільму та мистецтва коміксів, а в 2006 р. – факультет манги, який сьогодні об'єднує дві кафедри: кафедру манги і відділ анімації. Таким чином, Університет Кіото Сейка став першим і єдиним університетом Японії, де було створено такий масштабний структурний підрозділ із навчання і вивчення манги ("Faculty of Manga", n.d.). Сьогодні на факультеті пропонуються такі курси:

- мультфільм;
- сюжетна манга;
- манга нового покоління;
- дизайн персонажів;
- курс анімації.

Інтенсифікація вивчення коміксів мала своїм логічним наслідком зростання обсягу наукових знань у цій царині, що, своєю чергою, спричинило потребу в організації їх авторитетної презентації в наукових журналах і під час відповідних форумів. Зважаючи на синкретичність коміксу і міждисциплінарний підхід у його дослідженнях, отримані результати не завжди відповідали профілю вже наявних наукових видань, які, переважно, були орієнтовані на публікацію рукописів у межах певної наукової спеціальності. Відповідно актуалізувалась потреба у заснуванні спеціальних профільних наукових журналів.

Із 2000 року з'явився цілий ряд нових наукових журналів, присвячених дослідженню коміксів, з яких три найавторитетніших із рецензуванням англійською мовою та індексацією у провідних наукометричних базах даних – це:

– Journal of Graphic Novels and Comics («Журнал графічних романів і коміксів»); видання висвітлює різні аспекти графічного роману та коміксів, зосереджуючи увагу, переважно, але не виключно, на двадцятому та двадцять першому століттях. Акцент робиться на виробництві та споживанні коміксів у їх культурному, інституційному та творчому контексті. Журнал має на меті відобразити не лише стандартні форми і традиційні жанри, такі як супергероїка, але й нові жанри, які тільки переживають своє становлення і є об'єктом підвищеного наукового інтересу, зокрема, графічну медицину, графічну психологію та графічну автобіографію. Журнал зацікавлений у розміщенні матеріалів не лише про англомовні комікси, але і присвячені світовій культурі коміксу загалом, і коміксам іншими мовами та інших країн зокрема;

– Studies in Comics («Вивчення коміксів»); видання спрямоване на представлення матеріалів, у яких висвітлюються сутнісні ознаки і формальні властивості коміксу, його природа як виразного виду мистецтва. Дослідження коміксів є міждисциплінарними за своїм характером, тому журнал заохочує до співпраці науковців із різних галузей знань. Видання сприятиме публікації рукописів із детальним аналізом коміксів із використанням різноманітних методологій. Водночас пріоритетним залишається розвиток теорії коміксу;

– European Comic Art («Європейське мистецтво коміксів»); англомовне видання, що фокусується на вивченні особливостей європейськомовних графічних

романів, коміксів та карикатур. Пріоритетними для журналу напрямами досліджень є:

- сучасна «манганізація» європейських коміксів через зростання популярності азіатської продукції;
- взаємовплив європейських та американських коміксів;
- феміністичне мистецтво коміксу та жінки-карикатуристки;
- «німі» комікси;
- жанри та галузі коміксів;
- комікси та цифрові медіа;
- карикатурист як репортер;
- комікси в їх історичному контексті;
- комікси як засіб для автобіографії та автофікшна;
- постколоніальні комікси;
- комікси та національна / транснаціональна ідентичність;
- час і простір у коміксі;
- комікси та архітектура;
- комікси та авангард;
- досягнення та дискусії в теорії коміксів (*European Comic Art*, 2021).

Серед інших видань, які спеціалізуються на публікації результатів досліджень із питань коміксів, варто згадати:

– ImageText (<http://imagetext.english.ufl.edu>) – рецензований журнал із відкритим доступом, присвячений міждисциплінарному вивченню коміксів та суміжних засобів масової інформації. Засновником журналу є англійська кафедра Університету Флориди за підтримки Коледжу вільних мистецтв і наук;

– Image and Narrative (<http://www.imageandnarrative.be>) – бельгійський рецензований журнал відкритого доступу, присвячений вивченню візуального наративу в усіх його формах (включно з коміксами). Один із членів редакційної колегії – Ян Бетенс (Jan Baetens), бельгійський вчений, який широко публікував комікси французькою мовою і є автором таких праць, як «Літературні адаптації в коміксах та графічних романах» (2020 р.), «Кембриджська історія графічного роману» (2018 р.), «Графічний роман: Вступ» (2014 р.), «Абстракції в коміксах» (2011 р.), «Графічний роман (Серія D символів)» (2008 р.);

– SANE: Sequential Art Narrative in Education (<https://digitalcommons.unl.edu>) – видання, що публікує рецензовані статті дослідників та практиків із різних дисциплін, які прагнуть суттєво поповнити загальносвітлові знання, пов'язані з усіма аспектами графіки (комікси, графічні романи та пов'язані з ними форми) та освіти. Також публікуються огляди послідовних художніх наративів та пов'язані з ними результати досліджень;

– Inks: The Journal of the Comics Studies Society (<https://muse.jhu.edu/journal/701>) (видання Університету Огайо) – журнал Товариства досліджень коміксів, містить наукові дослідження послідовного мистецтва, графічного наративу та мультфільмів. Журнал прагне об'єднати наукові нариси, архівні матеріали, а також наукові здобутки провідних фахівців у галузі коміксів. Inks заохочує до публікації рукописів з питань історії коміксів, коміксу у США та загалом у світі;

– The Comics Grid: Journal of Comics Scholarship (<https://www.comicsgrid.com>) – академічний журнал із відкритим доступом, який публікує оригінальні матері-

али в галузі досліджень коміксів із позицій мультидисциплінарного та медійного підходів. Журнал також приймає матеріали, що досліджують можливості використання коміксів у наукових цілях;

– International Journal of Comic Art (<http://www.ijoca.net>) – заснований 1999 р. одним із провідних фахівців у галузі мистецтва коміксів та бібліографії, професором Університету Темпл Джоном Лентом (John Lent) міжнародний та багатопрофільний журнал, який призначений для публікації результатів різноаспектних досліджень із проблематики мистецтва коміксів, яка охоплює анімацію, комікси, газетні та журнальні смуги (стріпи), карикатури, мультфільми, гумористичне мистецтво і журнали про гумор чи мультфільми. Типовий випуск включає близько 500–700 сторінок і вміщує в середньому близько 30 статей та понад 200 ілюстрацій. Крім того, видання друкує редакційні статті, огляди книг та виставок, бібліографічні нариси, рубрики ресурсів, портфоліо мультфільмів та інтерв'ю.

В Україні сьогодні також формується міждисциплінарне поле дослідження коміксів.

На дисертаційному рівні українськими науковцями комікс вивчався, переважно, у вимірі педагогіки (Ольшанський, 2002) і філології (Космацька, 2012; Івасишин, 2019). Серед отриманих вітчизняними дослідниками наукових здобутків:

– обґрунтування освітнього потенціалу коміксу і його здатності виступати в ролі педагогічного інструменту під час навчання, виявлення специфіки коміксу як особливого пізнавально-розважального жанру і засобу навчання, визначення дидактичних умов використання коміксу під час навчання, розробка моделі навчальної діяльності для формування в учнів умінь із використанням коміксів (Д. Ольшанський);

– висвітлення особливостей композиційної організації тексту (на прикладі французьких коміксів), структури і семантики вербального компоненту коміксу, визначення специфіки фоносемантики власних імен персонажів коміксу (на прикладі французького коміксу «Астерікс»), уточнення історії виникнення і становлення коміксу як синкретичного тексту (Н. Космацька);

– з'ясовано знакову сутність коміксу (на прикладі англомовних коміксів), проаналізовано семантичні характеристики їх вербальних та графічних компонентів, досліджено особливості мультимодальних засобів в англомовному коміксі, уточнено генезу та типологію коміксу (М. Івасишин).

Разом із тим присвячені коміксам наукові розвідки наявні, також, у рамках журналістики (Хлестова, 2017, 2019), пресознавства і видавничої справи (Огар, & Копильчак, 2018), політології (Почепцов, 2019), літературознавства (Підпригора, 2016, 2017), журналістики і соціальних комунікацій (Онкович Г. В. & Онкович А. Д., 2016а, 2016б; Гудошник, 2019, 2020; Насалевич та ін., 2020, Чорнодон, 2019).

Науковці розглядають комікс як мальовані історії, розповіді в картинках, серію послідовних зображень, в якій йдеться про якусь історію, медіатекст, який споживач має ідентифікувати, інтерпретувати (Г. Онкович, А. Онкович), різновид медіаповідомлення (С. Хлестова), жанр сучасної літератури (Т. Насалевич, Т. Рябуха, І. Лопушанський), дев'ятий вид мистецтва, вияв експериментальної мультимодальної літератури та інтермедіальну проекцію (С. Підпригора), синтетичне мистецтво оповіді та мистецтво на паперовому носії (Н. Космацька), аналізують його вплив на розвиток інших мас-медіа, кінематограф, рекламу, розкривають

еволюцію коміксу як медіатексту і висвітлюють різні періоди його в розвитку, визначають специфіку різних жанрів коміксів, окремих видань і коміксів окремих країн, а також в цілому загальні тенденції формування коміксової культури.

Г. Почепцов (2019) аналізує комікс як інструмент для адаптації індивіда до швидкоплинних умов сьогодення, підкреслюючи ефективність засвоєння тих ключових повідомлень і моделей поведінки, які поширюються коміксами: «в гострих ситуаціях потрібні швидкі і правильні рішення. Комікси виступають в ролі самоучителя таких рішень у конкретних ситуаціях». Науковець наголошує на потужному освітньо-виховному потенціалі коміксів, їх здатності навчати багатоманітності світу, робити читача / глядача готовим до нових ситуацій, які на сьогодні ще не відбулися, проте стосовно яких залишається імовірність того, що вони відбудуться в майбутньому.

Дослідники звертають увагу і на український вимір коміксової культури. Зокрема ґрунтовний аналіз художньої специфіки української графічної прози, окремих коміксів (приклад графічного роману «Діра» С. Захарова) представлений С. Підпригорою (2016), яка висвітлила становлення окремих жанрів українського коміксу, обґрунтувала виконання ним освітньої та виховної функцій.

Е. Огар і Х. Копильчак (2018) охарактеризували специфіку коміксів і, зокрема, графічного роману як особливого виду коміксу, як об'єктів видавничої справи, проаналізували кількісні та якісні характеристики видавничого репертуару коміксів і графічних романів, що сформувався в Україні впродовж 1991–2018 рр., визначили впливові чинники, що зумовлюють висхідну динаміку розвитку видавничого ринку коміксової продукції та його подальші перспективи в Україні, зокрема унікальні образи українських супергероїв, злободенну суспільну тематику (війна, загрози незалежності і свободи, корупція тощо), своєрідну графіку образів.

С. Хлестова (2019) зосередилася на новинному потенціалі серії коміксів «Кіборги» і збірника графічних новел «Перехрестя: Дев'ять історій про війну і насильство», в яких у художній формі в репортерській манері відображені події збройної агресії Російської Федерації на Сході України. За висновком дослідниці, зважаючи на те, що в основу обох збірок було покладено спогади учасників подій, вони є достатньо достовірними у сприйнятті військового конфлікту.

Зі свого боку, О. Гудошник (2019) обґрунтувала розгортання героїчного та документального наративів в українських коміксах, проаналізувала особливості документалізму у коміксах «Воля» і графічному романі С. Захарова «Діра», дослідила документальний сторітелінг у форматі комікс-журналістики на основі збірки «Тіні забутих предків. Графічні історії». Фокусуючи наукову увагу на документальному коміксі, науковиця висловлює думку про те, що цей вид коміксу є дієвим засобом осмислення та переживання історичної травми, що «виводить comic studies у простір глобальних комеморативних та історичних перспективних узагальнень». «Відтермінованість, як ознака часової перевірки цінності документа, у коміксі відповідного жанру поєдналася з емоційною зануреністю та емпатичністю. Дистанціювання робить цілевизначення жанру неабияким мотивованим – повернути пам'ять, втягнути читача не тільки у вир емоцій, а у складний співучасний катарсис, можливість викласти загальну мозаїку історії дискретними фрагментами (панелями, у термінах коміксу) людських трагедій і вчинків», – наголошує О. Гудошник (2019, с. 38).

Дослідження книги і періодики є традиційними для книгознавства і бібліотекознавства. Ґрунтовний аналіз вітчизняного наукового доробку, присвяченого книзі і періодиці на рівні дисертаційних узагальнень періоду незалежності України станом на 2016 р., представлений О. Пастушенко (2016), яка систематизувала наявні напрацювання за напрямками:

- питання теорії книжкової культури, книжкового пам'яткознавства, кодикології і кодикографії, бібліопегістики, книжкового документознавства (О. М. Гальченко, Л. А. Дубровіна, Г. І. Ковальчук, Г. М. Швецова);

- історія книги (рукописна книга, стародруки, рідкісні видання, книжкові пам'ятки) як феномену соціальної комунікації та особливості книги як джерела з історії та культури українського народу та народів світу (Л. А. Дубровіна, Г. М. Ковальчук, С. М. Міщук);

- вивчення конкретно-історичних видів рукописної книги, теоретичні засади кодикології як дисципліни, що вивчає рукописну книгу – слов'янську кириличну, грецьку, єврейську тощо, її об'єкт, предмет, методи, поняття рукописної спадщини, та створення системного наукового опису (кодикографія), розробка питань типології, мистецтва книги, видового складу рукописної спадщини XI–XIX ст., вивчення оправи книги (Л. А. Дубровіна, В. Я. Фріс, М. Б. Боянівська, О. М. Гальченко, Л. А. Гнатенко, І. А. Сергеева, Є. К. Чернухін, О. А. Іванова, В. В. Стасенко, С. В. Зінченко, М. К. Іваннікова, Е. С. Клименко, М. М. Кольбух, Т. А. Добрянська);

- історіографічний напрям вивчення книги (С. М. Міщук, Г. І. Ковальчук, Н. М. Шалашна);

- історія та теоретичні засади (в тому числі питання змісту) книговидавничої справи, книговидання та книгорозповсюдження (Т. І. Ківшар, Н. М. Ольховик, І. Б. Торбаков, О. С. Заремба, Л. М. Зеленська, Т. Н. Кароева, Л. В. Головата, С. С. Петров);

- книжкова спадщина України в окремих типах і видах: стародруки та рідкісні видання (Н. П. Бондар, Ю. І. Горбань, М. В. Макарова, В. Ю. Соколов); іноземна книга в Україні (І. Б. Качур, І. В. Олексів, Р. С. Кириченко); сільськогосподарська (Л. А. Пинда); нотні видання (О. А. Вакульчук); українські букварі (О. З. Клименко);

- історія книжкових колекцій та зібрань (Є. В. Рукавіцина, С. О. Булатова, О. М. Колосовська, Є. А. Біленький, І. О. Римарович, Л. В. Івченко, Т. Є. Мяскова, С. М. Міщук, Г. А. Міщук, Н. Р. Миронець, М. М. Калмикова, М. О. Кривенко, О. С. Рабчун);

- науково-методичні питання реконструкції історичних колекцій і бібліотечних зібрань, збереженості та історичної долі зібрань (Л. В. Муха, Л. В. Лисенко);

- навчальна книга, її специфічні особливості та книгознавча підготовка фахівців (І. Д. Нілова, О. Л. Біличенко, С. В. Сищенко, О. О. Карпенко, О. З. Клименко);

- історія дитячої книги в Україні в національно-культурному просторі (Н. П. Марченко, Г. В. Корнеєва);

- історія регіональної книжки XIX–XX ст. (Н. Л. Малиновська, Т. Н. Кароева);

- питання збереженості та зберігання книжкових пам'яток (Ю. І. Горбань);

- персональний внесок видатних учених та просвітників у книговидавничу діяльність (В. П. Ляхоцький, В. М. Ковальчук, Б. З. Якимович, Т. О. Литвин) (с. 231–232).

У соціокомунікаційному вимірі на дисертаційному і монографічному рівнях феномен книги досліджувався В. Марковою (2019, 2010), О. Біличенко (2001), Г. Швецовою (2001).

Як бачимо, за наявності потужної школи книгознавчих досліджень і презентативного доробку, присвяченого різноаспектному вивченню книги, дисертації книгознавчого спрямування, в яких піднімалися б питання коміксів, на разі відсутні.

Будучи багатофункціональним і унікальним інформаційним продуктом, комікс досі не став предметом вивчення для книгознавців і бібліотекознавців. Дослідження коміксів з позицій інформаційної, бібліотечної та архівної справи не проводилися, що доводить актуальність розробки цього напрямку в сучасному бібліотекознавстві.

ВИСНОВКИ

Специфіка коміксу як інформаційного продукту, смислове наповнення якого виражається за допомогою вербально-іконічного інструментарію – зображення і вербалізованого тексту, – обумовлює його синкретичну природу і пояснює увагу до коміксу як з боку літературознавців (Р. Барт), мовознавців (Н. Космацька, А. С. Harris) і культурологів (Л. Maslon, М. Kantor). Крім того, комікс можна віднести як до періодичних видань, так і до книжкової продукції, що робить його предметом дослідження у вимірі журналістики (С. Хлестова, Д. Хайду) і видавничої справи (Е. Огар, Х. С. Копильчак). Еволюція коміксу і його здатність відображати пріоритетні на певний момент розвитку людського соціуму ідеї, уявлення і настанови привертають увагу до його вивчення як цінного джерела істориків, філософів (Р. Барт), психологів і політологів (Г. Почепцов, С. Г. Кара-Мурза, С. А. Scott).

Початок системного наукового вивчення коміксів припадає на середину ХХ ст. (1951 р. – праця Лео Богарта «Комікси та їхні дорослі читачі: дослідження чоловіків-робітників передмістя Нью-Йорка», 1954 р. – дисертація Етти Е. Карп «Рольові уподобання в кримінальному коміксі»), концептуальні засади для цього процесу були закладені Р. Бартом і У. Еко. Протягом другої половини ХХ ст. поступово оформлюється присвячений проблематиці коміксів окремий науковий та освітній напрям – Comics Studies.

За минулі шістьдесят років було захищено 182 дисертації докторського (доктор філософії) і магістерського рівнів із питань семіотичної природи коміксів, їх структурних і композиційних характерних особливостей, формування комікс-культури в різних країнах і виявлення національної специфіки коміксів, соціальних аспектів коміксових видань, відображення в коміксах історичного контексту тощо. Пошук у 2021 р. за ключовим словом «manga» в розділі «Дисертації та дипломні роботи» бази даних ProQuest (<https://www.proquest.com>) дав 257 результатів.

Провідними дослідницькими центрами з вивчення коміксів є Міжнародний форум мистецтва коміксів, Британський консорціум дослідників коміксів, Хаб досліджень коміксу Лондонського університету мистецтв, Канадське товариство з вивчення коміксів, Товариство дослідників коміксів (США).

Освітній напрям Comics Studies виразно представлений бакалаврськими, магістерськими і докторськими (доктор філософії) освітніми програмами в закладах вищої освіти різних країн: Університеті Флориди, Університеті Торонто, Університеті Каліфорнії Санта-Крус, Університеті Портленду, Університеті Західної

Свободи (Західна Вірджинія, США), Університеті Данді, Університеті Тісайд, Університеті Ланкастера (Великобританія), Університеті Кіото Сейка (Японія).

Інтенсифікація вивчення коміксів мала логічним наслідком зростання обсягу наукових знань у цій царині, що, своєю чергою, спричинило потребу в організації їх авторитетної презентації в наукових журналах і під час відповідних форумів. Зважаючи на синкретичність коміксу і міждисциплінарний підхід у його дослідженнях, отримані результати не завжди відповідали профілю вже наявних наукових видань, які, переважно, були орієнтованими на публікацію рукописів у межах певної наукової спеціальності, що дало поштовх для заснування спеціальних присвячених коміксам наукових журналів, таких як *Journal of Graphic Novels and Comics* («Журнал графічних романів і коміксів»), *Studies in Comics* («Вивчення коміксів»), *European Comic Art* («Європейське мистецтво коміксів»).

Формування міждисциплінарного поля дослідження коміксів відбувається сьогодні й в Україні. На дисертаційному рівні українськими науковцями комікс вивчався, переважно, у вимірі педагогіки (Д. Ольшанський) і філології (Н. Космацька, М. Івасишин). Разом із тим присвячені коміксам наукові розвідки наявні, також, у рамках журналістики (С. Хлестова), пресознавства і видавничої справи (Е. І. Огар, Х. С. Копильчак), політології (Г. Почепцов), літературознавства (С. Підпригора), журналістики і соціальних комунікацій (Г. Онкович, А. Онкович, О. Гудошник).

Дослідження книги і періодики є традиційними для книгознавства і бібліотекознавства. Водночас, будучи багатофункціональним і унікальним інформаційним продуктом та об'єктом бібліотечної діяльності, комікс досі не став предметом вивчення для книгознавців і бібліотекознавців. Відсутність досліджень коміксів із позицій інформаційної, бібліотечної та архівної справи актуалізує питання виокремлення в царині книгознавства і бібліотекознавства відповідного напрямку, а наявність широкого і багатоаспектного теоретичного підґрунтя і формування коміксової культури в Україні закладають підвалини для його успішної реалізації.

СПИСОК ПОСИЛАНЬ

- Авдеева Е. С. *Использование комиксов при обучении японскому языку студентов второго курса языкового вуза* : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Ин-т содержания и методов обучения Рос. акад. образования Москва, 2009. 189 с.
- Алиев Р. Т. *Комиксный герой как отражение неомифологической парадигмы американской массовой культуры: 1929–2012 гг.* : автореф. дис. ... канд. ист. наук / Астрахан. гос. ун-т. Астрахань, 2015. 18 с.
- Барт Р. Риторика образа. *Избранные работы. Семиотика. Поэтика*. Москва, 1994. С. 297–318.
- Біличенко О. Л. Культурно-виховна роль книги в умовах формування інформаційного суспільства : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 07.00.08 «Книгознавство, бібліотекознавство та бібліографознавство» / Харків. держ.акад. культури. Харків, 2001. 18 с.
- Гудошник О. В. Documentary comics у сучасному науковому дискурсі та українському комікс-просторі. *Communications and communicative technologies*. 2019. Вип. 19. С. 32–40.
- Гудошник О. В. Трансмедіальні наративи коміксової журналістики: світовий та український досвід. *Communications and communicative technologies*. 2020. Вип. 20. С. 32–41.
- Ейкалис Ю. А. Вербальный и иконический компоненты современного немецкоязычного комикса : автореф. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / ФГАОУ ВО «Самар. нац. исслед. ун-т им. акад. С. П. Королева». Самара, 2017. 23 с.

- Івасишин М. Р. Мультиmodalність англomовного коміксу: лінгвальний і екстралінгвальний виміри : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. Львів, 2019. 20 с.
- Козлов Е. В. Коммуникативность комикса в текстуальном и семиотическом аспектах : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19 / Волгоград. гос. пед. ун-т. Волгоград, 1999. 235 с.
- Космацька Н. В. Структурно-функціональні особливості мови французьких коміксів (на матеріалі серії «Astérix») : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.05 / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2012. 20 с.
- Маркова В. Книга в соціально-комунікативному просторі: минуле, сучасне, майбутнє : монографія. Санкт-Петербург: Профессия, 2019. 343 с.
- Маркова В. Книга в соціально-комунікативному просторі: минуле, сучасне, майбутнє : монографія. Харків : ХДАК, 2010. 252 с.
- Насалевич Т. В., Рябуха Т. В., Лопушанський І. О. Становлення коміксу як жанру сучасної літератури. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації»*. 2020. Т. 31(70), № 4, ч. 3. С. 144–149.
- Огар Е. І., Копильчак Х. С. Сучасний український «мальовпис»: видавничі реалії та перспективи. *Поліграфія і видавнича справа*. 2018. № 2. С. 64–75.
- Ольшанський Д. В. Дидактичні умови використання коміксів у навчанні іноземних мов молодших школярів : автореф. дис. канд. ... пед. наук: 13.00.09 / Ін-т педагогіки НАПН України. Київ, 2002. 20 с.
- Онкович Г. В., Онкович А. Д. Комікс як медіатекст. *Соціальні комунікації: теорія і практика*. 2016а. Т. 2. С. 110–114.
- Онкович Г. В., Онкович А. Д. Комікс як средство медіаобразования. *Медіаобразование*. 2016б. № 2. С. 52–60.
- Пастушенко О. Книга і періодика в дисертаційних дослідженнях назалежної України: соціокомунікаційний аспект : монографія / відп. ред. Л. А. Дубровіна ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2016. 564 с.
- Підопригора С. Графічна проза як художній експеримент: український вимір. *Вісник Черкаського університету. Серія: Філологічні науки*. 2016. Вип. 1(2). С. 55–62.
- Підопригора С. Графічний роман як інтермедіальна проекція (на матеріалі роману «Діра» С. Захарова). *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Філологічні науки (літературознавство)*. 2017. № 2. С. 180–187.
- Полякова К. В. Становление семиотической системы американского комикса и японского манга : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.20 / Рос. гос. пед. ун-т им. А. И. Герцена. Санкт-Петербург, 2004. 203 с.
- Почепцов Г. Комиксы и телесериалы как инструкции по массовому поведению. «*MEDIASAPIENS*». 2019. URL: <https://cutt.ly/ensTYZA> (дата обращения: 31.08.2021).
- Проханов Д. М. Медиакоммуникационные особенности японских комиксов манга : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.01.10 / МГУ им. М. В. Ломоносова. Москва, 2013. 19 с.
- Резникова А. И. Методика использования французских комиксов как средства совершенствования иноязычной коммуникативной компетенции старшеклассников : дис.... канд. пед. наук : 13.00.02 / Москов. гос. пед. ун-т. Москва, 2017. 232 с.
- Сонин А. Г. Комикс как знаковая система: психолингвистическое исследование (на материале франкоязычных комиксов) : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19 / Алтайский гос. ун-т. Барнаул, 1999. 236 с.
- Хлестова С. В. Комікс як засіб масової комунікації: типологічні особливості. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Соціальні комунікації*. 2017. Вип. 11. С. 13–17.
- Хлестова С. В. Потенціал коміксу як медіаповідомлення: на прикладі текстів про військовий конфлікт на Донбасі («Кіборги» та «Перехрестя. Дев'ять історій про війну та

- насилство»). *Вісник Львівського національного університету. Серія «Журналістика»*. 2019. Вип. 46. С. 281–288.
- Чорнодон М. В. Особливості графіки коміксів у проектуванні рекламних календарів. *Київський університет імені Бориса Грінченка*. 2019. URL: <https://cutt.ly/gnbr8tO> (дата звернення: 31.08.2021).
- Швецова Г. М. Документ і книга в системі соціальних комунікацій : дис. ... д-ра іст. наук : 07.00.08 / Рівнен. держ. гуманітар. ун-т. Рівне, 2001. 490 с.
- About. *ReOPeN Graphic Futures*. 2017. URL: <https://cutt.ly/rnx56Ei> (accessed: 31.08.2021).
- Adams J. N. P. (Jeff). *Graphic Novels and Social Realism – Three Case Studies: Keiji Nakazawa's Barefoot Gen, Art Spiegelman's Maus and Joe Sacco's Palestine*. Liverpool : University of Liverpool, UK, 2003.
- Berndt J. Conjoined by Hand: Aesthetic Materiality in Kouno Fumiyo's Manga in this corner of the world. *Mechademia*. 2020a. Vol. 12 № 2. С. 83–101. <https://doi.org/10.5749/mech.12.2.0083>.
- Berndt J. Manga Studies #1: Introduction. *Comics Forum*. n.d. URL: <https://cutt.ly/YnkWQ7t> (accessed: 31.08.2021).
- Berndt J. Manga Aging: Grannies and Gutters. *Spaces Between – Gender, Diversity and Identity in Comics*, ed. by Veronique Sina, Nina Eckhoff-Heindl, Wiesbaden : Springer VS, 2020b. P. 175–186.
- Berndt J. Manga Makes It to Academia. *nippon.com*. 2012. URL: <https://www.nippon.com/en/views/b00802/> (accessed: 31.08.2021).
- Berndt J. Manga Meets Science: Going beyond the Education-Entertainment Divide. *Science meets Comics: Proceedings of the Symposium on «Communicating and Designing the Future of Food in the Anthropocene»* / ed. by A. Hamann, J. Kirstein, R. Leinfelder, M. Schleunitz. Berlin : Ch. A. Bachmann Verlag, 2018. P. 41–59.
- Bogart L. *The Comic Strips and their Adult Readers: A Study of Male Workers in a New York City Neighborhood* : PhD Dissertation / Department of Sociology, the University of Chicago. Chicago, 1951.
- Campbell A. J. *History Transformed: Sengoku Daimyo in Japanese Popular Media* : Master's dissertation / California State University. Long Beach. ProQuest Dissertations Publishing, 2012. URL: <https://cutt.ly/lnk3H4y> (accessed: 31.08.2021).
- Comics. *University of Dundee*. n. d. URL: <https://www.dundee.ac.uk/subjects/comics> (accessed: 31.08.2021).
- Comics and Graphic Novels BA (Hons). *Teesside University*. 2021. URL: <https://cutt.ly/snxNAAi> (accessed: 31.08.2021).
- Comics and Graphic Novels MA. *Teesside University*. 2021. URL: <https://cutt.ly/NnxN1VL> (accessed: 31.08.2021).
- Comics Studies. *Portland State University*. 2021. URL: <https://www.pdx.edu/comics-studies/> (accessed: 31.08.2021).
- Communities in Control: a 3D flippable graphic narrative on health inequalities and community action. *ReOPeN Graphic Futures*. 2018. URL: <https://cutt.ly/oncqtD3> (accessed: 31.08.2021).
- Dean M. *The Ninth Art: Traversing the Cultural Space of the American Comic Book*: Doctoral Dissertation / University of Wisconsin-Milwaukee. Milwaukee, WI, 2000.
- Di Fazio J. S. *A Content Analysis to Determine the Presence of Selected American Values Found in Comic Books During Two Time Periods, 1946-1950, 1966-1970* / University of Iowa. Iowa, 1973.
- Dionisio M. V. *Drawing on history: Tagawa Suihō and early Japanese manga culture*. Dissertations available from ProQuest. 2007. URL: <https://cutt.ly/DESFS1O> (accessed: 31.08.2021).
- Dunley K. A. *The Space Between: Ruins, Narratives, and History*. University of Colorado at Boulder. 2007. 321 p.

- Eco U. *Apocalittici e integrati: comunicazioni di massa e teorie della cultura di massa*. Milano : Bompiani, 1964. 387 p.
- European Comic Art / ed. by Grove L., Miller A., Magnussen A. *Berghahn Books*. 2021. URL: <https://cutt.ly/EnvPtj9> (accessed: 31.08.2021).
- Faculty of Manga. *Kyoto Seika University*. n.d. URL: <https://cutt.ly/encwQus> (accessed: 31.08.2021).
- Fuller F. R. *The Atomic Bomb: Reflections in Japanese Manga and Anime* : PhD Dissertation / Clark Atlanta University. Georgia, 2012.
- Harrison M. P. *Comics as Text and Comics as Culture: Queer Spain through the Lens of a Marginalized Medium* : PhD Dissertation / University of California. Irvine, 2009.
- Hatfield C. W. *Graphic Interventions: Form and Argument in Contemporary Comics [Dissertation on Hernandez Bros, autobiography and Chester Brown]*: PhD Dissertation / The University of Connecticut. Connecticut, 2000.
- Hill M. J. *A Study of Contemporary Australian Comics, 1992-2000 with Particular Reference to the Work of Naylor, Smith, Danko and Ord* / Macquarie University (Sydney, Australia). Sydney, 2003.
- Greene B. *Repercussions of the Dark Valley – Reenacting And Reinterpreting an Era via Fantasy Manga* : PhD Dissertation / University of Arizona. Arizona, 2017. URL: <https://cutt.ly/Onk296c> (accessed: 31.08.2021).
- Karp E. E. *Crime Comic Book Role Preferences* : PhD Dissertation / New York University. New York, 1954. URL: <https://cutt.ly/jnjM6Zy> (accessed: 31.08.2021).
- Kinsella S. *Adult Manga: Culture and Power in Contemporary Japanese Society*. Routledge, 2000. 224 p.
- Manga and the Representation of Japanese History* / ed. by Roman Rosenbaum. London : Routledge. 2012. 296 p.
- Manga Vision. Cultural and Communicative Perspectives* / ed. by Sarah Pasfield-Neofitou and Cathy Sell, with manga artist Queenie Chan. Clayton, Victoria : Monash University Publishing, 2016.
- Postema B. *Mind the Gap: Absence as Signifying Function in Comics* : PhD Dissertation / Michigan State University. Michigan, 2010. 196 p. URL: <https://d.lib.msu.edu/etd/10369> (accessed: 31.08.2021).
- Round J. V. *From comic book to graphic novel: writing, reading, semiotics* / University of Bristol, UK. Bristol, 2006. 592 p.
- Schodt F. L. *Manga! Manga! The World of Japanese Comics*. New York : Kodansha International, 1983. 206 p.
- Sousanis N. *Unflattening*. *Harvard University Press*. 2015. URL: <https://cutt.ly/anj3W34> (accessed: 31.08.2021).

REFERENCES

- Avdeeva, E. S. (2009). *Ispolzovanie komiksov pri obuchenii yaponskomu yazyku studentov vtorogo kursa yazykovogo vuza [Using Comics in Teaching Japanese to Second-year Students of a Language University]* [PhD Dissertation, Institut sodержaniya i metodov obucheniya Rossijskoi akademii obrazovaniya] [in Russian].
- Aliev, R. T. (2015). *Komiksnyi geroi kak otrazhenie neomifologicheskoi paradigmy amerikanskoj massovoi kul'tury: 1929-2012 gg. [The Comic Hero as a Reflection of the Neomythological Paradigm of American Mass Culture: 1929-2012]* [Abstract of PhD Dissertation, Astrakhan State University] [in Russian].
- Bart, R. (1994). *Ritorika obraza [The Rhetoric of the Image]*. In *Izbrannye raboty. Semiotika. Poetika [Selected Works. Semiotics. Poetics]* (pp. 297–318). Progress [in Russian].

- Bilychenko, O. L. (2001). *Kulturno-vykhovna rol knyhy v umovakh formuvannia informatsiinoho sus-pilstva [Cultural and educational role of the book in the formation of the information society]* [Abstract of PhD Dissertation, Kharkivska derzhavna akademiia kultury] [in Ukrainian].
- Hudoshnyk, O. V. (2019). Documentary comics u suchasnomu naukovomu dyskursi ta ukrainskomu komiks-prostori [Documentary comics in modern scientific discourse and Ukrainian comics space]. *Communications and Communicative Technologies*, 19, 32–40 [in Ukrainian].
- Hudoshnyk, O. V. (2020). Transmedialni naratyvy komiksovoi zhurnalistyky: svitovi ta ukrainskyi dosvid [Transmedia narratives of comic journalism: world and Ukrainian experience]. *Communications and Communicative Technologies*, 20, 32–41 [in Ukrainian].
- Eikalis, Yu. A. (2017). *Verbal'nyi i ikonicheskii komponenty sovremennogo nemetskoyazychnogo komiksa [Verbal and Iconic Components of Contemporary German Comics]* [Abstract of PhD Dissertation, Samarskii natsional'nyi issledovatel'skii universitet imeni akademika S. P. Koroleva] [in Russian].
- Ivasyshyn, M. R. (2019). *Multymodalnist anhlomovnoho komiksu: linhvalnyi i ekstralinhvalnyi vymiry [Multimodality of English Comics: Lingual and Extralingua Dimensions]* [Abstract of PhD Dissertation, Ivan Franko National University of Lviv] [in Ukrainian].
- Kozlov, E. V. (1999). *Kommunikativnost' komiksa v tekstual'nom i semioticheskom aspektakh [Communicativeness of a Comic Strip in Textual and Semiotic Aspects]* [PhD Dissertation, Volgogradskii gosudarstvennyi pedagogicheskii universitet] [in Russian].
- Kosmatska, N. V. (2012). *Strukturno-funktsionalni osoblyvostimovy frantsuzkykh komiksiv (na materialy serii "Astérix") [Structural and Functional Features of the Language of French Comics (on the Material of the Series "Astérix")]* [Abstract of PhD Dissertation, Taras Shevchenko National University of Kyiv] [in Ukrainian].
- Markova, V. (2019). *Kniga v sotsialno-kommunikativnomu prostranstve: proshloe, nastoyaschee, buduschee [Book in the social-communicative space: past, present, future]* [Monograph]. Professiya [in Russian].
- Markova, V. (2010). *Knyha v sotsialno-komunikativnomu prostori : mynule, suchasne, maibutnie [Book in the social-communicative space: past, present, future]* [Monograph]. The Kharkiv State Academy of Culture [in Ukrainian].
- Nasalevych, T. V., Riabukha, T. V., & Lopushanskyi, I. O. (2020). Stanovlennia komiksu yak zhanru suchasnoi literatury [Development of comics as a genre of modern literature]. *Scientific Notes of V. I. Vernadsky Taurida National University. Series "Philology. Social communications"*, 31(70), 4(3), 144–149 [in Ukrainian].
- Ohar, E. I., & Kopylchak, Kh. C. (2018). Suchasnyi ukrainskyi "malopys": vydavnychi realii ta perspektyvy [Contemporary Ukrainian "painting": publishing realities and prospects]. *Printing and Publishing*, 2, 64–75 [in Ukrainian].
- Olshanskyi, D. V. (2002). *Dydaktychni umovy vykorystannia komiksiv u navchanni inozemnykh mov molodshykh shkoliariv [Didactic Conditions for the Use of Comics in Teaching Foreign Languages to Primary School Children]* [Abstract of PhD Dissertation, Institute of Pedagogy of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine] [in Ukrainian].
- Onkovych, H. V., & Onkovych, A. D. (2016a). Komiks yak mediatekst [Comics as a media text]. *Social Communications: Theory and Practice*, 2, 110–114 [in Ukrainian].
- Onkovych, H. V., & Onkovych, A. D. (2016b). Komiks kak sredstvo mediaobrazovaniya [Comics as a means of media education]. *Media Education*, 2, 52–60 [in Russian].
- Pastushenko, O. (2016). *Knyha i periodyka v dysertatsiinykh doslidzhenniakh nazalezhnoi Ukrainy: sotsiokomunikatsiynyi aspekt [The Book and Periodicals in Dissertation Researches of Independent Ukraine: Sociocommunication Aspect]* [Monograph]. National Library of Ukraine named after VI Vernadsky [in Ukrainian].
- Pidopryhora, S. (2016). Hrafichna proza yak khudozhnii eksperyment: ukrainskyi vymir [Graphic prose as an artistic experiment: The Ukrainian dimension]. *Visnyk Cherkaskoho universytetu. Seriya: Filolohichni nauky*, 1(2), 55–62 [in Ukrainian].
- Pidopryhora, S. C. (2017). Hrafichni roman yak intermedialna proektsiia (na materialy romanu "Dira" S. Zakharova) [Graphic novel as an intermediate projection (based on the novel

- "Hole" by S. Zakharov)]. *Scientific bulletin of Mykolaiv V. O. Sukhomlynkyi national university. Philological science*, 2, 180–187 [in Ukrainian].
- Polyakova, K. V. (2004). *Stanovlenie semioticheskoi sistemy amerikanskogo komiksa i yaponskogo manga [Formation of the Semiotic System of American Comics and Japanese Manga]* [PhD Dissertation, Herzen State Pedagogical University of Russia] [in Russian].
- Pocheptsov, G. (2019). *Komiksy i teleserialy kak instruktsii po massovomu povedeniyu [Comics and TV series as instructions for mass behavior]*. "MEDIASAPIENS". <https://cutt.ly/ensTYZA> [in Russian].
- Prohanov, D. M. (2013). *Mediakommunikatsionnye osobennosti yaponskikh komiksov manga [Media Communication Features of Japanese Manga Comics]* [Abstract of PhD Dissertation, Lomonosov Moscow State University] [in Russian].
- Reznikova, A. I. (2017). *Metodika ispol'zovaniya frantsuzskikh komiksov kak sredstva sovershenstvovaniya inoyazychnoi kommunikativnoi kompetentsii starsheklassnikov [Methodology for Using French Comics as a Means of Improving the Foreign Language Communicative Competence of High School Students]* [PhD Dissertation, Moscow State Pedagogical University] [in Russian].
- Sonin, A. G. (1999). *Komiks kak znakovaya sistema: psikholingvisticheskoe issledovanie (na materiale frankoyazychnykh komiksov) [Comics as a Sign System: a Psycholinguistic Study (Based on French-language Comics)]* [PhD Dissertation, Altai State University] [in Russian].
- Khlestova, S. V. (2017). Komiks yak zasib masovoi komunikatsii: tipolohichni osoblyvosti [Comics as a means of mass communication: typological features]. *The Journal of V.N. Karazin Kharkiv National University. Series: Social Communications*, 11, 13–17 [in Ukrainian].
- Khlestova, S. V. (2019). Potentsial komiksu yak mediapovidomlennia: na prykladi tekstiv pro viskovyi konflikt na Donbasi ("Kiborhy" ta "Perekhrestia. Deviat istorii pro viinu ta nasytstvo") [The potential of comics as a media message: on the example of texts about the military conflict in the Donbass ("Cyborgs" and "Crossroads. Nine stories about war and violence")]. *Visnyk of the Lviv University. Journalism series*, 46, 281–288 [in Ukrainian].
- Chornodon, M. V. (2019). *Osoblyvosti hrafiky komiksiv u proektuvanni reklamnykh kalendariv [Features of comic book graphics in the design of advertising calendars]*. Borys Grinchenko Kyiv University. <https://cutt.ly/gnbr8tO> [in Ukrainian].
- Shvetsova, H. M. (2001). *Dokument i knyha v systemi sotsialnykh komunikatsii [Document and book in the system of social communications]* [Doctoral Dissertation, Rivne State University of the Humanities] [in Ukrainian].
- ReOPeN Graphic Futures. (2017). *About*. <https://cutt.ly/rnx56Ei> [in English].
- Adams, J. N. P. (Jeff) (2003). *Graphic Novels and Social Realism – Three Case Studies: Keiji Nakazawa's Barefoot Gen, Art Spiegelman's Maus and Joe Sacco's Palestine*. University of Liverpool, UK [in English].
- Berndt, J. (2020a). Conjoined by Hand: Aesthetic Materiality in Kouno Fumiyo's Manga In this corner of the world. *Mechademia*, 12(2), 83–101. <https://doi.org/10.5749/mech.12.2.0083> [in English].
- Berndt, J. (n.d.). *Manga Studies #1: Introduction*. Comics Forum. <https://cutt.ly/YnkWQ7t> [in English].
- Berndt, J. (2020b). Manga Aging: Grannies and Gutters. In V. Sina, & N. Eckhoff-Heindl (Eds.), *Spaces Between – Gender, Diversity and Identity in Comics* (pp. 175–186). Springer VS [in English].
- Berndt, J. (2012). *Manga Makes It to Academia*. nippon.com. <https://www.nippon.com/en/views/b00802/> [in English].
- Berndt, J. (2018). Manga Meets Science: Going beyond the Education-Entertainment Divide. In A. Hamann, J. Kirstein, R. Leinfelder, & M. Schleunitz (Eds.), *Science meets Comics: Proceedings of the Symposium on "Communicating and Designing the Future of Food in the Anthropocene"* pp. 41–59. Ch. A. Bachmann Verlag [in English].

- Bogart, L. (1951). *The Comic Strips and their Adult Readers: A Study of Male Workers in a New York City Neighborhood* [Ph.D. Dissertation, Department of Sociology, University of Chicago] [in English].
- Campbell, A. J. (2012). *History Transformed: Sengoku Daimyo in Japanese Popular Media* [Master's dissertation, California State University, Long Beach]. ProQuest Dissertations Publishing. <https://cutt.ly/lnk3H4y> [in English].
- University of Dundee. (n.d.). *Comics*. <https://www.dundee.ac.uk/subjects/comics> [in English].
- Teesside University. (2021). *Comics and Graphic Novels BA (Hons)*. <https://cutt.ly/snxNAAi> [in English].
- Teesside University. (2021). *Comics and Graphic Novels MA*. <https://cutt.ly/NnxN1VL> [in English].
- Portland State University. (2021). *Comics Studies*. <https://www.pdx.edu/comics-studies/> [in English].
- ReOPeN Graphic Futures. (2018). *Communities in Control: a 3D flippable graphic narrative on health inequalities and community action*. <https://cutt.ly/oncqtD3> [in English].
- Dean, M. (2000). *The Ninth Art: Traversing the Cultural Space of the American Comic Book* [Doctoral Dissertation, University of Wisconsin-Milwaukee] [in English].
- Di Fazio, J. S. (1973). *A Content Analysis to Determine the Presence of Selected American Values Found in Comic Books During Two Time Periods, 1946-1950, 1966-1970*. The University of Iowa [in English].
- Dionisio, M. V. (2007). *Drawing on history: Tagawa Suihō and early Japanese manga culture*. ProQuest. <https://cutt.ly/DESFS1O> (in English).
- Dunley, K. A. (2007). *The Space Between: Ruins, Narratives, and History*. University of Colorado at Boulder [in English].
- Eco, U. (1964). *Apocalittici e integrati: comunicazioni di massa e teorie della cultura di massa*. Bompiani [in Italian].
- Grove, L., Miller, A., & Magnussen, A. (Eds.). (2021). *European Comic Art*. Berghahn Books. <https://cutt.ly/EnvPtj9> (in English).
- Kyoto Seika University. (n.d.). *Faculty of Manga*. <https://cutt.ly/encwQus> [in English].
- Fuller, F. R. (2012). *The Atomic Bomb: Reflections in Japanese Manga and Anime* [PhD Dissertation, Clark Atlanta University] [in English].
- Harrison, M. P. (2009). *Comics as Text and Comics as Culture: Queer Spain through the Lens of a Marginalized Medium* [PhD Dissertation, University of California] [in English].
- Hatfield, C. W. (2000). *Graphic Interventions: Form and Argument in Contemporary Comics [Dissertation on Hernandez Bros, autobiography and Chester Brown]* [PhD Dissertation, University of Connecticut] [in English].
- Hill, M. J. (2003). *A Study of Contemporary Australian Comics, 1992-2000 with Particular Reference to the Work of Naylor, Smith, Danko and Ord*. Macquarrie University (Sydney, Australia) [in English].
- Greene, B. (2017). *Repercussions of the Dark Valley – Reenacting and Reinterpreting an Era via Fantasy Manga* [PhD Dissertation, University of Arizona]. <https://cutt.ly/Onk296c> [in English].
- Karp, E. E. (1954). *Crime Comic Book Role Preferences* [PhD Dissertation, New York University]. <https://cutt.ly/jnjM6Zy> [in English].
- Kinsella, S. (2000). *Adult Manga: Culture and Power in Contemporary Japanese Society*. Routledge [in English].
- Rosenbaum, R. (Ed.) (2012). *Manga and the Representation of Japanese History*. Routledge [in English].
- Pasfield-Neofitou, S., Sell, C., & Chan, Q. (Eds.). (2016). *Manga Vision. Cultural and Communicative Perspectives*. Monash University Publishing [in English].
- Postema, B. (2010). *Mind the Gap: Absence as Signifying Function in Comics* [PhD Dissertation, Michigan State University]. <https://d.lib.msu.edu/etd/10369> [in English].
- Round, J. V. (2006). *From comic book to graphic novel: writing, reading, semiotics*. University of Bristol, UK [in English].

- Schodt, F. L. (1983). *Manga! Manga! The World of Japanese Comics*. Kodansha International [in English].
- Sousanis, N. (2015). *Unflattening*. Harvard University Press. <https://cutt.ly/anj3W34> [in English].

UDC 02+002.2]:001.891:[741.5:82

Dmytro Belov,
*PhD Student, Information Technology Department,
Kyiv National University of Culture and Arts
(Kyiv, Ukraine)
e-mail: liverpool1892dallas2011@gmail.com
ORCID: 0000-0002-7257-1879*

RESEARCH OF COMICS IN MODERN HUMANITIES

The growing popularity of comics in Ukraine and worldwide increases scientific attention to this type of information product.

The article is devoted to generalising the leading tendencies in the Comics Study and researching comics in modern humanities.

Based on the study devoted to comics professional publications, profile resources of world comics research centres and the current state of understanding the phenomenon of comics magazines and Internet resources, application of review-analytical, historical-chronological, dialectical, socio-communication, and content analysis methods has been detected that the syncretic nature of comics made them a research subject in various sciences and programme subject areas: literary studies, linguistics, cultural study, art history, history, political science, and others.

Leading research centres of Comics Study are the International Comic Art Forum, the British Consortium of Comic Researchers, the Comics Research Hub of the University of the Arts, the Canadian Society for the Study of Comics, the Society for Comics Researchers (USA). The educational direction of Comics Studies has been represented by bachelor's, master's, and doctoral (doctor of philosophy) educational programs in higher education institutions of different countries: the University of Florida, University of Toronto, University of California Santa Cruz, University of Portland, West University, University Dundee, Teesside University, Lancaster University (UK), Kyoto Seika University (Japan).

The growth of scientific knowledge in Comics Study, on the one hand, and on the other hand - the predominance of interdisciplinary approach in the studies necessitated the establishment of special scientific journals dedicated to comics, such as the Journal of Graphic Novels and Comics, Studies in Comics, European Comic Art.

In Ukraine, the study of comics at the dissertation level took place in the dimension of pedagogy and philology. However, some scientific research on comics is available in journalism, press studies, publishing, political science, literature, journalism, and social communications.

It has been found that as a multifunctional and unique information product and object of library activity, comics have not yet become the subject of study for bibliologists and librarians. The prospects of separating the corresponding research direction in bibliology and library science are substantiated.

Keywords: comics, Comics Studies, information, library and archival science, bibliology, librarianship.

Стаття надійшла до редакції 01.10.2021 р.

**ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ
ІНФОРМАЦІЙНОЇ, БІБЛІОТЕЧНОЇ
ТА АРХІВНОЇ СПРАВИ**

**APPLIED ASPECTS
OF INFORMATION,
LIBRARY AND ARCHIVAL STUDIES**

УДК 021.6(477)
DOI: 10.31866/2616-7654.8.2021.247585

**ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ
ПОТЕНЦІАЛ ДІЯЛЬНОСТІ
ВГО УКРАЇНСЬКА
БІБЛІОТЕЧНА
АСОЦІАЦІЯ З РОЗВИТКУ
БІБЛІОТЕЧНОЇ СПРАВИ**

*Альона Мотько,
аспірантка кафедри інформаційних технологій
Київського національного університету
культури і мистецтв
(Україна, Київ)
e-mail: alyona94@meta.ua
ORCID: 0000-0002-5513-882X*

Стаття присвячена розкриттю функціонального потенціалу ВГО Українська бібліотечна асоціація (УБА) як відкритої професійної організації, яка спрямовує свої зусилля на розвиток бібліотечної справи в Україні і зміцнення в державі демократичних засад суспільного розвитку.

Використання комплексу дослідницьких методів, основними з яких було визначено соціальнокомунікаційний, системний та функціональний методи, а також емпіричні методи включеного і зовнішнього спостереження, зумовило розгляд УБА та її діяльності з позицій виконання організацією взятих на себе зобов'язань, її відповідності очікуванням бібліотечного співтовариства. Реалізацію окремих функцій УБА та напрямів її діяльності розкрито як систему взаємопов'язаних форм та інструментів, які взаємодоповнюють один одного, посилюючи підсумковий ефект.

Створення УБА розглянуто як відповідь професійної спільноти на потребу вирішення певних завдань та реалізації ряду функцій як стосовно розвитку вітчизняної бібліотечної справи, так і суспільства в цілому. Уперше обґрунтовано функціонування УБА як відкритої адаптивної лідерської організації, що реалізує організаційну, мобілізаційно-мотивуючу, комунікаційно-координаційну, інформаційну, освітню, науково-методичну, консолідуючу, представницьку, адвокаційну, компенсаторну функції. Розкрито змістовне наповнення окремих функцій.

Призначенням компенсаторної функції визначено забезпечення бібліотекам необхідного теоретичного та практичного підґрунтя для ефективної реалізації перспективних напрямів діяльності в умовах відсутності відповідних ухвалених керівних документів загальнодержавного рівня. Виявлено, що від початку створення УБА її статутними документами не передбачалось здійснення компенсаторної функції, проте під час розгортання діяльності асоціації і увиразнення її орієнтованості на оперативне й ефективне вирішення актуальних завдань у розвитку бібліотечної справи, її реалізація стала важливим напрямом функціонування організації.

Ключові слова: ВГО Українська бібліотечна асоціація, УБА, функції УБА, бібліотека, бібліотечна справа, компенсаторна функція.

ВСТУП

Бібліотеки визначаються як ключовий елемент культурної, наукової, освітньої, інформаційної інфраструктури держави ("Про схвалення Стратегії", 2016). Ефективність функціонування бібліотек сприяє розвитку економічного і людського потенціалу суспільства.

Потужною професійною платформою, що здійснює суттєвий вплив на розвиток бібліотечної професії та управління галуззю, сприяє модернізації бібліотечної справи в Україні, є ВГО Українська бібліотечна асоціація (далі – УБА). При цьому УБА активізує свою діяльність не лише в напрямі підтримки бібліотечної справи, але й у формуванні суспільної думки стосовно актуальних питань державного і суспільного розвитку – підвищення рівня правової культури, реформи децентралізації, медичної реформи тощо. Комплексному осмисленню внеску УБА в розбудову бібліотечної справи в Україні і зміцнення демократичних засад суспільного розвитку сприятиме розкриття її функціонального потенціалу.

Метою дослідження є обґрунтування функціонального потенціалу УБА, розкриття змісту окремих функцій, що реалізуються асоціацією під час її діяльності.

ТЕОРЕТИЧНЕ ПІДГРУНТЯ

На сьогодні ґрунтовного наукового осмислення досвіду функціонування УБА, організаційних і функціональних засад діяльності асоціації щодо розвитку бібліотечної справи в Україні поки що не відбулося, комплексні наукові праці дисертаційного рівня, присвячені УБА, в бібліотекознавстві відсутні.

Як засвідчив аналіз захищених дисертацій за фаховим спрямуванням, еволюція і функціонування УБА не стали на разі предметом спеціального наукового узагальнення. Лише частково діяльність організації на етапі становлення була висвітлена В. С. Пашковою (2010а) в контексті розгляду еволюції національних бібліотечних асоціацій (1876–2009 рр.), Ю. В. Трач (2001) у аспекті професійного розвитку бібліотечного фахівця, А. М. Плахтій (2021) у рамках участі бібліотек у реалізації електронного урядування, О. О. Шендрік (2018) у вимірі міжнародної діяльності бібліотек.

Вивчення фахової наукової літератури дало змогу з'ясувати, що різні аспекти діяльності УБА згадуються в ряді окремих публікаціях вітчизняних науковців, серед яких В. Бабич (Бабич & Сошинська, 1995), О. Воскобойнікова-Гузєва (2018), Т. Добко і В. Загуменна (Добко, 2003; Добко & Загуменна, 1996; Загуменна, 1997), Л. Ковальчук (2010), В. Пашкова (2005, 2007, 2010 б), Я. Сошинська й І. Шевченко (2012) та ін.

Віддаючи належне ґрунтовним напрацюванням згаданих науковців, варто, утім, констатувати, що комплексного розкриття функціонального потенціалу ВГО Українська бібліотечна асоціація у діяльності з розвитку бібліотечної справи в Україні в їхніх працях не відбулося.

МЕТОДИ І МАТЕРІАЛИ

Основними для дослідження було визначено соціальнокомунікаційний, системний та функціональний методи, а також емпіричні методи включеного і зовнішнього спостереження через членство автора у ВГО Українська бібліотечна асоціація.

Використання соціальнокомунікаційного методу зумовило розгляд УБА та її діяльності з позицій виконання організацією взятих на себе зобов'язань, її відповідності очікуванням бібліотечної спільноти як координаційного центру бібліотек з урахуванням їх різних видів, виходячи з розуміння бібліотеки як соціального інституту.

При цьому застосування соціальнокомунікаційного методу потребувало визначення і обґрунтування функціонального потенціалу УБА, осмислення якого уможливило комплексне розуміння місця і ролі асоціації в системі соціальних професійних зв'язків і розвитку бібліотечної справи, а також виявлення і опис тих напрямів, інструментів, форм роботи УБА, які забезпечують реалізацію організацією своїх соціальних функцій.

Системний підхід був застосований для вивчення окремих функцій УБА і напрямів її діяльності, даючи змогу розглядати їх як систему форм та інструментів, які взаємодоповнюють один одного, посилюючи підсумковий ефект. Так, обґрунтування реалізації УБА інформаційної функції із застосуванням системного підходу дало змогу розглядати функціонування таких окремих інформаційних інструментів, що використовуються УБА, як офіційний веб-портал, бюлетень УБА «Бібліотека», офіційні представництва в соціальних мережах, статті у фахових журналах та профільних виданнях, професійні форуми, в рамках єдиної інформаційної політики організації з позицій синергетичного ефекту. Своєю чергою реалізація освітнього напрямку УБА розкривалась як система дій наукового, науково-методичного та практичного спрямування, які доповнюють і посилюють один одного.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

ВГО Українська бібліотечна асоціація від початку своєї діяльності і до сьогодні є елементом структури громадянського суспільства, організацією, створення якої було обумовлено потребою вирішення певних завдань та реалізації ряду функцій як стосовно розвитку вітчизняної бібліотечної справи, так і суспільства в цілому, серед яких: організаційно-консолідуєча, мобілізаційно-мотивуюча, комунікаційно-координаційна, інформаційна, освітня, науково-методична, представницька та адвокаційна. Розглянемо прояв цих функцій більш детально.

Організаційно-консолідуєча функція.

Проявом реалізації організаційно-консолідуєчої функції стало, власне, створення самої організації, яка об'єднала на той момент тих суб'єктів бібліотечно-інформаційної діяльності, які після розпаду Радянського Союзу прагнули осучаснити вітчизняні бібліотечні установи, модернізувати бібліотечну справу в цілому, проте не могли цього зробити поодиноці. Українська бібліотечна асоціація позиціонує себе як відкриту громадську організацію, яка об'єднує на добровільних засадах професійно пов'язаних осіб. Це гуртування активної громади у бібліотечному колі. Відповідно, УБА стала організацією, яка об'єднала вмотивованих до змін бібліотекарів, організувала їх діяльність і в такий спосіб заклала підвалини для створення умов для налагодження функціонування оновленої бібліотечної системи.

Також, слід відзначити, що на початку діяльності УБА було організовано її структуру, до якої входили: президія (29 осіб), регіональні відділення (близько 26 регіонів), формувалися секції (11) та створювались філії, які допомагали ор-

ганізуватися бібліотекарям на місцях, згідно з розробленими документами УБА. При цьому було створено умови «для кожного члена організації брати участь в удосконаленні інформаційно-бібліотечної політики, у розробленні відповідної законодавчої бази, а також впливати на їхню реалізацію» (Пашкова, 2010а, с. 2).

Мобілізаційно-мотивуюча функція.

Мобілізаційно-мотивуюча функція передбачає залучення бібліотекарів до певних проєктів, подій, ініціатив. Тобто йдеться про формування активної позиції, адже мотивація визначається як «спонукання до дії; динамічний процес фізіологічного та психологічного плану, керуючий поведінкою людини, який визначає її організованість, активність і стійкість; здатність людини діяльно задовольняти свої потреби» ("Мотивація", 2021). В управлінні мотивація – це «процес стимулювання працівників до здійснення ефективної діяльності, спрямованої на досягнення цілей підприємства» ("Мотивація", 2021).

Мобілізаційно-мотивуюча функція УБА як на початку її діяльності, так і сьогодні є надзвичайно важливою, адже мотивація і мобілізація зусиль необхідні для ухвалення певних рішень, а згодом – для їх виконання та реалізації завдань. Слід додати, що така позиція є принциповою характеристикою для демократичної держави з розвиненим громадянським суспільством. Адже саме здатність до активної поведінки, готовність до спільного вирішення суспільних і професійних завдань є проявами таких якостей, як свобода і відповідальність – одних із головних цінностей демократичної держави. Ці якості притаманні громадянському суспільству, яке, на відміну від просто публіки з пасивним спогляданням та очікуванням, виявляє активну позицію як стосовно суспільного, так і державного розвитку і функціонує як впливовий суб'єкт суспільних відносин. Як засвідчив досвід вітчизняних бібліотек, пасивне очікування оперативних та ефективних рішень від держави в умовах кризи створює ризик занепаду, більш результативною є здатність до об'єднання і координації зусиль, що потребує вмотивованості до дії і вміння мобілізувати наявний потенціал.

Статутом УБА з мотиваційною метою передбачено можливість встановлення форм морального стимулювання: присудження відзнак, вручення грамот членам, проведення конкурсів із питань бібліотечно-інформаційної діяльності. Відповідно до документу, УБА також може ініціювати і сприяти проведенню мітингів, громадських акцій (у тому числі акцій протесту) та інших заходів, а також «ідейно, організаційно підтримує своїх членів, інші об'єднання громадян, надає допомогу в їх створенні» (*Статут громадської організації*, 2018).

Здатність до реалізації мобілізаційно-мотивуючої функції – це певний виклик для УБА, оскільки свідомість багатьох людей і, зокрема, професійних бібліотекарів, залишається багато в чому ще радянською. І навіть сьогодні у професійному середовищі бібліотекарів можна спостерігати вичікувальну позицію, коли люди просто чекають певних розпоряджень від керівництва, не ризикуючи проявляти власну ініціативу. При цьому відсутність сформованої маркетингової культури, в рамках якої наявне розуміння корпоративного партнерства і важливості діалогу між керівником і підлеглим, стає додатковою проблемою, що ускладнює виявлення активної професійної поведінки, знижує здатність генерувати нові ідеї і бажання щось змінювати.

Відповідно, в другій половині 90-х років ХХ ст., невдовзі після розпаду СРСР і утворення незалежної України, реалізація мобілізаційно-мотиваційної функції УБА була складним завданням. Адже на той час ішлося про відсутність напрацьованих практик, позитивних результатів, обґрунтованих перспектив. Члени УБА своїм прикладом показували, що зміни можливі, що УБА варта довіри, адже це були успішні люди, які проявили себе лідерами у професії і суспільстві.

Про успішність реалізації УБА мобілізаційно-мотиваційної функції свідчить проведення асоціацією різних креативних заходів, конкурсів, відзнак, акцій, флешмобів тощо від початку своєї діяльності. Аналіз бюлетенів УБА за період із 2010 по 2021 роки доводить, що УБА активно долучається до різноманітних заходів або організовує їх сама.

Зокрема, проведення УБА та її членами флешмобів спонукає бібліотечних фахівців до кооперації та згуртованості, до просування українських книгозбірень та бібліотечної професії загалом. Наприклад, у 2010 році під час 17-ї Міжнародної Конференції «Крим 2010» за ініціативи членів УБА на відкритті Конференції було проведено танцювальний флешмоб «Користуйся каталогом і не забувай про бази даних», який згуртував українську делегацію та інших членів (Сошинська, 2010, с. 3). Також ілюстративними є флешмоби, які популяризують книгу, бібліотеку, читання: #читайукраїнське (2017 р.), який розпочато Українським інститутом книги у соціальних мережах та медіа; міжнародний флешмоб «Великий Шевченко» (2019 р.) до 205-річчя від дня народження Великого Кобзаря, у рамках якого треба було зняти відео біля пам'ятника Т. Г. Шевченку, читаючи його вірші, опублікувати відео на власній сторінці у Facebook із хештегом #ByShevchenko, зазначити місто та людей, яким передається флешмоб; радіофлешмоб «Good Silent Party» (2016 р.); «Більше поезії у бібліотеках» (2017 р.) та ін.

Помітними подіями стало проведення акцій «Бібліотека чекає на тебе!», «Читай! Формат не має значення», «Я люблю свою бібліотеку» та ін. (2011 р.); акції велосипедного туру книгозбірнями Рівного «Крути педалі уперед» (2013); масштабної акції у Києві на Хрещатику під час святкування Всеукраїнського дня бібліотек УБА, покликаної привернути увагу громадськості до бібліотек та популяризувати нові бібліотечні послуги у 2012 р. та ін.

Крім цього, різноманітні акції влаштовуються УБА в рамках окремих форумів. Так, під час Львівського бібліотечного форуму члени асоціації організовують вичитання у центрі Львова.

Яскраві заходи від УБА ламають стереотипи стосовно бібліотек як несучасних установ зі стосами запилених книжок і бібліотекарями з позаминулого століття, які втратили зв'язок із реальністю і сучасним користувачем, і спрямовані на покращення іміджу бібліотечних працівників. Промовистим у цьому контексті став флешмоб 2020 р. львівських бібліотекарів на чолі із членкинею президії УБА, директоркою Львівської обласної бібліотеки для дітей Л. Луговою та директоркою Львівської міської бібліотеки для дорослих імені Романа Іваничука Т. Пилипець, під час якого бібліотекарки протанцювали вулицями міста «бібліотечний рок-н-рол» під однойменну пісню у виконанні головної редакторки Видавництва Старого Лева, поетеси, вокалістки і співзасновниці тріо «Мар'яничі» Мар'яни Савки. За словами останньої, «бібліотекарки – дуже драйвові і креативні. Що у відео «Бібліотечний

рок-н-рол» й можна побачити: у цих жінок – прекрасне почуття гумору, багато внутрішньої свободи і невичерпний оптимізм» ("До Всеукраїнського дня", 2020).

Мотиваційні конкурси й акції влаштовуються як на загальноукраїнському, так і на регіональному рівнях.

Наприклад, у 2017 р. Луганське обласне відділення УБА оголосило конкурс серед молодих бібліотекарів області «Бібліотекар NEXТ: нульовий відлік», який передбачав розробку молодими бібліотекарями креативної громадської ініціативи спільно з молоддю населених пунктів, де безпосередньо працюють бібліотекарі. Своєю чергою, Рівненське обласне відділення УБА у 2011 р. ініціювало проведення обласного фестивалю-конкурсу інноваційного бібліотечного досвіду «БібліоЧлени»; у 2020 році проведено Всеукраїнський конкурс «Творчий злет: молодий бібліотекар року 2020» та ін.

Також, для мотивації та спонукання до вдосконалення, поширення кращого досвіду УБА було впроваджено низку почесних відзнак, як-от «За відданість бібліотечній справі», «За внесок у бібліотекознавство», «За внесок у бібліотечну освіту», «Краще регіональне відділення», а також започатковано низку конкурсів, серед яких Всеукраїнський конкурс «Творчий злет: молодий бібліотекар року», Всеукраїнський конкурс «Бібліотека року», конкурси інтернет-сайтів, електронних каталогів, відеоробіт, наукових робіт та ін.

Комунікаційно-координаційна функція.

ВГО Українська бібліотечна асоціація – це середовище професійної комунікації. Про це, зокрема, зазначається у Статуті організації (*Статут громадської організації*, 2018), яка сприяє налагодженню сталого, постійного, стабільного зв'язку між різними членами асоціації, між керівними органами УБА і її місцевими осередками, всередині керівництва асоціації.

Комунікація всередині асоціації здійснюється як опосередковано (наприклад, через електронну пошту, веб-сайт або інформаційний бюлетень, електронні опитування та реєстраційні форми, створені в Google-документах), так і безпосередньо під час науково-практичних та звітно-виборних конференцій, засідань президії УБА, проведення науково-освітніх заходів, флешмобів, акцій тощо, які виконують роль професійних комунікаційних майданчиків. При цьому організація таких заходів потребує ефективною координації зусиль і дій різних учасників у межах усієї країни.

У зв'язку з цим, передусім, заслуговує на увагу реалізація УБА проектів, які охоплюють як різні бібліотечні установи країни, так і залучають партнерів поза бібліотечними інституціями. Наприклад, реалізація проекту «Чотири простори бібліотеки: інноваційна модель діяльності» (2020 р.) передбачала координацію безпосередньо колективів бібліотек, які модернізували свої простори, авторів посібника, який містив рекомендації щодо практичної організації роботи публічної бібліотеки в нових умовах і пропонував дизайнерські рішення оформлення бібліотечних просторів, учасників онлайн-форуму для міні-команд об'єднаних територіальних команд, відібраних на конкурсній основі, та експертів, які надавали консультації щодо створення кожного з чотирьох бібліотечних просторів.

Також слід згадати такі щорічні конференції УБА, як Міжнародна конференція «Сучасна бібліотечно-інформаційна безперервна освіта», Львівський міжнародний бібліотечний форум, щорічна конференція Української бібліотечної асоціації

тощо; молодіжні заходи, зокрема, «Міжнародний форум молодих бібліотекарів УБА»; «Літня та зимові школи молодих бібліотекарів УБА»; «Онлайнове мережування молодих бібліотекарів Української бібліотечної асоціації» та ін.

Ілюстративним у цьому контексті є приклад Львівського міжнародного бібліотечного форуму, започаткованого у 2010 р. ГО «Форум видавців» та Українською бібліотечною асоціацією, який став «місцем зустрічі керівників і провідних фахівців бібліотек, науковців, викладачів закладів вищої освіти, видавців, авторів, читачів, провайдерів інформаційних послуг, членів та партнерів Української бібліотечної асоціації» ("У Львові відбудеться", 2019).

Участь у форумі в різні роки брали генеральний директор Директорату внутрішньої та гуманітарної політики Офісу Президента України Вероніка Селега (2020 р.), заступник міністра культури та інформаційної політики Лариса Петасюк (2020 р.), директорка ГО «Форум видавців» Катерина Шевченко (2020 р.), канд. філос. наук, директор Центру Європейських гуманітарних досліджень Національного університету «Киево-Могилянська академія» та науково-видавничого об'єднання «Дух і Літера» Костянтин Сігов (2020 р.), письменник і громадський діяч Сергій Жадан (2019 р.), голова «Unichек Україна» Андрій Сідляренко (2019 р.), координатор проекту IREX Тетяна Таренкова (2019 р.), заступник міністра культури України Юрій Рибачук (2017 р.), директор Українського інституту книги Тетяна Терен (2017 р.), директор Центру ім. Митрополита Андрея Шептицького Українського католицького університету Олег Яськів (2017 р.) та ін.; такі зарубіжні фахівці, як Барбара Лизон, президентка-елект (2019–2021 рр.) Міжнародної федерації бібліотечних асоціацій та установ (IFLA), Беттіна Венцель, керівниця відділу «Інформація та бібліотека» Goethe-Institut в Україні, Уте Енгелкенмайер, очільниця Департаменту сервісу та інформації Бібліотеки Дортмундського технічного університету, Софі Маннс-Зюсбріх, членкиня комісії з питань професійної кваліфікації Німецької бібліотечної асоціації, Петрас Зурліс, директор Вільнюської обласної публічної бібліотеки ім. Адама Міцкевича, Пола Кауфман, пані декан бібліотек, директорка бібліотеки Іллінойського університету м. Урбан-Шампейн та ін. 2020 р. до участі у Львівському міжнародному бібліотечному форумі, який проходив у онлайн-форматі, було залучено 250 осіб – фахівців бібліотек різних видів і з різних регіонів України та з-за кордону. Учасниками форуму 2019 р. стали близько 300 осіб. 2016 р. «у роботі Львівського бібліотечного форуму взяла участь понад 100 фахівців інформаційної, бібліотечної, архівної, музейної і видавничої справи, представники вищих навчальних закладів, органів державного управління та громадських організацій з України, Польщі, Литви, Білорусі. Форум працював чотири дні на понад десяти площадках бібліотек та університетів м. Львів» (Падалка, 2016).

Прикладом ефективною координації в межах країни стала підтримка УБА ініціативи, розпочатої 2016 р. молодіжною групою Луганської обласної бібліотеки імені О. М. Горького, «Тиха вечірка в бібліотеці», під час якої бібліотеки з різних куточків України мали змогу онлайн долучитися до акції. Розпочали «вечірку» Луганська та Ужгородська ОУНБ. Кожен учасник флешмобу, перебуваючи у приміщенні бібліотеки, «міг приєднатися до радіоефіру, вдягнувши навушники та слухаючи музику, що транслюватиметься на базі онлайн-радіо «Сковорода» ("Запрошуємо бібліотеки України", 2016). Таким чином упродовж флешмобу будь-яка

бібліотека, незалежно від місця її розташування, мала змогу приєднатися до заходу та провести «тиху вечірку» у своєму бібліотечному приміщенні, слідуючи загальному сценарію.

Кращій координації і злагодженості діяльності різних осередків і структур УБА сприяє щорічне визначення девізу УБА, під гаслом якого проходять заходи протягом року. Вперше конкурс девізів був організований президією УБА до Всеукраїнського дня бібліотек у 2009 р. Упродовж 2009–2021 рр. переможцями конкурсу обирались такі гасла: «Бібліотек@ – твоє вікно у світ» (2009), «Бібліотек@ – світ нових можливостей» (2010), «Бібліотек@: інформація – знання – успіх» (2011), «Бібліотек@: створи своє майбутнє» (2012), «Бібліотек@: територія ідей» (2013), «Бібліотек@ – територія єдності» (2014), «Бібліотек@ – діалог, культура, мир!» (2015), «Бібліотек@: сучасна, креативна, твоя!» (2016), «Бібліотек@: знай, мрій, твори!» (2017), «Бібліотек@ – все тут, всі тут!» (2018), «Бібліотека: час змін – час дій!» (2019), «Бібліотека – Всесвіт у зручному форматі» (2020), «Бібліотека – твоя точка опори» (2021) (Українська бібліотечна асоціація. PR-матеріали, 2021).

Інформаційна функція.

Статутом УБА передбачено поширення інформації про діяльність організації, популяризацію її ідей і цілей (*Статут громадської організації*, 2018).

Інформаційна функція УБА проявляється, передусім, шляхом інформування членів організації про заходи, події, новини, проекти тощо на офіційному веб-порталі асоціації; шляхом розсилки на е-адреси членів асоціації; інформування про новини у випусках бюлетеня Української бібліотечної асоціації «БібліоТека», фахових та профільних виданнях, у соціальних мережах, під час професійних форумів.

Офіційний веб-сайт Української бібліотечної асоціації був створений 1 березня 1998 р. О. Архипською (керівниця секції сучасних інформаційних технологій), В. Пашковою (президентка УБА), Т. Ярошенко (керівниця секції працівників університетських бібліотек) ("Хроніка подій", 1998).

Головна сторінка сайту дає можливість ознайомитись із новинами, отримати інформацію стосовно конференцій та семінарів, які відбулись, відбуваються та заплановані; інформацію про УБА (місія, принципи, історія, структура, хроніка подій, відзнаки); як стати членом УБА та переваги членства; про блоги асоціації; контакти тощо. Серед наявних рубрик сайту такі: документи (угоди про співпрацю, документи ІФЛА та ін., плани та звіти УБА тощо); членство; партнерство (як стати офіційним партнером, переваги, партнери); конференції, семінари, тренінги (програми освітніх заходів); Головний тренінговий центр (фотогалерея, ресурси, тренерський портал, навчальні матеріали семінарів та тренінгів, дистанційні курси тощо); програми, проекти; секції, робочі групи; конкурси; нагороди та відзнаки; сервіси УБА; публікації (бюлетень, бібліографія, видання, PR-матеріали, сувеніри); ЗМІ про УБА; інформація для ЗМІ; волонтерство; ярмарок вакансій та працевлаштування; оголошення; навчальні матеріали семінарів та тренінгів; членський квиток УБА; професійні ресурси (Українська бібліотечна асоціація, 2021).

Сайт надає доступ до планово-звітної документації УБА, детально інформує про реалізацію форумів і проектів, флеш-моби, акції та конкурси. Г. Хоменко звертає увагу на жанрову різноманітність презентованих на сайті УБА матеріалів. Згідно із представленими науковцем висновками, серед різновидів жанрів бібліо-

течної журналістики на сайті наявні інформаційні звіти, інтерв'ю (з президентом УБА, членами президії, кожен із яких відповідає за певний напрям, з директорами бібліотек та бібліотечними працівниками тощо), аналітичні жанри, огляди інформації у ЗМІ про асоціацію, інформація про різноманітні заходи та семінари, які, за висновком Г. Хоменка, можна розглядати як кореспонденцію, статті, які інформують про зміни у галузі, матеріали рекомендаційного характеру, листи президента УБА до представників влади України тощо (Хоменко, 2015, с. 31–32).

Отже, представлений на сайті УБА великий масив інформації вчергове підтверджує тезу про відкритість асоціації, її орієнтованість на оперативне і всебічне інформування своїх членів і широкої громадськості про свою діяльність.

Поширенню актуальної інформації стосовно діяльності УБА та актуальних питань розвитку бібліотечно-інформаційної сфери покликане сприяти налагодження випуску Бюлетеня Української бібліотечної асоціації «БібліоТека».

Бюлетень УБА був заснований у 2010 р., а перший випуск вийшов у червні того ж року. Сьогодні бюлетень видається чотири рази на рік та розповсюджується через регіональні відділення УБА, офіційний веб-сайт та останнім часом шляхом інформування членів асоціації на їх електронні адреси. Метою бюлетеня є «реалізація комунікаційної політики УБА, інформування бібліотечних фахівців про діяльність УБА в цілому, її професійних секцій та регіональних відділень; висвітлення основних тенденцій і пріоритетних напрямів розвитку вітчизняного і міжнародного співтовариств; поширення інноваційних бібліотечних практик і просування успішного досвіду роботи українських бібліотек; сприяння розвитку професійних комунікацій та залучення бібліотекарів до членства в УБА» (Здановська, 2020).

Основні рубрики бюлетеня відображають діяльність асоціації та коло питань, якими вона займається, серед яких: «офіційні новини», «документи», «програмна діяльність», «актуально», «консолідуємося», «освіта і наука», «конкурси», «адвокаційна діяльність», «організаційний розвиток», «партнерство», «новини», «членство», «міжнародна співпраця», «із бібліотечного фольклору», «анонс», «проекти», «хроніка подій», «конференції», «адвокація», «дослідження», «освіта, інновації», «безперервна освіта», «історія і сьогодні», «відзначаємо ювілей», «акції», «регіональні відділення УБА», «міжнародні новини», «відділення УБА», «світові тренди», «партнери УБА», «стратегічні орієнтири», «ініціативи», «бібліофорум», «кращі практики», «спільноДія» ("Бюлетень", 2021).

Загалом упродовж 2010–2021 рр. вийшов друком 41 номер бюлетеня (вересень 2021), у яких опубліковано понад 200 інформаційних повідомлень, оглядів, анонсів, звітів про діяльність щодо актуальних подій асоціації у певний період.

Інформування про УБА відбувається також шляхом підготовки наукових публікацій, у яких відображаються ті чи інші аспекти діяльності організації. Типовими у цьому контексті є наукові статті В. Пашкової (1996, 2006), В. Загуменної (2019), О. Воскобойнікової-Гузевої (2018), І. Шевченко (2012), Я. Сошинської та І. Шевченко (2012) та ін.

Освітня функція.

У Статуті УБА серед видів діяльності, які здійснює асоціація, зазначаються організація та проведення «освітніх заходів для молодих бібліотекарів, у тому числі членів ГО «ВГО Українська бібліотечна асоціація», із залученням представників громадськості, органів державної влади та місцевого самоврядування, експертів

із бібліотечної справи, у тому числі міжнародних експертів; ... сприяння підвищенню професіоналізму членів ГО «ВГО Українська бібліотечна асоціація», ... професійному і соціальному розвитку бібліотекарів, бібліографів та інформаційних працівників бібліотек усіх форм власності та підпорядкування, удосконаленню системи їх безперервної освіти» (*Статут громадської організації*, 2018).

Виразним проявом реалізації освітньої функції УБА стало створення 2009 р. в Інституті післядипломної освіти Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв за проектом УБА «Головного тренінгового центру» (ГТЦ) з метою реалізації концепції освіти протягом життя, адже центр передбачає підготовку навчальних програм підвищення кваліфікації працівників бібліотек, розробку навчальних матеріалів, дистанційних курсів, організацію курсового навчання тренерів для регіональних тренінгових центрів та в рамках підвищення кваліфікації бібліотекарів м. Київ та Київської області. Створення ГТЦ стало запорукою доступу бібліотечних працівників до навчально-методичних матеріалів різного тематичного спрямування з метою підвищення кваліфікації та опанування необхідних компетентностей.

Варто також згадати щорічні літні та зимові школи молодих бібліотекарів, які проходять за різними програмами з метою навчання молодих бібліотечних працівників та формування у них навичок сучасного бібліотечного фахівця; всеукраїнські школи бібліотечного журналіста; літні школи адвокатури УБА для бібліотекарів тощо.

Щорічно під егідою УБА в партнерстві з провідними закладами вищої освіти, неурядовими організаціями, державними і приватними структурами проводяться майстер-класи, освітні семінари (вебінари) і тренінги, як-от майстер-клас «Будуємо карту стратегії бібліотеки» (18.12.2014 р., м. Київ); тренінги «Підліткове читання: щоб перше не було останнім» (12.03.2020 р., м. Київ), «Універсальні навички бібліотечного фахівця» (21.02.2020 р., м. Київ), «Можливості сервісних та пошукових чат-ботів. Створюємо прототип бота-бібліотекаря» (30.01.2020 р., м. Київ), «Як планувати культурно-освітню діяльність бібліотеки без календаря визначних дат?» (17.10.2019 р., м. Київ), «Бібліотека в пошуку нових ідей» для бібліотекарів із Донецької та Луганської областей (21–23.06.2019 р., м. Дніпро), «Онлайн-сервіси для створення візуального контенту» (29.05.2019, м. Київ), «Практична медіаграмотність» (27–28.03.2015 р., м. Львів) та багато інших; семінари «Зведений каталог: чи стане реальністю для українських бібліотек?» (27.05.2021 р., онлайн-формат), німецько-український науково-практичний онлайн-семинар «Діяльність культурних інституцій: політика та фінансування» (19–20.04.2021 р.), семінар-тренінг «Усна історія: теорія і практика. Можливості бібліотек у долученні до створення усної історії», (01.04.2021 р., онлайн-формат), «Бібліотеки як центри підтримки громади в умовах воєнної загрози: робота із внутрішньо переміщеними особами (ВПО)», (6–10.10.2014 р., м. Київ) та ін.

Здійснення УБА освітньої функції в рамках розвитку бібліотечної справи в Україні набуває додаткового значення з огляду на скорочення обсягів підготовки студентів бібліотечних спеціальностей заочної форми навчання (наприклад, набір на 1-й курс заочної форми навчання студентів за спеціальністю 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» вже декілька років відсутній у Харківській державній академії культури, практично відсутній – останній 2017 р. у кількості 14 студентів – у Київському національному університеті культури і

мистецтв, хоча ці заклади вищої освіти є провідними в Україні в підготовці фахівців бібліотечних спеціальностей). Відповідно потреба організації підвищення кваліфікації бібліотечних працівників, оновлення ними своїх професійних компетентностей із метою відповідності сучасним вимогам лише зростає, що посилює значення освітнього напрямку діяльності УБА.

Науково-методична функція.

Науково-методичний напрям діяльності УБА визначається її Статутом, в якому, зокрема, ідеться про те, що УБА «сприяє обміну досвідом і підвищенню професійного рівня шляхом підготовки навчальних програм, організації курсів, стажувань і т. ін.; стимулює теоретичні дослідження і прикладні розробки у галузі бібліотечної справи, бібліографічної та інформаційної діяльності» (*Статут громадської організації*, 2018).

У рамках реалізації науково-методичної функції, згідно з даними офіційного веб-сайту Української бібліотечної асоціації, за період із 2010 по 2021 рік було підготовлено і видано близько 45 видань, серед яких: методичні рекомендації; практичні посібники; посібники для тренерів та бібліотекарів із програмою підвищення кваліфікації; навчальні матеріали для підвищення кваліфікації бібліотекарів; збірники матеріалів конференцій та ін. (Українська бібліотечна асоціація, 2021).

Лише протягом 2020–2021 рр. було підготовлено і видано науково-методичний poradnik «Участь бібліотек у реалізації політики національної пам'яті» (Київ: УБА, 2021), практичний посібник «Чотири простори бібліотеки: модель діяльності» (Київ: УБА, 2020), рекомендації «Процес якісної інформаційної підтримки освіти та досліджень у бібліотеці університету» (Київ: УБА, 2020), програми навчальних модулів підвищення кваліфікації працівників бібліотек «АБІС Коґна та створення електронного каталогу в бібліотеках закладів вищої освіти» (Київ: УБА, 2020), «Університетська бібліотека в системі наукових комунікацій» (Київ: УБА, 2020).

У доробку УБА розробка таких досі актуальних матеріалів, як методичні поради «Навчання студентів академічній доброчесності у бібліотеці ВНЗ» (Київ : УБА, 2016), методичні рекомендації «Міжнародні правила цитування та посилання в наукових роботах» (Київ : УБА, 2016), посібники для тренерів за програмою підвищення кваліфікації «Адвокація: представлення інтересів бібліотек» (Київ : Самміт-книга, 2012) та «Технології Веб 2.0 для бібліотек і користувачів: нові можливості розвитку бібліотечного середовища» (Київ : Самміт-книга, 2012).

Слід наголосити, що згадані матеріали з'явилися ще тоді, коли в закладах вищої освіти з підготовки бібліотечних фахівців відповідних курсів не було розроблено. Тобто УБА, беручи до уваги потреби практичної діяльності бібліотек, виступила ініціатором та заклала науково-методичне підґрунтя підготовки і впровадження бібліотечних і освітніх інновацій, певною мірою компенсуючи в такий спосіб брак відповідних напрацювань у бібліотеках і закладах вищої освіти.

Представницька функція.

ВГО Українська бібліотечна асоціація є організацією, яка взаємодіє з владою та різними структурами громадянського суспільства від імені всіх бібліотечних працівників і фахівців, дотичних до бібліотечної справи, представляючи та обстоюючи їх інтереси. В Україні та за кордоном УБА представляє вітчизняних бібліотечних фахівців як спільноту.

У Статуті УБА зазначається, що організація поширює свою діяльність на всю територію України, її членами можуть бути представники будь-яких бібліотек («особи, які професійно пов'язані з бібліотечною справою, бібліографічною й інформаційною діяльністю») (Статут громадської організації, 2018).

Організована на демократичних засадах, УБА надає змогу своїм членам брати участь в управлінні організацією – обирати і бути обраними до керівних органів УБА, брати участь у Конференціях ВГО Українська бібліотечна асоціація і голосувати під час ухвалення рішень та методом опитування, ініціювати розгляд асоціацією та її керівними органами окремих питань, пов'язаних із цілями та завданнями УБА, брати участь у реалізації різних напрямів діяльності асоціації, її заходах, користуватися її продуктами і послугами. Вищим керівним органом ВГО Українська бібліотечна асоціація Статут визначає Конференцію її членів, яка може бути звітно-виборною, робочою і надзвичайною (Статут громадської організації, 2018).

Відповідно, на організаційному рівні УБА було закладено підґрунтя для здійснення функції ефективного представництва бібліотечної спільноти України.

Виконанню представницької функції УБА сприяє забезпечення впізнаваності організації через вдале поєднання її позиціонування та айдентики, передусім, логотипу (див. рис. 1).

2021 р. асоціацією було проведено ребрендинг і осучаснено її корпоративний стиль (див. рис. 2.).

Рис. 1. Логотип ВГО Українська бібліотечна асоціація до 2021 р.
Джерело: <https://ula.org.ua/259-publikaciyi/pr-materiali/1731-502-502-pr-materiali>.

Ребрендинг Української бібліотечної асоціації – 2021

Рис. 2. Новий корпоративний стиль і логотип ВГО Українська бібліотечна асоціація (2021 р.).

Джерело: Об'єднуємось заради досягнення спільних цілей. Реалізація Стратегії Української бібліотечної асоціації 2019–2021 рр.: звіт Президії ВГО Українська бібліотечна асоціація на щорічній та звітно-виборній Конференції 17 листопада 2021 р. [Презентація]. с. 121.

Свій логотип був розроблений також Молодіжною секцією УБА (див. рис. 3).

Рис. 3. Логотип Молодіжної секції ВГО Українська бібліотечна асоціація.
Джерело: <https://cutt.ly/QmdL0Pz>.

Щорічно УБА візуалізує обраний девіз, який, зазвичай, розміщується на матеріалах УБА, а також закладках, банерах та плакатах (див. рис. 4).

Рис. 4. Візуалізація девізів УБА 2021, 2020 та 2019 років (зліва направо).
Джерело: <https://ula.org.ua/259-publikaciyi/pr-materiali>.

Крім того, для окремих заходів та проєктів УБА також спеціально розробляється унікальна символіка, яка дає змогу їх ідентифікувати і дізнатися про участь УБА. Зокрема, це стосується логотипу Львівського бібліотечного форуму, візуальних матеріалів у рамках проєктів «Культура академічної доброчесності: роль бібліотек», «Читай! Формат не має значення!» (див. рис. 5).

Рис. 5. Зліва направо: логотип Львівського бібліотечного форуму, листівка проєкту «Культура академічної доброчесності: роль бібліотек», плакат проєкту «Читай! Формат не має значення!». Джерела: <https://cutt.ly/mmdKB2v>; <https://cutt.ly/1mdNzbJ>; <https://cutt.ly/2mdMYog>.

Адвокаційна функція.

Статутом УБА серед інших видів діяльності організації передбачено можливість для УБА «вносити пропозиції до органів державної влади та органів місце-

вого самоврядування щодо вирішення проблемних питань стосовно бібліотечної справи; ...вживати заходи щодо привернення уваги широкого кола громадськості для вирішення проблем, які стосуються бібліотечної справи; ...підтримувати ініціативи громадських рухів, установ та організацій, програми народних депутатів, спрямовані на розвиток культури та бібліотечної справи; ...організовувати соціальний захист бібліотекарів, бібліографів та інформаційних працівників, сприяти поліпшенню умов їх праці та побуту, встановленню належної оплати їх праці і пенсійного забезпечення, зміцненню професійної солідарності» (*Статут громадської організації*, 2018).

Усі ці види діяльності охоплюються поняттям бібліотечної адвокації – комплексної систематичної діяльності, скерованої на представництво та захист інтересів бібліотек, бібліотекарів і користувачів, на отримання підтримки та розуміння з боку влади, громади і суспільства загалом; заходи з позиціонування, просування бібліотек як важливого соціального інституту та підвищення іміджу і ролі книгозбірень у суспільстві (Загуменна, 2020).

Для ефективного виконання адвокаційної функції 2008 р. у структурі УБА було створено секцію з адвокації. На порталі асоціації представлено видання за тематикою адвокації, зокрема, «Адвокація: представлення інтересів бібліотек: посіб. для тренерів за прогр. підвищ. кваліфікації» (2012); «Законодавство України на допомогу адвокаційній діяльності бібліотек: збірка документів» (2012) та ін. (Українська бібліотечна асоціація, 2021).

З метою підвищення ефективності адвокаційного напрямку діяльності УБА секцією було розроблено Програму УБА з адвокації на 2017–2021 рр. «Дієва бібліотека – успішна громада!» (Дієва бібліотека – успішна громада, 2016), яка обговорювалась під час Всеукраїнської літньої школи з адвокації (червень 2016 р.), Львівського бібліофоруму (вересень 2016 р.) та Всеукраїнської конференції УБА (листопад 2016 р.) і, зрештою, була схвалена до виконання. Документ спрямований на «лобіювання та захист прав користувачів бібліотек територіальних громад на бібліотечне обслуговування та безперешкодний і рівноправний доступ до інформації, обстоювання їхніх прав в умовах суспільних перетворень та об'єднання територіальних громад; позиціонування бібліотек у суспільстві як відкритого простору для освіти, науки, культури, дозвілля, комунікації та підвищення обізнаності членів громади, влади, суспільства в цілому про цінність та потенціал бібліотек у здійсненні реформ» (*Дієва бібліотека*, 2016, с. 1).

Програмою було визначено три стратегічні цілі:

- сприяння впровадженню нових соціальних нормативів бібліотечного обслуговування в умовах утворення об'єднаних територіальних громад (ОТГ);
- формування модельних стандартів бібліотечного обслуговування та розроблення рекомендацій щодо їх впровадження в умовах адміністративної реформи з урахуванням процесів інтеграції бібліотечних мереж, культурних інституцій, освітніх установ;
- підвищення обізнаності кожної територіальної громади про потенціал і можливості бібліотеки в суспільних перетвореннях шляхом ефективних комунікацій, PR та реклами (*Дієва бібліотека*, 2016, с. 1).

На виконання Програми було розроблено і ухвалено відповідний План дій, який передбачав здійснення заходів із досягнення кожної з програмних цілей (*План дій*, 2017).

Під час проведення в Україні реформи децентралізації та створення об'єднаних територіальних громад (ОТГ), яка супроводжувалася загостренням потреби захисту бібліотек від закриття місцевою владою, УБА готувала і готує листи та звернення до профільного Міністерства і представників місцевого самоврядування, в яких наголошує на необхідності дотримання чинного законодавства під час реорганізації бібліотечної мережі, погодження питань стосовно закриття бібліотек із Міністерством культури та інформаційної політики України, захисту прав працівників бібліотек під час ліквідації або реорганізації бібліотечних закладів (зокрема, у 2020 р. УБА підготувала відповідний Відкритий лист районним, міським, селищним та сільським радам щодо реорганізації мережі публічних бібліотек; Міністерству культури та інформаційної політики України «Щодо реорганізації мережі публічних бібліотек» ("Відкритий лист районним", 2020) в умовах, спричинених пандемією COVID-19, – звернення стосовно забезпечення безпечного відновлення роботи бібліотек ("Звернення ВГО", 2020), і т. ін.

Ефективним інструментом поширення ефективних адвокаційних практик стали організовані УБА літні школи з адвокації.

Компенсаторна функція.

Реалізація компенсаторної функції, як можна зрозуміти з назви, полягає в заповненні нестачі (компенсації) як загальнодержавних, так і регіональних, локальних рішень і політик стосовно розвитку окремих напрямів бібліотечної справи в Україні, діяльності бібліотек та здійснення ними своїх соціальних функцій.

Від початку реалізація компенсаторної функції не була передбачена статутними документами УБА, разом із тим вона виразно проявилася, наприклад, під час залучення бібліотек до формування культури академічної доброчесності: в умовах відсутності напрацьованих керівних документів загальнодержавного рівня, що стосувалися питання дотримання принципів академічної доброчесності, УБА надала бібліотекам необхідне теоретичне та практичне підґрунтя для ефективної участі у сприянні формуванню культури академічної доброчесності. Нагадаємо, що на законодавчому рівні Закон України «Про освіту» із присвяченою академічній доброчесності статтею 42 був ухвалений у 2017 р., проект «Ініціатива академічної доброчесності та якості освіти», який впроваджувався в українських школах і закладах вищої освіти Американськими Радами з міжнародної освіти за сприяння Посольства США в Україні та підтримки Міністерства освіти і науки України і Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти, реалізовувався у 2020 р., тоді як УБА розпочала проєкт «Культура академічної доброчесності: роль бібліотек» ще 2016 р. Тобто навіть до того, як проблема дотримання принципів академічної доброчесності в науково-освітньому середовищі була формалізована на законодавчому рівні.

ВИСНОВКИ

Створення УБА було обумовлено потребою вирішення певних завдань та реалізації ряду функцій як стосовно розвитку вітчизняної бібліотечної справи, так і суспільства в цілому. Як відкрита адаптивна лідерська громадська організація, ВГО Українська бібліотечна асоціація реалізує під час своєї діяльності такі функції, як:

- *організаційно-консолідуєча*, яка проявилась у створенні УБА, заснуванні її відділень, розбудові структури, консолідації на платформі асоціації лідерського потенціалу вітчизняних фахівців бібліотечної справи;
- *мобілізаційно-мотивуюча*, яка реалізується шляхом залучення бібліотечної спільноти до участі в проєктах, грантах, флешмобах, тренінгах тощо через підтримку і заохочення активної професійної і громадянської позиції та ініціативи;
- *комунікаційно-координаційна*, здійснення якої передбачає формування середовища професійної комунікації в оффлайн і онлайн форматах і забезпечує багатосторонній обмін інформацією поміж керівними органами УБА, відділеннями асоціації, її рядовими членами, створюючи умови для оперативного ухвалення рішень і узгодження дій;
- *інформаційна*, яка полягає в оперативному поширенні актуальної інформації стосовно діяльності УБА та її керівних органів, ключових тенденцій розвитку бібліотечної справи, прогресивного досвіду практичної діяльності бібліотек, важливих урядових ініціатив тощо через офіційний веб-сайт УБА, бюлетень Української бібліотечної асоціації «БібліоТека», масову розсилку електронною поштою, публікацію повідомлень у соціальних мережах та інформування під час профільних форумів;
- *освітня*, яка спрямована на підвищення кваліфікації бібліотечних працівників та набуття ними нових потрібних для забезпечення ефективного бібліотечно-інформаційного сервісу навичок;
- *науково-методична*, яка полягає в концептуальному оформленні й теоретичному обґрунтуванні перспективних напрямів розвитку бібліотечної справи в Україні, розробці методичного забезпечення реалізації цих напрямів;
- *представницька*, яка передбачає представлення вітчизняної професійної бібліотечної спільноти у відносинах з органами державної влади та структурами громадянського суспільства, а також із зарубіжними й міжнародними організаціями та установами;
- *адвокаційна*, спрямована на захист і промоцію інтересів бібліотек, бібліотечної спільноти та користувачів, формування позитивного іміджу бібліотек і підвищення престижу бібліотечної професії;
- *компенсаторна*, призначенням якої є забезпечення бібліотекам необхідного теоретичного та практичного підґрунтя для ефективної реалізації перспективних напрямів діяльності в умовах відсутності відповідних ухвалених керівних документів загальнодержавного рівня.

СПИСОК ПОСИЛАНЬ

- Бабич В. С., Сошинська Я. Є. Установча конференція Української бібліотечної асоціації. *Бібліотечний вісник*. 1995. № 3. С. 16–18.
- Бюлетень. *Українська бібліотечна асоціація*. URL: <https://ula.org.ua/259-publikaciyi/byuleten> (дата звернення: 28.05.2021).
- Відкритий лист районним, міським, селищним та сільським радам щодо реорганізації мережі публічних бібліотек, м. Київ, 28 грудня 2020 р. (30.12.2020). *Українська бібліотечна асоціація*. URL: <https://cutt.ly/9nRYwnH> (дата звернення: 09.06.2021).

- Воскобойнікова-Гузєва О. В. Вебінар як засіб реалізації освітніх проєктів громадської організації. *Відкрите освітнє е-середовище сучасного університету*. 2018. Вип. 5. С. 51–57. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0002568> (дата звернення: 17.10.2021).
- Дієва бібліотека – успішна громада: програма адвокаційної діяльності Української бібліотечної асоціації на 2017–2021 рр. / розроб.: Агаркова В. В., Барабаш С. І., Варюхіна Л. М. та ін. ; Укр. бібл. асоц. URL: <https://cutt.ly/8md9PKP> (дата звернення: 17.10.2021).
- До Всеукраїнського дня бібліотек презентували відео «Бібліотечний рок-н-рол». *Еспресо*. 30 верес. 2020. URL: <https://cutt.ly/DnjqC1m> (дата звернення: 01.06.2021).
- Добко Т. Бібліотечні асоціації. *Енциклопедія Сучасної України*. Київ, 2003. Т. 2. С. 734–735.
- Добко Т. В., Загуменна В. В. Засідання бібліографічної секції Української бібліотечної асоціації. *Бібліотечний вісник*. 1996. № 5. С. 31–32.
- Загуменна В. В. Адвокація як важливий напрям діяльності сучасної бібліотеки. *Вісник Книжкової палати*. 2019. № 4. С. 25–28.
- Загуменна В. В. Адвокація. *Українська бібліотечна енциклопедія*. 2020. URL: <https://cutt.ly/Wmd2oXQ> (дата звернення: 27.05.2021).
- Загуменна В. В. Участь публічних бібліотек у роботі бібліографічної секції Української бібліотечної асоціації. *Публічні бібліотеки: сучасність і майбутнє* : зб. ст. до Міжнарод. наук.-практ. конф. / УБА та ін. Київ, 1997. С. 75–79.
- Запрошуємо бібліотеки України приєднатись до бібліотечного радіофлешмобу «Good Silent Party» (15.12.2016). *Українська бібліотечна асоціація*. URL: <https://cutt.ly/jTQfeEJ> (дата звернення: 08.06.2021).
- Звернення ВГО Українська бібліотечна асоціація щодо COVID-19 (17.03.2020). *Українська бібліотечна асоціація*. URL: <https://cutt.ly/hhtga8t> (дата звернення: 21.11.2020).
- Здановська В. П. Бібліотека. Бюлетень Української бібліотечної асоціації. *Українська бібліотечна енциклопедія*. 30.01.2020. URL: <https://cutt.ly/hnivNaS> (дата звернення: 27.05.2021).
- Ковальчук Л. І. Українська бібліотечна асоціація на захисті інтересів бібліотек. *БібліоТек@*. 2010. Липень. С. 1-2. URL: <https://cutt.ly/0tI0oHm> (дата звернення: 15.02.2020).
- Мотивація. *Вікіпедія*. 11 листоп. 2021. URL: <https://cutt.ly/ZTQQ0Tj> (дата звернення: 27.05.2021).
- Падалка Г. VII Львівський міжнародний бібліотечний форум «Модерн@ бібліотека в мінливому світі». *Інститут журналістики Київського університету імені Бориса Грінченка*. 2016. URL: <https://cutt.ly/Dmc0hbS> (дата звернення: 17.10.2021).
- Пашкова В. Внесок національних бібліотечних асоціацій у формування іміджу бібліотеки в суспільстві й підвищення престижу бібліотечної професії. *Бібліотечний форум України*. 2007а. № 1. С. 50–56.
- Пашкова В. Внесок професійних бібліотечних об'єднань у безперервну освіту. *Бібліотечна планета*. 2007б. № 3. С. 10–15.
- Пашкова В. Дванадцять років програмам бібліотечних обмінів із США. *Бібліотечна планета*. 2005. № 1. С. 14–15.
- Пашкова В. С. Еволюція національних бібліотечних асоціацій (1876–2009) : автореф. дис. ... д-ра іст. наук : 27.00.03. Київ, 2010а. 40 с.
- Пашкова В. С. Міжнародний семінар «Нові бібліотечні стратегії». *Бібліотечний вісник*. 1996. № 4. С. 33–34.
- Пашкова В. Новини, тенденції. *Бібліотечна планета*. 2006. № 4. С. 32–33.
- Пашкова В. С. Нові проєкти: інформаційна грамотність, електронні бібліотеки, розвиток книжкових колекцій. *Бібліотечна планета*. 2006. № 2. С. 23.
- Пашкова В. С. Українська бібліотечна асоціація: аналіз реалізації стратегічних напрямів розвитку в 2006–2009 роках. *Вісник Книжкової палати*. 2010б. № 2. С. 19–25.
- План дій щодо реалізації програми адвокаційної діяльності УБА на 2017–2021 роки «Дієва бібліотека – успішна громада» : затв. Президією УБА, протокол № 8 від 6 груд. 2017 р.

- / розроб.: Шевченко І., Лугова Л., Барабаш С. та ін. URL: <https://cutt.ly/pmd4kOg> (дата звернення: 17.10.2021).
- Плахтій А. М. Публічні бібліотеки в системі інформаційно-комунікаційного забезпечення електронного урядування в Україні : дис. ... канд. наук із соц. комунікацій : 27.00.03 / Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. Київ, 2021. 245 с.
- Про схвалення Стратегії розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року «Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України» : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23.03.2016 р. № 219-р. URL: <https://cutt.ly/zTIEOtS> (дата звернення: 21.10.2021).
- Сошинська Я. Українська бібліотечна асоціація на 17-й Міжнародній Конференції «Крим 2010». *БібліоТек@*. 2010. Червень. С. 3. URL: <https://cutt.ly/1TQWypQ> (дата звернення: 17.10.2021).
- Сошинська Я., Шевченко І. Бібліотечна подія року – конференція Української бібліотечної асоціації. *Бібліотечна планета*. 2012. № 4. С. 30–31.
- Статут громадської організації «Всеукраїнська громадська організація Українська бібліотечна асоціація» (нова редакція). *Українська бібліотечна асоціація*. URL: <https://cutt.ly/TmdDDG7> (дата звернення: 17.10.2021).
- Трач Ю. В. Професійний розвиток бібліотекарів у фахових об'єднаннях України : дис. ... канд. пед. наук : 07.00.08 / Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. Київ, 2001. 212 с.
- У Львові відбудеться X Львівський міжнародний бібліотечний форум. *Агенція інформації та аналітики «Гал-інфо»*. 11 вересня 2019. URL: <https://cutt.ly/dTQsUCr> (дата звернення 17.10.2021).
- Українська бібліотечна асоціація. PR-матеріали. *Українська бібліотечна асоціація*. URL: <https://cutt.ly/aTQWbHf> (дата звернення 28.05.2021).
- Українська бібліотечна асоціація. Видання. *Українська бібліотечна асоціація*. URL: <https://cutt.ly/zyYbztF> (дата звернення: 08.06.2021 р.).
- Українська бібліотечна асоціація: офіц. веб-сайт. *Українська бібліотечна асоціація*. URL: <https://ula.org.ua/> (дата звернення 28.05.2021).
- Хоменко Г. Ю. Веб-сайт Української бібліотечної асоціації у дзеркалі жанрів бібліотечної журналістики. *Бібліотека в цифровому медіасвіті*: присвячується 20-літтю Української бібліотечної асоціації: матеріали Всеукр. студ. наук.-практ. конф., 25 верес. 2015 р. / уклад.: М. В. Макарова, Л. С. Прокопенко, В. Є. Сошинська. Київ, 2015. С. 30–33. URL: <https://cutt.ly/oTQWgiD> (дата звернення 17.10.2021).
- Хроніка подій – 1998. *Українська бібліотечна асоціація*. URL: <https://cutt.ly/8tI9IKt> (дата звернення: 15.02.2020).
- Шевченко І. Міжнародна співпраця – важливий напрям роботи Української бібліотечної асоціації (нотатки з Форуму бібліотекарів у Астані). *Бібліотечна планета*. 2012. № 4. С. 6–8.
- Шендрік О. О. Міжнародне співробітництво публічних бібліотек України (90-ті рр. XX ст. – поч. XXI ст.) : дис. ... канд. наук із соц. комунікацій : 27.00.03 / Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. Київ, 2018. 225 с.

REFERENCES

- Babych, V. S., & Soshynska, Ya. Ye. (1995). Ustanovcha konferentsiia Ukrainskoi bibliotechnoi asotsiatsii [Constituent Conference of the Ukrainian Library Association]. *Bibliotechnyi Visnyk*, 3, 16–18 [in Ukrainian].
- Ukrainian Library Association. (n.d.). *Biuletен [Bulletin]*. <https://ula.org.ua/259-publikaciyi/byuletен> [in Ukrainian].

- Ukrainian Library Association. (2020, December 30). *Vidkrytyi lyst raionnym, miskym, selyshchnym ta silskym radam shchodo reorganizatsii merezhi publichnykh bibliotek, m. Kyiv, 28 hrudnia 2020 r. [Open Letter to District, City, Settlement and Village Councils on the Reorganization of the Network of Public Libraries, Kyiv, December 28, 2020]*. <https://cutt.ly/9nRYwnH> [in Ukrainian].
- Voskoboinikova-Huzieva, O. V. (2018) Webinar yak zasib realizatsii osvitnikh proektiv hromadskoi orhanizatsii [Webinar as a means of implementing educational projects of public organization]. *Open Educational E-environment of Modern University*, 5, 51–57. <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0002568> [in Ukrainian].
- Aharkova, V. V., Barabash, S. I., Variukhina, L. M., Vlezko, N. V., Zahumenna, V. V., Luhova, L. A., Moisieieva, S. A., Synytsia, N. M., Spanchak, T. I., Tkachenko, O. V., & Shevchenko, I. O. *Diieva biblioteka – uspishna hromada: prohrama advokatsiinoi diialnosti Ukrainiskoi bibliotечноi asotsiatsii na 2017–2021 rr. [An Effective Library is a Successful Community: The Advocacy Program of the Ukrainian Library Association for 2017–2021]*. <https://cutt.ly/8md9PKP> [in Ukrainian].
- Espreso. (2020, September 30). *Do Vseukrainskoho dnia bibliotek prezentuvaly video "Bibliotечnyi rok-n-rol" [For the All-Ukrainian Day of Libraries, the Video "Library Rock and Roll" Was Presented]*. <https://cutt.ly/DnjqC1m> [in Ukrainian].
- Dobko, T. (2003). Bibliotечni asotsiatsii [Library Associations]. In *Encyclopedia of Modern Ukraine* (Vol. 2, pp. 734–735). Institute of Encyclopedic Research of the National Academy of Sciences of Ukraine [in Ukrainian].
- Dobko, T. V., & Zahumenna, V. V. (1996). Zasadannia bibliografichnoi sekti Ukrainiskoi bibliotечноi asotsiatsii [Meeting of the bibliographic section of the Ukrainian Library Association]. *Bibliotечnyi Visnyk*, 5, 31–32 [in Ukrainian].
- Zahumenna, V. V. (2019). Advokatsiia yak vazhlyvyi napriam diialnosti suchasnoi biblioteky [Advocacy as an important activity of a modern library]. *Bulletin of the Book Chamber*, 4, 25–28 [in Ukrainian].
- Zahumenna, V. V. (2020, January 14). Advokatsiia [Advocacy]. In *Ukrainska Bibliotечna Entsyklopediia*. <https://cutt.ly/Wmd2oXQ> [in Ukrainian].
- Zahumenna, V. V. (1997). Uchast publichnykh bibliotek u roboti bibliografichnoi sekti Ukrainiskoi bibliotечноi asotsiatsii [Participation of public libraries in the work of the bibliographic section of the Ukrainian Library Association]. In V. S. Pashkova (Ed.), *Publichni biblioteky: suchasnist i maibutnie [Public Libraries: Present and Future]*, Proceedings of the International Scientific and Practical Conference (pp. 75–79). Ukrainian Library Association [in Ukrainian].
- Ukrainian Library Association. (2016, December 15). *Zaproshuiemo biblioteky Ukrainy pryednatys do bibliotечноho radio fleshmobu "Good Silent Party" [We Invite Libraries of Ukraine to Join the Library Radio Flashmob "Good Silent Party"]*. <https://cutt.ly/jTQfeE> [in Ukrainian].
- Ukrainian Library Association. (2020, March 17). *Zvernennia VHO Ukrainiska bibliotечna asotsiatsiia shchodo COVID-19 [Address of the Ukrainian Library Association Regarding COVID-19]*. <https://cutt.ly/hhtga8t> [in Ukrainian].
- Zdanovska, V. P. (2020, January 30). BiblioTeka. Biuletен Ukrainiskoi bibliotечноi asotsiatsii [Library. Bulletin of the Ukrainian Library Association]. In *Ukrainska Bibliotечna Entsyklopediia*. <https://cutt.ly/hnivNaS> [in Ukrainian].
- Kovalchuk, L. I. (2010). Ukrainiska bibliotечna asotsiatsiia na zakhysti interesiv bibliotek [Ukrainian library association on behalf of the interests of libraries]. *BiblioTek@*, Juli, 1–2. <https://cutt.ly/LtSqKlj> [in Ukrainian].
- Motyvatsiia [Motivation]. (2021, November 11). In *Wikipedia*. <https://cutt.ly/ZTQQ0Tj> [in Ukrainian].

- Padalka, H. (2016). *VII Lvivskiy mizhnarodnyi biblioteknyi forum "Modern@ biblioteka v minlyvomu sviti" [VII Lviv International Library Forum "Modern@ Library in a Changing World"]*. <https://cutt.ly/Dmc0hbS> [in Ukrainian].
- Pashkova, V. (2007). Vnesok natsionalnykh biblioteknykh asotsiatsii u formuvannia imidzhu biblioteky v suspilstvi i pidvyshchennia prestyzhu biblioteknoi profesii [The contribution of national library associations to the image of the library in society in raising the prestige of the library profession]. *Biblioteknyi Forum Ukrainy*, 1, 50–56 [in Ukrainian].
- Pashkova, V. (2007). Vnesok profesiinykh biblioteknykh obiednan u bezperervnu osvitu [Contribution of professional library associations to continuing education]. *Bibliotekna Planeta*, 3, 10–15 [in Ukrainian].
- Pashkova, V. (2005). Dvanadtsiat rokiv prohrmam biblioteknykh obminiv iz SShA [Twelve years of library exchange programs from the United States]. *Bibliotekna Planeta*, 1, 14–15 [in Ukrainian].
- Pashkova, V. S. (2010). *Evoliutsiia natsionalnykh biblioteknykh asotsiatsii (1876–2009) [Evolution of National Library Associations (1876–2009)]* [Abstract of DSc Dissertation, Vernadsky National Library of Ukraine] [in Ukrainian].
- Pashkova, V. S. (1996). Mizhnarodnyi seminar "Novi bibliotekni stratehii" [International seminar "New libraries strategies"]. *Biblioteknyi Visnyk*, 4, 33–34 [in Ukrainian].
- Pashkova, V. (2006). Novyny, tendentsii [News, trends]. *Bibliotekna Planeta*, 4, 32–33 [in Ukrainian].
- Pashkova, V. S. (2006). Novi proekty: informatsiina hramotnist, elektronni biblioteky, rozvytok knyzhkovykh kolektsii [New projects: information literacy, electronic libraries, development of book collections]. *Bibliotekna Planeta*, 2, 23 [in Ukrainian].
- Pashkova, V. S. (2010). Ukrainska bibliotekna asotsiatsiia: analiz realizatsii stratehichnykh napriamiv rozvytku v 2006–2009 rokakh [Ukrainian Library Association: Analysis of Implementation of Strategic Directions for Development in 2006–2009]. *Bulletin of the Book Chamber*, 2, 19–25.
- Shevchenko, I., Luhova, L., Barabash, S., Moisieieva, S., Vlezko, N., Mozghova, L., Titova, N., & Synytsia, N. (2017, December 6). *Plan dii shchodo realizatsii prohramy advokatsiinoi diialnosti UBA na 2017–2021 roky "Diieva biblioteka – uspushna hromada" [Action Plan for the Implementation of the UBA Advocacy Program for 2017–2021 "Effective Library – a Successful Community"]*. Ukrainska bibliotekna asotsiatsiia. <https://cutt.ly/pmd4kOg> [in Ukrainian].
- Plakhtii, A. M. (2021). *Publichni biblioteky v systemi informatsiino-komunikatsiinoho zabezpechennia elektronnoho uriaduvannia v Ukraini [Public Libraries in the System of Information and Communication Support of Electronic Government in Ukraine]* [PhD Dissertation, Kyiv National University of Culture and Arts] [in Ukrainian].
- Cabinet of Ministers of Ukraine. (2016, March 23). *Pro skhvalennia Stratehii rozvytku biblioteknoi spravy na period do 2025 roku "Iakisni zminy bibliotek dlia zabezpechennia staloho rozvytku Ukrainy" [On approval of the Strategy for the development of librarianship for the period up to 2025 "Qualitative changes in libraries to ensure sustainable development of Ukraine"]* (№ 219). <https://cutt.ly/zTIE0tS> [in Ukrainian].
- Soshynska, Ya. (2010). Ukrainska bibliotekna asotsiatsiia na 17-i Mizhnarodnii Konferentsii "Krym 2010" [Ukrainian Library Association at the 17th International Conference "Crimea 2010"]. *BiblioTek@*, Juni, 3. <https://cutt.ly/1TQWypQ> [in Ukrainian].
- Soshynska, Ya., & Shevchenko, I. (2012). Bibliotekna podiia roku – konferentsiia Ukrainkoi biblioteknoi asotsiat sii [Library event of the year–conference of the Ukrainian Library Association]. *Bibliotekna Planeta*, 4, 30–31 [in Ukrainian].
- Ukrainian Library Association. (2018, November 22). *Statut hromadskoi orhanizatsii "Vseukrainska hromadska orhanizatsiia Ukrainka bibliotekna asotsiatsiia" [Charter of the Public Organization "All-Ukrainian Public Organization Ukrainian Library Association"]*. <https://cutt.ly/TmdDDG7> [in Ukrainian].

- Trach, Yu. V. (2001). *Profesiyni rozvytok bibliotekariv u fakhovykh obiednanniakh Ukrainy* [Professional Development of Librarians in Professional Associations of Ukraine] [PhD Dissertation, Kyiv National University of Culture and Arts] [in Ukrainian].
- Galinfo. (2019, September, 11). *U Lvovi vidbudetsia X Lvivskiy mizhnarodnyi bibliotechnyi forum* [The 10th Lviv International Library Forum Will Take Place in Lviv]. <https://cutt.ly/dTQsUCr> [in Ukrainian].
- Ukrainian Library Association. (n.d.). *Ukrainska bibliotekna asotsiatsiia. PR – materialy* [Ukrainian Library Association. PR-materials]. <https://cutt.ly/aTQWbHf> [in Ukrainian].
- Ukrainian Library Association. (n.d.). *Ukrainska bibliotekna asotsiatsiia. Vydannia* [Ukrainian Library Association. Publications]. <https://cutt.ly/zyYbztF> [in Ukrainian].
- Ukrainian Library Association. (n.d.). *Ukrainska bibliotekna asotsiatsiia* [Ukrainian Library Association]; Official website. <https://ula.org.ua/> [in Ukrainian].
- Khomenko, H. Yu. (2015, September 25). *Web-sait Ukrainskoi bibliotечної asotsiatsii u dzerkali zhanriv bibliotечної zhurnalistyky* [Website of the Ukrainian Library Association in the Mirror of Library Journalism Genres]. In M. V. Makarova, L. S. Prokopenko, & V. Ye. Soshynska (Comps.), *Biblioteka v tsyfrovomu mediasviti* [Library in Digital Media Education]: Dedicated to the 20th Anniversary of the Ukrainian Library Association, Proceedings of the All-Ukrainian Scientific and Practical Conference, Kyiv, Ukraine. <https://cutt.ly/oTQWgiD> [in Ukrainian].
- Ukrainian Library Association. (1998). *Khronika podii –1998* [Chronicle of Events –1998]. <https://cutt.ly/8tI9lKt> [in Ukrainian].
- Shevchenko, I. (2012). *Mizhnarodna spivpratsia – vazhlyvyi napriam roboty Ukrainskoi bibliotечної asotsiatsii (notatky z Forumu bibliotekariv u Astani)* [International cooperation is an important direction of the work of the Ukrainian Library Association (notes from the Forum of Librarians in Astana)]. *Bibliotekna Planeta*, 4, 6–8 [in Ukrainian].
- Shendryk, O. O. (2018). *Mizhnarodne spivrobotnytstvo publichnykh bibliotek Ukrainy (90-ti rr. XX st. – poch. XXI st.)* [International Cooperation of Public Libraries of Ukraine (the 1890s–Beginning of the 21st Century)] [PhD Dissertation, Kyiv National University of Culture and Arts] [in Ukrainian].

UDC 021.6(477)

Alona Motko,
PhD Student,
Information Technology Department,
Kyiv National University of Culture and Arts
(Kyiv, Ukraine)
e-mail: alyona94@meta.ua
ORCID: 0000-0002-5513-82X

FUNCTIONAL POTENTIAL OF THE ACTIVITY OF THE NGO UKRAINIAN LIBRARY ASSOCIATION FOR THE DEVELOPMENT OF LIBRARY STUDIES

The article is devoted to disclosing the functional potential of the Ukrainian Library Association (UBA) as an open professional organization that focuses its efforts on developing librarianship in Ukraine and strengthening the democratic foundations of social development in the country.

The use of a set of research methods, the main of which were socio-communicative, systemic and functional methods, as well as empirical methods of inclusive and external observation, led to consideration of ULA and its activities from the standpoint of fulfilling its obligations, its compliance with library community expectations. Implementing certain functions of the ULA and its activities is revealed as a system of interconnected forms and tools that complement each other, enhancing the final effect.

The creation of the ULA is considered as a response of the professional community to the need to solve certain tasks and implement a number of functions in relation to the development of the national library business and society as a whole. For the first time, the functioning of UBA as an open adaptive leadership organization that implements organizational, mobilization-motivating, communication-coordination, information, educational, scientific-methodical, consolidating, representative, advocacy, compensatory functions is substantiated. The content of these functions is revealed.

The purpose of the compensatory function is to provide libraries with the necessary theoretical and practical basis for the effective implementation of promising areas of activity in the absence of relevant approved guidelines at the national level. It was found that from the beginning of the ULA the statutory documents of the organization did not provide for the implementation of the compensatory function. Still, during the development of the association and expressing its focus on prompt and effective solutions to current problems in library development, its implementation became an important vector of the ULA.

Keywords: NGO The Ukrainian Library Association, ULA, ULA functions, library, library business, compensatory function.

Стаття надійшла до редакції 08.11.2021 р.

УДК 021.2:[002.1:908]:004
DOI: 10.31866/2616-7654.8.2021.247586

КРАЄЗНАВЧІ ЕЛЕКТРОННІ РЕСУРСИ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ

*Євген Забіянов,
провідний бібліотекар
Одеської обласної універсальної наукової
бібліотеки ім. М. С. Грушевського
(Одеса, Україна)
e-mail: j_zb@ukr.net
ORCID: 0000-0002-4959-9099*

Цифровізація та медіатизація інформації актуалізує питання доступу користувачів до електронних інформаційних ресурсів. В умовах потреби формування і зміцнення регіональної та національної ідентичності суспільної ваги набувають також вивчення та популяризація інформації історико-краєзнавчого характеру і забезпечення доступу до неї, інтеграція такої інформації в освітні практики з метою опанування нею молоддю.

Стаття присвячена висвітленню та обґрунтуванню ефективних підходів до використання краєзнавчих електронних ресурсів в освітньому процесі.

Під час дослідження використані описовий метод, методи порівняння та узагальнення стосовно досвіду використання у сфері освіти краєзнавчих електронних ресурсів бібліотек. Ефективними виявились методи включеного спостереження та періодичного моніторингу, застосовані під час розробки та підтримки функціонування за участю автора краєзнавчого ресурсу «Краевед» (kraeved.od.ua) (починаючи з 15.03.2020 р.). Для аналізу наявного теоретичного доробку за темою дослідження застосовувався аналітично-оглядовий метод.

Новизна отриманих результатів полягає у висвітленні й обґрунтуванні специфіки використання в освітньому процесі в різних країнах світу електронних краєзнавчих інформаційних ресурсів, зокрема під час навчання студентів історичних спеціальностей, а в деяких країнах – студентів, які навчаються за спеціальностями культурології та мистецтвознавства. Найбільш комплексно електронні краєзнавчі інформаційні ресурси використовуються у США, де їх історико-краєзнавчий контент приваблює не лише викладачів та студентів, а й ширше коло користувачів: дослідників генеалогії, письменників, інженерів, містобудівників, архітекторів, ріелторів та режисерів документальних фільмів.

Отримані результати дослідження засвідчили тенденцію до використання бібліотечних краєзнавчих електронних інформаційних ресурсів у освітньому процесі. Їх створення, зацікавленість користувачів у представленій на них інформації та її використанні під час навчання засвідчують важливість краєзнавчого контенту, покликаного сприяти формуванню історико-культурної ідентичності регіону в контексті історії країни та формуванню національної історичної пам'яті в органічному поєднанні з розвитком історичної думки. Узагальнення зарубіжного досвіду та перспективних вітчизняних практик використання в освітньому процесі краєзнавчих електронних бібліотечних ресурсів дає змогу обґрунтувати ефективні підходи до організації такої діяльності, активізації залучення вітчизняних бібліотечних краєзнавчих електронних інформаційних ресурсів до вирішення інформаційних задач, пов'язаних з освітньою діяльністю. Інтенсивний розвиток цифрових бібліотечних проектів в освітньому середовищі відкриє додаткові шляхи для реалізації завдань бібліотек із забезпечення широкого доступу користувачів до краєзнавчих інформаційних джерел та максимального розкриття їх інформаційного потенціалу.

Ключові слова: краєзнавчі електронні ресурси, інформаційно-освітній процес, краєзнавчий контент, заклади освіти, національна історична пам'ять, історико-культурна ідентичність регіону.

ВСТУП

Одним із впливових чинників освітніх трансформацій в епоху цифровізації, комп'ютеризації та медіатизації є бібліотечні електронні інформаційні ресурси, значимість яких зумовлюється зростанням кількості генерованих людством інформації та знань і потребою їх збереження, ефективної організації, надання до них доступу, сприяння їх введенню в широкий суспільний обіг.

Бібліотечні електронні інформаційні ресурси покликані сприяти вирішенню проблеми забезпечення рівного доступу до інформації, що створює умови для демократизації системи освіти, активному введенню в науковий обіг нових знань і розвитку в такий спосіб теоретичного підґрунтя освітніх практик. Адже, «можливість мати доступ до результатів наукової діяльності та їх поширення для всіх рівнів зацікавлених користувачів є великою цінністю суспільства» (Островська, 2020, с. 217).

Зі свого боку, краєзнавча інформаційна складова бібліотечних електронних інформаційних ресурсів спрямована на збереження культурної національної пам'яті (культурна пам'ять нації) як виду історичної пам'яті, формування регіональної ідентичності, що є компонентом становлення самобутності і суб'єктності суспільства та держави, особливо в умовах інформаційного протистояння, обумовлених сучасними конфліктами.

Метою дослідження є висвітлення і обґрунтування ефективних підходів до залучення бібліотечних краєзнавчих електронних ресурсів в освітній процес.

ТЕОРЕТИЧНЕ ПІДҐРУНТЯ

Для реалізації поставленої мети було опрацьовано фахові наукові публікації, що стосуються, по-перше, функціонування бібліотечних електронних ресурсів, по-друге, – використання бібліотечних електронних ресурсів у наукових установах та навчальних закладах, по-третє, – краєзнавчої діяльності бібліотек в умовах електронного середовища та системного формування краєзнавчих електронних ресурсів.

Електронні ресурси бібліотек як атрибут інформаційного суспільства та питання інтеграції їх у єдиний інфопростір розглянуто у працях О. С. Оніщенко, В. М. Горового, В. І. Попика (*Тенденції впливу*, 2013), Н. П. Пасмор (2014, 2019), К. Лобузної (2012), І. Лобузїна (2016), Д. Соловяненка (2003), О. Карашук (2016), Т. Ярошенко (2008), Н. Yu & S. Breivold (2008), J. Zellers, T. M. Adams & K. Hill (2018). Більшість науковців акцентують збільшення ролі бібліотечних інформаційних ресурсів у генерації інтелектуального потенціалу суспільства (*Тенденції впливу*, 2013; Пасмор, 2014; Соловяненко, 2003; Zellers et al., 2018), адже «зміни у технологічних циклах сприяють удосконаленню традиційних та пошуку нових форм обслуговування читачів» (Новальська, 2007, с. 24), що виводить таке обслуговування на новий рівень і створює технологічний базис для ефективного використання наявних інформації та знань. При цьому, якщо К. Лобузїна (2012) зосереджує увагу на бібліотечних інформаційних ресурсах у контексті соціокомунікаційних процесів та формування суспільства знань, розкриваючи шляхи вирішення проблеми актуалізації та інтелектуального доступу до масивів історико-культурної і наукової інформації, то І. Лобузін (2016) розглядає приклади реалізації бібліотечних цифрових проєктів оцифрування історико-культурного та наукового надбання та організації бібліотечних цифрових технологічних комплексів.

Зі свого боку, Т. Ярошенко (2008), Н. Yu & S. Breivold (2008) обґрунтовують роль і статус бібліотеки в інформаційному суспільстві завдяки її можливостям здійснювати кумуляцію, обробку, збереження та організацію доступу до онлайн-електронних ресурсів: електронних журналів, електронних книг, повнотекстових баз даних, цілісних електронних бібліотек тощо.

Тенденціям використання електронних бібліотечних ресурсів у наукових установах та навчальних закладах присвячено низку праць таких вітчизняних і зарубіжних учених-теоретиків та практиків, як І. О. Беззуб (2015), С. М. Іванова (2011, 2019), Я. В. Топольник (2017), Л. М. Бондар (2015), О. А. Кучерук (2018), Л. І. Скрипка (2016), J. M. Mendel (1999), S. K. Sonker & K. L. Mahawar (2017), Д. Бейнбридж, И. Виттен, Д. Николс (2007) та ін. Аналізуючи можливості освіти на базі нових інформаційних технологій, більшість вчених погоджуються, що електронні бібліотечні ресурси на сьогодні стають невід'ємною частиною інформаційно-освітнього середовища (Топольник, 2017, с. 188; Бондар та ін., 2015, с. 45; Скрипка та ін., 2016, с. 112) та є суттєвим доповненням до цифрового середовища навчання (Іванова, 2011; Кучерук та ін., 2018, с. 161).

При цьому поза увагою дослідників залишається аспект використання в освітньому процесі краєзнавчих електронних ресурсів, що мають свій потенціал, здатний додати нові грані і «революціонізувати освіту та навчання» (Mendel, 1999, p. 13).

Низка науковців, а саме Н. Кушнарєнко (2005), В. Кисельова (2019), М. Кузнецова (2009), Н. Литвиненко (2009), С. Денисенко (2003) та ін., порушували у своїх дослідженнях питання краєзнавчої діяльності бібліотек в умовах електронного середовища та системного формування бібліотечних краєзнавчих електронних ресурсів. Як зазначила Н. Кушнарєнко (2005), технологічна модернізація створює сприятливі умови переходу від традиційної до електронної парадигми розвитку краєзнавчої діяльності бібліотек (с. 4). Зі свого боку, Н. Литвиненко (2009) наголошує на тому, що перспективним напрямом є організація краєзнавчої електронної бібліотеки (с. 41). З огляду на те, що формування бібліотечних електронних ресурсів із краєзнавства створює важливу документально-інформаційну базу для широкого загалу користувачів (Кузнецова, 2009, с. 28), О. Чала (2017) порушує питання про систему підготовки майбутніх учителів до використання нових аспектів краєзнавчого потенціалу в освітньому процесі (с. 268).

Водночас аналіз публікацій із використання цифрових бібліотечних проєктів угалузі освіти виявив, що комплексного вивчення ролі саме бібліотечних краєзнавчих електронних ресурсів у освітньому процесі не проводилося, що засвідчує актуальність визначеної для дослідження мети висвітлити обґрунтувати ефективні підходи до використання бібліотечних краєзнавчих електронних ресурсів в освітньому процесі. Зважаючи на відсутність правдивої і повної інформації про стан інформатизації в бібліотеках України (Бруй, 2021), вивчення інноваційного зарубіжного та вітчизняного досвіду у царині використання бібліотечних краєзнавчих ресурсів у освітньому процесі дасть змогу розкрити наявні ефективні підходи до інтеграції краєзнавчого матеріалу в освітні практики, обґрунтувати перспективний напрям краєзнавчої роботи вітчизняних бібліотек.

МЕТОДИ І МАТЕРІАЛИ

У дослідженні були застосовані методи порівняння та узагальнення наявних практик використання у сфері освіти краєзнавчих електронних ресурсів бібліо-

тек. Джерелами для аналізу було обрано офіційні веб-сайти закладів вищої освіти та їх наукових бібліотек таких країн, як США, Японія, Малайзія. Зокрема, краєзнавчі електронні ресурси «Cherokee County Digital History Project» Університету штату Джорджія (округ Черокі) та «Historic Pittsburgh» Університету Пітсбурга (США), а також «HUMI» Університету Кейо (Японія) та «CoreDev» Університету Малайя (Малайзія). Для реалізації мети і отримання результатів дослідження ефективними виявилися методи систематичного (щоденного) контент-моніторингу та метод включеного спостереження стосовно краєзнавчого ресурсу «Kraeved» громадської організації «Краєвед» (Одеса, Україна), оскільки автор із 03.09.2015 р. є одним із розробників і учасників підготовки контенту та забезпечення функціонування цього ресурсу. Ключовим методом для опрацювання наявних теоретичних здобутків за темою дослідження став оглядово-аналітичний метод.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Розширення видової багатоманітності і тематики електронних інформаційних ресурсів є необхідною умовою інформаційного забезпечення освітнього процесу в сучасних умовах поширення інтернет-технологій. Інтеграція електронних інформаційних ресурсів у сферу освіти створює підґрунтя для розширення доступу до більш різноманітних та нестандартних її форм. При цьому вони мають позитивний вплив на трансформацію навчальних просторів, у яких застосовуються цифрові технології для підтримки кожного, хто здобуває освіту (Коваль & Лопата, 2021, с. 7).

Цифрова інтеграція електронних ресурсів сприяє посиленню ролі бібліотек як важливої складової інформаційної інфраструктури процесу системи навчання та наукової діяльності.

Зокрема, більшість європейських країн, США та країн Азії серед пріоритетних напрямів інноваційного розвитку освіти визначають для себе формування і наповнення цифрових бібліотек як стратегічно важливе завдання для підвищення якості й доступності освіти, а також для створення нових конкурентних переваг системи освіти (Беззуб, 2015, с. 486).

Компонентом системи бібліотечних електронних ресурсів, використання яких увійшло в освітні практики, є краєзнавчі електронні ресурси.

Так, цифровий краєзнавчий та історико-культурний контент було успішно інтегровано в освітній курс «Europeana in your classroom: building 21st-century competences with digital cultural heritage» для студентів різних рівнів у межах проєкту European Schoolnet Academy (Іванова & Новицька, 2019, с. 90). Розробники курсу знайомлять студентів із платформою Europeana, що була визначена головною європейською е-бібліотекою та загальноєвропейським інтегратором цифрових культурних матеріалів (Рибачок, 2017, с. 11).

Традиційно вважається, що інформаційні ресурси краєзнавчого характеру можуть бути ефективно використані під час вивчення історії, літератури, культури загалом, тобто в галузі гуманітарних дисциплін. Проте такі ресурси можуть надати ілюстративний матеріал і для викладання інженерної справи, прикладних та математичних наук. При цьому курс «Europeana in your classroom: building 21st-century competences with digital cultural heritage» пропонує добірку перевірених навчальних занять та краєзнавчих електронних ресурсів різних європейських країн, даючи

зможу розширити можливості вчителів початкових і середніх класів щодо залучення учнів до культурної спадщини в класі ("Welcome to the "Europeana", 2020).

Краєзнавчі електронні ресурси відкривають працівникам сфери освіти додатковий спектр можливостей. Вони можуть включати в себе різноформатний контент (книги, журнали і газети, фотографії, карти та плани, архівні документи, відео- та аудіовізуальні матеріали та ін.) і функціонувати навіть як віртуальні лабораторії (Бейнбридж и др., 2007, с. 42).

Комплексний підхід для використання краєзнавчих електронних ресурсів у освітньому процесі реалізований у різних закладах вищої освіти США. Краєзнавство тут здебільшого розглядається як елемент навчальних програм з історії США чи всесвітньої історії. Воно дає змогу студентам підключитися до вивчення місцевої історії, що створює сприятливий ґрунт для покращення здатності студентів контекстуалізувати своє історичне мислення (Clarke & Lee, 2004, p. 84).

Враховуючи, що краєзнавство завжди відіграло важливу роль у суспільних дослідженнях, а вивчення місцевої історії дає студентам змістовний та достовірний контекст, у якому вони можуть використовувати первинні історичні джерела для побудови розуміння взаємозв'язку між місцевими, національними та глобальними подіями, в Університеті штату Джорджія (округ Черокі) спеціалістами з освітніх програм було розроблено оригінальний цифровий краєзнавчий ресурс «Cherokee County Digital History Project». Створений у підсумку ресурс засвідчує корисність технології як інструменту сприяння освіти у разі, коли така технологія використовується разом із відповідним змістовним наповненням (Lee & Molebash, 2004, p. 155).

Уведений у педагогічну практику краєзнавчий електронний ресурс містить широкий спектр матеріалів, які є цінними для проведення історичних досліджень. Основу контенту е-бібліотеки становлять посібники з історії, картографічні матеріали, архівні джерела, зображення тощо. Цифрові копії першоджерел дають змогу студентам вдосконалювати навички історичних інтерпретацій, які б відповідали їхньому розумінню місцевої історії. Так, завдяки картографічним матеріалам студенти мають змогу сформуванати уявлення про історію географії краю. Просторове представлення розташування об'єктів нерухомості на картах уможливорює визначення закономірностей зростання округу Черокі з моменту його заснування досьогодення. Оцінка колекції особистих листів, написаних мешканцями округу на початку ХХ століття, допомагає реконструювати життя і побут сімей та стосунки у родині. Завдяки цифровій колекції майна будівель, що мають певну історичну цінність в окрузі, звітів про нерухомість, які супроводжуються фотографіями об'єктів, а також архітектурним даним про будівлі (наприклад, коли їх було побудовано, ким, якими будівельними матеріалами, архітектурним стилем тощо), а також біографічним відомостям про відомих мешканців, студенти можуть дізнатися, які типи житла були типовими для різних соціальних груп людей і як це змінилося протягом ХІХ–ХХ століть (Lee & Molebash, 2004, p. 156).

Зважаючи на активізацію використання під час навчання саме електронних інформаційних джерел, розробники краєзнавчого електронного ресурсу приділяють більше часу організації його контенту та будують свої принципи роботи згідно з тим, що:

- контент ресурсу повинен бути добре організованим та відповідати концепції е-бібліотеки;

- контент має бути різноманітним;
- ресурс повинен ефективно задовольняти інформаційні запити користувачів.

У результаті ресурс «Cherokee County Digital History Project» став затребуваним інформаційним джерелом, щосприяло його використанню під час підготовки вчителів та запровадження онлайн-формнавчання з використанням цифрових краєзнавчих ресурсів.

Досвід іншої краєзнавчої електронної бібліотеки «Historic Pittsburgh» (див. рис. 1) – це еволюція переходу від невеликого пілотного проєкту до одного з найкращих краєзнавчих ресурсів США прикладного характеру.

З моменту свого створення ресурс привернув увагу краєзнавців, викладачів та студентів. Основу цифрового різноманіття для навчання забезпечили матеріали факультетів та кафедр Університету Пітсбурга, а також місцевих організацій, які опікуються культурною спадщиною. На сьогодні «Historic Pittsburgh» може запропонувати унікальну джерельну цифрову базу для вчителів, які викладають історію Америки на різних рівнях освіти. Краєзнавча електронна бібліотека поєднує різноманітні цифрові документи, що стимулює інтерес студентів та сприяє більш активному навчанню (Galloway, 2005). Формування контенту відбувається завдяки співпраці з викладачами, які допомагають розробникам зорієнтуватись у виборі відповідних історичних матеріалів для оцифрування.

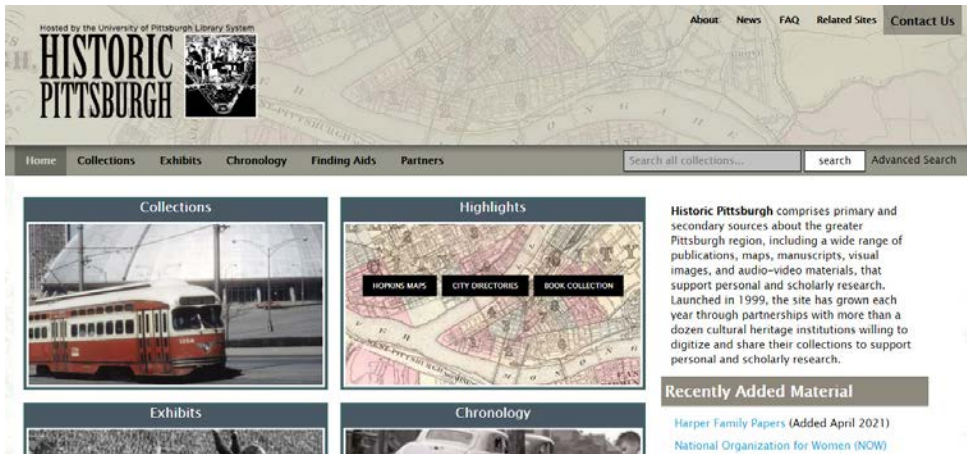

Рис. 1. Краєзнавча електронна бібліотека «Historic Pittsburgh», Університету Пітсбурга.
Джерело: <https://historicpittsburgh.org/>.

Інтеграція до навчальних програм та орієнтація на дослідницькі потреби з вивчення регіональної історії позитивно позначились на оцифруванні різноманітних історичних та краєзнавчих матеріалів. Своєю чергою розширення видів контенту завдяки поповненню історичними зображеннями та фотоматеріалами посилило інформаційний потенціал «Historic Pittsburgh» як інструменту онлайн-досліджень (Galloway, 2004).

Проведені опитування виявили, що краєзнавчий ресурс почав приваблювати не лише викладачів та їх студентів, а й широке коло користувачів: дослідників генеалогії, істориків, письменників, інженерів, містобудівників, архітекторів, режисерів і режисерів документальних фільмів.

На сьогодні «Historic Pittsburgh» задовольняє потреби широкого кола користувачів і є невід'ємним компонентом інноваційних змін у сучасному навчанні та дослідженнях.

Акцент на використанні унікального контенту цифрових бібліотек у сфері освіти спостерігається сьогодні в Японії. Переведення інформації в цифрову форму – це технологічний переворот, який має великий вплив на викладання та дослідження, а також на передачу та набуття знань. Тому за станом оцифрування можна, зокрема, оцінити науковий потенціал дослідницької спільноти (Nartschik, 2006, p. 199). Для створення середовища, де дослідники вже ефективно використовують комп'ютерні мережі та технології віртуальної реальності, в Університеті Кейо було розроблено проєкт історичного і краєзнавчого напрямку «HUMI» (Humanities Media Interface Project), який був започаткований з метою оцифрування рідкісних книг та рукописів із колекцій бібліотеки університету (див. рис. 2). В рамках проєкту створено електронну бібліотеку, що обслуговує студентів і дослідників гуманітарних наук, зокрема в галузі літератури, мистецтва та історії. Проєкт «HUMI» був підтриманий Міністерством освіти, науки, спорту і культури та Агентством із промоції інформаційних технологій.

HUMI Project

Рис. 2. Інтерфейс проєкту «HUMI» (Humanities Media Interface Project) Університету Кейо.
Джерело: <https://cutt.ly/IRRSowl>.

Окрім того, Університет Кейо дотримується позиції, що важливо надавати доступ до оцифрованих документів історико-культурної спадщини не лише країн Східного регіону, а і Західної цивілізаційної традиції (Mendel, 1999, p. 19). Тому,

для поповнення контенту електронної бібліотеки придбаваються рідкісні книги з усього світу.

Автори історичного та краєзнавчого проекту виходять із того, що у кіберпросторі книга отримує нове життя, «адже в реальному світі рідкісні книги часто недоступні. Це означає, що оцифровані рідкісні книги ніколи не стануть забутими реліктами минулого. Вони оживають щоразу, коли хтось має до них доступ. Отже, це є сенс реалізації HUMI» (Nartschik, 2006, p. 193).

Значні фінансові та технологічні зусилля, які витрачаються на виробництво якісного цифрового контенту, відповідають потребам значної кількості японських дослідників (Nartschik, 2006, p. 200). Водночас, високий рівень отриманих результатів був гідно оцінений і за межами Японії під час реалізації в рамках проекту «HUMI» міжнародних партнерських програм.

Пілотний проект зі створення спільної цифрової бібліотеки історико-краєзнавчих ресурсів для шкільного навчання був реалізований, також, у Малайзії. Проект під назвою CoreDev (Collaborative Resource Development), був ініційований факультетом комп'ютерних наук та інформаційних технологій Університету Малайї і отримав грант від Міністерства науки, технологій та інновацій Малайзії. Його метою було визначено кооперативне створення історично-краєзнавчого ресурсу – збирання, збереження, організація інформації та цифрових джерел з історії Малайзії та надання до них легкого доступу на всіх рівнях середньої освіти (Abrizah & Zainab, 2004, p. 335). Колекцію електронних документів різних типів і форматів становлять текстові історичні джерела, зображення, аудіо- та відеоматеріали, а також посилання на відповідні тематичні веб-сайти.

Поштовхом до створення такої електронної бібліотеки стало виявлення фактів переважного використання студентами для отримання інформації з історії, географії та краєзнавчих пошуків ресурсів інтернету (Abrizah & Zainab, 2004, p. 335). Тож створення авторитетного інтернет-ресурсу мало на меті надати користувачам доступ до достовірної значущої інформації у зручний для них спосіб. Розроблений цифровий проект призначений для підтримки освітнього процесу і наукових досліджень може бути використаний різними зацікавленими сторонами – як студентами під час виконання навчальних завдань і досліджень, так і викладачами для підготовки лекційних і практичних завдань і в межах дослідницької діяльності. Ядром партнерства створеної електронної бібліотеки стала співпраця викладачів, які аналізують історичні матеріали та оцінюють історико-культурні фонди, і студентів як контент-менеджерів (Abrizah & Zainab, 2004, p. 335).

Як засвідчило вивчення думки користувачької аудиторії створеної історично-краєзнавчої електронної бібліотеки, реалізований проект досяг своєї мети – у підсумку користувачі отримали зручний і корисний ресурс як з огляду візуального представлення розміщених матеріалів, так із позиції їх організації та надання до них інтуїтивно зрозумілого доступу. При цьому було висловлено ряд корисних зауважень і пропозицій щодо якості самого контенту.

В Україні розвиток краєзнавчого напрямку є традиційним для публічних бібліотек. Як показують результати проведеного Національною історичною бібліотекою України в 2019 р. дослідження сучасної організаційної структури та кадрового забезпечення краєзнавчої діяльності у регіональних бібліотеках України (*Краєзнавча робота*, 2019), «регіональні книгозбірні послідовно розвивають елек-

тронні бібліотечні ресурси краєзнавчої тематики: ведуть краєзнавчі електронні каталоги та бази даних, створюють Е-бібліотеки та Е-колекції, що включають такі види повнотекстових електронних краєзнавчих документів: краєзнавчі видання з рідкісних фондів бібліотек, краєзнавча література і видання місцевих авторів, видання бібліотеки краєзнавчого спрямування» (с. 45–46). Станом на 2019 р. 19 обласних універсальних наукових бібліотек України, що становить 82% від їхньої загальної кількості, розміщують на своїх сайтах електронні бібліотеки, які містять повнотекстові краєзнавчі документи, зокрема і ті, що не мають друкованого аналогу у фонді бібліотеки (*Краєзнавча робота*, 2019, с. 32).

При цьому наголошується на потребі налагодження бібліотеками партнерських зв'язків і корпоративної взаємодії для розвитку краєзнавчих електронних ресурсів та активізації включення представленої на них інформації в широкий суспільний обіг (Дікунова, 2020, с. 6). Згідно з отриманими Національною історичною бібліотекою України в 2019 р. даними, «найпопулярнішим видом співпраці <...> залишається партнерство бібліотек із закладами культури – музеями, будинками культури, будинками творчості, театрами, школами, мистецькими навчальними закладами усіх рівнів акредитації, а також партнерство з політичними партіями, громадськими організаціями, краєзнавчими спілками, національними товариствами тощо. Мета такого партнерства – проведення різноманітних спільних заходів, випуск спільних інформаційних продуктів, популяризація краєзнавчих, культурних та мистецьких надбань регіону тощо» (*Краєзнавча робота*, 2019, с. 41). Водночас, зважаючи на наявний позитивний зарубіжний досвід, потребує активізації співпраці вітчизняних бібліотек у напрямі інтеграції накопиченої інформації краєзнавчого характеру в освітній процес із закладами освіти не лише мистецького спрямування.

На користь можливості і перспективності такої співпраці свідчить досвід організації та інтеграції в освітній інформаційний простір Одеського регіону краєзнавчої електронної бібліотеки громадської організації «Краєвед» (kraeved.od.ua). Проєкт комплексного інтернет-ресурсу краєзнавчого спрямування реалізовувався у допомогу дослідникам, для популяризації і збереження історії Одеського краю. Навколо реалізації проєкту відбулася колаборація представників закладів освіти (а саме Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова та Ізмаїльського інституту водного транспорту), працівників бібліотеки 59 Будинку офіцерів м. Одеса, Подільського міського краєзнавчого музею та Роздільнянського районного історико-краєзнавчого музею, а також представників громадської організації «Об'єднання краєзнавців Миколаївського району «Світовид». На сьогодні ресурс містить понад 400 оцифрованих карт і схем різних років видання, близько 600 електронних книжок з історії краю, зокрема майже 200 ексклюзивних, представлених лише тут, більше понад 100 електронних публікацій, присвячених видатним мешканцям регіону, фото і відеоматеріали.

З 2020 року ГО «Краєвед» співпрацює з Асоціацією географії та етнології Академії наук Молдови. Завдяки партнерству між організаціями на краєзнавчому ресурсі були вперше представлені цифрові аналоги праць сучасних європейських науковців С. Шлегеля (Інститут соціальної антропології Макса Планка, Німеччина), Д. Лозовану (Асоціація географії та етнології Академії наук Молдови, Державний музей етнографії та природознавства Молдови), Т. Каала (Австрійська акаде-

мія наук), В. Кюркчу (Комратський державний університет, Головне управління економічного розвитку, торгівлі та сфери послуг Гагаузії) та ін., які займаються вивченням південних регіонів України та суміжних земель у вимірі географії, етнографії, картографії, економічної та соціальної історії, міжнародних відносин.

На значенні створення таких краєзнавчих електронних ресурсів, зокрема для проведення наукових досліджень, наголошує Ю. Р. Москальова (2018), за висновком якої представлені там в електронному вигляді писемні джерела можуть бути залучені до аналізу, незважаючи на недостатньо розроблену методику їх опрацювання (с. 42). На думку дослідниці, такі інтернет-ресурси, як «Краєвед», певною мірою здатні компенсувати брак джерел, спричинений різного роду адміністративно-територіальними змінами, нововведеннями у справах документування та документообігу, війнами, які негативно позначилися на збереженості та цілісності документального масиву.

З 2018 року краєзнавчу електронну бібліотеку «Краєвед» як рекомендований електронний інформаційний ресурс включено кафедрою економічної та соціальної географії і туризму геолого-географічного факультету Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова до робочої програми з навчальної дисципліни «Екскурсологія» в розділі рекомендованої літератури. Зауважимо, що сам ресурс було сформовано лише у 2015 році, проте завдяки «планомірному оновленню інформаційного простору культурно-значимими і цікавими колекціями для розширення і збільшення різноманітності представлених матеріалів» (Іванова, 2011) усього впродовж двох років відбулась його інтеграція в освітній інформаційний простір регіону.

Також у методичному посібнику з питань впровадження програми патріотичного виховання для навчальних закладів і громадських об'єднань, передбачених в обласній цільовій комплексній програмі національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016–2020 роки, затвердженої Департаментом освіти та науки Одеської обласної державної адміністрації, «Краєвед» було рекомендовано як електронний інформаційний ресурс, що містить документальні матеріали з історії розвитку Одещини.

Більш активному залученню інформаційних матеріалів, представлених на краєзнавчих електронних ресурсах, в освітній процес сприятиме розробка відповідних методичних рекомендацій, які міститимуть конкретні поради і приклади ефективного використання представлених на таких ресурсах письмових джерел під час викладання різних навчальних дисциплін, починаючи з історії і літератури, і закінчуючи математикою та інженерною справою. Розробка таких рекомендацій може бути здійснена в рамках спільних проєктів бібліотек і закладів вищої освіти.

ВИСНОВКИ

Цифрова трансформація бібліотек дає змогу перейти на якісно новий ступінь збереження та презентації історико-культурної спадщини. Водночас важливим завданням залишається сприяння інтеграції інформації історико-культурних джерел у широкий суспільний обіг, зокрема в освітній процес.

Відповідно, особливого значення набуває процес взаємодії та співробітництва бібліотек із закладами освіти й науковими установами. Така взаємодія із залученням інформаційного потенціалу різних документно-інформаційних інсти-

туцій (музеїв, архівів) та громадських організацій дає змогу не лише сформувати авторитетний краєзнавчий інформаційний ресурс, а й успішно інтегрувати його в освітній інформаційний простір.

Представлена краєзнавчими електронними бібліотеками інформація може виступати цінним джерелом під час вивчення історії, географії, літератури, мистецтва, архітектури, туризму, інженерної справи, екології та ін.

Створення краєзнавчих електронних ресурсів, зацікавленість користувачів у представленій на них інформації та її використанні під час навчання і досліджень засвідчують важливість краєзнавчого контенту, покликаного сприяти формуванню історико-культурної ідентичності регіону в контексті історії країни та формуванню національної історичної пам'яті в органічному поєднанні з розвитком історичної думки.

Узагальнення зарубіжного досвіду і перспективних вітчизняних практик використання в освітньому процесі краєзнавчих електронних бібліотечних ресурсів дає змогу обґрунтувати корпоративну та міжінституційну колаборацію як ефективний підхід у реалізації таких проєктів.

Інтенсивний розвиток цифрових бібліотечних проєктів в освітньому середовищі відкриває додаткові шляхи для реалізації завдань бібліотек із забезпечення широкого доступу користувачів до краєзнавчих інформаційних джерел та максимального розкриття їх інформаційного потенціалу.

СПИСОК ПОСИЛАНЬ

- Беззуб І. Електронні бібліотеки в сучасній освіті. *Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського*. 2015. Вип. 41. С. 479–495.
- Бейнбридж Д., Виттен І., Николс Д. Електронные библиотеки в образовании. Москва: Образование-Сервис, 2007. 248 с.
- Бондар Л. М., Киричок І. В., Левашова О. Л. Електронні бібліотеки як елемент якості вищої освіти. *Управління, економіка та забезпечення якості в фармації*. 2015. № 1. С. 42–46.
- Бруй О. Як діджиталізувати бібліотечну систему й не наробити помилок. *Читомо*. 2021. 20 квітня. URL: <https://chytomo.com/iak-didzhytalizuvaty-bibliotechnu-systemu-j-nenarobytu-pomylok/> (дата звернення: 25.10.2021).
- Денисенко С. О. Інтеграція краєзнавчих фондів бібліотек регіону в умовах інформатизації : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 07.00.08 / Харків. держ. акад. культури. Харків, 2003. 22 с.
- Дікунова О. А. Формування системи бібліографічних електронних ресурсів з краєзнавства (на прикладі бібліотеки Криворізького державного педагогічного університету). *Сучасні завдання та пріоритети діяльності бібліотек вищих навчальних закладів: шлях інновацій* : матеріали наук.-практ. інтернет-конф. (Ужгород, 15–19 черв. 2020 р.) / ДВНЗ «Ужгород. нац. ун-т», Наук. б-ка. Ужгород, 2020. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/29401> (дата звернення: 25.10.2021).
- Іванова С. М. Тенденції використання електронних бібліотек в наукових і навчальних закладах (зарубіжний і вітчизняний досвід). *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2011. № 23(3). URL: <https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/500/419> (дата звернення: 25.10.2021).
- Іванова С. М., Новицька Т. Л. Методика використання наукових електронних бібліотек для розвитку інформаційно-дослідницької компетентності наукових і науково-педагогічних працівників. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. 2019. Вип. 183. С. 89–95.

- Каращук О. Бібліотека в сучасному інформаційному просторі. *Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського*. 2016. Вип. 43. С. 596–610.
- Коваль Т., Лопата О. Перспективи розвитку національних книгозбірень в епоху цифрового суспільства (за матеріалами визначальних документів UNESCO, IFLA, AALL, ALA, LIBER, WSIS). *Бібліотечний вісник*. 2021. № 2. С. 3–16.
- Краєзнавча робота в бібліотеках України: інформ. бюлетень. Вип. 30 / Нац. іст б-ка України ; підгот.: В. П. Кисельова, О. В. Покропивна ; ред. О. В. Михайлова. Київ, 2019. 83 с.
- Кузнецова М. Класифікація бібліотечних електронних ресурсів з краєзнавства як платформа функціонування їхньої цілісної системи. *Вісник Книжкової палати*. 2009. № 6. С. 24–28.
- Кучерук О. А., Караман С. О., Караман О. В. Науково-освітні електронні бібліотеки у фаховій підготовці майбутніх учителів-словесників. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2018. Т. 65, № 3. С. 152–165.
- Кушнарченко Н. М. Стратегічні напрями краєзнавчої діяльності бібліотек в умовах електронного середовища. *Бібліотечне краєзнавство: нові технології* : матеріали міжнар. семінару (Харків, 22–23 берез. 2005 р.) / Міністерство культури і туризму, Харків. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка ; уклад. Н. І. Полянська. Харків, 2005. С. 4–10.
- Литвиненко Н. Краєзнавчо-бібліографічний контент веб-сайтів бібліотек Донбасу як складова краєзнавчої електронної бібліотеки. *Вісник Книжкової палати*. 2009. № 7. С. 39–42.
- Лобузін І. В. Цифрові бібліотечні проекти: технологічні рішення та управління життєвим циклом колекцій: монографія. Київ: НБУВ, 2016. 216 с.
- Лобузін К. Технології організації знансвих ресурсів у бібліотечно-інформаційній діяльності: монографія. Київ: НБУВ, 2012. 252 с.
- Москальова Ю. Р. Джерела до вивчення дитячої безпритульності та бездоглядності на Півдні України (60-і рр. XVIII – початок XX ст.) : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.06 / Донец. нац. ун-т ім. Василя Стуса. Вінниця, 2018. 283 с.
- Новальська Т. В. Вивчення читача в українському бібліотекознавстві (друга половина XIX – початок XXI століття) : автореф. дис. ... д-ра іст. наук : 07.00.08 / Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2007. 40 с.
- Островська О. М. Нові можливості доступу до науково-інформаційних ресурсів бібліотек України. *Бібліотека. Наука. Комунікація. Розвиток бібліотечно-інформаційного потенціалу в умовах цифровізації* : матеріали Міжнар. наук. конф. (6–8 жовт. 2020 р.) / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України, Рада дир. наук. б-к та інформ. центрів акад. наук – членів МААН ; відп. за вип. М. В. Іванова. Київ, 2020. С. 217–220.
- Пасмор Н. П. Електронні бібліотеки як елемент інформаційного суспільства: консенсусні рішення. *Імперативи розвитку електронних бібліотек: pro et contra* : матеріали Міжнар. веб-конф. (м. Харків, 27 берез. 2014 р.) / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, Наук. б-ка, Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна, Центр. наук. б-ка ; [за заг. ред. Н. П. Пасмор]. Харків, 2014. URL: http://library.nulau.edu.ua/biblioteka/Web-konf-2014/Statti_Tezu/Pasmor.doc (дата звернення: 25.10.2021).
- Пасмор Н. П. Цифрові сервіси е-науки: бібліотечний контекст. *Регіональні інноваційні ініціативи: завдання та шляхи вирішення*: зб. наук. пр. за матеріалами Круглого столу (м. Харків, 5 квіт. 2019 року) / редкол. С. В. Глібко, А. М. Любич, О. Ю. Палант. Харків : НДІ ПЗІРНАПрНУУкраїни, 2019. С. 97–103.
- Рибачок О. Європейська цифрова бібліотека (Європіана): створення та пріоритети розвитку (2000–2020). *Бібліотечний вісник*. 2017. № 2. С. 8–16.
- Скрипка Л. І., Бондаренко О. М., Фоменко О. Л. Електронна бібліотека в системі дистанційної освіти вищого навчального закладу. *Проблеми і перспективи розвитку освіти. Організація дистанційної освіти у загальноосвітній та вищій школі* : зб. ст. Всеукр. наук. конф. 15–16 січ. 2016 р. Дніпропетровськ, 2016. С. 110–117.

- Соловяненко Д. Онлайнвий бібліотечний сервіс як один із видів бібліотечного сервісу. *Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського*. 2003. Вип. 11. С. 200–222.
- Тенденції впливу глобального інформаційного середовища на соціокультурну сферу України : монографія / О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик, Ю. М. Половинчак, Л. Й. Костенко, В. М. Удовик, А. В. Матвійчук, О. В. Ворошилов, В. Ю. Омельчук, Л. С. Новосьолова, Н. В. Посмітна. Київ : НБУВ, 2013. 197 с.
- Топольник Я. В. Специфічні особливості та функціональні можливості електронної бібліотеки. *Проблеми реформування педагогічної науки та освіти* : матеріали Міжнар. на-ук.-практ. конф. (м. Хмельницький, 1–2 груд. 2017 р.). Херсон, 2017. С. 185–188.
- Чала О. В. Сучасний підхід до періодизації краєзнавства в Україні. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2017. № 7. С. 259–270.
- Ярошенко Т. О. Організація та управління електронними ресурсами в сучасній бібліотеці. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2008. № 3. С. 13–21.
- Abrizah A., Zainab A. N. Collaborative Digital Library for Historical Resources: Defining The System's Artifacts Using Zachman's Approach. *The Sixth International Conference on Information Integration and Web Based Applications & Services*. 2004. P. 335–345.
- Abrizah A., Zainab A. N. Collaborative Digital Library of Historical Resources: Evaluation of First Users. *Malaysian Journal of Library & Information Science*. 2007. Vol. 12, № 2. P. 99–122.
- Clarke W., Lee J. The Promise of Digital History in the Teaching of Local History. *The Clearing House*. 2004. Vol. 78, № 2. P. 84–87.
- Galloway E. Historic Pittsburgh Website. 2005. URL: <https://drum.lib.umd.edu/bitstream/handle/1903/12952/historicpittsburghwebsite.pdf?sequence=1> (accessed: 25.10.2021)
- Galloway E. A. Imaging Pittsburgh: Creating a Shared Gateway to Digital Image Collections of the Pittsburgh Region. *First Monday*. 2004. Vol. 9, № 5. URL: <https://journals.uic.edu/ojs/index.php/fm/article/download/1141/1061> (accessed: 25.10.2021).
- Lee J., Molebash Ph. Using Digital History for Positive Change in Social Studies Education. *Journal of Computing in Teacher Education*. 2004. Vol. 20, № 4. P. 153–157.
- Mendel J. M. Education Using Digital Libraries. *WTEC Panel Report on Digital Information Organization in Japan*. 1999. P. 13–22.
- Nartschik S. Gutenberg in Tokyo. *Japanstudien*. 2006. Vol. 17, № 1. P. 189–208.
- Sonker S. K., Mahawar K. L. Digital Library: Processes, Services, Challenges and Opportunities. 2017. URL: https://drtc.isibang.ac.in/ldl/bitstream/handle/1849/390/p78_sharad-sonker.pdf (accessed: 25.10.2021).
- Welcome to the «European in Your Classroom: Building 21st-Century Competences with Digital Cultural Heritage (Rerun)» MOOC. *European Schoolnet Academy*. 2020. URL: https://www.europeanschoolnetacademy.eu/courses/course-v1:Europeana+Culture_EN+2020/about (accessed: 25.10.2021).
- Yu H., Breivold S. *Electronic Resource Management in Libraries : Research and Practice*. Hershey ; New York : Information Science Reference, 2008. XXII, 416 p. DOI:10.4018/978-1-59904-891-8.
- Zellers J., Adams T. M., Hill K. *The ABCs of ERM: Demystifying Electronic Resource Management for Public and Academic Librarians*. Santa Barbara : ABC-CLIO Libraries Unlimited, 2018. 244 p.

REFERENCES

- Bezzub, I. (2015). Elektronni biblioteki v suchasni osviti [Electronic libraries in modern education]. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho*, 41, 479–495 [in Ukrainian].
- Bainbridge, D., Vitten, I., & Nikols, D. (2007). *Elektronnye biblioteki v obrazovanii [Digital Libraries in Education]*. Obuchenie-Servis [in Russian].

- Bondar, L. M., Kyrychok, I. V. & Levashova, O. L. (2015). Elektronni biblioteki yak element yakosti vyshchoi osvity [Electronic libraries as an element of quality of higher education]. *Management, economy and quality assurance in pharmacy*, 1, 42–46 [in Ukrainian].
- Bruy, O. (2021, April 20). *Yak didzhytalizuvaty biblioteknu systemu y ne narobyty pomylrok* [How to digitalize the library system and not make mistakes]. Chytomo. <https://chytomo.com/iak-didzhytalizuvaty-biblioteknu-systemu-j-ne-narobyty-pomylok/> [in Ukrainian].
- Denysenko, S. O. (2005). *Intehratsiia kraieznavchyykh fondiv bibliotek rehionu v umovakh informatyzatsii* [Integration of Local Lore Funds of Libraries of the Region in the Conditions of Informatization] [Abstract of PhD Dissertation, Kharkiv State Academy of Culture] [in Ukrainian].
- Dikunova, O. A. (2020, June 15–19). Formuvannia systemy bibliografichnykh elektronnykh resursiv z kraieznavstva (na prykladi biblioteki Kryvorizkoho derzhavnogo pedahohichnogo universytetu) [Formation of a system of bibliographic electronic resources on local lore (on the example of the library of Kryvyi Rih State Pedagogical University)] In *Suchasni zavdannia ta priorytety diialnosti bibliotek vyshchyykh navchalnykh zakladiv: shliakh innovatsii* [Modern Tasks and Priorities of Libraries of Higher Educational Institutions: the Way of Innovations], Proceedings of the Scientific and Practical Web-Conference, Uzhhorod, Ukraine. Scientific Library of Uzhhorod National University [in Ukrainian]. <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/29401>.
- Ivanova, S. M. (2011). Tendentsii vykorystannia elektronnykh bibliotek v naukovykh i navchalnykh zakladakh (zarubizhnyi i vitchyzniani dosvid) [Trends in the use of electronic libraries in scientific and educational institutions (foreign and domestic experience)]. *Information Technologies and Learning Tools*, 23(3). <https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/500/419> [in Ukrainian].
- Ivanova, S. M., & Novytska, T. L. (2019). Metodyka vykorystannia naukovykh elektronnykh bibliotek dlia rozvytku informatsiino-doslidnytskoi kompetentnosti naukovykh i naukovo-pedahohichnykh pratsivnykiv [Methods of using scientific electronic libraries for the development of information and research competence of scientific and scientific-pedagogical workers]. *Academic notes Series: Pedagogical Sciences*, 183, 89–95 [in Ukrainian].
- Karashchuk, O. (2016). Biblioteka v suchasnomu informatsiinomu prostori [Library in the modern information space.]. *Academic Papers of the Vernadsky National Library of Ukraine*, 43, 596–610 [in Ukrainian].
- Koval, T. & Lopata, O. (2021). Perspektyvy rozvytku natsionalnykh knyhozbiren v epokhu tsyfrovoho suspilstva (za materialamy vyznachalnykh dokumentiv UNESCO, IFLA, AALL, ALA, LIBER, WSIS) [Prospects for the development of national book collections in the digital age (according to the defining documents of UNESCO, IFLA, AALL, ALA, LIBER, WSIS)]. *Bibliotechnij visnik*, (2), 3–16 [in Ukrainian].
- Kyselova, V. P., & Pokropivna, O. V. (2019). *Kraieznavcha robota v bibliotekakh Ukrainy* [Local Lore Work in Libraries of Ukraine] (edited by O. V. Mykhailova, Iss. 30). National Historical Library of Ukraine [in Ukrainian].
- Kuznetsova, M. (2009). Klasyfikatsiia biblioteknykh elektronnykh resursiv z kraieznavstva yak platforma funktsionuvannia yiknoi tsilisnoi systemy [Classification of library electronic resources on local lore as a platform for the functioning of their holistic system]. *Bulletin of the Book Chambe*, (6), 24–28 [in Ukrainian].
- Kucheruk, O. A., Karaman, S. O., & Karaman, O. V. (2018). Naukovo-osvitni elektronni biblioteki u fakhovii pidhotovtsi maibutnykh uchyteliv-slovesnykiv [Scientific and educational electronic libraries in the professional training of future teachers of vocabulary]. *Information Technologies and Learning Tools*, 65(3), 152–165 [in Ukrainian].
- Kushnarenko, N. M. (2005, March 22–23). Stratehichni napriamy kraieznavchoi diialnosti bibliotek v umovakh elektronnoho seredovyscha [Strategic directions of local lore

- activity of libraries in the conditions of electronic environment]. In N. I. Polianska (Comp.), *Bibliotechno kraieznavstvo: novi tekhnolohii [Library Local Lore: New Technologies]*, Proceedings of the International Seminar (pp. 4–10), Kharkiv, Ukraine. Kharkiv Korolenko State Scientific Library [in Ukrainian].
- Lytvynenko, N. (2009). Kraieznavcho-bibliohrafichnyi kontent veb-saitiv bibliotek Donbasu yak skladova kraieznavchoi elektronnoi biblioteki [Local lore and bibliographic content of websites of libraries of Donbass as a component of local lore electronic library]. *Bulletin of the Book Chamber*, (7), 39–42 [in Ukrainian].
- Lobuzin, I. V. (2016). *Tsyfrovii bibliotechni proekty: tekhnolohichni rishennia ta upravlinnia zhyttievym tsyklom koleksii [Digital Library Projects: Technological Solutions and Collection Lifecycle Management]* [Monograph]. V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine [in Ukrainian].
- Lobuzina, K. (2012). *Tekhnolohii orhanizatsii znannievkykh resursiv u bibliotechno-informatsiinii diialnosti [Technologies of Organization of Knowledge Resources in Library and Information Activity]* [Monograph]. V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine [in Ukrainian].
- Moskalova, Yu. R. (2018). *Dzherela do vyvchennia dytiachoi bezprytnosti ta bezdohliadnosti na Pivdni Ukrainy (60-i rr. XVIII – pochatok XX st.) [Sources for the Study of Child Homelessness and Neglect in Southern Ukraine (60's XVIII – Early XX Century)]* [PhD Dissertation, Vasyl Stus Donetsk National University] [in Ukrainian].
- Novalska, T. V. (2007). *Vyvchennia chytacha v ukrainskomu bibliotekoznavstvi (druha polovyna XIX – pochatok XXI stolittia) [Study of the Reader in Ukrainian Library Science (Second Half of the 19th – Beginning of the 21st Century)]* [Abstract of DSc Dissertation, Vernadsky National Library of Ukraine] [in Ukrainian].
- Ostrovskaya, O. M. (2020, October 6–8). Novi mozhyvosti dostupu do naukovo-informatsiinykh resursiv bibliotek Ukrainy [New opportunities for access to scientific and information resources of libraries of Ukraine]. In M. V. Ivanova (Ed.), *Biblioteka. Nauka. Komunikatsiia. Rozvytok bibliotechno-informatsiinoho potentsialu v umovakh tsyfrovizatsii [Library. Science. Communication. Development of Library and Information Potential in the Conditions of Digitalization]*, Proceedings of the International Conference (pp. 217–220), Kiev, Ukraine. Vernadsky National Library of Ukraine [in Ukrainian].
- Pasmor, N. P. (2014, March 27). Elektronni biblioteki yak element informatsiinoho suspilstva: konsensusni rishennia [Electronic libraries as an element of the information society: consensus solutions]. In N. P. Pasmor (Ed.), *Imperatyvy rozvytku elektronnykh bibliotek: pro et contra [Imperatives of electronic library development: pro et contra]*, Proceedings of International Web-Conference, Kharkiv, Ukraine. Scientific Library of Yaroslav the Wise National Law University. <http://library.nlu.edu.ua/biblioteka/Web-konf-2014/Imperatives.pdf> [in Ukrainian].
- Pasmor, N. P. (2019, April 5). Tsyfrovii servisy e-nauky: bibliotechnyi kontekst [Digital e-science services: library context.]. In S. V. Hlibko, A. M. Liubchych, O. Yu. Palant (Eds.), *Rehionalni innovatsiini initsiatyvy: zavdannia ta shliakhy vyrishennia [Regional Innovation Initiatives: Tasks and Solutions]*, Proceedings of the Roundtable Conference (pp. 97–103), Kharkiv, Ukraine. Scientific and Research Institute of Providing Legal Framework for the Innovative Development of National Academy of Law Sciences of Ukraine [in Ukrainian].
- Rybachok, O. (2017). Yevropeiska tsyfrova biblioteka (Ievropiana): stvorennia ta priorytety rozvytku (2000–2020) [European Digital Library (Europeana): Creation and Development Priorities (2000–2020)]. *Bibliotechnij visnik*, (2), 8–16 [in Ukrainian].
- Skrypka, L. I., Bondarenko, O. M., & Fomenko O. L. (2016, January 15–16). Elektronna biblioteka v systemi dystantsiinoi osvity vyshchoho navchalnogo zakladu [Electronic library in the system of distance education of higher education institution]. In *Problemy i perspektyvy rozvytku osvity. Orhanizatsiia dystantsiinoi osvity u zahalnoosvitnii ta vyshchyi shkoli [Problems and Prospects of Education Development. Organization of Distance Education*

- in *Secondary and Higher School*], Proceedings of the All-Ukrainian Scientific Conference (pp. 110–117), Dnipropetrovsk, Ukraine. Global Nauka [in Ukrainian].
- Solovianenko, D. (2003). Onlainovyi bibliotechnyi servis yak odyin iz vydiv bibliotechnoho servisu [Online library service as one of the types of library service]. *Academic Papers of the Vernadsky National Library of Ukraine*, 11, 200–222 [in Ukrainian].
- Onyshchenko, O. S., Horovyi, V. M., Popyk, V. I., Polovynchak, Yu. M., Kostenko, L. Y., Udovyyk, V. M., Matviichuk, A. V., Voroshylov, O. V., Omelchuk, V. Yu., Novosolova, L. S., & Posmitna, N. V. (2013). *Tendentsii vplyvu hlobalnoho informatsiinoho seredovyshcha na sotsiokulturnu sferu Ukrainy [Trends in the Impact of the Global Information Environment on the Socio-cultural Sphere of Ukraine]* [Monograph]. Vernadsky National Library of Ukraine [in Ukrainian].
- Topolnyk, Ya. V. (2017, December 1–2). Spetsyfichni osoblyvosti ta funktsionalni mozhlyvosti elektronnoi biblioteki [Specific features and functionality of the electronic library]. In *Problemy reformuvannia pedahohichnoi nauky ta osvity [Problems of reforming pedagogical science and education]*, Proceedings of the International Scientific-practical Conference (pp. 185–188), Khmelnitsky, Ukraine. Helvetyka [in Ukrainian].
- Chala, O. V. (2017). Suchasnyi pidkhid do periodyzatsii kraieznavstva v Ukraini [A modern approach to the periodization of local lore in Ukraine.]. *Bulletin of Luhansk Taras Shevchenko National University*, (7), 259–270 [in Ukrainian].
- Yaroshenko, T. O. (2008). Orhanizatsiia ta upravlinnia elektronnykh resursamy v suchasni bibliotetsi [Organization and management of electronic resources in a modern library]. *Bibliotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo. Informolohiia*, (3), 13–21 [in Ukrainian].
- Abri zah, A., & Zainab, A. N. (2004). Collaborative Digital Library for Historical Resources: Defining the System's Artefacts Using Zachman's Approach. In *The Sixth International Conference on Information Integration and Web Based Applications & Services* (pp. 335–345) [in English].
- Abri zah, A., & Zainab, A. N. (2007). Collaborative Digital Library of Historical Resources: Evaluation of First Users. *Malaysian Journal of Library & Information Science*, 12(2), 99–122 [in English].
- Clarke, W., & Lee, J. (2004). The Promise of Digital History in the Teaching of Local History. *The Clearing House*, 78(2), 84–87 [in English].
- Galloway, E. (2005). *Historic Pittsburgh Website*. <https://drum.lib.umd.edu/bitstream/handle/1903/12952/historicpittsburghwebsite.pdf?sequence=1> [in English].
- Galloway, E.A. (2004). Imaging Pittsburgh: Creating a Shared Gateway to Digital Image Collections of the Pittsburgh Region. *First Monday*, 9(5). <https://journals.uic.edu/ojs/index.php/fm/article/download/1141/1061> [in English].
- Lee, J., & Molebash, Ph. (2004). Using Digital History for Positive Change in Social Studies Education. *Journal of Computing in Teacher Education*, 20(4), 153–157 [in English].
- Mendel, J. M. (1999). Education Using Digital Libraries. *WTEC Panel Report on Digital Information Organization in Japan*, 13–22 [in English].
- Nartschik, S. (2006). Gutenberg in Tokyo. *Japanstudien*, 17(1), 189–208 [in Germany].
- Sonker, S. K., & Mahawar, K. L. (2017). *Digital Library: Processes, Services, Challenges and Opportunities*. https://drtc.isibang.ac.in/ldl/bitstream/handle/1849/390/p78_sharad-sonker.pdf [in English].
- European Schoolnet Academy. (2020). *Welcome to the "Europeana Your Classroom: Building 21st-Century Competences with Digital Cultural Heritage (Rerun)" MOOC*. https://www.europeanschoolnetacademy.eu/courses/course-v1:Europeana+Culture_EN+2020/about [in English].
- Yu H., & Breivold, S. (2008). *Electronic Resource Management in Libraries: Research and Practice*. Information Science Reference [in English].
- Zellers, J., Adams, T. M., & Hill, K. (2018). *The ABCs of ERM: Demystifying Electronic Resource Management for Public and Academic Librarians*. ABC-CLIO Libraries Unlimited [in English].

UDC 021.2:[002.1:908]:004

Yevhen Zabiianov,
Leading Librarian,
Hrushevsky Odesa Regional Universal Scientific
Library (Odesa, Ukraine)
e-mail: j_zb@ukr.net
ORCID: 0000-0002-4959-9099

LOCAL HISTORICAL E-RESOURCES IN THE EDUCATIONAL PROCESS

Digitization and mediatization of information raise the issue of user access to electronic information resources. Given the need to form and strengthen the regional and national identity, study and promote historical and local lore information and providing access to it, the integration of such information into educational practices to master it by young people has become more important.

The article is devoted to the coverage and substantiation of effective approaches to using local lore electronic resources in the educational process.

During the research, the descriptive method, methods of comparison and generalization concerning the experience of use in the field of education of local lore electronic resources of libraries were used. The methods of included observation and periodic monitoring, applied during the development and maintenance of the functioning with the participation of the author of the local history resource "Kraeved" (kraeved.od.ua) (starting from 15.03.2020), proved to be effective. An analytical and survey method was used to analyse the available theoretical work on the research topic.

The novelty of the obtained results lies in the coverage and substantiation of the specifics of the use of electronic local history information resources in the educational process in different countries, in particular during the study of students of historical specialties, and some countries – students majoring in cultural studies and art history. The most comprehensive electronic local history information resources are used in the United States, where their historical and local history content attracts not only teachers and students but also a wider range of users: genealogists, writers, engineers, urban planners, architects, realtors and documentary filmmakers.

The obtained results of the research testified to the tendency to use library local lore electronic information resources in the educational process. Their creation, interest of users in the information presented on them and its use during training testify to the importance of local lore content designed to promote the formation of the historical and cultural identity of the region in the context of national history and the formation of national historical memory in combination with historical thought. The generalization of foreign experience and perspective domestic practices of using local library electronic resources in the educational process allows substantiating effective approaches to the organization of such activities, intensification of involvement of domestic library local lore electronic information resources in solving information problems related to educational activities. The intensive development of digital library projects in the educational environment will open additional ways to implement the tasks of libraries to ensure wide access of users to local history information sources and the maximum disclosure of their information potential.

Keywords: local lore electronic resources, information and educational process, local lore content, educational institutions, national historical memory, historical and cultural identity of the region.

Стаття надійшла до редакції 11.10.2021 р.

УДК 930.253:82-6(092)
DOI: 10.31866/2616-7654.8.2021.247587

ЕПІСТОЛЯРІЙ ЯК ІНФОРМАЦІЙНЕ ДЖЕРЕЛО (НА ПРИКЛАДІ ЛИСТІВ ПАНТЕЛЕЙМОНА КУЛІША З МОТРОНОЮ БІЛОЗЕРСЬКОЮ)

*Катерина Тімофєєва,
аспірантка
Київського національного університету
культури і мистецтва,
e-mail: voix@ukr.net
ORCID: 0000-0002-6996-0566*

Мета статті полягає у науковій реконструкції епістолярного діалогу П. Куліша з матір'ю його дружини Олександри Білозерської – тещею – Мотроною Білозерською. Методологія дослідження базується, насамперед, на методах архівознавства й джерелознавства, а також на біографічному та історичному аналізі (для реконструкції життєвого й творчого шляху П. Куліша і відтворення хронологічних меж листування між адресатами), на просографічному методі, спрямованому на розширення й поглиблення біографічного матеріалу шляхом урахування людського й особистого в історії. Наукова новизна – аналіз приватного листування П. Куліша з М. Білозерською. Листи наводяться на основі копій автографів, що зберігаються в Центральному державному архіві-музеї літератури і мистецтва України (м. Київ). Окремі з них публікуються вперше. Висновки. Внаслідок проведеного аналізу цього листування, авторка статті робить висновок про те, що зі сторінок цього листування вимальовується образ П. Куліша – турботливого й люблячого чоловіка, гарного господарника, шанобливого зятя. Адресант уособлює в собі «усе мирське». Кореспонденції П. Куліша до М. Білозерської зафіксували також інформацію біографічного характеру, що є цінним доповненням до вже відомих фактів про тогочасне життя родини Кулішів-Білозерських та доповненням до його власного просопографічного портрета. Зазвичай, листи письменника до тещі характеризуються інформативним змістом, бо були розраховані на прочитання близькою людиною. Крім того, на той час, це був один із найголовніших засобів комунікації. З погляду жанрової типології, у статті виокремлено в проаналізованій кореспонденції листи-прохання, листи-сповіді, листи-зізнання, листи-описи. У листах до тещі письменник обговорював з нею не лише побутові дрібниці з використанням ліричних відступів, пейзажних описів, а й філософські проблеми. Це свідчить про духовний зв'язок та високу культурну обізнаність представленої у публікації кореспондентської пари.

Листи подаються мовою оригіналу, лише з виправленням дрібних орфографічних помилок.

Ключові слова: епістолярій, кореспонденція, П. Куліш, М. Білозерська, інформаційний ресурс, архівні джерела, документальні матеріали, копії-листи.

Актуальність проблеми. Українське суспільство знає Пантелеймона Куліша як пророка, ментора, проповідника української національної ідеї, як письменника, літератора, критика, перекладача, етнографа, видавця, публіциста, історика, суспільно-політичного діяча, який невтомною працею заклав міцні підвалини для розвитку й розквіту українського письменства й культури загалом.

Однак його ім'я десятиліттями не лише замовчувалося (художня творчість була заборонена для українського читача), а й піддавалось остракізмові, фальшувалось, що завдало непоправних наслідків для сприйняття його нащадками. Попри тривалі несприятливі для реабілітації П. Куліша політичні обставини, митець залишив по собі чималий масив приватної кореспонденції, яка є цінним науковим джерелом, що потребує систематизації та уніфікації.

Загальновідоме твердження – П. Куліш був першим європейцем серед українців і першим українцем в Європі – ґрунтується на тому, що автор «Чорної ради» сповідував проєвропейські ідеї та принципи розвитку суспільства й культури, закладав перші підвалини для виходу українства на європейські шляхи (Слабченко, 1909).

Епістолярна спадщина П. Куліша розпорошена по різних архівних установах не лише України (у Києві, Чернігові, Львові; приватні колекції, зокрема І. Айзенштока, тощо), а й світу (у Петербурзі, Москві, Відні, Празі, Варшаві, а також в американських архівах). Уже наявність цього факту переконливо доводить непересічність постаті П. Куліша та його значення для української культури в цілому.

Приватний епістолярій П. Куліша кількісно великий (за підрахунками О. Федорука, близько 3 тисяч кореспонденцій) та інформативно насичений. Він уже неодноразово привертав увагу дослідників різних поколінь. Були опубліковані І. Каманіним «Сочинения и письма П. Кулиша» (Кулиш, 1908–1910), «Романи Кулиша» В. Петрова (1994), сучасні розвідки Є. Нахліка (2006) «Подружнє життя і позашлюбні романи Пантелеймона Куліша», О. Федорука «Пантелеймон Куліш. Повне зібрання творів. У 2 т. Листи» (2005, 2009), які засвідчили широке коло кореспондентів митця. На основі листування написано кілька монографій про життя і творчість П. Куліша, низку статей у науковій періодиці (Захаркін, 1998; Кравченко, 2012; Крутикова, 1992; Ляхова, 2008; Нахлік, 2009; Куліш, 2009; Побірченко 2010; Пустовіт, 2019; Ясь, 2014)

Сучасний етап наукового вивчення спадщини П. Куліша розпочався з видання «Повного зібрання творів Куліша» у 35-ти томах за редакцією Г. Грабовича, який так визначив місце письменника в історії української культури: «Пантелеймон Куліш є центральною, ключовою постаттю в становленні модерної української літератури і культури і водночас – рушієм і засновником новітньої української інтелектуальної, критичної думки та тих вимірів національної свідомості, які на ній будуються» (Куліш, 2005, с.7). У 2019 році Інститутом літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України було анонсовано підготовку 40-ка томного видання творів і листів митця.

Незважаючи на широке опрацювання окресленої проблеми, все ж залишається багато прогалин у виявленні та науковому опрацюванні приватних кореспонденцій П. Куліша.

Мета статті полягає у науковій реконструкції епістолярного діалогу П. Куліша з матір'ю його дружини Олександри Білозерської – тещею – Мотроною Білозерською.

Методологія дослідження базується на біографічному та історичному аналізі (для реконструкції життєвого й творчого шляху П. Куліша і відтворення хронологічних меж листування між адресатами), на просографічному методі, спрямованому на розширення й поглиблення біографічного матеріалу шляхом урахування людського й особистого в історії.

Виклад основного матеріалу. П. Кулішеві належить унікальна роль в українському громадському житті XIX ст., адже митець, за висловом англійського історика Д. Сондерса (Saunders, 1985), був однією з ключових фігур цього історичного періоду. М. Гоголь, листи якого вивчав П. Куліш, так писав про свого майбутнього дослідника: «Йому належить важливе місце в нашій літературі» (*Переписка Н. В. Гоголя*, 1988, с. 258). Влучно сказав про нього М. Драгоманов: П. Куліш – «один з українофілів – б'є в точку всесвітньої, людської культури, котра підніме наш народ» (Могиланський, 1925, с. 180). В. Щурат (1897) назвав П. Куліша «патріархом українського письменства» (с. 37). І. Дзюба (2008) нарік П. Куліша «гоноровим інтелектуалом» (с. 720). М. Жулинський (2000) зацентрував увагу на тому, що: «Куліш прагнув творити нову духовно-психологічну атмосферу в українському суспільстві, яке катастрофічно втрачало моральні і духовні основи суспільного життя під агресивним напором російського самодержавства» (с. 8). Дуже показовим для нашого суспільно-політичного сьогодення є висловлювання М. Глобенка (2009): «Куліша наше громадянство й досі не знає» (с. 316).

Епістолярний образ творчої особистості, зазвичай, складніший і об'ємніший, ніж той, що вимальовується з його творчості і загальних біографічних відомостей (Коцюбинська, 2001, с. 117). З письменницького листування постає автопортрет адресанта, його духовний образ. Насамперед це стосується П. Куліша. Листи письменника ідентифікують достовірні факти життєпису й творчості митця.

Кореспонденція, що надходила П. Кулішеві на хутір Мотронівку, бережливо зберігалася в скриньці, яка, за словами дружини письменника О. Білозерської-Куліш, ущент була заповнена цікавими листами (Шугуров, 1899, с. 17). Листування містить важливу інформацію, що дає змогу уточнити деякі моменти біографії письменника: місце проживання в той чи інший час, прізвища під якими він жив і писав, побутові умови, обставини написання та видання творів, коло спілкування, участь у громадських справах тощо. Та найбільш адекватно в епістолярних джерелах відобразилися риси просографічних портретів учасників епістолярного діалогу. З приватних кореспонденцій видно, як ставилися вони один до одного, які почуття переживали, якими були фізичний і психічний стан кожного із них у різні періоди життя, їхня національна й соціальна самоідентифікація, як розуміли вони поняття моралі, етики тощо.

Непересічний інтерес становлять листи до рідних людей. Особливо виокремлюються кореспонденції письменника до матері дружини – Мотрони Білозерської (тещі П. Куліша), копії яких зберігаються в Центральному державному архіві-музеї літератури і мистецтва України (далі – ЦДАМЛМУ), у фонді В. Петрова (№ 243, опис № 1, справа № 204). У назві опису зазначено: «Листи П. Куліша до матері датовані 1853–1858 рр.». Таку назву опису можна пояснити тим, що в українських сім'ях споконвіку молоде подружжя називало батьків один одного матір'ю й батьком (*Новий тлумачний словник*, 1999, с. 520). У середині 50-х рр. XIX ст. епістолярне

спілкування між П. Кулішем і М. Білозерською було регулярним і доволі активним. Нині оприлюднено лише 18 кореспонденцій, якими обмінялися зять із тещею.

Пропонована добірка листів розширює наше знайомство зі згаданими епістолярними комунікантами. Зі сторінок приватних кореспонденцій постає образ одруженого тридцятилітнього, в розквіті сил, Пантелеймона Куліша, що повернувся після заслання з Тули, та його молодшої на десять років дружини Олександри. Автографи представленої нами кореспонденції зберігаються в Інституті рукописів Національної бібліотеки НАН України імені В. І. Вернадського. Власне на їх основі і було здійснено двотомне видання «Листи» (за редакцією В. Дудка). Водночас копії усіх кореспонденцій, що подані у пропонованій статті, є також і в архівному фонді В. Петрова, який розміщений в ЦДАМЛМУ (в справі 204 зберігається 14 документів на 21 аркуші). Як зазначено у матеріалах фонду № 243, опис №1 справ постійного зберігання за 1837–1967 рр., документи були передані до ЦДАМЛМУРСР у 1969 та 1984 рр. С. Зеровою, дружиною фондоутворювача. Матеріали зібрані фондоутворювачем для дослідження, адже В. Петров, вивчав життя і творчість П. Куліша періоду 50-х рр. XIX ст. (Петров, 1929; Зайцев, 1994) і вважав його архівним письменником, оскільки основний Кулішевий науковий і творчий масив й досі розміщений на полицях архівосховищ. У згаданому вище фонді ЦДАМЛМУ зберігається лист-копія, підписаний ініціалами М. Б. (ймовірно, це Мотрона Білозерська), який вперше наводимо в пропонованій статті.

Вважаємо доцільним подати інформацію про Мотрону Василівну Білозерську, матір Олександри Білозерської (Ганни Барвінок) – дружини П. Куліша. Вона походила з поважного між панами роду Риб і Силевичів, була людиною м'якого поетичного серця і глибокого від природи розуму. Любила старосвітські пісні та народні перекази (Зеленська, 2001, с. 8). Зауважимо, що й мати П. Куліша – Катерина Гладких була мудрою жінкою, мала лагідну вдачу, розмовляла тільки рідною мовою, зберігала в пам'яті незліченні скарби українського слова – старовинні пісні, думки, казки і приказки (Пустовіт, 2019, с. 26). Можливо, саме те, що М. Білозерська характером і вдачею була схожою на матір письменника, і посприяло духовній спорідненості П. Куліша з тещею. Підтвердженням цього факту може слугувати лист П. Куліша до М. Білозерської від 18. 01. 1851 р.: *«Верьте, что Вы для меня теперь все равно, что родная мать, и каждое Ваше желание для меня священно»* (Куліш, 2009, с. 10). При першому знайомстві мати Олександри відразу зачарувала Пантелеймона своєю мовою, ласкавістю і знанням народних звичаїв і традицій. А відбулося це так: *«Якось одного літнього дня 1844 р. в Мотронівку завітав молодий літератор Пантелеймон Куліш, що товаришував зі старшим братом Олександри, студентом Київського університету, Василем Білозерським. Під час етнографічної подорожі по Чернігівській губернії він заїхав усього на дві години в Мотронівку, де й познайомився з родиною Білозерських»* (Зеленська, 2001, с. 8).

Проте мати Олександри не була прихильницею пристрасно-ніжних відносин між її дочкою і приїжджим юнаком. Жінка вважала, що Куліш їм не рівня. Рід Білозерських мав свій герб: у срібному хвилеподібному щиті дев'ять риб, які діагонально пливуть у три ряди. В голові щита – срібний, з позолоченою рукояткою, тесак (Зеленська, 2001, с. 10), а П. Куліш походив із старовинного козацького роду, з воронезьких курінних отаманів – Кулішенків, належав згодом до дворянського стану, але дворянство було втрачено, бо ніхто з роду не перебував на царський

службі (Побірченко, 2010, с. 24). Та й в особі молодого літератора Мотрона Василівна не бачила ніяких перспектив. Письменник був наполегливим і по приїзді в Петербург написав матері Олександрі листа про шире кохання до її дочки, але відповіді так і не отримав (Зеленська, 2001). Мабуть, це був перший лист, який започаткував епістолярний діалог між П. Кулішем і М. Білозерською.

Варто зробити акцент на оформлення рамки листа: звертання і закінчення, які були адресовані до М. Білозерської: «*Милая Маменька, бесценный друг наш*» (Куліш, 2009, с. 17, с. 23, с. 26, с. 32, с. 33, с. 78, с. 86, с. 105, с. 157), або ж «*Милая бесценная маменька*» (Куліш, 2009, с. 57, с. 73), що засвідчує теплі, дружньо-родинні відносини між двома адресатами. А закінчувалися листи: «*Целую Ваши ручки. Ваш П. Кулиш*» (Куліш, 2009, с. 25, с. 32, с. 79, с. 97, с. 105), «*Целую Ваши добрые ручки. Ваш П. Кулиш*» (Куліш, 2009, с. 87), «*Целую Ваши ручки. Преданный Вам сынок*» (Куліш, 2009, с. 58), «*Весь Ваш П. Кулиш*» (Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України, арк. 2, арк. 5, арк. 17, арк. 9). Не менш ніжною і привітною була форма обрамлення листа від М. Білозерської: «*Милые дети мои Пантелеймон Александрович и серденько мое Сашуню, как я без вас скучила...*» (Куліш, 2009, с. 179, с. 277) та «*Я вас, мои милые дети, целую и желаю скорее видеть*» (Куліш, 2009, с. 181).

Листи до тещі П. Куліш писав, зазвичай, у легкому, невимушеному тоні, розповідаючи про своє життя з Олександрою Михайлівною в Петербурзі: «*У нас, слава Богу, всегда весело. Погода началась весенняя, и мы помышляем о даче. Дачная жизнь в Петербурге имеет особенную прелесть. Несмотря на северный климат, нигде Вы в Малороссии не увидите столько цветов, как здесь на дачах. Люди здесь больше умеют дорожить благотворною теплотою солнца и окружают свои летние жилища самыми дорогими растениями и самыми лучшими цветами. Здесь стоит только заплатить деньги, так и принесут и уберут так, как самому не придет в голову. Мы же, слава Богу, в деньгах не нуждаемся и имеем их довольно не только на необходимое, но и на разные удовольствия*» (Куліш, 2009, с. 31).

Відкритість у спілкуванні один з одним, щирість у взаєминах проглядає в усіх епістолах П. Куліша до М. Білозерської. На основі проведеного аналізу цих кореспонденцій можемо стверджувати, що між тещею і зятем була духовна спорідненість. Її можна проілюструвати, зокрема, цитатою з листа П. Куліша від 13. 05. 1853 р., в якому адресант розмірковує над філософським питанням свободи: «*Я разумею под словом свобода: совершенный произвол в употреблении своего времени и в выборе людей, с которыми желаешь видеться*» (Куліш, 2009, с. 108).

Митець висловлює свої хвилювання з властивою йому поетичністю, акторським драматизмом та справжніми переживаннями. Наведемо для прикладу лист П. Куліша до М. Білозерської з Петербурга від 06.12. 1852 р.: «*Желал бы я также получить от Вас и свою барышню, которую слишком безрассудно оставил я в Малороссии. Беденькая! Сколько она обо мне тосковала! И для чего все это? Но вот не сегодня, так завтра она засияет в моей квартире, которая мне без нее кажется тюрьмою*» (Куліш, 2009, с. 57).

Родинні листи П. Куліша на перший погляд ніби мають побутовий характер, оскільки в них часто подається опис меблів, будівлі, якихось ужиткових дрібниць. Проте це удаване твердження, тому що адресант такої кореспонденції постає передовсім в іпостасі митця, він живописує словом, витончено і поетично пише про свій побут.

Про смаки, про вишуканість, про європейскість П. Куліша можемо прочитати з його листа до М. Білозерської від 29.08.1851 р.: *«Мебель у нас, могу сказать, такая, какой Вы не найдете ни в одном из известных мне домов в борзенском уезде; но все это куплено не вдруг, а по случаю и по самому старательному выбору... мы мало по малу устраиваем себе такой комфорт, какого может только пожелать цивилизованный человек»* (Куліш, 2009, с. 23).

З листів П. Куліша до М. Білозерської постає образ уважного господарника, справжнього газди своєї господи, котрий знається на всіх тонкощах домашнього побуту. Він подає опис кухні, коридору, кімнат, приділяючи увагу меблям, а особливо – шафі, комоду та столу, який виготовив власноруч. Отже, реципієнт дізнається про столярську майстерність митця. Воістину: талановита людина – талановита в усьому.

Довірливі стосунки вкотре підтверджуються розповіддю про фінансові справи П. Куліша, адже адресант зізнається теці про свої статки та розповідає про матеріальне становище своєї сім'ї, акцентуючи увагу на економності й бережливості своєї дружини: *«Саша удивляется, куда я девал столько денег (у меня записывается только приход, а расход говорит сам за себя). А я жил так скудно, что иногда забывал заказать себе обед и довольствовался тем, что можно достать в лавках. Но деньги исчезли неизвестно куда. Теперь у хазяйки каждая копейка идет в счет, и я думаю она скоро поровняется с Ротшильдом»* (Куліш, 2009, с. 79).

Серед документів, які містяться в справі № 204 фонду № 243, є один лист-копія, що, ймовірно, належить авторству М. Білозерської, яка адресувала його своїй «кумушці» без конкретно зазначеного адресата. Лист відправлено 31 березня 1837 р. У зверненні зазначено: *«Кумушка, всех благ земных и небесных от всей души моей. Поздравляю вас с постом. Да удостоит вас Господь приобщится Тайн Святых со спокойною совестью и с миром душевным. Желаю вам провести наступающие Праздники во добром здравии и благополучии, и дождать многих и многих в совершенном благовеселии. Я, слава Богу, здорова. Дети почти все были больны, но теперь, слава Богу, выздоравливают. Надя, Николая очень болели; у Александра сильная золотуха; Помпей перенес ужасную нервную горячку, но теперь уже здоров. Виктор был опасно болен горячкою, но, благодаря попечениям доброго нашего лекаря, уже выздоравливает. Любонька и Миша все здоровы. Она на днях будет забавляться другою малюткою. Добрейший Александр Иванович, прошу засвидетельствовать мое почтение. Милых воспитаниц прошу поцеловать за меня. За сим остаюсь от души преданная. М. Б.»* (Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України, арк. 1). Зміст листа спонукає до висновку, що його написала, ймовірно, М. Білозерська, яка розповідає про стан здоров'я своїх 9 дітей – 3 дочок і 6 синів (Зеленська, 2001, с. 9). У кореспонденції згадуються імена як Віктора, Помпея, Олександра, Надію, Миколу, Любу, Михайла.

Висновки. Епістолярна спадщина є невід'ємною частиною життя і творчості П. Куліша. Значний інтерес становить родинна кореспонденція митця, зокрема його листи до теці – М. Білозерської, з якою П. Куліш досить активно листувався в 50-х рр. XIX ст. Зі сторінок цього листування вимальовується образ П. Куліша – турботливого й люблячого чоловіка, гарного господарника, шанобливого зятя, що уособлює в собі «усе мирське». Кореспонденції П. Куліша до М. Білозерської зафіксували також інформацію біографічного характеру, що є цінним доповненням до

вже відомих фактів про тогочасне життя родини Кулішів-Білозерських та доповненням до його власного просопографічного портрета. Зазвичай, листи письменника до тещі характеризуються інформативним змістом, бо були розраховані на прочитання близькою людиною. Крім того, на той час, це був один із найголовніших засобів комунікації. З погляду жанрової типології, виокремлюємо в проаналізованій кореспонденції листи-прохання, листи-сповіді, листи-зізнання, листи-описи. У листах до тещі письменник обговорював з нею не лише побутові дрібниці з використанням ліричних відступів, пейзажних описів, а й філософські проблеми. Це свідчить про духовний зв'язок та високу культурну обізнаність представленої у публікації кореспондентської пари.

СПИСОК ПОСИЛАНЬ

- Глобенко М. В дисгармонії. П. Куліш: письменник, філософ, громаддянин. (До 190-річчя від дня народження П. О. Куліша). *Хроніка–2000*. 2009. Вип. 78. С. 316–328.
- Дзюба І. Тарас Шевченко. Життя і творчість. Київ : Видав. дім «Києво-Могилянська академія», 2008. 720 с.
- Жулинський М. Розуміти високе значення людини: культурництво П. Куліша як відповідь на виклики епохи. *Пантелеймон Куліш: Матеріали і дослідження*. Львів ; Нью-Йорк : М. П. Коць, 2000. С. 7–12.
- Зайцев П. Перше кохання Шевченка; Петров В. Романи Куліша. Аліна й Костомаров. Київ : Україна 1994. 320 с.
- Захаркін С. Листування Пантелеймона Куліша з Євгеном Тимченком (1894–1895). *Київська старовина*. 1998. № 4. С. 94–108.
- Зеленська Л. Ганна Барвінок (Життєпис на основі епістолярної спадщини). Чернівці, 2001. 123 с.
- Івашків В. Художня, літературознавча і фольклористична парадигма ранньої творчості Пантелеймона Куліша. Львів : Видав. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2009. 448 с.
- Коцюбинська М. Зафіксоване і нетлінне: роздуми про епістолярну творчість. Київ : Дух і Літера ; Харків. правозахисна група, 2001. 293 с.
- Кравченко О. Життя, віддане просвітництву. (Праця і творча діяльність Пантелеймона Куліша). Умань : РВЦ «Софія», 2012. 340 с.
- Крутикова Н. Н. В. Гоголь. Исследования и материалы. Киев : Наук. думка, 1992. 312 с.
- Кулиш П. А. Сочинения и письма П. А. Кулиша в 5 т. / под ред. И. Каманина. Киев : Изд. А. М. Кулиш, 1908–1910.
- Куліш П. Повне зібрання творів / упоряд.: О. Федорук Н. Хохлова ; відп. ред. С. Захаркін. Київ : Критика, 2005. Т. 1 : Листи. 1841–1850. 648 с.
- Куліш П. Повне зібрання творів / упоряд., комент. О. Федорук. Київ : Критика, 2009. Т. 2 : Листи. 1850–1856. 672 с.
- Ляхова Ж. Епістолярій Миколи Гоголя як художнє саморозкриття особистості в дослідженнях П. Куліша. *Література та культура Полісся*. 2008. Вип. 35. С. 35–64.
- Міяковський В. Люди сорокових років (Кирило-мефодіївці в їх листуванні). *За сто літ*. [Київ] : Державне видавництво України, 1928. Кн. 2. С. 33–98.
- Могилянський М. П. О. Куліш у 90 роках (Листи й документи). *Червоний шлях*. 1925. С. 180–200.
- Нахлік Є. Подружнє життя і позашлюбні романи Пантелеймона Куліша : докум.-біогр. студія. Київ : Укр. письменник, 2006. 351 с.

- Нахлік Є. К., Нахлік О. Пантелеймон Куліш між Параскою Глібовою і Горпиною Ніколасвою : біогр.-культурол. дослідж. : з дод. невідомого листування. Львів : Простір М, 2009. 318 с.
- Новий тлумачний словник української мови / уклад. В. Яременко, О. Сліпушко. Київ : Аконіт, 1999. Т. 4. С. 941 с.
- Пантелеймон Куліш: Листи до М. Д. Білозерського / Львів. від-ня Ін-ту літ. ім. Т. Г. Шевченка НАН України ; упоряд., вступна ст. і коментарі О. Федорука. Львів ; Нью-Йорк : Вид-во М. П. Коць, 1997. 220 с.
- Переписка Н. В. Гоголя / сост.: Карпов А. А., Виролайнен М. Н. Москва : Худож. лит., 1988. Т. 2. 431 с.
- Петров В. Пантелеймон Куліш у п'ядесяті роки : життя, ідеологія, творчість / Всеукр. акад. наук. У Києві : 3 друк. Всеукр. акад. наук, 1929. 592 с.
- Побірченко Н. Життя і постать Пантелеймона Куліша у листуванні, спогадах сучасників та шанувальників : у 3 т. Умань : Жовтий О. О., 2010.
- Пустовіт В. Український письменницький епістолярій XIX ст. : відображення перебігу літературного процесу. Харків : Вид-во Іванченка І. С., 2019. 329 с.
- Слабченко М. До історії відношень між П. Кулішем та Т. Шевченком. *Збірник Харківського історико-філологічного общества*. Харків, 1909. Т. 18. С. 345–358.
- Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України. Листи П. Куліша до матері, датовані 1853–1858 рр. Ф. 243. В. Петрова, Оп. 1, Спр. 204, 21 арк.
- Шугуров Н. В. У могил П. А. Куліша и В. М. Бѣлозерского. *Киевская Старина*. 1899. № 9. 23 с.
- Щурат В. До історії останнього побуту П. Куліша у Львові. Львів : накладом Наукового Товариства імені Шевченка, 1897. 37 с.
- Ясь О. Історик і стиль: Визначні постаті українського історіописання у світлі культурних епох (початок XIX – 80-ті роки XX ст.). У 2 ч. Ч. 1. Київ : НАН України, Ін-т історії України, 2014. 587 с.
- Saunders D. The Ukrainian Impact on Russian Culture, 1750–1850. Edmonton : Canadian Institute of Ukrainian Studies, 1985. 415 p.

REFERENCES

- Hlobenko, M. (2009). V dysharmonii. P. Kulish: pysmennyk, filosof, hromadianyn. (Do 190-richchia vid dnia narodzhennia P. O. Kulisha) [In disharmony. P. Kulish: writer, philosopher, citizen. (To the 190th anniversary of the birth of PA Kulish)]. *Khronika–2000*, 78, 316–328 [in Ukrainian].
- Dziuba, I. (2008). *Taras Shevchenko. Zhyttia i tvorchist* [Taras Shevchenko. Life and Work]. Vydavnychiy dim Kyievo-Mohylianska Akademiia [in Ukrainian].
- Zhulynskyi, M. (2000). Rozumity vysoke znachennia liudyny: kulturnytstvo P. Kulisha yak vidpovid na vyklyky epokhy [Understanding the high value of a man: the culture of P. Kulish in response to the challenges of the era]. In *Panteleimon Kulish: Materialy i doslidzhennia [Panteleimon Kulish: Materials and Research.]*. Vydavnytstvo M.P. Kotz [in Ukrainian].
- Zaitsev, P. (1994). *Pershe kokhannia Shevchenka [Shevchenko's first love]* Petrov, V. Romany Kulisha. Alina y Kostomarov [Kulish's novels. Alina y Kostomarov]. Ukraine [in Ukrainian].
- Zakharkin, S. (1998). Lystuvannia Panteleimona Kulisha z Yevhenom Tymchenkom [Correspondence of Panteleimon Kulish with Yevhen Tymchenko]. *Kyivska starovyna*, (4), 94–108 [in Ukrainian].
- Zelenska, L. (2001). *Hanna Barvinok (Zhyttiepys na osnovi epistoliarnoi spadshchyny) [Hanna Barvinok (Biography based on epistolary heritage)]*. Chernihiv [in Ukrainian].
- Ivashkiv, V. (2009). *Khudozhnia, literaturoznavcha i folklorystychna paradyhma rannoi tvorchosti Panteleimona Kulisha [Artistic, Literary and Folkloristic Paradigm of Panteleimon Kulish's*

- Early Work*. Vydavnychiy tsentr Lvivskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Franka [in Ukrainian].
- Kotsiubynska, M. (2001). *Zafiksovane i netlinne: rozdumy pro epistoliarnu tvorchist [Fixed and imperishable: reflections on epistolary creativity]*. Spirit and Letter; Kharkiv: Human rights group [in Ukrainian].
- Kravchenko, O. (2012). *Zhyttia, viddane prosvitnytstvu. Pratsia i tvorcha diialnist Panteleimona Kulisha [A life devoted to enlightenment. The work and creative activity of Panteleimon Kulish]*. RVTs "Sofia" [in Ukrainian].
- Krutikova, N. (1992). *N. V. Gogol'. Issledovaniya i materialy [N.V. Gogol. Research and materials]*. Naukova dumka [in Russian].
- Kulysh, P. A. (1908–1910). *Sochineniya i pis'ma P. A. Kulisha [Works and letters of P. A. Kulish]* (Vols.1–5). Yzdatel A. M. Kulysh [in Russian].
- Kulish, P. (2005). *Povne zibrannia tvoriv [Complete collection of works]*. (Vol. 1: Letters. 1841–1850; O. Fedoruk, N. Khokhlova, Comps.; S. Zakharkin, Ed.). Krytyka [in Ukrainian].
- Kulish, P. (2009). *Povne zibrannia tvoriv [Complete collection of works]* (Vol. 2: Letters. 1850–1856; O. Fedoruk, Comp.). Krytyka [in Ukrainian].
- Liakhova, Zh. (2008). *Epistoliarii Mykoly Hoholia yak khudozhnie samorozkryttia osobystosti v doslidzhenniakh P. Kulisha [Nikolai Gogol's epistolary as an artistic self-disclosure of personality in P. Kulish's research]*. *Literatura ta Kultura Polissia*, 35, 35–64 [in Ukrainian].
- Miiakovskiy, V. (1928). *Liudy sorokovykh rokiv (Kyrylo-mefodiivtsi v yikh lystuvannia) [People in their forties (Cyril and Methodius in their correspondence)]*. In *Za sto lit [For a Hundred Years]* (Book 2, pp. 33–98). Derzhavne vydavnytstvo Ukrainy [in Ukrainian].
- Mohylianskiy, M. (1925). *P. O. Kulish u 90 rokakh (Lysty y dokumenty) [P. Kulish in 90 years (Letters and documents)]*. *Chervonyi shliakh*, 180–200 [in Ukrainian].
- Nakhlik, Ye. (2006). *Podruzhnje zhyttia i pozashliubni romany Panteleimona Kulisha [Marital life and extramarital novels of Panteleimon Kulish: Dokum.-biogr. studio]*. Ukrainyskyi pysmennyk [in Ukrainian].
- Nakhlik, Ye. & Nakhlik, O. (2009). *Panteleimon Kulish mizh Paraskoiu Hlibovoiu i Horpynoiu Nikolaievoiu [Panteleimon Kulish between Paraska Hlibova and Horpyna Nikolaieva]*. Prostir M [in Ukrainian].
- Yaremenko, V., & Slipushko, O. (Comp.) (1999). *Novyi tlumachnyi slovnyk ukrainskoi movy [New explanatory dictionary of the Ukrainian language]* (Vol. 4, p. 941). Aconite [in Ukrainian].
- Fedoruk, O. (Comp.) (1997). *Panteleimon Kulish: Lysty do M. D. Bilozerskoho [Panteleimon Kulish: Letters to M.D. Belozerskyi]*. Vydavnytstvo M. P. Kots [in Ukrainian].
- Karpov, A. A., & Virolainen, M. N. (Comps.). (1988). *Perpiska N. V. Gogolya [Correspondence of N. V. Gogol]*. Khudozhestvennaya literature [in Russian].
- Petrov, V. (1929). *Pantelymon Kulish u piadesiati roky. Zhyttia. Ideolohiia. Tvorchist [Panteleimon Kulish in the fifties. Life. Ideology. Art]*. Drukarnia Vseukrainskoi akademii nauk [in Ukrainian].
- Pobirchenko, N. (2010). *Zhyttia i postat Panteleimona Kulisha u lystuvanni, spohadakh suchasnykiv ta shanuvannykiv [The life and figure of Panteleimon Kulish in correspondence, memoirs of contemporaries and admirers]* (Vols. 1–3.). Zhovtyi O. O. [in Ukrainian].
- Pustovit, V. (2019). *Ukrainskyi pysmennytskyi epistoliarii KhIKh st. : vidobrazhennia perebihu literaturnoho protsesu [Ukrainian literary epistolary of the 19th century. : reflection of the literary process]*. Vydavnytstvo Ivanchenka I. S. [in Ukrainian].
- Slabchenko, M. (1919). *Do istorii vidnoshen mizh P. Kulishem ta T. Shevchenkom [On the history of relations between P. Kulish and T. Shevchenko]*. *Sbornik Khar'kovskogo istoriko-filologicheskogo obshchestva*, 18, 345–358 [in Ukrainian].
- Kulish, P. (1853–1858). *Lysty P. Kulisha do materi, datovani 1853–1858 rr.* Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv-muzei literatury i mystetstva Ukrainy. (Fund 243. V. Petrova, Description 1, Case 204, 21 sh.) [in Ukrainian].

- Shuhurov, N. (1899). U mohyl P. A. Kulysha y V. M. Belazerskoho [At the graves of P. Kulish and V. Belazerskyi]. *Kievskaya Starina*, (9), 23 [in Russian].
- Shchurat, V. (1897). *Do istorii ostannoho pobutu P. Kulisha u Lvovi* [To the history of P. Kulish's last life in Lviv]. Nakladom Naukovoho Tovarystva imeni Shevchenkai [in Ukrainian].
- Yas, O. (2014). *Istoryk i styl: Vyznachni postati ukrainskoho istoriopysannia u svitli kulturnykh epokh (pochatok XIX – 80-ti roky XX st.)*. [Historian and style: Prominent figures of Ukrainian historiography in the light of cultural epochs (beginning of the 19th – 80s of the 20th century)]. (Vol. 2). Institute of History of Ukraine NASU [in Ukrainian].
- Saunders, D. (1985). *The Ukrainian Impact on Russian Culture 1750–1850*. Canadian Institute of Ukrainian Studies [in English].

UDC 930.253:82-6(092)

Kateryna Timofeieva,
PhD Student,
Kyiv National University of Culture and Arts,
e-mail: voix@ukr.net
ORCID: 0000-0002-6996-0566

THE EPISTOLARIUM AS AN INFORMATION SOURCE (ON THE EXAMPLE OF PANTELEIMON KULISH'S LETTERS TO MOTRONA BILOZERSKA)

The purpose of the article is to scientifically reconstruct the epistolary dialogue of P. Kulish with the mother of his wife Oleksandra Bilozerska – mother-in-law – Motrona Bilozerska. The research methodology is based primarily on the methods of archival and source studies, as well as on biographical and historical analysis (for the reconstruction of P. Kulish's life and creative path and reproduction of chronological boundaries of correspondence between addressees), on the prosopographical method aimed at expanding and deepening biographical material by taking into account the human and personal in history. The scientific novelty lies in the analysis of the private correspondence between P. Kulish and M. Bilozerska. The letters are based on autograph copies stored in the Central State Archive-Museum of Literature and Art of Ukraine (Kyiv). Some of them are published for the first time. Conclusions. As a result of the correspondence analysis, the author of the article concludes that the image of P. Kulish emerges from the pages of these letters as a caring and loving husband, a good manager, a respectful son-in-law. The addressee embodies "everything worldly". The letters of P. Kulish to M. Bilozerska also recorded biographical information, which is a valuable addition to the already known facts about the life of the Kulish-Bilozerska family at that time and to his own prosopographical portrait. As a rule, the writer's letters to his mother-in-law are characterised by informative content because they were addressed to the family member. Besides, at that time, it was one of the most important means of communication. In the analysed correspondence, from the point of view of genre typology, the article singles out letters-requests, letters-confessions, letters-descriptions. In letters to his mother-in-law, the writer discussed with her not only everyday things using lyrical digressions, landscape descriptions, but also philosophical issues. This indicates the spiritual connection and high cultural awareness of the writer and his mother-in-law, who carried on correspondence presented in the article.

Letters are submitted in the original language, with only minor spelling corrections.

Keywords: epistolary, correspondence, P. Kulish, M. Bilozerska, information resource, archival sources, documentary materials, copies-letters.

Стаття надійшла до редакції 12.10.2021 р.

**БІБЛІОТЕЧНО-
ІНФОРМАЦІЙНА ОСВІТА**

LIBRARY AND INFORMATION EDUCATION

УДК 02:378]:[025.21:002.1(07)
DOI: 10.31866/2616-7654.8.2021.247588

**ПІДГОТОВКА
МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ
ЗІ СПЕЦІАЛЬНОСТІ
029 «ІНФОРМАЦІЙНА,
БІБЛІОТЕЧНА ТА
АРХІВНА СПРАВА»:
ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ
ФОРМУВАННЯ
ФОНДУ НАВЧАЛЬНОЇ
ЛІТЕРАТУРИ**

Надія Бачинська,
завідувачка кафедри документознавства
та інформаційно-аналітичної діяльності
Київського національного університету
культури і мистецтв,
кандидатка педагогічних наук, доцентка
(Київ, Україна)
e-mail: n.bachynska17@gmail.com
ORCID: 0000-0003-3912-7108

Оксана Клименко,
завідувачка відділу наукових видань
Інституту бібліотекознавства
Національної бібліотеки України
імені В. І. Вернадського,
кандидатка історичних наук, доцентка
(Київ, Україна)
e-mail: klimenko_oz@ukr.net
ORCID: 0000-0003-4821-8503

На прикладі Київського національного університету культури і мистецтв (КНУКіМ) вперше артикульована актуальна проблема формування фонду навчальної літератури як теоретико-методологічного підґрунтя успішного навчального процесу для студентів спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа». На основі застосування загальнонаукових (аналіз, синтез, узагальнення) та спеціальних (бібліографічний, статистичний, візуальної аналітики) методів дослідження, аналізу та систематизації усієї сукупності літератури, представленої в навчально-методичних матеріалах професорсько-викладацького складу КНУКіМ за освітніми програмами в рамках спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» визначено основні тенденції формування фонду навчальної літератури КНУКіМ для студентів спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа», серед яких – відповідність навчальної літератури для галузевої вищої освіти чинному нормативно-правовому полю, вплив на структуру і змістовне наповнення НЛ реформування вітчизняної вищої освіти відповідно до засад Болонського процесу; відображення НЛ процесу реформування бібліотечної освіти – інтенсивність підготовки НЛ корелюється з упровадженням нової спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа»; активне використання в освітньому процесі поряд із навчальними виданнями, також наукових монографій, наукових статей, довідників, які, не будучи офіційно віднесеними до навчальних видань, починають виконувати їх функцію; наявність видань, назви яких тотожні назвам навчальних дисциплін, що обумовлюється потребою навчально-методичного забезпечення нових навчальних дисциплін; підготовка навчальної літератури авторськими колективами, сформованими, зокрема, викладачами різних закладів освіти; співпраця з різними видавництвами, що забезпечує необхідну кількість друкованих видань для потреб освітнього процесу та їх доступність для широкого загалу.

Обґрунтовано п'ять функціональних рівнів комплексного навчально-методичного забезпечення освітнього процесу і формування фонду навчальної літератури: рівень закладу вищої освіти; рівень наукової бібліотеки ЗВО; рівень кафедри; рівень авторів; рівень видавництв/виготівників навчальної літератури.

Ключові слова: навчальна література, навчальне видання, вища бібліотечна освіта, навчально-методичне забезпечення, спеціальність 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа», Київський національний університет культури і мистецтв.

ВСТУП

Прогрес бібліотечної справи як окремої галузі соціальних комунікацій можливий за умов синергії інноваційного розвитку бібліотекознавства, модернізації бібліотечної практики та адаптації до їх потреб фахової освіти. При цьому «еволюцію системи освіти не слід відокремлювати від інших сфер суспільства. Вона має розвиватися в гармонійному взаємозв'язку із суспільством у цілому» (Згуровський, 2003, с. 2). «Стратегією розвитку вищої освіти України на 2021–2031 рр.» (2020) вища освіта визначається як основа конкурентоздатності та «сталого інноваційного розвитку України через підготовку висококваліфікованих фахівців, створення та поширення знань, формування інтелектуального, соціального та духовного капіталу суспільства, готового до викликів майбутнього» (с. 35). Зі свого боку, ефективний розвиток вищої освіти неможливий без високоякісної навчальної літератури (НЛ), до якої відносимо усю сукупність навчальних видань в електронному і друкованому вигляді, які використовуються у навчальному процесі. Національним стандартом України «Видання. Основні види. Терміни та визначення понять» (ДСТУ 3017-95, 2016) навчальним визначається «видання, що містить систематизовані відомості наукового або прикладного характеру, викладені в зручній для вивчення й викладання формі» (с. 10). Ключові риси навчальної літератури: доступність навчальної інформації; спрямованість на вирішення завдань освіти; створення професіоналами високого рівня відповідно до чинних нормативних документів із дотриманням принципу академічної доброчесності; офіційне затвердження з наданням відповідних відомостей.

Мета статті – визначення основних тенденцій формування фонду навчальної літератури для студентів спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» на прикладі Київського національного університету культури і мистецтв.

МЕТОДИ І МАТЕРІАЛИ

Методологія статті базувалася на загальнонаукових принципах єдності теорії і практики, системності, комплексності, усебічності пізнання. Досягненню поставленої мети сприяло використання загальнонаукових (аналізу, синтезу, узагальнення) та спеціальних (бібліографічний, статистичний, візуальної аналітики) методів дослідження на емпіричному і теоретичному рівнях дослідження. Виявлення тенденцій формування фонду навчальної літератури для студентів спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа», які навчаються у Київському національному університеті культури і мистецтв, здійснювалось на основі аналізу та систематизації усієї сукупності літератури, представленої в навчально-методичних матеріалах професорсько-викладацького складу КНУ-КиМ за трьома освітніми програмами («Менеджмент соціально-комунікаційних мереж, інтернет-маркетинг», «Менеджмент бібліотечно-інформаційних систем та технологій» та «Документознавство, менеджмент органів державної влади та управління»). Найвний науковий доробок за проблематикою дослідження став теоретичним підґрунтям для досягнення поставленої мети. Генеза вітчизняної бібліотечної освіти детально висвітлювалась як загалом (Березюк, 2000; Довгопола, 1994; Новальська, 2014), так і в аспектах історії кафедр (Кобижча & Штефан, 2019; Новальська & Бачинська, 2019; Новальська & Тимошенко, 2013), університетських бібліотек (Жук, 2009) та внеску окремих персоналій (Гарбар, 2013; Да-

видова & Мар'їна, 2011; Загуменна, 2015; Кушнарєнко & Соляник, 2015; Черняк, 2018). Як зазначалося раніше, «аналіз концепцій розвитку бібліотечно-інформаційної освіти провідних науковців галузі розкриває їх багатоаспектність, новизну, перспективність подальших розробок, удосконалення якісної підготовки бібліотечно-інформаційних фахівців XXI ст.» (Бачинська, 2015, с. 34). Вивчення наукового доробку вітчизняних авторів (Бачинська, 2015; Давидова, 2004; Конюкова, 2002) у царині становлення, функціонування і перспектив вищої бібліотечної освіти (ВБО) в Україні дало змогу зробити висновок стосовно того, що проблема формування фонду навчальної літератури потребує більш глибокого осмислення, що актуалізує теоретичне і практичне значення обраної для розкриття теми.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Суттєвим фактором позитивних змін у вітчизняній бібліотечній вищій освіті є цілеспрямована, системна підготовка професорсько-викладацьким складом навчальної літератури згідно з навчальними планами і, відповідно, навчальними програмами. Запровадження спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» «спонукало до розробки стандартів, характерною рисою яких був комплексний підхід до підготовки фахівців, оновлення освітніх програм, запровадження нових спеціалізацій, укладання навчальних планів, створення інноваційних навчальних дисциплін» (Новальська, 2020, с. 187). Відтак реалізація якісного освітнього процесу потребувала оновлення навчальної літератури.

Сьогодні «підготовка бібліотечних кадрів в Україні за спеціальністю 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» здійснюється у 24 навчальних закладах I–II р. а. та 5 навчальних закладах III–IV р. а., які посилюють конкурентні переваги один одного. Щороку ці навчальні заклади випускають понад 400 бібліотечних фахівців освітньо-кваліфікаційних рівнів молодший спеціаліст, бакалавр і магістр для роботи у бібліотеках, архівах та інформаційно-аналітичних службах» (Мудроха, 2020, с. 85). У цьому контексті варто наголосити, що умовою конкурентоспроможності окремого ЗВО на ринку освітніх послуг є, серед іншого, інноваційний характер науково-педагогічної діяльності, відображенням якої слугує навчально-методичне забезпечення освітнього процесу.

В Україні успішно утвердилися три потужні освітні осередки вищої бібліотечної освіти з підготовки майбутніх фахівців спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» – харківський, київський і львівський (подано за часом виникнення), в яких сформувалися власні науково-освітні школи. Столітня історія вітчизняної вищої бібліотечної освіти, починаючи з 1921 р., коли на базі основної підготовки з третього курсу навчання у Харківському інституті народної освіти передбачалася книжково-бібліотечна спеціалізація, сприяла виробленню стійких традицій у підготовці навчальної літератури.

Новий етап в історії галузевої освіти починається у 2015 р. з запровадженням в освітню практику підготовки фахівців бібліотечно-інформаційної галузі в Україні спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» ("Про затвердження переліку", 2015), що спричинило потребу оновлення комплексу навчальної літератури. У КНУКіМ «Т. Гранчак було розроблено освітню програму, навчальний план та методичне забезпечення <...> практикум для магістрів «Академічне письмо та засоби інтелектуального доступу до інформації». У 2020 р. від-

бувся перший випуск бакалаврів – інформаційних аналітиків» (Новальська, 2020, с. 187).

Рисунок 1 репрезентує підготовку навчальної літератури в КНУКіМ у 2014–2020 рр. (100 %): 2014 р. – 4,4 %, 2015 р. – 10,3 %, 2016 р. – 13,2 %, 2017 р. – 26,5 %, 2018 р. – 19,1 %, 2019 р. – 10,3 %, 2020 р. – 16,2 % (див. рис. 1). Як видно з отриманих даних, розпочатий із упровадженням нової спеціальності процес оновлення навчальної літератури досяг своєї кульмінації в 2017 р., коли кількість підготовлених навчальних видань майже вдвічі перевищувала відповідні показники двох попередніх років. Зниження інтенсивності підготовки навчальної літератури в наступні роки пояснюється досягненням забезпеченості основною навчальною літературою базових навчальних дисциплін за освітніми програмами і оновленням лише окремих позицій (як-от навчально-методичні видання для навчальних дисциплін варіативного блоку).

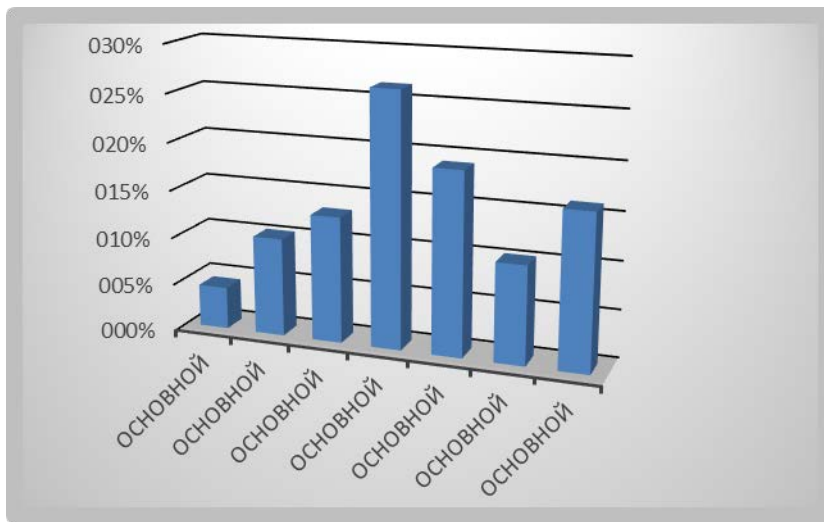

Рис. 1. Випуск навчальної літератури у 2014–2020 рр.

Помітний вплив на структуру і змістове наповнення НЛ спричинило приєднання України до Болонського процесу (2005 р.), відповідно до якого відбувається нині реформа вищої освіти. Інтеграція вітчизняної вищої освіти в європейський науково-освітній простір включає запровадження єдиних критеріїв та імплементації стандартів освіти, що знаходить відповідне відображення у чинній нормативно-правовій базі з питань освіти, зокрема базовому Законі України «Про вищу освіту» (2014), підзаконних актах, стандартах тощо. Про відповідність організації освітнього процесу засадам Болонського процесу ідеться також у Положенні про організацію освітнього процесу КНУКіМ ("Положення про організацію", 2016, с. 3). Навчальній літературі для галузевої вищої освіти притаманна *повна відповідність чинному вітчизняному нормативно-правовому полю*. Зокрема це стосується розробки і ухвалення бакалаврських і магістерських освітніх програм, навчальних планів, наявності в їх структурі циклу загальноосвітніх дисциплін, циклу дисци-

плін за спеціалізацією, обов'язкового і вибіркового компонентів, проходження професійної практики і т. ін. Навчальна література акумулювала в собі всю специфіку складності і багатоплановості завдань, форм і способів навчальної діяльності: лекція, семінар, практичне заняття, самостійна робота, курсова робота, магістерська дисертація тощо.

Цільове та читацьке призначення видання реалізується в об'єктивованих проявах або технологічних функціях, що обумовлює видову багатоманітність навчальної літератури за спеціальністю 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» – навчальні програми, підручники, навчальні посібники, практикуми та ін. – та її зміст. При цьому потреба оперативної модернізації змісту навчальних дисциплін спричинила активне використання в освітньому процесі поряд із видами навчальних видань, передбаченими стандартом (ДСТУ 3017-95, 2016, с. 12–14), також наукових монографій, наукових статей, довідників, які, не будучи офіційно віднесеними до навчальних видань, починають виконувати їх функцію. Рисунок 2 презентує *видове розмаїття навчальної, наукової, виробничо-практичної та довідкової літератури, якою послуговуються викладачі і студенти КНУКіМ у рамках освітнього процесу за спеціальністю 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа»* (див. рис. 2).

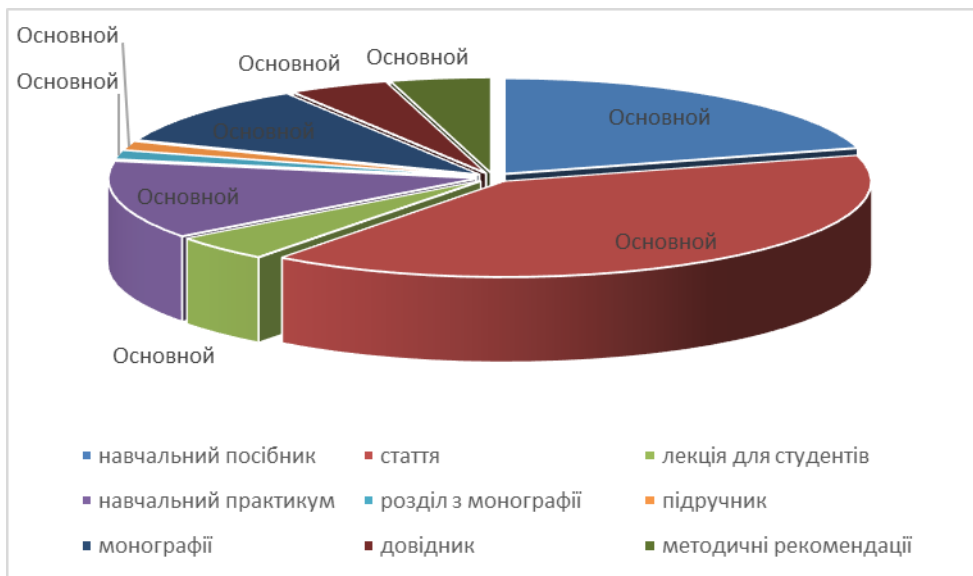

Рис. 2. Видовий склад навчальної, наукової, виробничо-практичної та довідкової літератури, якою послуговуються викладачі і студенти КНУКіМ у рамках освітнього процесу за спеціальністю 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа».

На разі спостерігається превалювання наукових статей (39,7 %) і навчальних посібників (20,6 %). За відсутності підручника чи навчального посібника послуговуються іншими видами видань, як-от навчальний практикум (13,2 %) чи наукова монографія (10,3 %). Підручники і розділи з монографій використовуються найменше (по 1,5 %). Такий видовий склад літератури, що забезпечує в КНУКіМ тео-

ретико-методологічне підґрунтя освітнього процесу за спеціальністю 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа», відображає тенденцію інтеграції освіти і науки, оперативного впровадження актуальних наукових напрацювань у освітній процес та вплив останнього на напрями наукових досліджень, що проявляється у масштабах представлення саме сегменту наукових публікацій (51,5 %).

Наступною тенденцією, яка характерна і для інших ЗВО, є наявність видань, назви яких повністю збігаються з назвами навчальних дисциплін, що є логічним, враховуючи необхідність навчально-методичного забезпечення навчальних дисциплін. На Рис. 3 представлено співвідношення однойменної із навчальними дисциплінами НЛ КНУКіМ (37,8 %) (див. рис. 3).

Рис. 3. Співвідношення однойменної з навчальними дисциплінами НЛ КНУКіМ за спеціальністю 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа».

При цьому виразним трендом у підготовці навчальної літератури є створення авторських колективів. На Рис. 4 представлено співвідношення видань КНУКіМ, підготовлених у співавторстві (71 %) та одноосібно (29,4 %) (див. рис. 4), причому співавторами виступають не лише працівники КНУКіМ, а й професорсько-викладацький склад інших закладів вищої освіти (див. рис. 5).

Начальні видання, підготовлені професорсько-викладацьким складом КНУКіМ за спеціальністю 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа», виготовляються в різних видавництвах, умови співпраці з якими забезпечують необхідну кількість друкованих видань для потреб освітнього процесу та їх доступність для широкого загалу (*можливість замовлення у видавництві потрібної кількості примірників*). Видавництва України, які залучені до виготовлення навчальної літератури КНУКіМ, презентовано на Рис. 6 (див. рис. 6). Першість належить видавництву Ліра-К (53,25 %).

Враховуючи окреслені тенденції підготовки навчальної літератури, можна виокремити п'ять рівнів відповідальності за навчально-методичне забезпечення освітнього процесу і формування фонду навчальної літератури для студентів спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа»:

1) на рівні закладу вищої освіти – регламентація відповідно до чинного законодавства, організаційне та фінансове забезпечення, контроль за станом підготовки навчально-методичного забезпечення освітнього процесу: розробка і ухва-

лення Положення про організацію освітнього процесу з частиною стосовно його навчально-методичного забезпечення, Положення про навчально-методичне забезпечення освітнього процесу, Положення про навчальну літературу тощо, розгляд вченою радою закладу вищої освіти підготовлених видань та їх ухвалення до друку, укладання угод із видавництвами, виділення коштів на комплектування наукової бібліотеки тощо;

Рис. 4. Видання КНУКіМ за спеціальністю 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа», підготовлені у співавторстві.

Рис. 5. Видання КНУКіМ, підготовлені за спеціальністю 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» у співавторстві з викладачами інших закладів вищої освіти.

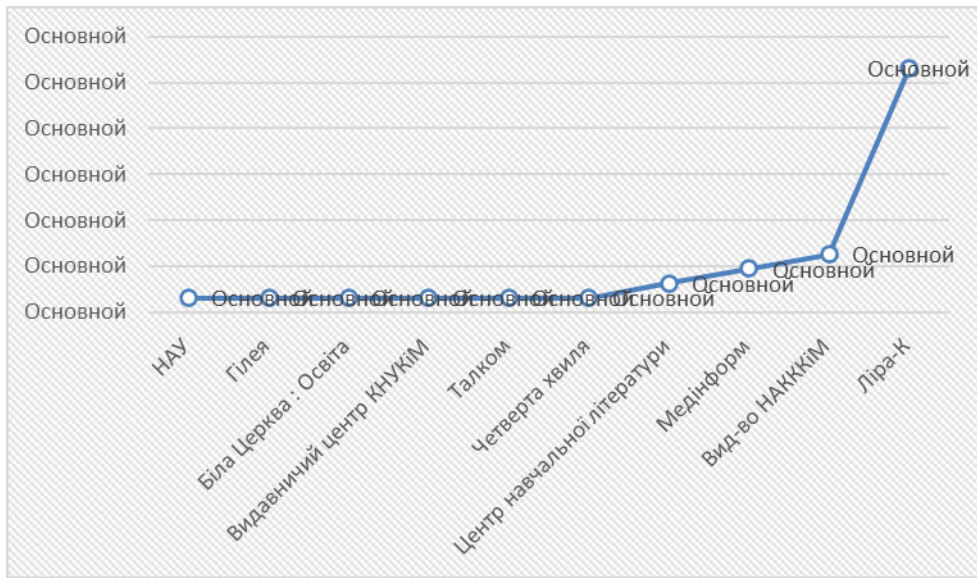

Рис. 6. Видавництва України, залучені до виготовлення НЛ КНУКІМ.

2) *на рівні наукової бібліотеки закладу вищої освіти* – організація комплектування бібліотеки на основі замовлень і публікаційної активності професорсько-викладацького складу кафедр, підтримка функціонування університетських репозитаріїв наукових текстів, надання онлайн-доступу до електронних навчальних ресурсів, зокрема навчальних посібників, практикумів, програм навчальних дисциплін, текстів лекцій тощо;

3) *на рівні кафедр* – підготовка освітніх програм, визначення пріоритетних форм навчально-методичного забезпечення навчальних дисциплін з урахуванням необхідності максимально повного надання здобувачам освіти всієї інформації та матеріалів, необхідних для успішного вивчення дисципліни, обговорення та ухвалення підготовлених викладачами навчальних і наукових матеріалів, підготовка замовлень щодо комплектування наукової бібліотеки;

4) *на рівні авторів* – розробка якісних навчальних матеріалів, як одноосібних, так і у співавторстві, що відповідають освітнім програмам і формують необхідне навчально-методичне забезпечення навчальних дисциплін;

5) *на рівні видавництва/виготівників навчальної літератури* – гнучка система замовлень (кількість, вартість, терміни), якісне вчасне їх виконання, запровадження нових сервісів замовлення друку потрібної частини/частин друкованого/електронного видання, компонування в один збірник різних частин.

ВИСНОВКИ

Активізація процесів європейської інтеграції, розвиток відкритого інформаційного суспільства зумовлює вироблення концептуальної моделі підготовки сучасного бібліотекаря та бібліотекаря майбутнього (Новальська, 2019, с. 127). Реалізація такої моделі можлива за умови відповідного навчально-методичного забезпечен-

ня освітнього процесу. При цьому наповненість фонду НЛ, з одного боку, є кількісним показником роботи професорсько-викладацького складу, а з іншого, – якісною характеристикою рівня освітніх послуг, які надає ЗВО. Київський національний університет культури і мистецтв готує фахівців спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа», перебудовуючи зміст освіти відповідно до затверджених МОН України стандартів вищої освіти підготовки бакалаврів та магістрів. Розроблено та успішно впроваджуються бакалаврські освітні програми («Менеджмент соціально-комунікаційних мереж, інтернет-маркетинг», «Менеджмент бібліотечно-інформаційних систем та технологій» і «Документознавство, менеджмент органів державної влади та управління»), а також освітні програми «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» другого (магістерського) і третього (освітньо-наукового) рівнів, які визначальним чином впливають на склад навчально-методичної та наукової літератури для вивчення навчальних дисциплін.

Аналіз та систематизація усієї сукупності літератури, представленої в навчально-методичних матеріалах професорсько-викладацького складу КНУКіМ за названими освітніми програмами, дали змогу окреслити актуальні тенденції формування в університеті фонду сучасної навчальної літератури як теоретико-методологічного підґрунтя успішного навчального процесу для студентів спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» КНУКіМ, серед яких:

- відповідність навчальної літератури для галузевої вищої освіти чинному нормативно-правовому полю, вплив на структуру і змістове наповнення НЛ реформування вітчизняної вищої освіти відповідно до засад Болонського процесу;
- відображення НЛ процесу реформування бібліотечної освіти – інтенсивність підготовки НЛ корелюється з упровадженням нової спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа»;
- активне використання в освітньому процесі поряд із видами навчальних видань, також наукових монографій, наукових статей, довідників, які, не будучи офіційно віднесеними до навчальних видань, починають виконувати їх функцію. Така тенденція відображає процес інтеграції освіти і науки, оперативне впровадження актуальних наукових напрацювань в освітній процес та вплив останнього на напрями наукових досліджень, що проявляється у виразному (більше половини) сегменті наукових публікацій;
- наявність видань, назви яких повністю збігаються із назвами навчальних дисциплін, що обумовлюється потребою навчально-методичного забезпечення нових навчальних дисциплін;
- практика підготовки навчальної літератури авторськими колективами, сформованими, зокрема, викладачами різних закладів освіти;
- співпраця з різними видавництвами, що забезпечує необхідну кількість друкованих видань для потреб освітнього процесу та їх доступність для широкого загалу.

Враховуючи окреслені тенденції підготовки навчальної літератури, комплексне навчально-методичне забезпечення освітнього процесу і формування фонду навчальної літератури для студентів спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» можливе за умови поєднання ефективної діяльності:

- 1) на рівні закладу вищої освіти – через регламентацію відповідно до чинного законодавства, організаційне та фінансове забезпечення, контроль за станом

підготовки навчально-методичного забезпечення освітнього процесу: розробку і ухвалення Положення про організацію освітнього процесу з частиною стосовно його навчально-методичного забезпечення, Положення про навчально-методичне забезпечення освітнього процесу, Положення про навчальну літературу та ін., розгляду вченою радою закладу вищої освіти підготовлених видань та їх ухвалення до друку, укладання угод із видавництвами, виділення коштів на комплектування наукової бібліотеки тощо;

2) на рівні наукової бібліотеки закладу вищої освіти – через організацію комплектування бібліотеки на основі замовлень і публікаційної активності професорсько-викладацького складу кафедр, підтримку функціонування університетських репозитаріїв наукових текстів, надання онлайн-доступу до електронних навчальних ресурсів, зокрема навчальних посібників, практикумів, програм навчальних дисциплін, текстів лекцій тощо;

3) на рівні кафедри – через підготовку освітніх програм, визначення пріоритетних форм навчально-методичного забезпечення навчальних дисциплін з урахуванням необхідності максимально повного надання здобувачам освіти всієї інформації та матеріалів, необхідних для успішного вивчення дисципліни, обговорення та ухвалення підготовлених викладачами навчальних і наукових матеріалів, підготовку замовлень щодо комплектування наукової бібліотеки;

4) на рівні авторів – шляхом розробки якісних навчальних матеріалів, як одноосібних, так і у співавторстві, що відповідають освітнім програмам і формують необхідне навчально-методичне забезпечення навчальних дисциплін;

5) на рівні видавництв/виготівників навчальної літератури – шляхом упровадження гнучкої системи замовлень (кількість, вартість, терміни), якісне вчасне їх виконання, запровадження нових сервісів замовлення друку потрібної частини/частин друкованого/електронного видання, компонування в один збірник різних частин.

СПИСОК ПОСИЛАНЬ

- Бачинська Н. Базові концепції модернізації вищої бібліотечної освіти в Україні. *Вісник Книжкової палати*. 2015. № 3. С. 32–35.
- Березюк Н. Бібліотечна освіта в Україні: (сторінки історії). *Бібліотечний вісник*. 2000. № 1. С. 32–35.
- Гарбар Л. В. Українські діячі та їх внесок у розвиток бібліотечної справи (1918–1941) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 27.00.03. Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2013. 16 с.
- Давидова І. О. Бібліотечна освіта: зміна моделей підготовки фахівців. *Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність: проблеми науки, освіти, практики* : зб. матеріалів Міжнар. конф., Київ, 25–26 трав. 2004 р. Київ, 2004. С. 194–196.
- Давидова І. О., Мар'їна О. Ю. Кафедра бібліотекознавства та соціальних комунікацій : до ювілею харківських бібліотекознавців. *Вісник Харківської державної академії культури* : зб. наук. пр. Харків, 2011. Вип. 34. С. 83–91.
- Довгопола О. П. Вища бібліотечна освіта: сторінки історії та деякі перспективи розвитку. *Збірник наукових праць КДІК*. Київ, 1994. Ч. 2. С. 36–46.

- ДСТУ 3017-95. Видання. Основні види. Терміни та визначення. Введ. 2016.07.01. Київ : ДП «УкрНДНЦ», 2016. 38 с. URL: http://lib.zsmu.edu.ua/upload/intext/dstu_3017_2015.pdf (дата звернення: 19.06.2021).
- Жук В. Вивчення історії розвитку та сучасного стану Наукової бібліотеки Львівського національного університету імені І. Франка студентами Рівненського гуманітарного університету. *Вісник Львівського університету. Серія Книгознавство, бібліотекознавство та інформаційні технології*. 2009. Вип. 4. С. 240–245.
- Загуменна В. В. Тетяна Василівна Новальська – вчений, бібліотекознавець, педагог. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2015. № 3. С. 4–5.
- Згуровський М. Болонський процес – структурна реформа вищої освіти на європейському просторі. *Київський Політехнік*. 2003. № 37. С.1–2. URL: <https://kpi.ua/files/337.pdf> (дата звернення: 19.06.2021).
- Кобижча Н. І., Штефан І. П. Кафедра організації бібліотечних фондів і каталогів у контексті еволюції бібліотечно-інформаційної освіти в КНУКіМ (1976–1994). *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2019. № 1. С. 133–141.
- Конюкова І. Я. Розвиток бібліотечної професії в Україні: сучасні концепції та напрями : дис. ... канд. пед. наук : 07.00.08. Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. Київ, 2002. 150 с.
- Кушнарченко Н., Соляник А. Визначна постать вітчизняного бібліотекознавства [60 років від дня народження Тетяни Василівни Новальської]. *Вісник Книжкової палати*. 2015. № 11. С. 46–47.
- Мудроха В. О. Роль національної бібліотеки у формуванні професійних компетенцій фахівців: спеціальність 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа». *Бібліотека. Наука. Комунікація: Розвиток бібліотечно-інформаційного потенціалу в умовах цифровізації* : матеріали Міжнар. наук. конф. (Київ, 6–8 жовт. 2020 р.) / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України, Рада директорів наук. б-к та інформ. центрів акад. наук – членів МААН; відп. за вип. М. В. Іванова. Київ, 2020. С. 81–85.
- Новальська Т. В., Бачинська Н. А. Бібліотечно-інформаційна освіта в КНУКіМ в контексті історії та сьогодення (до 50-річного ювілею започаткування бібліотечно-інформаційної освіти в Київському національному університеті культури і мистецтв). *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2019. № 1. С. 124–132.
- Новальська Т. В. Вища бібліотечна освіта в Україні: сторінки історії, шляхи модернізації. *До 75-річчя заснування Національної історичної бібліотеки України* : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф., 2–3 жовт. 2014 р. Нац. іст. б-ка України. Київ, 2014. С. 96–101.
- Новальська Т. В. Основні напрями співробітництва Київського національного університету культури і мистецтв та Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. *Життя в науці. Студії на пошану Любові Дубровіної* / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; відпов. ред. Олексій Онищенко ; упоряд. Оксана Боляк, Геннадій Боряк, Наталя Зубкова, Георгій Папакін, Ольга Степченко, Надія Шип. Київ, 2020. С. 181–191.
- Новальська Т. В., Тимошенко І. В. Кафедра бібліотекознавства Київського національного університету культури і мистецтв в іменах (1968–2003). *Бібліотечна планета*. 2013. № 2. С. 21–24.
- Положення про організацію освітнього процесу (нова редакція). *Київський національний університет культури і мистецтв*: офіційний веб-сайт. 2016. URL: <https://cutt.ly/iQkxGNF> (дата звернення: 19.06.2021).
- Про вищу освіту : Закон України від 1.07.2014 р. № 1556-УП/1. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення: 19.06.2021).
- Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти в галузі 02 «Культура і мистецтво» : Постанова Кабі-

- нету Міністрів від 29.04.2015 р. № 266. URL: <https://cutt.ly/7EFppxU> (дата звернення: 19.06.2021).
- Стратегія розвитку вищої освіти України на 2021–2031 рр. *Міністерство освіти і науки України*. 2020. URL: http://www.reform.org.ua/proj_edu_strategy_2021-2031.pdf (дата звернення: 19.06.2021).
- Черняк І. В. Внесок О. С. Сокальського у розвиток бібліотечної науки та освіти в Україні : дис. ... канд. наук із соц. комунікацій : 27.00.03 / Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. Київ, 2018. 231 с.

REFERENCES

- Bachynska, N. (2015). Bazovi kontseptsii modernizatsii vyshchoi bibliotечноi osvity v Ukraini [Basic concepts of modernization of higher library education in Ukraine]. *Bulletin of the Book Chamber*, 3, 32–35 [in Ukrainian].
- Bereziuk, N. (2000). Bibliotечna osvita v Ukraini: (storinky istorii) [Library education in Ukraine: (pages of history)]. *Bibliotечnyi visnyk*, 1, 32–35 [in Ukrainian].
- Harbar, L. V. (2013). *Ukrainski diiachy ta yikh vnesok u rozvytok bibliotечноi spravy (1918–1941)* [Ukrainian figures and their contribution to the development of the library business (1918–1941)] [Abstract of PhD Dissertation, Vernadsky National Library of Ukraine] [in Ukrainian].
- Davydova, I. O. (2004, May 25–26). Bibliotечna osvita: zmina modelei pidhotovky fakhivtsiv [Library education: changing models of training]. In *Dokumentoznavstvo. Bibliotekoznavstvo. Informatsiina diialnist: problemy nauky, osvity, praktyky* [Documentation. Library Science. Information Activity: Problems of Science, Education, Practice], Proceedings of the International Conference (pp. 194–196). Kyiv, Ukraine. State Academy of Management of Culture and Arts [in Ukrainian].
- Davydova, I. O., & Mar'ina, O. Yu. (2011). Kafedra bibliotekoznavstva ta sotsialnykh komunikatsii : do yuvileiu kharkivskykh bibliotekoznavtsiv [Department of Library Science and Social Communications: to the Anniversary of Kharkiv Librarians]. *Visnyk of Kharkiv State Academy of Culture*, 34, 83–91 [in Ukrainian].
- Dovhopola, O. P. (1994). Vyshcha bibliotечna osvita: storinky istorii ta deiaki perspektyvy rozvytku [Higher library education: pages of history and some prospects of development]. *Zbirnyk naukovykh prats KDIK*, 2, 36–46 [in Ukrainian].
- Ivan Fedorov Book Chamber of Ukraine. (2016). *Vydannia. Osnovni vydy. Terminy ta vyznachennia* [Edition. The main types. Terms and definitions] (DSTU 3017-95). http://lib.zsmu.edu.ua/upload/intext/dstu_3017_2015.pdf [in Ukrainian].
- Zhuk, V. (2009). Vychennia istorii rozvytku ta suchasnoho stanu Naukovoї biblioteky Lvivskoho natsionalnoho universytetu imeni I. Fpanka studentamy Rivnenskoho humanitarnoho universytetu [Studies of the development history and current state of the scientific library of Ivan Franko Lviv national university conducted by the students of Rivne humanitarian university]. *Visnyk of the Lviv University Series "Bibliology, Library Studies and Information Technologies"*, 4, 240–245 [in Ukrainian].
- Zahumenna, V. V. (2015). Tetiana Vasylivna Novalska – vchenyi, bibliotekoznavets, pedahoh [Tetyana Vasylivna Novalska – scientist, librarian, teacher]. *Bibliotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo. Informolohiia*, 3, 4–5 [in Ukrainian].
- Zghurovskiy, M. (2003). Bolonskyi protses – strukturna reforma vyshchoi osvity na yevropeiskomu prostori [The Bologna Process – a structural reform of higher education in Europe]. *Kyivskiy Politekhnik*, 37, 1–2. <https://kpi.ua/files/337.pdf> [in Ukrainian].
- Kobyzhcha, N. I., & Shtefan, I. P. (2019). Kafedra orhanizatsii bibliotечnykh fondiv i katalogiv u konteksti evoliutsii bibliotечно-informatsiinoї osvity v KNUKiM (1976–1994) [Department of organization of library funds and catalogs in the context of the evolution

- of library and information education in KNUKiM (1976–1994)]. *Bibliotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo. Informolohiia*, 1, 133–141 [in Ukrainian].
- Koniukova, I. Ya. (2002). *Rozvytok bibliotечної професії в Україні: сучасні концепції та напрямки* [Development of library profession in Ukraine: modern concepts and directions] [PhD Dissertation, Kyiv National University of Culture and Arts] [in Ukrainian].
- Kushnarenko, N., & Solianyuk, A. (2015). Vyznachna postat vitchyznianoho bibliotekoznavstva [60 rokiv vid dnia narodzhennia Tetiany Vasylyvny Novalskoi] [Prominent figure of domestic library science [60 years since the birth of Tatiana Vasylevna Novalskaya]]. *Bulletin of the Book Chamber*, 11, 46–47 [in Ukrainian].
- Mudrokha, V. O. (2020, October 6–8). Rol natsionalnoi biblioteki u formuvanni profesiinykh kompetentsii fakhivtsiv: spetsialnist' 029 "Informatsiyna, bibliotечna ta arkhivna sprava" [The role of the national library in the formation of professional competencies of specialists: specialty 029 "Information, library and archival affairs"]. In *Biblioteka. Nauka. Komunikatsiia. Rozvytok bibliotечно-informatsiynoho potentsialu u umovakh tsyfrovizatsii* [Library. Science. Communication. Development of Library and Information Potential in the Conditions of Digitalization], Proceedings of the International Scientific Conference (pp. 81–85), Kyiv, Ukraine. Vernadsky National Library of Ukraine [in Ukrainian].
- Novalska, T. V., & Bachynska, N. A. (2019). Bibliotечно-informatsiina osvita v KNUKiM v konteksti istorii ta sohodennia (do 50-richnoho yuvileiu zapochatkuvannia bibliotечно-informatsiinoi osvity v Kyivskomu natsionalnomu universyteti kultury i mystetstv) [Library and information education at KNUCA in the context of history and the present (to the 50th anniversary of the beginning of library and information education at the Kyiv National University of Culture and Arts)]. *Bibliotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo. Informolohiia*, 1, 124–132 [in Ukrainian].
- Novalska, T. V. (2014, October 2–3). Vyshcha bibliotечna osvita v Ukraini: storinky istorii, shliakhy modernizatsii [Higher library education in Ukraine: pages of history, ways of modernization]. In *Do 75-richchia zasnuvannia Natsionalnoi istorychnoi biblioteki Ukrainy* [To the 75th Anniversary of the National Historical Library of Ukraine], Proceedings of the All-Ukrainian Conference (pp. 96–101). Kyiv, Ukraine. The National Historical Library of Ukraine [in Ukrainian].
- Novalska, T. V. (2020). Osnovni napriamy spivrobotnytstva Kyivskoho natsionalnoho universytetu kultury i mystetstv ta Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho [The main directions of cooperation between Kyiv National University of Culture and Arts and the V. I. Vernadskyi National Library of Ukraine]. In O. Onyshchenko (Ed.), *Zhyttia v nauksi. Studii na poshanu Lyubovi Dubrovinoi* [Life in Science. Studios in Honor of Lyubov Dubrovina] (Comps.: Boliak, O., Boriak, G., Zubkova, N., Papakin, G., Stepchenko, O., & Ship, N., pp. 181–191). National Library of Ukraine named after VI Vernadsky [in Ukrainian].
- Novalska, T. V., & Tymoshenko, I. V. (2013). Kafedra bibliotekoznavstva Kyivskoho natsionalnoho universytetu kultury i mystetstv v imenakh (1968–2003) [Department of Library Science, Kyiv National University of Culture and Arts in Names (1968–2003)]. *Bibliotечna planeta*, 2, 21–24 [in Ukrainian].
- Kyiv National University of Culture and Arts. (2016). *Polozhennia pro orhanizatsiiu osvitnoho protsesu (nova redaktsiia)* [Regulations on the organization of the educational process (new edition)]. <https://cutt.ly/iQkxGNF> [in Ukrainian].
- Verkhovna Rada of Ukraine. (2014, Juli 1). *Pro vyshchu osvitu* [On Higher Education] (№ 1556-UP/1). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> [in Ukrainian].
- Cabinet of Ministers of Ukraine. (2015, April 29). *Pro zatverdzhennia pereliku haluzei znan i spetsialnostei, za yakymy zdiisniuetsia pidhotovka zdobuvachiv vyshchoi osvity v haluzi 02 "Kultura i mystetstvo"* [About the Statement of the List of Branches of Knowledge and Specialties on Which Preparation of Higher Education Applicants in Branch 02 "Culture and Art" is Carrying Out] (№ 266). <https://cutt.ly/7EFppxU> [in Ukrainian].

- Ministry of Education and Science of Ukraine. (2020). *Stratehiia rozvytku vyshchoi osvity Ukrainy na 2021–2031 rr. [Strategy for the Development of Higher Education in Ukraine for 2021–2031]*. http://www.reform.org.ua/proj_edu_strategy_2021-2031.pdf [in Ukrainian].
- Cherniak, I. V. (2018). *Vnesok O. S. Sokalskoho u rozvytok bibliotechnoi nauky ta osvity v Ukraini [The contribution of OS Sokalsky to the development of library science and education in Ukraine]* [PhD Dissertation, Kyiv National University of Culture and Arts] [in Ukrainian].

UDC 02:378]:[025.21:002.1(07)

Nadiia Bachynska,
Head, Department of Document Science,
Information and Analytical Activities,
Kyiv National University
of Culture and Arts,
PhD in Education, Associate Professor
(Kyiv, Ukraine)
e-mail: n.bachynska17@gmail.com
ORCID: 0000-0003-3912-7108

Oksana Klymenko,
Head, Scientific Publications Department,
Institute of Library Science,
Vernadsky National Library of Ukraine,
PhD in History, Associate Professor
(Kyiv, Ukraine)
e-mail: klimenko_oz@ukr.net
ORCID: 0000-0003-4821-8503

TRAINING OF FUTURE SPECIALISTS IN PROGRAMME SUBJECT AREA 029 "INFORMATION, LIBRARY AND ARCHIVAL STUDIES": MAIN TRENDS OF THE FORMATION OF EDUCATIONAL LITERATURE FUND

It is the first articulation of the problem of forming a fund of educational literature as a theoretical and methodological basis for a successful educational process for students majoring in 029 "Information, Library, and Archival Studies" based on the example of Kyiv National University of Culture and Arts (hereinafter KNUCA). By applying general scientific (analysis, synthesis, generalization) and special research methods (bibliographic, statistical, visual analysis), analysis and systematization of the entire literature presented in the teaching materials of the teaching staff of KNUCA on educational programmes in the programme subject area 029 "Information, Library and Archival Studies" the main trends in the formation of the fund of educational literature KNUCA for students of 029 "Information, Library and Archival Studies" have been identified, including compliance of educational literature for higher education to the current legal field, impact of the reform of domestic higher education in accordance with the principles of the Bologna process on structure and content of educational literature; reflection of the process of reforming library education in educational literature – the intensity of educational literature preparation is correlated with the implementation of a new programme subject area 029 "Information, Library and Archival Studies"; active usage along with educational publications in the educational process scientific monographs, scientific articles, reference books (though, these types of publications have not been classified as educational publications officially, they start to perform educational function); availability of publications which names are identical to the names of academic disciplines, which is due to the need for educational and methodological support of new academic disciplines;

preparation of educational literature by author's teams formed, in particular, by teachers of various educational institutions; cooperation with various publishers, which provides the required number of publications for the educational process and their availability to the general public.

Five functional levels of complex educational and methodical support of the educational process and formation of the fund of educational literature are substantiated: the level of the institution of higher education; the level of the scientific library of the institution of higher education; department level; level of authors; level of publishers / producers of educational literature.

Keywords: educational literature, educational edition, higher library education, educational and methodical providing, programme subject area 029 "Information, Library and Archival Studies", Kyiv National University of Culture and Arts.

Стаття надійшла до редакції 22.07.2021 р.

УДК 378.147:37.016:[006.4:02]
DOI: 10.31866/2616-7654.8.2021.247589

**ІННОВАЦІЙНІ МЕТОДИ
ВИКЛАДАННЯ
НАВЧАЛЬНОЇ
ДИСЦИПЛІНИ
«СТАНДАРТИЗАЦІЯ
В ІНФОРМАЦІЙНІЙ,
БІБЛІОТЕЧНІЙ ТА
АРХІВНІЙ СПРАВИ» В
УМОВАХ ЗМІШАНОГО
НАВЧАННЯ**

Олена Пшенична,

доцентка кафедри комп'ютерних наук
Запорізького національного університету,
кандидатка педагогічних наук,
доцентка (Запоріжжя, Україна)
e-mail: esp961081@gmail.com
ORCID: 0000-0002-3269-1323

Дар'я Просяна,

аспірантка
Запорізького національного університету
(Запоріжжя, Україна)
e-mail: prsjana.darja.i@gmail.com
ORCID: 0000-0002-3188-7842

Світлана Сівак,

завідувачка відділу автоматизації
наукової бібліотеки
Запорізького національного університету
(Запоріжжя, Україна)
e-mail: svsvakznu@gmail.com
ORCID: 0000-0003-4139-1186

Стаття присвячена розкриттю підходів до застосування інноваційних методів, які реалізуються за допомогою хмарних сервісів, під час викладання навчальної дисципліни «Стандартизація в інформаційній, бібліотечній та архівній справі» для студентів спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» на першому (бакалаврському) рівні вищої освіти в Запорізькому національному університеті в умовах змішаного навчання.

Виявлено, що змішана форма навчання вимагає від здобувачів вищої освіти стійкої мотивації, здатності до самоорганізації під час опанування нових знань і навичок. Водночас застосування онлайн-технологій, зокрема хмарних сервісів, відкриває широкі можливості для реалізації як навчальних, так і виховних завдань під час занять і самостійної роботи студентів.

Доведено, що в сучасних умовах стрімкої техніко-технологічної модернізації, розвитку нових медіа, створення єдиного інформаційного простору вивчення традиційної для підготовки бібліотечно-інформаційних фахівців навчальної дисципліни «Стандартизація в інформаційній, бібліотечній та архівній справі» ускладнюється, що потребує трансформації методів викладання з метою створення умов для якісного засвоєння базових у професійній діяльності знань.

Обґрунтовано переваги використання інноваційних методів викладання навчальної дисципліни «Стандартизація в інформаційній, бібліотечній та архівній справі» для студентів спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» за досвідом Запорізького національного університету. З урахуванням змістовного наповнення навчальної дисципліни, її мети і завдань розкрито підходи до використання таких інноваційних методів, як метод шестикутного навчання, баскет-метод, дерево рішень тощо в умовах змішаного навчання.

Ключові слова: вища освіта, інформаційна, бібліотечна та архівна справа, бібліотечно-інформаційна освіта, інноваційні методи навчання, інноваційні методи викладання, інноваційні освітні технології, змішана форма навчання.

ВСТУП

Система вищої освіти України перебуває на стадії трансформації та адаптації до європейського освітнього простору. Пріоритетним напрямом державної політики є необхідність підвищення якості освіти, про що наголошено в Законах України «Про освіту», «Про вищу освіту». Вирішення цього завдання пов'язують з оновленням змісту і форм викладання навчальних дисциплін та впровадженням освітніх інновацій. Зміст підготовки студентів визначають стандарти вищої освіти, в яких відображається компетентнісна модель майбутнього фахівця.

В умовах цифрових трансформацій під час навчання студентів бакалаврату спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» набуває особливого значення оволодіння ними в процесі фахової підготовки знанням нормативної бази з бібліотечної, архівної, видавничої справи та формування розуміння системи стандартів з інформаційних технологій для подальшого застосування в майбутній професійній діяльності. На це спрямована дисципліна «Стандартизація в інформаційній, бібліотечній та архівній справі», яка викладається здобувачам освітнього рівня бакалавра.

ТЕОРЕТИЧНЕ ПІДґРУНТЯ

Питання вдосконалення процесу підготовки фахівців з інформаційної, бібліотечної та архівної справи розглядаються в публікаціях І. Давидової, О. Мар'їної, О. Матвієнко, А. Соляник, М. Цивіна та інших науковців.

Актуальні тенденції розвитку спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» аналізуються О. Матвієнко і М. Цивіним (2017), які, звертаючи увагу на суперечності, пов'язані з назвою спеціальності, зазначають, що працівники бібліотек успішно адаптуються до сучасних умов професійної діяльності: працюють в інтернет-середовищі, створюють сайти та електронні каталоги, каталогізують мережні ресурси.

Сьогодні підготовка інформаційного фахівця має відповідати системі вимог до змісту і програмних результатів навчання, визначених у Державному стандарті вищої освіти галузі знань 02 «Культура і мистецтво» зі спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» для першого (бакалаврського) рівня. На думку А. Соляник (2018), для цього необхідно фокусувати увагу на розвитку збалансованої сформованості системи загальних та фахових компетентностей.

Важливість розвитку цифрової компетентності фахівця з бібліотечної справи було обґрунтовано І. Давидовою та О. Мар'їною (2020), які визначили основні чинники трансформації професії бібліотекаря в умовах формування і розвитку цифрового середовища.

Актуальні фахові дослідження демонструють, також, увиразнення тенденції використання технологій електронного навчання в закладах вищої освіти і посилення їх впливу на результати навчання та підвищення якості підготовки здобувачів вищої освіти.

Так, дослідник технологій електронного навчання О. Мамон (2015) розкриває переваги використання в освітньому процесі інноваційних методів навчання перед традиційними, адже вони сприяють формуванню у студента здатності до самоорганізації, самоосвіти та вміння отримувати необхідну інформацію і працювати з нею.

І. Швецова і В. Бондаренко (2019) обґрунтовують такі переваги змішаного навчання і використання сучасних електронних технологій, як можливість врахувати індивідуальні особливості студентів під час роботи з навчальним матеріалом, швидкість засвоєння ними нових знань, що у підсумку підвищує ефективність освітнього процесу.

С. Волошинов (2019) доводить, що застосування в освітніх практиках інтерактивних інформаційно-комунікаційних засобів забезпечує гнучкість часу та місця навчання і створює умови для поєднання синхронного («обличчям до обличчя») та асинхронного навчання майбутніх фахівців.

Проте на сьогодні залишаються недостатньо дослідженими підходи до інтеграції інноваційних технологій у викладання традиційних для підготовки бібліотечно-інформаційних фахівців навчальних дисциплін, впровадження елементів змішаного навчання у процес викладання з метою активізації пізнавальної діяльності майбутніх фахівців інформаційної галузі.

Метою статті є висвітлення підходів до застосування інноваційних методів, які реалізуються за допомогою хмарних сервісів, під час викладання навчальної дисципліни «Стандартизація в інформаційній, бібліотечній та архівній справі» для студентів спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» на першому (бакалаврському) рівні вищої освіти в Запорізькому національному університеті в умовах змішаного навчання.

МЕТОДИ

Представлені у статті результати було отримано шляхом використання теоретичних і емпіричних методів дослідження, зокрема оглядово-аналітичного, логічного, дедукції, спостереження, які дали змогу поєднати наявні сьогодні в бібліотекознавстві теоретичні здобутки з питань бібліотечно-інформаційної освіти з результатами аналізу практики змішаного навчання в закладах вищої освіти на основі узагальнення та експлікації результатів.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Навчальна дисципліна «Стандартизація в інформаційній, бібліотечній та архівній справі» належить до циклу дисциплін професійної підготовки фахівців освітньої програми «Інформаційно-комунікаційна справа» за спеціальністю 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» в Запорізькому національному університеті. Метою викладання дисципліни є забезпечення здобувачів базовими знанням основ стандартизації в контексті розвитку інформаційної сфери як пріоритетного напрямку в умовах формування інформаційного суспільства. Курс ґрунтується на вивченні національної системи стандартизації у сфері інформаційної, бібліотечної та архівної справи і враховує тенденцію поширення електронного документообігу в сучасних організаціях.

Мета вивчення дисципліни – формування у здобувачів системи знань із теорії та методології стандартизації, поглибленого розуміння теоретичного і практичного значення стандартизації та уніфікації в інформаційній діяльності, що покликано сприяти ефективній реалізації майбутніми фахівцями професійних функцій на підприємствах, в організаціях та інформаційних установах різних форм власності.

Основними завданнями навчальної дисципліни є:

- розглянути цілі та призначення стандартизації, її історичний розвиток;
- ознайомити студентів із терміносистемою дисципліни;
- розкрити зміст національної системи стандартизації та визначити її місце у системі міжнародної стандартизації;
- охарактеризувати національні стандарти України у сфері інформаційно-документних технологій та електронного документообігу;
- ознайомити студентів із комплексом національних і міжнародних стандартів у інформаційній, бібліотечній та архівній справі;
- сформувати у студентів практичні навички використання стандартів під час роботи з документами організації.

Передбачається, що майбутні інформаційні фахівці в результаті вивчення навчальної дисципліни зможуть використовувати національні і міжнародні стандарти у сфері інформаційних технологій та електронного документообігу в професійній діяльності, вільно оперувати національними і міжнародними стандартами в управлінні документаційними процесами організації, використовувати національні стандарти у створенні електронного документа, вільно володіти поняттєвим апаратом науки стандартизації, ефективно застосовувати отримані знання у практичній організаційно-управлінській, науковій та інформаційній діяльності.

Навчальна дисципліна «Стандартизація в інформаційній, бібліотечній та архівній справі» має таку тематичну структуру:

Тема 1. Завдання та призначення стандартизації.

Тема 2. Історія розвитку світової стандартизації.

Тема 3. Державна система стандартизації інформаційно-документної сфери.

Тема 4. Інформаційне забезпечення національної стандартизації документної сфери.

Тема 5. Міжнародні і національні архівні стандарти.

Тема 6. Міжнародні і національні стандарти України з інформаційної, бібліотечної та видавничої справи.

Тема 7. Стандартизація документаційних процесів.

Тема 8. Електронний документообіг: сутність, поняття, основні стандарти.

На освоєння студентами матеріалу навчальної дисципліни навчальним планом передбачено 12 годин лекцій, 36 годин практичних занять, 72 години самостійної роботи студентів. Незначний обсяг аудиторних занять вимагає від викладача ретельного відбору навчального матеріалу та застосування інноваційних методів викладання, які сприяли б інтенсифікації навчання і уможливили якісне засвоєння матеріалу. Додатковим викликом стало впровадження на тлі пандемії COVID-19 і потреби соціального дистанціювання змішаної форми навчання, що вимагало від викладачів і студентів оперативного опанування інструментарієм хмарних сервісів. Водночас вирішення цього завдання та інтеграція в освітній процес хмарних технологій дали змогу урізноманітнити заняття і види навчальної діяльності студентів, активізувати їхню увагу, сприяли доступності навчальної інформації та її кращому запам'ятовуванню, підвищенню якості навчання. Хмарні сервіси забезпечили технологічне підґрунтя для використання під час викладання навчальної дисципліни «Стандартизація в інформаційній, біблі-

отечній та архівній справі» таких інноваційних методів, як метод шестикутного навчання, баскет-метод, дерево рішень тощо.

Метод шестикутників не потребує значних ресурсів і може бути застосований як під час проведення занять в аудиторії, так і дистанційно. Робочий простір для проведення інтерактивних аудиторних занять – парта, дошка, фліпчарт, а в умовах дистанційного навчання – документ загального доступу, наприклад, Word, PowerPoint або віртуальні дошки. Робочі інструменти – паперові шестикутні картки або створені на комп'ютері шестикутники, які можна легко і просто переміщувати та вписувати в них текст під час виконання завдання.

Використання шестикутників під час опанування дисципліни «Стандартизація в інформаційній, бібліотечній та архівній справі» створює можливість для унаочнення зв'язків між різними стандартами з бібліотечної, інформаційної, архівної та видавничої справи в Україні: шестикутники із вписаними в них назвами різних міжнародних, національних та галузевих стандартів у документально-інформаційній галузі з'єднуються один з одним певними сторонами завдяки відповідним поняттєвим зв'язкам або аспектам. Картки можуть бути як заповненими, так і порожніми, щоби студенти під час виконання завдання могли самостійно вписати необхідне поняття або ключові слова.

Зміна розташування карток дає студентам можливість проявити творчий підхід в організації своєї пізнавальної діяльності. Застосування методу шестикутників під час викладання дає змогу мінімізувати пасивне слухання та спонукає студентів до активної роботи, що сприяє підвищенню ефективності занять. Пояснення наявних між різними стандартами зв'язків стимулює, також, розвиток ділового спілкування та застосування професійної термінології.

За допомогою таких шестикутних карток (гексів) здобувачі можуть:

- аналізувати навчальний матеріал, будувати алгоритми;
- визначати пріоритети;
- класифікувати об'єкти, систематизувати вивчений матеріал,
- встановлювати зв'язки, аргументувати власну думку (Муравйова & Скриннік, 2021).

У результаті у студентів формуються такі передбачені стандартом загальні і спеціальні (фахові, предметні) компетентності, як:

- здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу;
- здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях;
- знання і розуміння предметної області та професійної діяльності;
- навички використання інформаційних і комунікативних технологій;
- здатність оцінювати та забезпечувати якість виконуваних робіт;
- здатність працювати в команді;
- здатність використовувати методи систематизації, пошуку, збереження, класифікації інформації для різних типів контенту та носіїв;
- здатність створювати чітку, стислу та точну управлінську документацію відповідно до чинних стандартів;
- здатність проектувати та створювати документно-інформаційні ресурси, продукти і послуги;
- здатність опановувати та застосовувати технології системного аналізу інформаційної діяльності.

Розглянемо можливості застосування методики шестикутного навчання на прикладі вивчення теми «Міжнародні і національні стандарти України з інформаційної, бібліотечної та видавничої справи» навчальної дисципліни «Стандартизація в інформаційній, бібліотечній та архівній справі».

Після ознайомлення студентів із теоретичним матеріалом за темою їм пропонується записати на картках види стандартів із бібліотечної справи та продемонструвати їх зв'язок. Головне в такому форматі роботи не те, як студенти розташували картки, а те, як вони пояснили свою логіку розташування та процес запам'ятовування інформації (див. рис. 1).

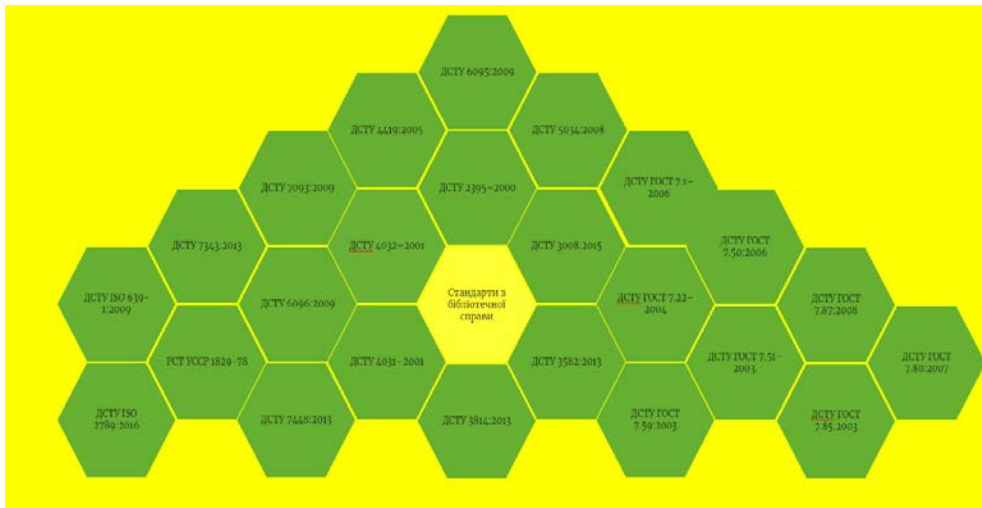

Рис. 1. Система стандартів із бібліотечної справи
(представлена за допомогою гексагонів).
Джерело: <https://www.classtools.net/hexagon/201604-8M4Kg8>.

Подібний ефект дає використання іншого методу – дерева рішень, застосування якого передбачає унаочнення наявних між різними стандартами зв'язків за допомогою ментальних карт. Наприклад, під час вивчення теми «Державна система стандартизації інформаційно-документної сфери» в підсумку слухачами було продемонстровано структуру державної системи стандартизації та виділено по одній із ключових функцій кожного елементу системи (див. рис. 2). Для графічного зображення ментальної карти застосовуються цифрові інструменти MindMeister, Google, Xmind та інші.

Для закріплення навчального матеріалу за темою 6 «Міжнародні і національні стандарти України з інформаційної, бібліотечної та видавничої справи» може бути використаний basket-метод, під час реалізації якого викладач готує перелік наукових журналів і ряд статей, в яких списки бібліографічних посилань оформлені відповідно до різних міжнародних і національних стандартів. Студентам пропонується розкласти ці статті в різні «корзини» (співвіднести з відповідними журналами), згідно з обраними цими журналами стилями оформлення списків бібліографічних посилань. Реалізація basket-методу можлива як в умовах нав-

чання в аудиторії, так і дистанційно. Для дистанційного навчання викладачу необхідно підготувати на хмарному диску папки з назвами журналів і завантажити на цей же диск файли зі статтями. Студенти поділяються на групи і виконують завдання. Внаслідок використання баскет-методу в слухачів курсу формуються такі фахові компетентності, як здатність здійснювати відбір, аналіз, оцінку, систематизацію, моніторинг, організацію, зберігання, розповсюдження та надання в користування інформації і знань у будь-яких форматах; здатність опанувати та застосовувати технології системного аналізу інформаційної діяльності тощо.

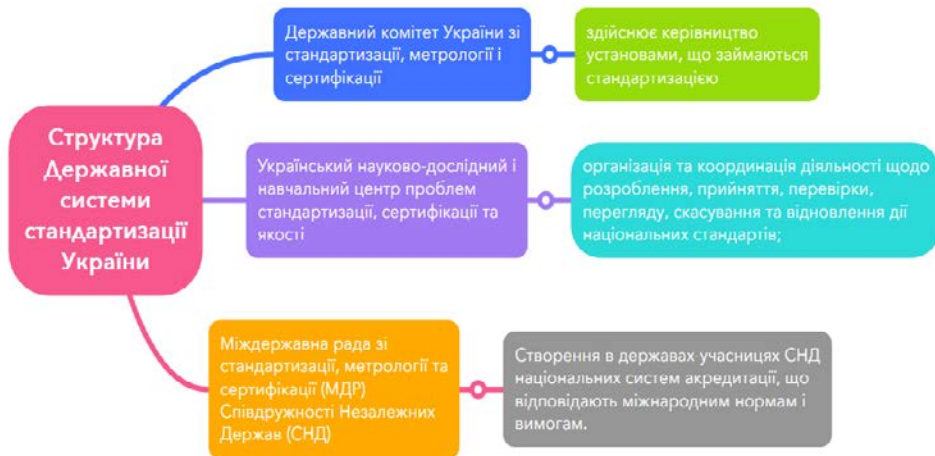

Рис. 2. Структура Державної системи стандартизації України (представлена за допомогою ментальних карт MindMeister).
Джерело: <https://www.mindmeister.com>.

Згадані інноваційні методи на основі хмарних технологій можуть бути застосовані й під час самостійної роботи студентів, контроль викладачем якості виконання завдань у такому разі здійснюється в асинхронному режимі. Отже, використання дистанційних технологій та онлайн-інструментів під час викладання навчальної дисципліни «Стандартизація в інформаційній, бібліотечній та архівній справі» дає змогу ефективно організувати практичну і самостійну роботу студентів. Матеріали підготовки до лекцій та практичних занять завантажені на платформі Moodle.

ВИСНОВКИ

Навчальна дисципліна «Стандартизація в інформаційній, бібліотечній та архівній справі» є однією з базових у системі фахової підготовки студентів, які навчаються за спеціальністю 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» в Запорізькому національному університеті, її вивчення передбачене освітньою програмою «Інформаційно-комунікаційна справа».

В умовах змішаної форми навчання та обмеженої кількості аудиторних годин, відведених навчальним планом для викладання цієї дисципліни, постає завдан-

ня інтенсифікації і підвищення ефективності освітнього процесу, посилюється значення формування у здобувачів вищої освіти стійкої мотивації, здатності до самоорганізації. Водночас застосування інтернет-технологій, зокрема хмарних сервісів, відкриває широкі можливості для реалізації як навчальних, так і виховних завдань під час занять і самостійної роботи студентів.

Використання при викладанні навчальної дисципліни «Стандартизація в інформаційній, бібліотечній та архівній справі» таких інноваційних методів, як баскет-метод, методи шестикутників і дерева знань на основі хмарних технологій, створює умови для підвищення якості фахової підготовки студентів, які навчаються за спеціальністю 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа», і дає змогу сформувати в них передбачені Державним стандартом загальні і фахові компетентності. Досвід впровадження цих методів у освітній процес під час вивчення студентами окремих тем навчальної дисципліни «Стандартизація в інформаційній, бібліотечній та архівній справі» в Запорізькому національному університеті засвідчив їх ефективність в умовах змішаного навчання для розвитку критичного мислення, аналізу зв'язків, набуття знання і розуміння предметної області та професійної діяльності, навичок використання інформаційних і комунікативних технологій, роботи в команді, здатності приймати рішення та обстоювати власну думку та ін., які є необхідними компетентностями сучасного інформаційного фахівця.

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

- Волошинов С. А. Запровадження змішаного навчання у професійну підготовку майбутніх фахівців морської галузі. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2019. № 70. С. 104–120.
- Давидова І., Мар'їна О. Розвиток цифрових компетентностей студентів бібліотечних спеціальностей. *Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук*. 2020. Вип. 6. С. 97–104. <https://doi.org/10.31866/2616-7654.6.2020.218614>.
- Мамон О. В. Переваги навчання з використанням технологій e-learning у порівнянні з традиційною освітою. *Ukrainian Journal of Educational Studies and Information Technology*. 2015. Т. 1. №. 1. С. 68–72.
- Матвієнко О., Цивін М. Проблема професійного спрямування за спеціальністю «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа». *Вісник Книжкової палати*. 2017. № 11. С. 29–33.
- Муравйова О. М., Скриннік Н. А. Гексагональне навчання як один із засобів системно-діяльнісного підходу до засвоєння матеріалу іноземною мовою. *Модернізація вищої освіти та проблеми управління якістю підготовки фахівців: тези доп. III Міжнар. Наук.-метод. конф.*, 27 трав. 2021 р., м. Харків. Харків, 2021. С. 190–194.
- Соляник А. А. Інноваційні критерії результативності ступеневої підготовки фахівців зі спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа». *Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук*. 2018. Вип. 1. С. 64–75.
- Швецова І. В., Бондаренко В. В. Упровадження змішаного навчання (blended learning) у процесі викладання англійської мови за професійним спрямуванням. *Молодий вчений*. 2019. № 7.2 (71.2). С. 78–82.

REFERENCES

- Voloshynov, S. A. (2019). Zaprovdzhennia zmishanoho navchannia u profesiinu pidhotovku maibutnikh fakhivtsiv morskoi haluzi [Introduction of Blended Learning in the Training of Future Specialists in the Maritime Industry]. *Information Technologies and Learning Tools*, 70, 104–120 [in Ukrainian].
- Davydova, I., & Mar'yina, O. (2020). Rozvytok tsyfrovyykh kompetentnosti studentiv biblioteknykh spetsialnosti [Development of Digital Competencies of Library Students]. *Ukrainian Journal on Library and Information Science*, 6, 97–104. <https://doi.org/10.31866/2616-7654.6.2020.218614> [in Ukrainian].
- Mamon, O. V. (2015). Perevahy navchannia z vykorystanniam tekhnolohii e-learning u porivnianni z tradytsiinoiu osvitoiu [Advantages of Learning with the Use of E-learning Technologies in Comparison with Traditional Education]. *Ukrainian Journal of Educational Studies and Information Technology*, 1, 68–72 [in Ukrainian].
- Matviyenko, O., & Tsyvin, M. (2017). Problema profesiinoho spriamuvannia za spetsialnistiu "Informatsiina, bibliotekna ta arkhivna sprava" [The Problem of Professional Orientation in the Specialty "Information, Library and Archival Affairs"]. *Bulletin of the Book Chamber*, 11, 29–33 [in Ukrainian].
- Muravyova, O. M., & Skrynnik, N. A. (2021, May 27). Heksahonalne navchannia yak odyn iz zasobiv systemno-diiialnisnogo pidkhodu do zasvoiennia materialu inozemnoiu movoiu [Hexagonal Learning as One of the Means of System-Activity Approach to Mastering the Material in a Foreign Language]. In *Modernizatsiia vyshchoi osvity ta problemy upravlinnia yakistiu pidhotovky fakhivtsiv* [Modernization of Higher Education and Problems of Quality Management of Training], Abstracts of the 3rd International Scientific and Methodological Conference (pp. 190–194), Kharkiv, Ukraine. Kharkiv State University of Food Technology and Trade [in Ukrainian].
- Solyanyk, A. A. (2018). Innovatsiini kryterii rezultatyvnosti stupenevoi pidhotovky fakhivtsiv zi spetsialnosti 029 "Informatsiina, bibliotekna ta arkhivna sprava" [Innovative Criteria for the Effectiveness of Degree Training of Specialists in the Specialty 029 "Information, Library and Archival Affairs"]. *Ukrainian Journal on Library and Information Science*, 1, 64–75 [in Ukrainian].
- Shvetsova, I. V., & Bondarenko, V. V. (2019). Uprovadzhennia zmishanoho navchannia (blended learning) u protsesi vykladannia anhliiskoi movy za profesiinym spriamuvanniam [Introduction of Blended Learning in the Process of Teaching English in a Professional Field]. *Young Scientist*, 7.2(71.2), 78–82 [in Ukrainian].

UDC 378.147:37.016:[006.4:02]

Olena Pshenichna,

*Associate Professor, Computer Science Department,
Zaporizhzhia National University,
PhD in Education,
(Zaporizhzhia, Ukraine)
e-mail: esp961081@gmail.com
ORCID: 0000-0002-3269-1323*

Daria Prosjana,

*PhD Student,
Zaporizhzhia National University
(Zaporizhzhia, Ukraine)
e-mail: prsjana.darja.i@gmail.com
ORCID: 0000-0002-3188-7842*

Svitlana Sivak,

*Head, Automation Department,
Scientific Library of
Zaporizhzhia National University
(Zaporizhzhia, Ukraine)
e-mail: svsvivakznu@gmail.com
ORCID: 0000-0003-4139-1186*

INNOVATIVE METHODS OF TEACHING THE COURSE "STANDARDIZATION IN INFORMATION, LIBRARY AND ARCHIVAL STUDIES" IN THE CONTEXT OF BLENDED LEARNING

The article is devoted to the disclosure of approaches to the application of innovative methods that are implemented using cloud services during the teaching of the discipline "Information, Library and Archival Studies" for students majoring in 029 "Information, Library and Archival Studies" at the first (bachelor's) level at Zaporizhzhia National University in the conditions of mixed education.

It was found that a mixed form of education requires from students higher education stable motivation, the ability to self-organization while mastering new knowledge and skills. At the same time, the use of online technologies, in particular cloud services, opens wide opportunities for the implementation of both educational and upbringing tasks during classes and independent work of students.

It is proved that in modern conditions of rapid technical and technological modernization, development of new media, creation of a single information space studying the traditional discipline of library and information specialists "Standardization in information, library and archival affairs" is complicated, which requires transformation of teaching methods to create conditions for high-quality mastering of basic knowledge in professional activity.

The advantages of using innovative methods of teaching the discipline "Standardization in Information, Library and Archival Studies" for students majoring in 029 "Information, Library and Archival Studies" based on the experience of Zaporizhzhia National University are substantiated. Taking into account the content of the discipline, its goals and objectives, approaches to the use of such innovative methods as the method of hexagonal learning, basket-method, decision tree, etc. in the context of blended learning are revealed.

Keywords: higher education, information, library and archival studies, library and information education, innovative teaching methods, innovative educational technologies, mixed form of education.

Стаття надійшла до редакції 15.11.2021 р.

ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ: ПРАКТИКА І ПЕРСПЕКТИВИ

**INFORMATION TECHNOLOGY:
PRACTICE AND PERSPECTIVES**

УДК 001.103:004.451.5
DOI: 10.31866/2616-7654.8.2021.247590

**ПОНЯТТЯ «ДАНИ
ДОСЛІДЖЕНЬ»:
ВИДИ ТА ТИПИ ДАНИХ
ДОСЛІДЖЕНЬ
У КОНТЕКСТІ ПРАКТИКИ
УПРАВЛІННЯ ДАНИМИ**

*Світлана Чуканова,
завідувачка сектору Наукової бібліотеки
Національного університету
«Києво-Могилянська академія»,
кандидатка педагогічних наук (Київ, Україна)
e-mail: chukanovaso@ukma.edu.ua
ORCID: 0000-0002-5717-5050*

В умовах стрімкого розвитку концепції «Відкритої науки», кількісного зростання отриманих під час досліджень даних посилюється наукова увага до практики управління даними досліджень (research data management), що актуалізує завдання визначення поняття «дані досліджень», а також виявлення видів і типів даних досліджень у рамках практики управління ними, обґрунтування і висвітлення специфіки таких даних.

Основу методологічного інструментарію дослідження становлять термінологічний метод, застосування якого було обумовлене потребою виявлення актуальних тлумачень поняття «дані досліджень», а також аналіз репозитаріїв для даних із різних галузей науки, індексованих реєстром [re3data.org.](https://www.re3data.org/), за загальними представленими у реєстрі напрямками, а саме: описи репозитаріїв включно з інформацією про типи даних, які депонуються науковцями та кураторами даних.

Проведений аналіз дав змогу визначити дані дослідження як матеріали, отримані і зібрані для обґрунтування наукових результатів дослідження у будь-якій галузі та у будь-якій формі: числовій, текстовій, комп'ютерного коду тощо, а також виявити типи даних, характерні для різних галузей науки, що, зі свого боку, надало змогу зробити висновки стосовно наявних форматів даних, найбільш розповсюджених серед як природничих, так і гуманітарних дисциплін: текстові, числові та графічні формати. В результаті проведеного аналізу з'ясовано, що даними досліджень можуть вважатись текстові, числові, програмні, архівні, графічні та інші об'єкти (файли), що слугують підґрунтям дослідження і фактографічною базою для наукових висновків у конкретній галузі науки. Виявлено, що тип даних напряму залежить від характеру дослідження та особливостей дисципліни чи галузі здійсненого дослідження.

Ключові слова: дані досліджень, репозитарії для даних, типи даних, формати даних, депонування даних.

ВСТУП

Сучасні наукові дослідження неможливо уявити без застосування даних. На сьогодні дані є найбільш вагомою аргументацією будь-якого дослідження. Наявність сучасних технологій та інструментів збору й обробки даних сприяє тому, що дані накопичуються в значних обсягах. Це явище американська дослідниця Крістін Боргман (Borgman, 2007) слідом за своїми колегами – фахівцями з управління даними досліджень – називає «data deluge» (тобто «потоп із даних») (с. 6). За таких умов очевидно, що потрібно удосконалювати наявну практику управління даними. Для того, щоб практика управління даними розвивалась відповідно до вимог часу, передусім необхідно окреслити, що таке дані дослідження та які типи і види цих даних існують, адже кожній галузі науки та кожній окремій спеціальності притаманні різні типи даних.

ТЕОРЕТИЧНЕ ПІДГРУНТЯ

З метою вивчення та удосконалення практики управління даними досліджень необхідно дати чітке визначення поняттю «дані досліджень».

Відповідно до глосарію CASRAI, поняття «дані» трактується як «факти, обчислення, записи, нотатки чи спостереження про світ, зібрані вченими та іншими особами, з мінімумом контекстної інтерпретації» ("Research data management glossary", n.d.) (*тут та далі переклад з англійської мови наш – С. Ч.*).

Відповідно до **Конкордату Великобританії щодо даних відкритих досліджень (UK Concordat on Open Research Data)** даними досліджень є докази, які слугують відповіддю на питання дослідження та застосовуються для верифікації результатів. Дані можуть існувати у різних формах, а також бути кількісними або якісними, зібрані дослідниками в ході експериментів, спостережень, моделювання, інтерв'ю тощо ("Concordat on Open Research Data", 2016).

Дослідницька рада з інженерних і фізичних наук (EPSRC) зазначає, що «дані дослідження визначаються як зафіксований фактичний матеріал, який зазвичай зберігається і приймається в науковому співтоваристві як необхідний для підтвердження результатів дослідження; хоча більшість таких даних створено в цифровому форматі, всі дані дослідження включені незалежно від формату, в якому вони створені» ("Scope and benefits", n.d.).

Глосарій з управління даними досліджень CASRAI трактує поняття «дані досліджень», як дані, які використовуються як первинні джерела для підтримки технічних або наукових досліджень, наукової або творчої діяльності, і які використовуються як докази у процесі дослідження та/або загальноприйняті в дослідницькому співтоваристві як необхідні для підтвердження результатів дослідження. Весь інший цифровий і нецифровий контент може стати дослідницькими даними. Дані досліджень можуть бути експериментальними даними, даними спостережень, оперативними даними, даними третьої сторони, даними державного сектору, даними моніторингу, обробленими даними або переробленими даними ("Research data", n.d.).

Крістін Боргман (Borgman, 2007) зазначає, що наукові дані та документи мають найбільшу цінність, коли вони взаємопов'язані, а не розрізнені. Результати дослідницького проекту найкраще можна зрозуміти, коли можна простежити шлях від створення грантової пропозиції до збору даних, створення набору даних, їх публікації, подальшого огляду та коментування (р. 6–11).

На думку фахівців Wageningen University & Research Library (Нідерланди), термін «дослідницькі дані» стосується усіх даних, що були зібрані, спродуковані та проаналізовані з дослідницькою метою. Наприклад:

- таблиці із замірами;
- аудіо- та відео-записи;
- транскрипти аудіозаписів;
- зразки;
- моделі та скрипти.

Файли з даними, що використовуються для певного дослідження, зазвичай групуються у пакет даних. Дані досліджень можуть бути частиною заявки на патент, захищеного авторським правом твору або бази даних, на яку поширюється право на базу даних ("Data management", n.d.).

У політиці даних Університету Теннессі ми бачимо таке трактування: «Дані досліджень включають усі записи, необхідні для реконструкції та оцінки повідомлених результатів досліджень та подій і процесів, що призводять до цих результатів, незалежно від форми чи носія інформації» ("The University of Tennessee Research Data Policy", n.d.). Зі свого боку, фахівці, **Единбурзького університету** додають, що дані досліджень, на відміну від інших типів інформації, обробляються та збираються з метою здійснення аналізу для подальшого отримання оригінальних результатів дослідження ("Information Services", 2011).

Альянс наукових організацій у Німеччині деталізує, що «дані досліджень можуть включати дані вимірювань, лабораторні значення, аудіовізуальну інформацію, тексти, дані обстеження, предмети з колекцій або зразки, які були створені, розроблені або оцінені під час наукової роботи. Методичні форми тестування, такі як анкети, програмне забезпечення та моделювання, також можуть дати важливі результати для наукових досліджень, і тому їх також слід класифікувати як дані дослідження» ("DFG Guidelines on the Handling of Research Data", 2015).

Отже, підсумовуючи проаналізовані тлумачення поняття «дані досліджень» або «дослідницькі дані», можемо сказати, що дані дослідження – це основа, яка забезпечує науковий результат. Даними дослідження можна вважати матеріали, зібрані для обґрунтування результатів дослідження у будь-якій галузі у будь-якій формі: числовій, текстовій, комп'ютерного коду тощо. Дані можуть бути цифровими (born-digital) та оцифрованими (digitized).

ФОРМУЛЮВАННЯ МЕТИ

Метою нашого дослідження є прослідкувати та проаналізувати, які типи даних депонуються науковцями в репозитарії для даних. Для здійснення такого аналізу ми оберемо репозитарії, що індексуються реєстром re3data.org відповідно до наукових напрямів, представлених у цьому реєстрі. Таким чином, ми зможемо на реальних прикладах описів репозитаріїв із зазначеного реєстру побачити найбільш розповсюджені типи даних наукових досліджень ("Re3data.org – registry of research data repositories", n.d.).

МЕТОДИ ТА МАТЕРІАЛИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Для того, щоб перевірити, які типи даних частіше за інші використовуються у сучасних дослідженнях, проведемо аналіз репозитаріїв, що індексуються реє-

стром re3data.org. Відповідно до цього реєстру, репозитарії розподілено за такими науковими напрямками:

1. Соціогуманітарні.

Гуманітарні: історія; мистецтво; мовознавство; літературознавство; соціально-культурна антропологія; теологія; філософія.

Соціально-поведінкові: педагогіка; психологія; соціологія; економіка; юриспруденція.

2. Про життя.

Біологія: загальна; рослин; тварин.

Медицині: мікробіологія; медицина; неврологія.

Сільське господарство та лісництво: сільське господарство; лісове господарство; садівництво; ветеринарна медицина.

3. Природничі.

Хімія: молекулярна хімія; хімічні дослідження твердого тіла та поверхні; фізична та теоретична хімія; аналітична хімія, розробка методів (хімія); біологічна хімія та харчова хімія; дослідження полімерів.

Фізика: фізика конденсованих речовин; оптика, квантова оптика та фізика атомів, молекул і плазми; частинки, ядра та поля; статистична фізика, м'яка речовина, біологічна фізика, нелінійна динаміка; астрофізика та астрономія.

Математика: математика.

Науки про Землю (включно з географією): наука про атмосферу та океанографія; геологія та палеонтологія; геофізика і геодезія; картографія; геохімія, мінералогія та кристалографія; географія; дослідження води.

4. Технічні.

Машинобудування та промислове машинобудування: технологія виробництва; механіка та конструктивне машинобудування.

Теплотехніка / Технологія: технологія, технічна хімія; теплоенергетичні технології, теплові машини, механіка рідини.

Матеріалознавство та інженерія: інженерія матеріалів; матеріалознавство.

Комп'ютерні науки, електротехніка та системна інженерія: системна інженерія; електротехніка; комп'ютерні науки.

Будівельна інженерія та архітектура: архітектура; історія будівництва; технологія сталого будівництва; проектування будівель; урбанізм; територіальне планування; транспортне та інфраструктурне планування; ландшафтне планування; будівельні матеріали; хімія, фізика; інженерія; інформатика; будівельна експлуатація; прикладна механіка; статика і динаміка; геотехніка; гідротехніка.

Варто зауважити, що кожна підгалузь також може поділятися на інші відгалуження, тому ми будемо аналізувати загальні напрями, представлені у реєстрі. З кожної галузі оберемо по одному репозитарію та проаналізуємо контент, який депонується дослідниками, таким чином, досліджуючи типи контенту, притаманного тематичними репозитаріям для даних. Варто зауважити, що у згаданому нами реєстрі наявний розподіл не лише за темами, а й за країнами та за типом контенту, аналіз якого сприятиме кращому розумінню поняття «дані дослідження».

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Соціогуманітарні науки.

Гуманітарні науки (а саме історію) представляє репозитарій Data base of Religious History (DRH) – кількісна та якісна енциклопедія релігійної історії. Репозитарій складається з різних типів внесень, включаючи релігійні групи та релігійні місця. Науковці вносять записи відповідно до своїх тем досліджень, відповідаючи на запитання у стандартизованих опитуваннях. Відповіді спочатку кодуються у двійковому форматі «так/ні» або «категорично», з полями для коментарів, посилань тощо. В репозитарії представлені такі типи даних: структурований текст, зображення, бази даних, звичайний текст, архівні дані тощо ("The world's first comprehensive", n.d.).

Соціально-поведінкові науки, зокрема соціологія, представлені, для прикладу, репозитарієм GOVDATA (Das Daten portal für Deutschland), що є порталом даних Німеччини і пропонує послідовний централізований доступ до адміністративних даних на федеральному, земельному та місцевому рівнях. Мета порталу полягає в тому, щоб зробити дані доступнішими та простішими у використанні і зібрати їх в одному місці. База покликана полегшити використання відкритих ліцензій і збільшити кількість необроблених даних для машинного зчитування. На порталі представлені такі типи даних: стандартні офісні документи, зображення, наукові та статистичні формати даних, необроблені дані, структурований текст тощо ("Daten portal für Deutschland", n.d.).

Науки про життя.

Біологія (рослин) представлена архівом VegBank (The Vegetation Plot Archive Project). VegBank – це база даних про рослинність, розроблена Екологічним товариством Америки із класифікації рослинності. VegBank складається з трьох пов'язаних баз даних, які містять фактичні записи ділянок, типи рослинності, визнані в Національній класифікації рослинності США, та інші типи рослинності, подані користувачами, і всі таксони рослин, визнані ITIS/USDA. В архіві розміщено такі типи даних: формати наукових та статистичних даних, необроблені дані, архівовані дані, програмні продукти, структурована графіка, структурований текст (VegBank, б. д.).

Медицинні науки (медицина) представлені платформою Brain-CODE (Brain-Centre for Ontario Data Exploration). Brain-CODE – це інформаційна платформа, яка керує збором і зберіганням багатовимірних даних, зібраних від учасників із різними захворюваннями мозку. Типи даних, притаманні цій базі: програмні продукти, стандартні офісні документи, наукові та статистичні формати даних, зображення тощо ("Brain-CODE", n.d.).

Сільське господарство та лісництво (лісове господарство) представлено базою даних Copernicus (The European Earth Observation Programme). Copernicus – європейська система моніторингу Землі. База складається зі складного набору систем, які збирають дані з кількох джерел: супутників спостереження за Землею і датчиків, таких як наземні станції, бортові та морські датчики. Система обробляє ці дані та надає користувачам надійну й актуальну інформацію щодо проблем навколишнього середовища і безпеки. Дані охоплюють шість тематичних напрямків: моніторинг суші, морський моніторинг, моніторинг атмосфери, зміна клімату, управління надзвичайними ситуаціями та безпека. В системі представ-

лено такі типи даних: бази даних, зображення, структурована графіка, наукові та статистичні формати даних, необроблені дані, структурований текст, звичайний текст тощо ("Home page", n.d.).

Природничі науки.

Хімію, а саме – дослідження полімерів, представлено репозитарієм iChem-BD, що є електронним репозитарієм для управління цифровими пакетами даних з обчислювальної хімії та матеріалознавства. Платформа дотримується філософії кристалографічних баз даних, принципів і потреб відкритого доступу, а також покликає вирішувати проблеми відтворюваності та відстежуваності. Типи даних, що депонуються у цей архів, такі: наукові та статистичні формати даних, структурований текст, зображення, звичайний текст ("Home", n.d.).

Фізика, а саме інформація стосовно частинок, ядра та поля, представлена у базі CHIANTI An Atomic Database for Spectroscopic Diagnostics of Astrophysical Plasmas. CHIANTI складається з критично оціненого набору актуальних даних разом зі зручними для користувача програмами, написаними інтерактивною мовою даних (IDL) і Python для обчислення спектрів астрофізичної плазми. Типи даних: архівовані дані, бази даних, програмні продукти, формати наукових і статистичних даних, структурована графіка, необроблені дані, звичайний текст, структурований текст, стандартні офісні документи ("CHIANTI. An Atomic Database", n.d.).

Математика представлена архівом DAIS Digitalni arhiv izdanja SANU. DAIS – Цифровий архів Сербської академії наук і мистецтв – є спільним цифровим сховищем Сербської академії наук і мистецтв (SASA) та науково-дослідних інститутів під егідою SASA. Метою репозитарію є надання відкритого доступу до публікацій та інших дослідницьких результатів проєктів, реалізованих SASA і його інститутами. Репозитарій використовує програмну платформу на базі DSpace, розроблену та підтримувану Комп'ютерним центром Белградського університету (RCUB). Типи даних: інші формати наукових і статистичних даних, зображення, аудіовізуальні дані, архівні дані, структурований текст, звичайний текст ("Digital Archive", n.d.).

Науки про Землю (включно з географією), зокрема наука про атмосферу та океанографія представлені системою GAW SIS GAW Station Information System. GAW SIS розробляється і підтримується Федеральним управлінням метеорології та кліматології Meteo Swiss у співпраці із Секретаріатом WMO GAW, Світовими центрами даних GAW та іншими представниками GAW для покращення управління інформацією про мережу наземних станцій GAW. GAW SIS надає спільноті GAW та іншим зацікавленим особам оновлену базу даних із можливістю пошуку з описами сайтів, програмами вимірювань і наявними даними, контактними особами, бібліографічними посиланнями. Типи даних: стандартні офісні документи, формати наукових та статистичних даних, звичайний текст, архівні дані ("GAW SIS Station Information System", n.d.).

Технічні науки.

Машинобудування та промислове машинобудування, а саме механіка і конструктивне машинобудування, представлені, зокрема, репозитарієм PTB-OAR PTB Open Access Repository. PTB – Національний інститут метрології Федеративної Республіки Німеччина. Репозитарій відкритого доступу Physikalisch-Technische Bundesanstalt надає безкоштовний доступ до низки фактичних наборів даних і документів, які були розроблені в PTB. Сюди входять такі публікації, як «PTB-

Mitteilungen», метрологічний експертний журнал РТВ тощо. Типи даних: наукові та статистичні формати даних, необроблені дані, архівні дані, структурований текст ("Willkommen im Open Access Repository", n.d.).

Теплотехніка/Технологія, в тому числі технологія, технічна хімія представлені архівом Alternative Fuels Data Center AFDC. Центр даних альтернативного палива (AFDC) – центр інформації про передові транспортні технології. AFDC пропонує особам, які приймають рішення щодо транспортування, неупереджену інформацію, дані та інструменти, пов'язані з використанням альтернативних видів палива і сучасних транспортних засобів. Типи даних: зображення, необроблені дані, звичайний текст, формати наукових і статистичних даних, стандартні офісні документи, структурована графіка, програмні продукти, аудіовізуальні дані ("Alternative Fuels Data Center", n.d.).

Матеріалознавство та інженерія представлені у базі MPDS Materials Platform for Data Science. База даних (відома як проєкт PAULING FILE) містить онлайн-матеріали з майже 2 мільйонами записів: фізичні властивості, кристалічні структури, фазові діаграми. База доступна через API, сумісна з більшістю сучасних додатків і оперує великим обсягом даних. Джерелом цих записів є близько 300 000 рецензованих публікацій у галузі матеріалознавства, опрацьованих протягом останніх 16 років міжнародною командою науковців. Результати представлені в інтернеті з інтерфейсом швидкого пошуку. Базовий доступ надається безкоштовно. Типи даних: стандартні офісні документи, зображення, структурована графіка, наукові та статистичні формати даних, структурований текст ("Materials Platform for Data Science", n.d.).

Комп'ютерні науки, електротехніка та системна інженерія (особливо електротехніка) представлені архівом CaltechLabNotes, California Institute of Technology LabNotes. LabNotes Online репрезентує історичні наукові дані з колекцій архівів CaltechLabNotes Калтеху у форматі цифрового факсиміле. Перші публікації в серії, починаючи з осені 2008 року, – це записні книжки Роберта А. Міллікена для його експериментів із вимірювання заряду електрона, що датуються з жовтня 1911 року по квітень 1912 року. Інші лабораторні, польові чи дослідницькі записи із часом додаватимуться до архіву. Типи даних: стандартні офісні документи, звичайний текст, інше ("Caltech Archives LabNotes Online", n.d.).

Будівельна інженерія та архітектура представлені репозитарієм Digital Pantheon BDPP. База містить результати повного сканування Пантеону. Типи даних: зображення, бази даних, інші, структурована графіка ("Digital Pantheon", n.d.).

Варто зауважити, що для аналізу нами були відібрані лише деякі репозитарії з окремих дисциплін або на перетині дисциплін (мультидисциплінарні). Повний перелік галузей та суміжних галузей представлено у реєстрі re3data.org, але на прикладі соціо-гуманітарних наук можемо прослідкувати шлях пакета даних або конкретного типу даних дослідження (див. рис. 1).

Повертаючись до питання типів даних, які приймаються для депонування у репозитарії для даних, варто зауважити, що в реєстрі re3data.org відображено наступний перелік можливих варіантів:

- архівні дані;
- аудіовізуальні дані;
- дані конфігурації;
- бази даних;

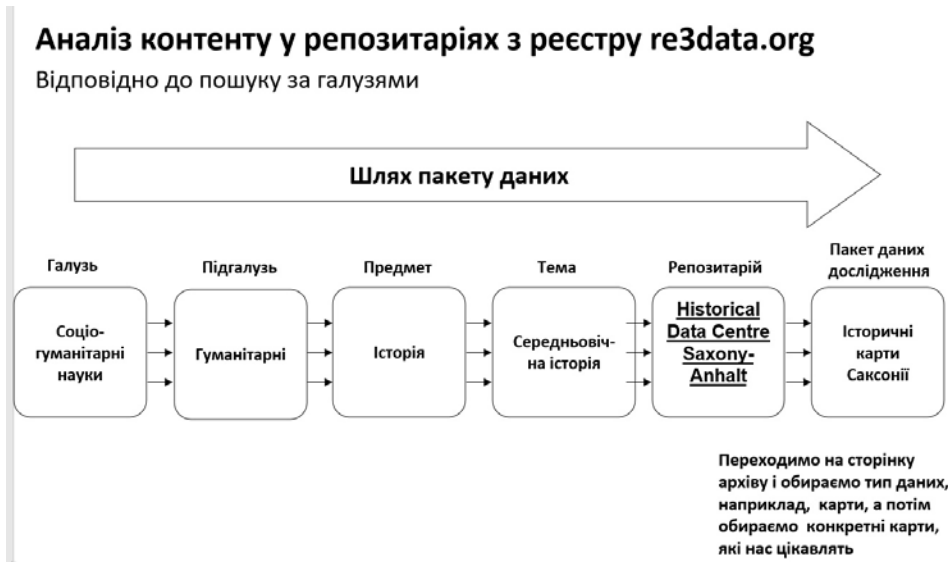

Рис. 1. Шлях пакета даних у репозитарії.

- зображення;
- мережні дані;
- простий текст;
- необроблені дані;
- науково-статистичні формати даних;
- програмні додатки;
- вихідний код;
- стандартні офісні документи;
- структурована графіка;
- структурований текст;
- інші типи.

Дані повинні бути підготовлені до депонування за одним із таких можливих стандартів метаданих: ABCD – Access to Biological Collection Data; AVM – Astronomy Visualization Metadata; CF (Climate and Forecast) Metadata Conventions; CIF – Crystallographic Information Framework; CIM – Common Information Model; CSMD-CCLRC Core Scientific Metadata Model; DCAT – Data Catalog Vocabulary; DDI – Data Documentation Initiative; DIF – Directory Interchange Format; Darwin Core; Data Cite Metadata Schema; Dublin Core; EML – Ecological Metadata Language; FGDC/CSDGM – Federal Geographic Data Committee Content Standard for Digital Geospatial Metadata; FITS – Flexible Image Transport System; Genome Metadata; ISA-Tab; ISO 19115; International Virtual Observatory Alliance Technical Specifications; MIBBI – Minimum Information for Biological and Biomedical Investigations; MIDAS-Heritage; OAI-ORE – Open Archives Initiative Object Reuse and Exchange; PROV; RDF Data Cube Vocabulary; Repository-Developed Metadata Schemas; SDMX – Statistical Data and Metadata Exchange; SPASE Data Model та інші ("Re3data.org – registry of research data repositories", n.d.).

ВИСНОВКИ

Проаналізований матеріал дає нам змогу зробити висновок, що найчастіше науковці депонують дані в текстових, числових, графічних форматах, проте також використовуються і коди, програмні продукти, бази даних. Звісно ж, типи депонованих даних залежать від специфіки репозитарію та особливостей галузі, в якій проводиться дослідження, але, як видно з обраних для аналізу описів репозитаріїв, деякі типи даних є спільними для різних дисциплін.

Отже, з огляду на отримані результати, можна дати таке визначення поняттю «дані досліджень»: дані досліджень – це текстові, числові, програмні, архівні, графічні тощо об'єкти, що слугують підґрунтям дослідження в конкретній галузі науки, тип яких напряму залежить від характеру дослідження та особливостей дисципліни чи галузі, в якій це дослідження здійснюється. Зі свого боку, не можемо не зазначити, що пакети даних супроводжуються описовою документацією в текстових форматах, тому в переліку типів матеріалів, розміщених у обраних репозитаріях, ми можемо спостерігати цей тип даних найчастіше. Дані досліджень готують до розповсюдження через репозитарії для даних (тематичні чи інституційні) відповідно до стандартів метаданих, визначених для кожної конкретної галузі науки. При обробці даних та підготовці їх до депонування у відповідні репозитарії перевага надається форматам, що сприяють розвитку Відкритої науки (nonproprietary).

СПИСОК ПОСИЛАНЬ

- Alternative Fuels Data Center. *Energy Efficiency & Renewable Energy*. URL: <https://afdc.energy.gov/> (accessed: 23.11.2021).
- Borgman C. L. *Scholarship in the Digital Age: Information, infrastructure, and the Internet*. The MIT Press, 2007. 360 p.
- Brain-CODE. *Ontario Brain Institute*. URL: <https://www.braincode.ca/> (accessed: 23.11.2021).
- Caltech Archives Lab Notes Online. *CaltechLabNotes*. URL: <http://caltechln.library.caltech.edu/> (accessed: 20.11.2021).
- CHIANTI. An Atomic Database for Spectroscopic Diagnostics of Astrophysical Plasmas. *CHIANTI Database*. URL: <https://www.chiantidatabase.org> (accessed: 25.11.2021).
- Concordat on Open Research Data. *UKRI – UK Research and Innovation*. 2016, July 28. URL: <https://cutt.ly/pTBWCXl> (accessed: 20.11.2021).
- Data management. *Wageningen. University & Research*. URL: <https://www.wur.nl/en/value-creation-cooperation/collaborating-with-wur-1/wdcc/data-management-wdcc.htm> (accessed: 23.11.2021).
- Datenportal für Deutschland. *GovData*. URL: <https://www.govdata.de/> (accessed: 23.11.2021).
- DFG Guidelines on the Handling of Research Data. (2015, September 30). *Deutsche Forschungsgemeinschaft*. URL: <https://cutt.ly/FTBQuHg> (accessed: 23.11.2021).
- Digital Archive of the Serbian Academy of Sciences and Arts. *DAIS*. <https://dais.sanu.ac.rs/?locale-attribute=en> (accessed: 20.11.2021).
- Digital Pantheon. *Edition Topoi*. <http://repository.edition-topoi.org/collection/BDPP> (accessed: 23.11.2021).
- GAWSIS Station Information System. *World Meteorological Organization*. URL: <https://gawsis.meteoswiss.ch/GAWSIS/index.html#/> (accessed: 23.11.2021).
- Home page. *Copernicus*. URL: <https://www.copernicus.eu/en> (accessed: 23.11.2021).
- Home. *ioChem-Find*. URL: <https://www.iochem-bd.org/> (accessed: 23.11.2021).

- Information Services. Defining research data. How to manage research data. *The University of Edinburgh*. 2011, Juni 20. URL: <https://cutt.ly/CTBWzx4> (accessed: 25.11.2021).
- Materials Platform for Data Science. *mpds.io*. URL: <https://mpds.io/#start> (accessed: 23.11.2021).
- Re3data.org – registry of research data repositories. Home. *re3data.org*. URL: <https://www.re3data.org/> (accessed: 19.11.2021).
- Research data. *CASRAI*. URL: <https://casrai.org/term/research-data/> (accessed: 19.11.2021).
- Research data management glossary. *CASRAI*. URL: <https://casrai.org/rdm-glossary/> (дата звернення: 19.11.2021).
- Scope and benefits. *Engineering and Physical Sciences Research Council (EPSRC)*. URL: <https://epsrc.ukri.org/about/standards/researchdata/scope/> (accessed: 25.11.2021).
- The University of Tennessee Research Data Policy. *Wayback Machine*. URL: <https://cutt.ly/uTBWEpJ> (accessed: 25.11.2021).
- The world's first comprehensive online quantitative and qualitative encyclopaedia of religious cultural history. *The Database of Religious History*. URL: <https://religiondatabase.org/landing/> (accessed: 25.11.2021).
- VegBank. URL: <http://vegbank.org/vegbank/index.jsp> (accessed: 25.11.2021).
- Willkommen im Open Access Repository der Physikalisch-Technischen Bundesanstalt (PTB-OAR). *Physikalisch-Technische Bundesanstalt*. URL: <https://oar.ptb.de> (accessed: 23.11.2021).

REFERENCES

- Energy Efficiency & Renewable Energy. (n.d.). *Alternative Fuels Data Center*. <https://afdc.energy.gov/> [in English].
- Borgman, C. L. (2007). *Scholarship in the digital age: Information, infrastructure, and the Internet*. MIT Press [in English].
- Ontario Brain Institute. (n.d.). *Brain-CODE*. <https://www.braincode.ca/> [in English].
- CaltechLabNotes. The Caltech Institute Archives. (n.d.) *Caltech Archives Lab Notes Online*. <http://caltechln.library.caltech.edu/> [in English].
- CHIANTI Database. (n.d.). *CHIANTI. An Atomic Database for Spectroscopic Diagnostics of Astrophysical Plasmas*. <https://www.chiantidatabase.org> [in English].
- UKRI – UK Research and Innovation. (2016, July 28). *Concordat on Open Research Data*. <https://www.ukri.org/wp-content/uploads/2020/10/UKRI-020920-ConcordatOnOpenResearchData.pdf> [in English].
- Wageningen. University & Research. (n.d.). *Data management*. WUR. <https://www.wur.nl/en/value-creation-cooperation/collaborating-with-wur-1/wdcc/data-management-wdcc.htm> [in English].
- GovData. (n.d.). *Datenportal für Deutschland [Data portal for Germany]*. <https://www.govdata.de/> [in German].
- Deutsche Forschungsgemeinschaft. (2015, September 30). *DFG Guidelines on the Handling of Research Data*. <https://cutt.ly/FTBQuHg> [in English].
- DAIS. (n.d.). *Digital Archive of the Serbian Academy of Sciences and Arts*. <https://dais.sanu.ac.rs/?locale-attribute=en> [in English].
- Edition Topoi. (n.d.). *Digital Pantheon* <http://repository.edition-topoi.org/collection/BDPP> [in English].
- World Meteorological Organization. (n.d.). *GAWSIS Station Information System*. <https://gawsis.meteoswiss.ch/GAWSIS//index.html#/> [in English].
- Copernicus. (n.d.). *Home page*. <https://www.copernicus.eu/en> [in English].
- ioChem-Find. (n.d.). *Home*. <https://www.iochem-bd.org/> [in English].
- The University of Edinburgh. (2011, Juni 20). *Information Services. Defining research data. How to manage research data*. <https://cutt.ly/CTBWzx4> [in English].
- mpds.io. (n.d.). *Materials Platform for Data Science*. <https://mpds.io/#start> [in English].

- re3data.org. (n.d.). *Re3data.org – registry of research data repositories. Home*. <https://www.re3data.org/> [in English].
- CASRAI. (n.d.). *Research data*. <https://casrai.org/term/research-data/> [in English].
- CASRAI. (n.d.). *Research data management glossary*. <https://casrai.org/rdm-glossary/> [in English].
- Engineering and Physical Sciences Research Council. (n.d.). *Scope and benefits*. <https://epsrc.ukri.org/about/standards/researchdata/scope/> [in English].
- Wayback Machine. (n.d.). *The University of Tennessee research data policy*. <http://surl.li/avenl> [in English].
- The Database of Religious History. (n.d.). *The world's first comprehensive online quantitative and qualitative encyclopedia of religious cultural history*. <https://religiondatabase.org/landing/> [in English].
- VegBank. (n.d.). <http://vegbank.org/vegbank/index.jsp> [in English].
- Physikalisch-Technische Bundesanstalt. (n.d.). *Willkommen im Open Access Repository der Physikalisch-Technischen Bundesanstalt (PTB-OAR) [Welcome to the Open Access Repository of the Physikalisch-Technische Bundesanstalt (PTB-OAR)]*. <https://oar.ptb.de> [in German].

UDC 001.103: 004.451.5

Svitlana Chukanova,
Head of the Sector, National University
“Kyiv-Mohyla Academy” Research Library,
PhD in Education (Kyiv, Ukraine)
e-mail: chukanovaso@ukma.edu.ua
ORCID: 0000-0002-5717-5050

THE NOTION OF "RESEARCH DATA": TYPES AND KINDS OF RESEARCH DATA IN THE CONTEXT OF DATA MANAGEMENT PRACTICE

With the rapid development of the concept of Open Science, the quantitative growth of data obtained during the research, scientific attention to the practice of research data management (research data management) increases, which actualizes the definition of “research data” and identifying types of research data within the practice of their management, justification and coverage of the specifics of such data.

The methodological tools of the study are based on the terminological method, the use of which was due to the need to identify relevant interpretations of the concept of “research data”, as well as analysis of repositories for data from various fields of science, indexed by re3data.org., in the general areas presented in the register, namely: descriptions of repositories, including information on the types of data deposited by scientists and data curators.

The analysis made it possible to define research data as materials obtained and collected to substantiate the scientific results of research in any field and in any form: numerical, textual, computer code, etc., as well as to identify types of data specific to different branches of science, which, in turn, allowed us to conclude the existing data formats, the most common among both natural and human sciences: text, numerical and graphic formats. As a result of the analysis, it was found that research data can be considered textual, numerical, software, archival, graphic and other objects (files) that serve as the basis of the study and the factual basis for scientific conclusions in a particular field of science. It was found that the type of data directly depends on the nature of the study and the characteristics of the discipline or field of research.

Keywords: research data, data repositories, data types, data formats, data deposit.

Стаття надійшла до редакції 17.11.2021 р.

УДК 004.773:339.138]:640.43
DOI: 10.31866/2616-7654.8.2021.247591

ІНФОРМАЦІЙНА СКЛАДОВА БРЕНДИНГУ: КЕЙС ЗАКЛАДІВ ГРОМАДСЬКОГО ХАРЧУВАННЯ

*Радомир Шербаков,
пошукач кафедри інформаційних технологій
Київського національного університету
культури і мистецтв (Київ, Україна)
e-mail: restorad@gmail.com
ORCID: 0000-0002-0090-8305*

Зважаючи на широке проникнення інтернет-технологій у маркетингові практики, однією з яких є брендинг, прискорення інтернетизації бізнесових процесів внаслідок пандемії COVID-19 і вимоги соціального дистанціювання, постійне вдосконалення і розширення переліку інтернет-інструментів брендингу, актуалізується завдання визначення і обґрунтування ролі та складових інформаційного компонента брендингу. Вирішенню цього завдання на прикладі вітчизняних кейсів закладів громадського харчування присвячена пропонується стаття.

Застосування під час дослідження комплексу наукових методів, зокрема оглядово-аналітичного, системного, кейс-методу, методу індукції, та опрацювання публікацій у фахових і профільних виданнях, матеріалів ЗМІ, контенту веб-сайтів і соціальних медіа дали змогу виокремити в інформаційній складовій брендингу закладів громадського харчування технологічний та змістовний компоненти.

До змістовного компонента віднесено:

1) розробку концепції або «легенди» бренду – його позиціонування в конкурентному середовищі, яке визначає ключові меседжі, спрямовані на забезпечення впізнаваності та ідентифікації бренду;

2) візуально-вербальне вираження узгодженої концепції бренду:

– візуальна інформація – логотип, дизайн приміщення, уніформа персоналу, дизайн сайту, представництв закладу в соціальних мережах;
– вербальний компонент – слоган, меню, стилістика і зміст повідомлень.

До технологічного компонента інформаційної складової брендингу віднесено ті програмно-технологічні інструменти, за допомогою яких відбуваються поширення інформації про бренд та комунікація із клієнтським середовищем: офіційні веб-сайти закладів, їх представництва в соціальних мережах, мобільні застосунки, месенджери, інтернет-реклама.

Доведено, що ефективний брендинг передбачає гармонійне поєднання змістовного і технологічного компонентів. Акцент на технології і збої у змістовному компоненті закладають ризики репутаційних і фінансових втрат підприємства.

Ключові слова: брендинг, інформаційні технології, інтернет-технології, заклади громадського харчування.

ВСТУП

Сьогодні інформаційні технології стали буденним атрибутом усіх суспільних практик, проте пошуки оптимальних шляхів їх використання не втрачають своєї актуальності. Це пов'язано як із постійним вдосконаленням самих технологій, появою нових програмних продуктів і сервісів, так і зі змінами умов, у яких перебувають суб'єкти їх використання.

Протягом перших десятиріч XXI ст. ми стали свідками не лише поширення електронних технологій, а й інтернет- і мобільних технологій, хмарних сервісів.

Пандемія COVID-19 і вимога соціального дистанціювання лише прискорили інтернетизацію різних суспільних процесів. Зокрема, це стосується функціонування закладів громадського харчування, багато з яких змушені були перебудувати свою роботу «на винос» і впровадити систему онлайн-замовлень. Успішний досвід використання інформаційних технологій закладами громадського харчування заслуговує на вивчення та широке впровадження.

Метою пропонованої розвідки є обґрунтування значення та складових інформаційного компонента брендингу на прикладі кейсів закладів громадського харчування.

ТЕОРЕТИЧНЕ ПІДГРУНТЯ

Ефективне використання інформаційних технологій для вирішення завдань маркетингу перебуває у фокусі наукової уваги багатьох вітчизняних і зарубіжних науковців, які, проте, не розглядають його в аспекті закладів громадського харчування.

Так, обґрунтування впливу інформаційних технологій на досягнення маркетингових завдань підприємства здійснено Ю. Байрактутаном, Б. Арсланом, Е. Кайгисиз та Є. Друікою (Bayraktutan et al., 2009), які аналізували функціонування моделей маркетингових інформаційних систем; використання офіційних веб-сайтів і представництв у соціальних медіа як інструментів інтернет-маркетингу малими та середніми підприємствами було розглянуто М. Сіндху, Н. Коррі та Н. М. Юліанті (Sinhu et al., 2019); вплив інформаційних технологій на маркетингову функцію підприємства на основі досвіду 204 фахівців із маркетингу середніх і великих компаній Ірландії розкрито М. Брейді, М. Сареном та Н. Цокасом (Brady et al., 1999).

Вітчизняні дослідники І. Болотіна, О. Шаповал і К. Савкова (2017) проаналізували особливості використання інтернет-технологій та інформаційних систем підприємства у брендингу і запропонували розглядати інфраструктуру інформаційних систем підприємства (сукупність комп'ютерного, комунікаційного мережевого обладнання, операційних прикладних систем, програмного забезпечення та систем управління базами даних, що використовуються на підприємстві) як платформу для ефективного використання ресурсів інтернету, інтернет-технологій та здійснення успішного брендингу.

О. Небилиця і К. Тімонін (2014), Н. Безрукова та Л. Тимченко (2014) зосередились на розкритті значення і специфіки інтернет-брендингу в сучасній маркетинговій діяльності підприємств і обґрунтували інтернет-брендинг як ефективний інструмент посилення конкурентоспроможності компанії в умовах глобальної конкуренції. Науковцями було визначено ключові вимоги до веб-сайту як важливого інстру-

менту інтернет-брендингу, окреслено переваги просування бренду в соціальних мережах, визначено типові помилки інтернет-брендингу, серед яких:

- нехтування потребою проведення маркетингових досліджень;
- відсутність концепції бренду;
- погане опрацювання елементів візуальної ідентифікації;
- недостатня рекламна активність;
- однобічність повідомлень;
- зловживання використанням зонтичних брендів;
- відсутність вимірювань (Небилиця & Тімонін, с. 15).

Р. Окрепкий і Д. Гаргула (2012), зі свого боку, обґрунтували вимоги до веб-сайту як інструменту просування інтернет-бренду на електронному ринку, серед яких визначили:

- зовнішній вигляд і функціональність сайту, його відповідність очікуванням, сформованим у результаті рекламного впливу;
- виразність і повноту подання інформації про фірму та її продукцію на сайті;
- якість обслуговування (швидкість обробки замовлень, швидкість реакції на звернення);
- надійність роботи системи, яка забезпечує функціонування сайту і надання послуг;
- унікальність як самого рішення, так і видів сервісу, що пропонуються (наприклад, порівняння характеристик товарів, одержуваних переваг);
- реальну користь для користувачів (с. 209).

О. Міцура та М. Хижняк (2012) розкрили переваги онлайн-репутаційно-менеджменту (ORM) порівняно із традиційним, виокремили і розглянули такі компоненти ORM:

- SMM ORM – побудова репутації в соціальних медіа;
- SERM ORM – правильна робота з відгуками та коментарями у блогах, на форумах, тематичних сайтах та створення за допомогою цього відповідної репутації;
- SEO ORM – просування в мережі інтернет, а точніше в пошукових системах (наприклад, Google, Yandex, Meta) потрібних для побудови правильної репутації документів, які мають потрапити на першу сторінку пошукової видачі;
- Crisis ORM – робота з «уряткування» репутації під час кризових ситуацій, нападу конкурентів, інформаційної війни та ін.;
- Public ORM – робота зі ЗМІ: написання статей, участь у певних онлайн-шоу та інтерв'ю, що сприятимуть формуванню іміджу компанії та укріпленню її репутації (с. 126).

М. Маранчак (2021) запропонував доповнити вказаний компонентний перелік ORM інструментами месенджер-маркетингу як напряму управління онлайн-репутацією компанії:

- MRM (Messenger Reputation Management) – побудова репутації в месенджерах, що передбачає роботу з відгуками, коментарями та іншими видами аудіо та текстових повідомлень на каналах, у групах і чатах із використанням зовнішніх та вбудованих ботів, публічних акаунтів, бізнес-профілів, розсилок та інструментів НМ (прихованого маркетингу);

– IMRM (Instant Messaging Reputation Management) – захист та підтримка репутації в системах миттєвого обміну повідомленнями, які включають в себе месенджери, програми онлайн-консультанти та програми-клієнти, що можуть передавати текстові повідомлення, звукові сигнали, зображення, відео (с. 121).

Згаданими авторами за допомогою застосування різних методів доводяться переваги використання в маркетинговій діяльності інтернет-технологій, їх сприяння персоналізації продуктів і послуг, більшому охопленню аудиторії, зростанню ефективності комунікаційної взаємодії між підприємством і споживачами тощо. Проте специфіка використання інформаційного компонента в маркетинговій діяльності, зокрема для просування бренду, розглядається ними лише побіжно. Сьогодні з огляду на проникнення інтернет-технологій вже не стоїть питання, чи потрібно їх використовувати або які саме інтернет-інструменти можна використовувати для вирішення завдань маркетингу і брендингу як однієї з його цілей, водночас актуалізується завдання визначення, як саме використовувати такі інструменти, з'ясування структури інформаційної складової брендингу, співвідношення в ній змістовного і технологічного компонентів.

МЕТОДИ І МАТЕРІАЛИ

Результати дослідження ґрунтуються на використанні комплексу наукових методів, зокрема оглядово-аналітичного, системного, кейс-методу, методу індукції. Оглядово-аналітичний метод було застосовано під час опрацювання фахової і профільної літератури та визначення теоретичного підґрунтя дослідження, системний метод виявився ефективним під час розгляду компонентної структури інформаційної складової брендингу, кейс-метод було використано під час вивчення окремих прикладів використання інтернет-інструментів та інформаційних технологій у брендингу закладів громадського харчування, застосування методу індукції дало змогу провести узагальнення і зробити висновок стосовно інформаційної складової брендингу для закладів громадського харчування в цілому.

Джерельну основу дослідження склали публікації у фахових і профільних виданнях, матеріали ЗМІ, контент веб-сайтів і соціальних медіа. Для аналізу було відібрано три найкращі станом на жовтень 2021 р. за рейтингом TripAdvisor ресторани Києва ("Musafir", "Мама Манана", "China Ma"), а також найбільш відомий і успішний ресторан «Холдингу емоцій !FEST» «Криївка» (м. Львів) і ресторан «київської кухні» «За двома зайцями» (м. Київ). Усі заклади позиціонуються як сімейні ресторани, їх середні чеки приблизно однакові (200–500 грн).

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Інформаційно-комунікаційна система функціонування будь-якого суб'єкта бізнес-процесу складається із внутрішнього (корпоративного) і зовнішнього контурів, обидва з яких є важливими для життєздатності компанії.

Внутрішня комунікація забезпечує весь комплекс виробничих процесів, а її оперативність, коректність, злагодженість визначають у підсумку гнучкість системи, її здатність швидко адаптуватись до нових зовнішніх умов. До внутрішньої системи комунікації може бути віднесена також комунікація із тими партнерами, які є необхідними для виробництва певних продуктів та/або послуг.

Зовнішній контур інформаційно-комунікаційної системи підприємства складається із двох векторів: вхідного і вихідного. Вхідний вектор забезпечує зворотний зв'язок із користувачською аудиторією і дає змогу визначити ефективність діяльності підприємства у досягненні поставлених цілей. Інформаційне наповнення вхідного вектора забезпечується прямими зверненнями користувачів, результатами маркетингових досліджень, а також інформацією, отриманою шляхом моніторингу інформаційного простору (як реального, так і віртуального) стосовно згадувань компанії, її продуктів та послуг. І якщо позитивні згадування підтверджують правильність ухвалених рішень і дій, то у разі негативних постає завдання швидкого коригування ситуації і поширення в інформаційному просторі повідомлень, спрямованих на нейтралізацію або мінімізацію негативних наслідків кризової ситуації. Невдала антикризова політика та ігнорування потреби додаткової інформаційної кампанії, спрямованої на виправлення ситуації, створює ризики репутаційних і фінансових втрат. Для закладів громадського харчування налагодження ефективного функціонування вхідного вектора зовнішнього контуру інформаційно-комунікаційної системи підприємства набуває особливого значення з огляду на специфіку їх діяльності, пов'язану з термінами придатності продуктів харчування і безпечністю їжі для здоров'я споживачів, а також щільним спілкуванням працівників із клієнтами під час обслуговування.

Ілюстративним прикладом невдалої кризової комунікації стала ситуація, яка склалася 2016 р. навколо ресторанів відомого львівського «Холдингу емоцій !FEST», коли в соціальних медіа поширилась інформація стосовно отруєння неякісними продуктами багатьох відвідувачів у їдальні УКУ від компанії Fest Lokal і відмовою !FEST компенсувати завдану шкоду (Зайцев, 2017). Відповідну публікацію Б. Лозицького прокоментували 900 осіб (серед яких чимало блогерів із тисячами послідовників у мережі) (Зайцев, 2017). Як бачимо, в умовах горизонтальної мережі інтернет-комунікацій інформація про будь-який негативний випадок може набутися вірусного поширення і завдати шкоди бренду, тому важливими є своєчасне визначення такої інформації та оперативне реагування і поширення інформації нейтралізуючого характеру.

Вихідний вектор відповідає за донесення до користувачької аудиторії основних меседжів компанії, її власного бачення себе і свого місця на ринку. Саме вихідний вектор є найвиразнішим проявом маркетингової стратегії підприємства і відповідає за формування його позитивного іміджу і просування бренду (брендинг).

Останнє включає визначення назви бренду та його впізнаваності, конструювання концепції («легенди») бренду, інформаційну підтримку функціонування концепції бренду через створені продукти і послуги, розробку відповідної айдентики. Усі перелічені елементи формують змістовний компонент брендингу. Проте для успішної маркетингової кампанії важливим є, також, технологічний компонент – шляхи і підходи до поширення інформації про бренд, його продукти і послуги. Коли ідеться про просування компанії в інтернет-середовищі, говорять про інтернет-брендинг.

Для успішної інформаційної політики компанії необхідним є гармонійне поєднання її змістовного і технологічного компонентів.

Сьогодні ефективними технологічними інструментами інтернет-брендингу є інтернет-сайти компаній (Sindhu et al., 2019, Безрукова & Тимченко, 2014, Окрепкий & Гаргула, 2012), їх сторінки і сторінки їх працівників у соціальних медіа (Безрукова & Тимченко, 2014, Міцура & Хижняк, 2012), мобільні застосунки, месенджери (Маранчак, 2021), інтернет-реклама. Ці інструменти є корисними для формування позитивного іміджу і позиціонування компанії як сучасної, відкритої, клієнтоорієнтованої. Водночас нерозуміння значення змістовного компонента або нехтування ним здатне завдати компанії репутаційної шкоди і збитків. І чим більшою є залежність компанії від інтернет-інструментів у просуванні бренду, тим відчутнішими можуть стати негативні наслідки невдалих змістовних рішень.

Яскравим прикладом останнього стала ситуація із власницею української торговельної марки веганської їжі Yaro Ю. Приваловою, яка в жовтні 2021 р. розмістила в соціальній мережі Instagram своє фото з Красної площі в Москві і відповіла анекдотом про бандерівців на негативні коментарі під цією публікацією ("Rozetka відмовилася", 2021, "Компании разрывают контракты", 2021). Цілий ряд споживачів продукції бренду та його партнерів у підсумку відмовились від співпраці з ним, про що зазначив у відповідній публікації громадський і політичний діяч С. Стерненко (див. рис. 1).

Влучно і чітко прокоментувала ситуацію співзасновниця видавництва Creative Women Publishing Орнелла Остапенко: «Як виглядає знищення бренду?»

- виставити фото з Красної площі в Москві;
- відповісти на негатив у коментарях анекдотом, що відверто націлений образити українців;
- привернути ще більше уваги своїм мовчанням після провокації. Тепер ми знаємо, що власниця бренду донька Василя Козака, голови Сокирянської районної ради від Аграрної партії України, та невістка Кернеса;
- її ж аудиторія піднімає скандал у соціальних мережах, після чого продукти бренду зникають із маркетплейсів типу Розетки та інтернет-магазину Сільпо (не дивно, бо її продукт має високу ціну та націлений на здорове харчування – аудиторія відповідно активна);
- і останнє: після тривалої паузи дуже нещиро вибачитись, зберігши презирство до своєї аудиторії в тексті, додати шаблонний прапор України та виставити себе жертвою травлі» (Ostapenko, 2021).

Отже, ефективність інтернет-комунікації визначається не лише привабливістю від початку створеного інтернет-іміджу, широким використанням інтернет-інструментів брендингу, але і тими смислами, які поширюються за допомогою згаданих інструментів.

Особливо виразно змістовний компонент вихідного вектора зовнішнього контуру інформаційно-комунікаційної системи підприємства проявився у брендингу закладів громадського харчування холдингу !FEST, що сприяло не лише зростанню їхньої привабливості, а й перетворенню на одні з найвідоміших атракцій Львова.

Однією з найбільш популярних серед згаданої мережі є ресторація «Криївка» з унікальною концепцією (Brand Story або «легендою» бренду), яка сприяє її чіткій ідентифікації і створює специфічне емоційно-історичне тло. У докарантинні часи, за інформацією ЗМІ, відвідуваність ресторану становила в середньому до

1 млн на рік. Примітно, що 2021 р. заклад увійшов до Книги рекордів України (категорія «Державність»), адже його швейцар, п. Микола Панченко, який працює тут із перших днів відкриття упродовж 14 років, відповів «Героям слава!» на гасло «Слава Україні!» 1,2 мільйона разів. Результати зафіксували за підрахунками, згідно зі статистикою закладу про відвідуваність (Рой, 2021).

Рис. 1. Публікація С. Стерненка в соціальній мережі Facebook від 19 жовтня 2021 р.
Джерело: <https://cutt.ly/MTGDx8O>.

Назва локації та її дизайн є прямими відсилками до подій Другої світової війни, а саме руху опору Української повстанської армії (УПА). Академічний тлумачний словник української мови визначає поняття «криївка» як захисток; схованку («Криївка», 1973, с. 344). Примітно в цьому контексті, що заклад не має зовнішньої рекламної вивіски. Інтер'єр локації цілком відповідає обраній концепції і виконаний у стилі повстанського схрону, із грубими стінами і меблями, військовими атрибутами і плакатами (див. рис. 2).

Рис. 2. Інтер'єр ресторану «Криївка»
з обкладинки офіційного представництва закладу в мережі Facebook.
Джерело: <https://www.facebook.com/kryjivkalviv/>.

Окремою органічно поєднаною із загальною концепцією закладу атракцією стала комунікація під час входу до ресторану (обмін паролем), яка від початку створює відповідний настрій і емоційний фон, перетворюючи процес споживання їжі на пригоду через відчуття причетності до групи «своїх», які мають доступ до таємниці, секрету.

Надалі в загальний концепт органічно інтегруються меню ресторану і комунікація з персоналом, яка відбувається в дусі військової романтики. Назви страв на кшталт пательня «Сита дивізія», «Вечеря лісового гауляйтера», оселедець «Балтійська допомога», борщ червоний «Перше причастя героя» тощо перетворюють вивчення меню на цікаву розвагу. У підсумку створюється специфічний комунікаційний простір не споживання, а співучасті. Причому на відміну від травматичного емоційного тла обговорення теми УПА в ЗМІ та науковій літературі, у «Криївці» дискурс УПА набуває виразного позитивного емоційного забарвлення.

Тема боротьби продовжується через відповідну інформаційну політику офіційних представництв ресторану в соціальних мережах і демонструє пріоритет концепту навіть перед вичерпністю інформування. Зокрема, розділ «Додаткова інформація» представництва ресторану у Facebook, який починається з гасла «Боротьба триває!», визначає розташування закладу як «десь на площі Ринок» та інформує про те, що він є «останньою криївкою УПА, що залишилась із часів Другої світової і до наших днів. Живе під гаслом «Боротьба триває!»» (Криївка, 2021). Навіть електронна пошта ресторану не дисонує із загальною концепцією: borotba.tryvaje@kryjivka.com.ua.

Інтернет-представництва закладу в соціальних мережах вдало поєднують візуальний і вербальний компоненти комунікації і оригінально адаптують «леген-

ду» бренду до реалій карантинних обмежень сьогодення. Зокрема, до логотипу було додано захисну медичну маску (див. рис. 3).

Рис. 3. Зображення захисної медичної маски на логотипі ресторану «Криївка».
Джерело: <https://cutt.ly/ZTHh1z0>.

Стилістика повідомлень також витримана в дусі повстанських листівок. Кожна публікація починається з гасла «Слава Україні!» і містить інформацію, викладену максимально наближеною до «легенди» мовою. Ілюстративним у цьому контексті є повідомлення про можливість замовлень і доставки страв: «Слава Україні! Головний провід Криївки вживає всіх необхідних заходів для запобігання поширенню тої коронавірусної зарази.

Якби бракувало вдома провізії (готової їжі чи продуктів), то пишiть FEST доставка, вони там мають багато різного і смачного.

Бережіть себе і мийте руки!

Боротьба триває!» (Криївка, 2020). У представленому контексті боротьба стоується вже не стiльки визвольних змагань народу України, скiльки боротьби з коронавірусною інфекцією.

Представництва закладу в соціальних мережах також реалізують функцію інформування і зворотного зв'язку із клієнтами, кожен коментар яких отримує відповідь. На іншомовні коментарі відповідь надається англійською мовою, проте все одно починається з гасла «Слава Україні!» ("Glory to Ukraine!"). Зазвичай оновлення новинної стрічки відбувається 2–4 рази на місяць і стосуються як функціонування закладу (нові страви в меню, поновлення роботи після карантинних обмежень тощо), так і різних визначних дат і подій, цікавих сторінок історії, пов'язаних із повстанським рухом та боротьбою за незалежність України.

Станом на кінець листопада 2021 р. рейтинг ресторану «Криївка» за відгуками 1 825 користувачів на офіційному представництві закладу у Facebook (засноване 29 червня 2009 р.) становив 4,6 із 5, публікації в мережі активно позначаються вподобайками (окремі публікації містять понад 500 вподобайок), поширюються і коментуються. На цей час офіційне представництво ресторану «Криївка» в мережі Facebook налічувало 20 866 тих, хто вподобав сторінку, та 49 296 тих, хто стежить за нею.

Подібний принцип відповідності інформаційної політики закладу обраній Brand Story простежується, також, у найпопулярніших за рейтингом TripAdvisor київських ресторанах «Musafir», «Мама Манана», «China Ma», які позиціонуються

як заклади національної кухні, що, власне, становить основу їх Brand Story – острівці татарського Криму, привітної Грузії («Твоя Грузія у центрі Києва») та екзотичного Китаю в Україні, – а також ресторану «За двома зайцями», найближчого за концепцією до «Криївки». При цьому «Musafir» і «Мама Манана» посилюють «легенду» завдяки особистісному виміру: перший був відомим закладом кримського Бахчисарая, тож після анексії Криму родині власників довелося змінити локацію на Київ, другий – завдяки образу втіленої гостинності «Мама Манани», яка «рада бачити вас на своїй кухні» (Мама Манана, 2021а) (примітно при цьому, що заклади «Мама Манана» і «CHINA MA» належать одній власниці).

Обраними закладами концепціям відповідають дизайн їх інтер'єрів та меню, хоча сайти виглядають доволі аскетично. Винятком є веб-сайт «За двома зайцями», який окрім необхідної інформації, містить також відсилку до самої «легенди» – однойменної комедійної п'єси Михайла Старицького (рубрика сайту «Про нас»), а також інформацію стосовно відомих відвідувачів ресторану – акторів і співаків.

Прагнення дотримуватися Brand Story повною мірою стосується і стилістики комунікації та меседжів закладів. Так, веб-сайт «Мама Манана» (<http://mamamanana.com.ua/>), який позиціонується як ресторан грузинської кухні, звертається на веб-сайті до клієнтів просто так, як це зробила б рідна людина, – «Сонечко!», а своїх працівників називає «зайчятами»: «Сонечко! Ми запустили новий сайт. Але не все буває ідеальним у цьому світі, тому можливі технічні проблеми із замовленнями. Якщо ми не телефонуємо з приводу замовлення, то набери моїх зайченок, щоб впевнитися, що все добре». Подібні публікації в душі маминих порад розміщуються офіційним представництвом закладу в мережі Facebook: «Щоб мати, чого не мав, потрібно робити те, чого ніколи не робив. Починай вже зараз і не відкладай на потім. Наприклад, на кулінарних уроках від племінників Манани» (Мама Манана, 2021).

Мережеві публікації «За двома зайцями» витримані у стилістиці героя твору Голохвостова з характерними «Бонжур! Моє серце розпалілося, як щіпци...», «в голові такої водевіль, аж мерсі...» тощо (Ресторація «За двома зайцями», 2021).

Найскладніше дотримуватися легенди ресторану китайської їжі «China Ma», то адже китайська культура в Україні не є широко відомою, проте певна стилізація і звернення до китайських традицій під час популяризації специфічних китайських страв, які можна замовити і скуштувати в ресторані, присутні.

Щодо закладу «Musafir», то його власники зробили акцент на інтернет-просування ще в кримський період роботи ресторану – були створені відповідні співтовариства в соціальних мережах, де публікувались новини з життя закладу, відстежувались відгуки і коментарі. Особлива увага приділялась рейтингу на інтернет-ресурсі TripAdvisor (Черныш, 2017).

Ілюстративною є статистика інтернет-представництв згаданих ресторанів станом на кінець жовтня 2021 р. (див. табл. 1).

Як можна бачити із представлених у таблиці результатів, бренд «Криївка», з найдовшою історією, сьогодні навіть за найнижчої активності в мережі (заклад навіть не має власного веб-сайту) має найбільш широку і активну аудиторію, що засвідчує вдалий вибір його позиціонування: українська кухня з історичним патріотичним колоритом і акцентом на розважальність виявилась затребуваним про-

дуктом. «Musafir» і «Мама Манана» започаткували свої представництва в мережі відносно недавно, з 2015 р., і реалізують схожу інформаційну політику. Утім, хоча за кількістю отриманих відгуків позиції «Мама Манана» вдвічі кращі, представництво цього закладу в декілька разів поступається «Musafir» у системній активності аудиторії, що може свідчити про відсутність сталого клієнтського ядра, яке увиразнюється у випадку «Musafir».

Таблиця 1.

Статистика активності інтернет-представництв ресторанів у мережі Facebook станом на кінець жовтня 2021 р.

	«China Ma»	«Musafir»	«Мама Манана»	«За двома зайцями»	«Криївка»
час заснування представництва	2019 р.	2015 р.	2015 р.	2012 р.	2009 р.
рейтинг / к-ть відгуків	4,9 / 257	4,8 / 566	4,7 / 1 029	4,8 / 213	4,6 / 1 822
кількість тих, хто вповодив / стежить	3 158 / 3 387	12 110 / 13 284	12 177 / 12 720	5 485 / 5 566	20 866 / 49 296
середня оновлюваність (кількість публікацій на місяць)	4–9	8 (літо), 1–2 (осінь)	10 (літо), 1–2 (осінь)	4–10	2–4
реакція на публікації (середня/найбільша)	7-9 / 24	164 / 413	20 / 68	10-17 / 42	154 / 561

У цьому контексті варто позитивно відзначити намагання «Мами Манани» залишатися з клієнтами на зв'язку через запуск мобільного застосунку, який дає змогу переглянути детальне меню з описанням інгредієнтів кожної страви, самостійно сформуванню замовлення, його доставку або самовивіз, інформує про акції, спеціальні пропозиції, а також новинки меню.

Третє місце ділять між собою заклади «China Ma» і «За двома зайцями». І якщо у разі «China Ma» відносно низькі статистичні показники можуть пояснюватися специфічністю китайської кухні та нетривалим періодом функціонування, який, до того ж, припав на час карантинних обмежень, то у разі заснованого ще 2000 р. «За двома зайцями», вочевидь, причини інші. Не виключено, що в середовищі міленіалів концепція «міщанського кітч» Києва поч. ХХ ст. вже не знаходить бажаного відгуку. Водночас акцент на емоції і відповідність «легенді», добротне меню, якому, проте, порівняно з «Криївкою», бракує концептуальних назв, демократичні ціни, помножені на вдале розташування, станом на жовтень 2021 р. утримують заклад у двадцятці кращих за відгуками інтернет-ресурсу TripAdvisor. Утім, за умови збереження рестораном нинішньої інформаційно-комунікаційної політики, можна прогнозувати його поступове відставання від «China Ma», особливо враховуючи, що останній запустив спеціальний мобільний застосунок і в такий спосіб розширив інструментарій охоплення клієнтської аудиторії (див. рис. 4).

Як бачимо, інформаційно-комунікаційна політика найбільш популярних закладів громадського харчування за кейсами успішних ресторанів Києва і Львова є прикладом вдалого поєднання змістовного та технологічного компонентів зовнішнього контуру інформаційно-комунікаційної системи підприємства

і працює на зміцнення бренду. Усі розглянуті ресторани відрізняються чіткими концепціями і позиціонуванням на ринку громадського харчування, мають свої веб-сайти (за винятком «Криївки») і представництва в соціальних мережах Facebook та Instagram, відстежують відгуки і коментарі користувачів і оперативно реагують на них.

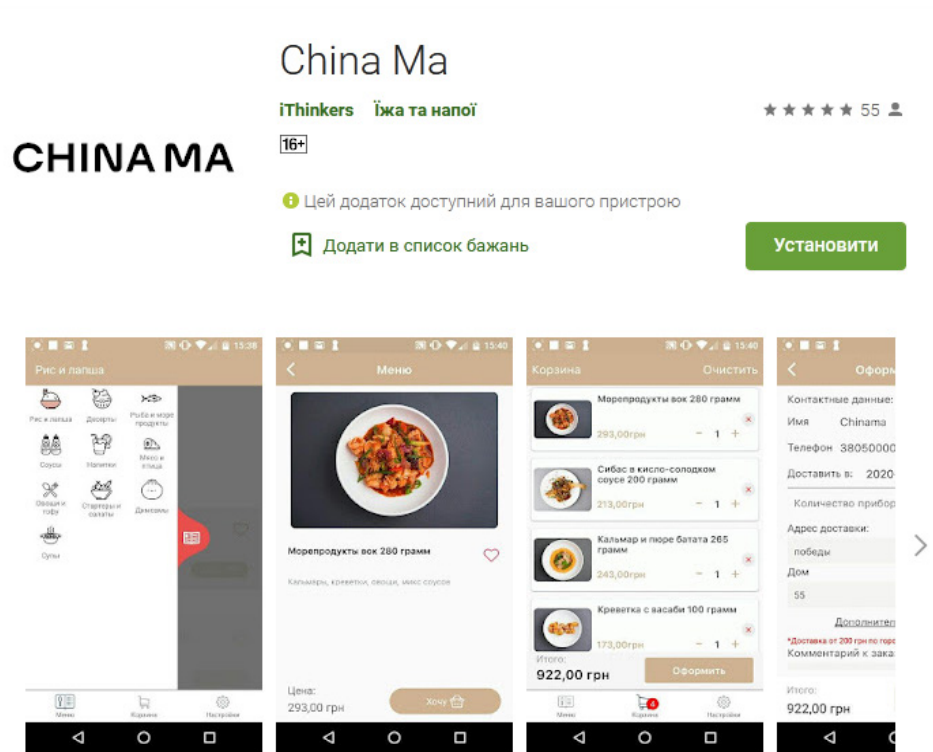

Рис. 4. Інтерфейс мобільного застосунку «China Ma».

Джерело: <https://play.google.com/store/apps/details?id=com.itthinkers.chinama&hl=uk>.

ВИСНОВКИ

Інформаційна складова брендингу закладу громадського харчування складається з технологічного та змістовного компонентів.

До змістовного компонента відносяться:

- 1) розробка концепції або «легенди» бренду – його позиціонування в конкурентному середовищі, яке визначає ключові меседжі, спрямовані на забезпечення впізнаваності та ідентифікації бренду;
- 2) візуально-вербальне вираження узгодженої концепції бренду:
  - візуальна інформація – логотип, дизайн приміщення, уніформа персоналу, дизайн сайту, представництво закладу в соціальних мережах;
  - вербальний компонент – слоган, меню, стилістика і зміст повідомлень.

До технологічного компонента інформаційної складової брендингу відносяться ті програмно-технологічні інструменти, за допомогою яких відбуваються поширення інформації про бренд та комунікація із клієнтським середовищем: офіційні веб-сайти закладів, їх представництва в соціальних мережах, мобільні застосунки, месенджери, інтернет-реклама.

Ефективний брендинг передбачає гармонійне поєднання змістовного і технологічного компонентів. Акцент на технології і збої у змістовному компоненті закладають ризики репутаційних і фінансових втрат підприємства.

СПИСОК ПОСИЛАНЬ

- Безрукова Н. В., Тимченко Л. В. Брендинг в мережі Інтернет як засіб глобальної маркетингової комунікації. *Ефективна економіка*. 2014. № 12. URL: <https://cutt.ly/hTKKgiX> (дата звернення: 25.10.2021).
- Болотіна І. М., Шаповал О. Ф., Савкова К. Г. Брендинг: особливості використання Інтернет-технологій та інформаційних систем підприємства. *Формування ринкових відносин в Україні* : зб. наук. праць. 2017. Вип. 1 (188). С. 72–75.
- Зайцев І. Помилка резидента: Найяскравіші помилки українських SMM-фахівців. *The Association of Retailers of Ukraine*. 18 березня 2017. URL: <https://rau.ua/dosvid/oshibka-rezidenta-smm/> (дата звернення: 25.10.2021).
- Компанії разривають контракти с невесткой Кернеса, пошутившей о бандеровцах на фоне Кремля. *Фокус*. 19 октября 2021. URL: <http://surl.li/augpj> (дата обращения: 25.10.2021).
- Криївка. *Словник української мови*. Київ, 1973. Т. 4. С. 344. URL: <http://sum.in.ua/s/kryjivka> (дата звернення: 25.10.2021).
- Криївка. Додаткова інформація. *Facebook*. 2021. URL: <https://cutt.ly/9TKXzOe> (дата звернення: 25.10.2021).
- Криївка. Боротьба триває. *Facebook*. 2020. URL: <https://cutt.ly/TTHkLYv/> (дата звернення: 25.10.2021).
- Мама Манана. Главная. *Facebook*. 10 вересня 2021. URL: <https://www.facebook.com/mamanana.kiev> (дата звернення: 25.10.2021).
- Маранчак М. Месенджер-маркетинг як напрям управління онлайн-репутацією (ORM) компанії. *Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук*. 2021. Вип. 7. С. 115–126.
- Мицура О. О., Хижняк М. О. Управління онлайн-репутацією: теоретичні засади та методичні підходи. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2012. № 4. С. 121–127. URL: <https://cutt.ly/KbKWlqm> (дата звернення: 25.10.2021).
- Небилиця О. А., Тимонін К. О. Сучасні особливості інтернет-брендингу в Україні. *Економіка розвитку (Economics of Development)*. 2014. № 1 (69). С. 12–17.
- Окрепкий, Р. Б., Гаргула Д. В. Механізм просування інтернет-бренду на електронному ринку. *Інноваційна економіка*. 2012. № 1. С. 208–212.
- Остапенко О. Про комунікативний кейс бренду YARO. *Facebook*. 19 жовтня 2021. URL: <https://cutt.ly/4TGGzt2> (дата звернення: 25.10.2021).
- Ресторация «За двома зайцями». Главная. *Facebook*. 2021. URL: https://www.facebook.com/Chasing.two.Hares/?ref=page_internal (дата звернення: 25.10.2021).
- Рой В. Понад мільйон разів «Слава Україні»: швейцар «Криївки» встановив рекорд. *Львівський портал*. 31 серпня 2021. URL: <https://cutt.ly/tTXsZUa> (дата звернення: 25.10.2021).

- Черныш В. Оккупанты закрыли ресторан семьи Мустафы Джемилева в Крыму, но дети воссоздали его в Киеве. История «Мусафира». *МС Today*. 6 сентября 2017. URL: <https://cutt.ly/xTXS7Nm> (дата обращения: 25.10.2021).
- Rozetka відмовилася від співпраці. Реакція компаній та соцмереж на жарт власниці ТМ Yaro про бандерівців. *НВ Україна*. 19 жовтня 2021. URL: <https://cutt.ly/ITGHСmw> (дата звернення: 25.10.2021).
- Bayraktutan Y., Arslan B., Kaygisiz E. G., Druica E. The Effects of Information Technologies in Marketing. *Lex et Scientia*. 2009. Vol. 15, № 2, P. 190–196(7). URL: <https://cutt.ly/qTKv2xP> (accessed: 25.10.2021).
- Brady M., Saren M., Tzokas, N. Information Technology and its Relationship to Marketing and Marketing Relationships. *Proceedings of The 15'1' Annual IMP Conference / McLoughlin, Damien, and C. Horan (eds.)*. University College. Dublin, 1999. URL: <https://cutt.ly/KTKEmin> (accessed: 25.10.2021).
- Sindhu M., Korry N., Yulianti N. M. Information technology adoption on digital marketing communication channel. *International Journal of Social Sciences and Humanities*. 2019. Vol. 3, Iss. 2. P. 95–104. <https://doi.org/10.29332/ijssh.v3n2.297> (accessed: 25.10.2021).

REFERENCES

- Bezrukova, N. V., & Tymchenko, L. V. (2014). Brendynh v merezhi Internet yak zasib hlobalnoi marketynhovoї komunikatsii [Branding on the Internet as a Means of Global Marketing Communication]. *Efektynna ekonomika*, 12, <https://cutt.ly/hTKKgIX> [in Ukrainian].
- Bolotina, I. M., Shapoval, O. F., & Savkova, K. H. (2017). Brendynh: osoblyvosti vykorystannia Internet-tekhnohohii ta informatsiinykh system pidpriemstva [Branding: fFeatures of Using Internet Technologies and Information Systems of the Enterprise]. *Market Relations Development in Ukraine*, 1(188), 72–75 [in Ukrainian].
- Zaitsev, I. (2017, March 18). *Pomyłka rezydenta: Naiiaskravishi pomyłky ukraïnskykh SMM-fakhivtsiv [The Brightest Mistakes of Ukrainian SMM-Specialists]*. The Association of Retailers of Ukraine. <https://rau.ua/dosvid/oshibka-rezydenta-smm/> [in Ukrainian].
- Fokus. (2021, October 19). *Kompanii razryivayut kontraktyi s nevestkoy Kernesa, poshutivshey o banderovtsah na fone Kremlya [Companies break contracts with Kernes's daughter-in-law, who joked about Bandera people against the background of the Kremlin]*. <https://cutt.ly/1TLew2N> [in Russian].
- Slovník ukraïnskoi movy. (1973). *Kryivka [Hide and seek]*. In *Slovník ukraïnskoi movy [Dictionary of the Ukrainian Language]* (Vol. 4, p. 344). <http://sum.in.ua/s/kryivka> [in Ukrainian].
- Kryivka. (2021). *Dodatková informatsiia [Additional Information]*. Facebook. <https://cutt.ly/9TKXzOe> [in Ukrainian].
- Kryivka. (2020). *Borotba tryvaie [The struggle continues]*. Facebook. <https://cutt.ly/TThkLYv/> [in Ukrainian].
- Mama Manana. (2021b, September 10). *Hlavnaia [Home]*. Facebook. <https://www.facebook.com/mamamanana.kiev> [in Ukrainian].
- Maranchak, M. (2021). Mesendzher-marketynh yak napriam upravlinnia onlain-reputatsiieiu (ORM) kompanii [Messenger Marketing as a Direction of the Company Online Reputation Management (ORM)]. *Ukrainian Journal on Library and Information Science*, 7, 115–126 [in Ukrainian].
- Mitsura, O. O., & Khyzhniak, M. O. (2012). Upravlinnia onlain-reputatsiieiu: teoretychni zasady ta metodychni pidkhody [Online Reputation Management: Theoretical Principles and Methodological Approaches]. *Marketing and Management of Innovations*, 4, 121–127. <https://cutt.ly/KbKWlqm> [in Ukrainian].

- Nebylytsia, O. A., & Timonin, K. O. (2014). Suchasni osoblyvosti internet-brendynhu v Ukraini [Modern Features of Internet Branding in Ukraine]. *Economics of Development*, 1(69), 12–17 [in Ukrainian].
- Okrepkyi, R. B., & Harhula, D. V. (2012). Mekhanizm prosuvannia internet-brendu na elektronnomu rynku [The Mechanism of Internet Brand Promotion in the Electronic Market]. *Innovative Economy*, 1, 208–212 [in Ukrainian].
- Ostapenko, O. (2021, October 19). *Pro komunikatyvnyi keis brendu YARO [About the Communicative Case of the YARO Brand]*. Facebook. <https://cutt.ly/4TGGzt2> [in Ukrainian].
- Restoratsiia "Za dvoma zaitsiamy". (2021). *Hlavnaia [Home]*. Facebook. https://www.facebook.com/Chasing.two.Hares/?ref=page_internal [in Ukrainian].
- Roi, V. (2021, August 31). *Ponad milion raziv "Slava Ukraini": shveitsar "Kryivky" vstanovyv record [More than a million times "Glory to Ukraine": the doorman of "Kryivka" set a record]*. Lvivskyi portal. <https://cutt.ly/tTXsZUa> [in Ukrainian].
- Chernyish, V. (2017, September 6). *Okkupanty zakryyli restoran semi Mustafyi Dzhemileva v Kryimu, no deti vossozdali ego v Kieve. Istoriya "Musafira" [The occupiers closed the restaurant of Mustafa Dzhemilev's family in the Crimea, but the children recreated it in Kiev. The story of Musafir]*. *MC Today*. <https://cutt.ly/xTXS7Nm> [in Russian].
- NV Ukraina. (2021, October 19). *Rozetka vidmovylasia vid spivpratsi. Reaktsiia kompanii ta sotsmerezh na zhart vlasnytsi TM Yaro pro banderivtsiv [Rozetka refused to cooperate. The reaction of companies and social networks to the joke of the owner of TM Yaro about Bandera people]*. <https://cutt.ly/ITGHcmw> [in Ukrainian].
- Bayraktutan, Y., Arslan, B., Kaygisiz, E. G., & Druica E. (2009). The Effects of Information Technologies in Marketing. *Lex et Scientia*, 15(2), 190–196(7). <https://cutt.ly/qTKv2xP> [in English].
- Brady, M., Saren, M., & Tzokas, N. (1999). Information Technology and its Relationship to Marketing and Marketing Relationships. In McLoughlin, Da mien, and C. Horan (eds.). *Proceedings of The 15'1' Annual IMP Conference*, University College, Dublin. <https://cutt.ly/KTKEmin> [in English].
- Sindhu, M., Korry, N., & Yulianti, N. M. (2019). Information technology adoption on digital marketing communication channel. *International Journal of Social Sciences and Humanities*, 3(2), 95–104. <https://doi.org/10.29332/ijssh.v3n2.297> [in English].

UDC 004.773:339.138]:640.43

Radomyr Shcherbakov,
Doctoral Candidate,
Information Technology Department,
Kyiv National University of Culture and Arts
(Kyiv, Ukraine)
e-mail: restorad@gmail.com
ORCID: 0000-0002-0090-8305

INFORMATION COMPONENT OF BRANDING: CASE OF PUBLIC CATERING INSTITUTIONS

Given the widespread penetration of Internet technology in marketing practices, one of which is branding, accelerating the internetization of business processes due to the COVID-19 pandemic and the requirements of social distancing, continuous improvement and expansion of online branding tools, the task of defining and justifying of the role of branding informational component becomes actual. The proposed article is devoted to solving this issue on the example of cases of catering establishments.

The application of a set of scientific methods, including review-analytical, system, case-method, induction method, and processing of publications in professional and specialised publications, media materials, social media content, made it possible to distinguish technological and content components in the information dimension of catering establishments' branding.

The content component includes:

1) development of the concept or "legend" of the brand – its positioning in a competitive environment, which determines the key messages aimed at ensuring brand recognition and identification;

2) visual and verbal expression of the agreed concept of the brand:

– visual information – logo, room design, staff uniform, site design, representations in social networks;

– verbal component – slogan, menu, style and content of messages.

The technological component of the information dimension of branding includes those software and technology tools through which information is disseminated about the brand and communication with the customer environment: official websites of institutions, their representation in social networks, mobile applications, messengers, online advertising.

It is proved that effective branding involves a harmonious combination of content and technological components. The emphasis on technology and failures in the content component create risks of reputational and financial losses of the enterprise.

Keywords: branding, information technology, Internet technology, public catering establishments.

Стаття надійшла до редакції 08.11.2021 р.

УДК 001.102:303.73]:341.7
DOI: 10.31866/2616-7654.8.2021.247592

ІНФОРМАЦІЙНО- АНАЛІТИЧНА СКЛАДОВА ДІЯЛЬНОСТІ ДИПЛОМАТИЧНИХ УСТАНОВ

*Юлія Чепелюк,
аспірантка Київського національного
університету культури і мистецтв
(Київ, Україна)
e-mail: chepelyuk12@gmail.com
ORCID: 0000-0003-4834-1392*

Мета статті – розкрити сутність інформаційно-аналітичної складової діяльності дипломатичних установ. Методологія дослідження ґрунтується на сукупності загальнонаукових методів аналізу та синтезу, узагальнення і систематизації, що дало змогу досягти мети статті. Наукова новизна отриманих результатів полягає в акцентуванні уваги на напрямках здійснення інформаційно-аналітичної діяльності дипломатичних установ: зборі та аналізі інформації в інтересах зовнішньої і внутрішньої політики держави, що їй гарантуватиме її гідне положення на міжнародній арені; забезпеченні інформаційної підтримки зовнішньої і внутрішньої політики держави.

Наголошено, що значне зростання обсягів інформації, збільшення її різноманіття за змістом і масштабне розповсюдження передових технологій, які дають змогу не лише передавати інформацію на величезні відстані, а й швидко обробляти великі масиви даних, вимагають від дипломатичних установ особливих підходів до форм і методів інформаційно-аналітичної діяльності. Йдеться про необхідність набуття навичок роботи з інформаційно-комунікаційними технологіями поряд із використанням традиційних каналів отримання та передання інформації, а також безпосереднім людським спілкуванням. Кожен із цих каналів отримання інформації має свою специфіку, а це, зі свого боку, актуалізує необхідність вибору оптимально можливої кількості різних джерел інформації, враховуючи сутність і характер завдань, що стоять перед дипломатичною установою. Забезпечення керівництва держави якісними аналітичними матеріалами висуває вимогу їх відповідності таким характеристикам, як об'єктивність, достовірність, повнота тощо, при цьому пропозиції і рекомендації, вироблені дипломатичною установою, повинні містити прогноз подальшого розвитку події чи ситуації у країні перебування і в світі загалом.

Ключові слова: інформаційно-аналітична діяльність, інформація, дипломатична установа, дипломатичне представництво.

ВСТУП

В сучасних умовах широкомасштабного доступу до різноманітної інформації особливо важливою стає інформаційно-аналітична складова діяльності державних організацій. Якщо йдеться про дипломатичну установу, то наголошуємо на обробці та генеруванні інформації, необхідної для прийняття обґрунтованих рішень у зовнішньо- і внутрішньополітичній сферах, а також виробленні прогнозів для ефективного функціонування держави. Інформаційно-аналітична робота дипломатичних установ має свою специфіку і є об'єктивною необхідністю. Але головною метою інформаційно-аналітичної роботи дипломатичних установ є саме інформування керівництва своєї держави про події і ситуації у країні перебування, її зовнішню політику та ін., а також ознайомлення іноземної громадськості зі своєю країною. По суті, йдеться про відносини в інформаційному середовищі, які

виникають у результаті обробки інформації дипломатичними установами. Цей напрям їх діяльності активно використовується для отримання переваги в політиці – такі поняття, як «інформаційне протиборство», «інформаційна війна», «інформаційна перевага» та ін. уже давно стали невід’ємною частиною не лише журналістського, а й політичного дискурсу.

ОГЛЯД ПУБЛІКАЦІЙ І ДОСЛІДЖЕНЬ ІЗ ТЕМИ

Інформаційно-аналітична робота державних установ традиційно є предметом вивчення у різних галузях і сферах діяльності. Так, загальні питання теорії і практики інформаційних воєн, зокрема у зв’язку з дипломатичною діяльністю, розкрито у дослідженнях І. Панаріна (Панарин, 2003, 2004) і Г. Почепцова (1999, 2006). Теоретико-методологічні засади інформаційно-аналітичної діяльності бібліотек України викладено у працях О. Кобелева (2013, 2016). Заслужують на увагу праці співробітників Служби інформаційно-аналітичного забезпечення – структурного підрозділу НБУВ. Одними із пріоритетних напрямів розвитку служби є використання передових методів моніторингу й обробки інформації, посилення аналітичної і прогностичної складової в інформаційно-аналітичних матеріалах служби, а також розробка теоретичних та науково-практичних питань бібліотечного обслуговування на основі впровадження електронних інформаційних технологій (В. Горючий (2015), Т. Гранчак (2012), М. Закіров (2017) та ін.).

Однак сутність інформаційно-аналітичної діяльності безпосередньо у міжнародних відносинах, завдання і структура інформаційно-аналітичної діяльності у сфері міжнародних відносин, напрями аналітичної діяльності зарубіжних установ, інформаційне забезпечення прийняття зовнішньополітичних рішень висвітлені у наукових публікаціях фрагментарно. Можна відзначити лише окремі статті, в яких, зокрема, досліджено вплив сучасних цифрових інформаційно-комунікативних технологій на розвиток і практику здійснення дипломатичної служби держави (П. Андрієнко і Г. Сарапін (2021) та ін.). З огляду на вищевикладене, питання інформаційно-аналітичної діяльності дипломатичних установ набувають особливої актуальності.

Мета статті – розкрити сутність інформаційно-аналітичної складової діяльності дипломатичних установ.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Інформаційно-аналітична діяльність дипломатичних установ, як, власне, і багатьох інших установ, передбачає збір інформації, її аналіз, узагальнення та систематизацію і, відповідно, вироблення висновків і рекомендацій. Цей аспект діяльності дипломатичних установ уперше був закріплений у Віденській Конвенції про дипломатичні відносини (1961) – одному з основних нормативно-правових актів у сфері дипломатичного права, ратифікованому Указом Президії ВР УРСР у 1964 році. Однією із функцій дипломатичного представництва Конвенція визнає з’ясування законними способами подій у державі перебування і повідомлення про них уряду акредитованої держави, тобто своєї країни (ст. 3, пункт d) (Венская Конвенция о дипломатических сношениях, 1964). В Україні завдання дипломатичних установ викладені в «Положенні про закордонні дипломатичні установи України», затвердженому Указом Президента України у 2021 році. Згід-

но з цим Положенням, до основних функцій дипломатичних установ віднесено, зокрема: поширення інформації про Україну в державі перебування або міжнародній організації; проведення аналізу стану відносин України з державою перебування або міжнародною організацією, зовнішньої та внутрішньої політики держави перебування, її соціально-економічного розвитку, діяльності міжнародної організації; забезпечення державних органів інформацією з питань зовнішньої і внутрішньої політики держави перебування, діяльності міжнародної організації (Положення про закордонні дипломатичні установи України, 2021). Остання функція – забезпечення державних органів інформацією, необхідною для здійснення ефективної зовнішньої та внутрішньої політики України, – не лише закріплена і в Законі України «Про дипломатичну службу» (2018), а й доповнена функціями здійснення інформаційного забезпечення Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України з питань зовнішньополітичної діяльності; а також поширення інформації про Україну за кордоном. Цими функціями діяльність дипломатичних представництв не обмежується: згадане вище Положення вказує на обов'язок участі у підготовці пропозицій щодо розвитку політичних, економічних, гуманітарних, культурних, наукових та інших зв'язків України з державою перебування або міжнародною організацією, а в Законі йдеться і про підготовку пропозицій щодо вдосконалення законодавства України у сфері міжнародних відносин. Таким чином, діяльність дипломатичних представництв передбачає не лише збір та аналіз інформації, а й розробку рекомендацій законодавчим органам та керівництву держави. Дипломатична установа не просто постачальник інформації – її головним завданням є активна участь у зовнішньополітичній діяльності своєї країни, а також надання аналітичних даних і пропозицій для прийняття конкретних урядових рішень. Використовувана при цьому дипломатичною установою інформація набуває надзвичайно важливого значення, адже йдеться про захист національних інтересів України у державі перебування або при міжнародній організації; виявлення загроз і викликів національним інтересам України, загроз правам та інтересам громадян і юридичних осіб України у державі перебування або міжнародній організації, забезпечення дипломатичними засобами і методами протидії таким загрозам (Положення про закордонні дипломатичні установи України, 2021).

Аналітичні дані, надані дипломатичним представництвом, мають відображати об'єктивну картину про положення держави на світовій арені та сприяти прийняттю правильних рішень, а отже, інформація повинна відповідати загальноприйнятим критеріям її якісного оцінювання: об'єктивність (віддзеркалення зовнішнього світу, який існує незалежно від свідомості і бажання людини), достовірність (відображає реальний стан справ і відсутність помилок), повнота (достатність інформації для розуміння та ухвалення рішень), корисність, або релевантність (відповідає запитам споживача, є важливою для конкретного завдання), актуальність, або своєчасність (важливість інформації на конкретний момент часу), доступність (міра можливості отримання інформації конкретним споживачем), адекватність (міра відповідності інформації, отриманої споживачем, тому, що автор вклав в її зміст), зрозумілість (зрозуміло виражена і чітко репрезентована інформація), захищеність (неможливість несанкціонованого використання або зміни інформації), інформативність (властивість інформації в невеликому обсязі

достатньо повно характеризувати об'єкт чи явище) (Іванов та ін., 2015, с. 19–20). Коли йдеться про інформацію, якою оперують дипломатичні представництва, її актуальність підкреслює її значущість з огляду інтересів держави, достовірність – надійність відомостей, що вимагає їх перевірки за різними джерелами, а повнота – надання чіткого й однозначного уявлення про проблему тощо.

Найвищим рівнем інформаційно-аналітичної роботи за складністю є документ прогностичного характеру. В дипломатичній роботі можливість передбачити події чи запобігти небажаним цінується вкрай високо – така інформація потрібна щоразу, коли йдеться про потребу вибору орієнтирів у зовнішній і внутрішній політиці, дипломатичних кампаніях, зокрема й інформаційних. Причому такі документи завжди є секретними й охороняються відповідно до Закону України «Про державну таємницю» (1994) – до них застосовуються грифи різного рівня секретності: «таємно», «цілком таємно» та ін. Робота з цією інформацією організована таким чином, що вона потрапляє лише до кола чітко визначених працівників, які зобов'язані працювати із цими документами в межах вимог, за порушення яких передбачена юридична відповідальність. Уся діяльність дипломатичних установ регламентується рядом нормативно-правових актів, зокрема, «Інструкція про порядок забезпечення комплексної безпеки дипломатичних установ України за кордоном» (1995) регламентує і порядок запобігання витоку інформації з обмеженим доступом технічними каналами (мовна та візуальна інформація, обробка, передавання і зберігання інформації в технічних системах).

У дипломатичній діяльності вкрай важливо вміти «видобувати» інформацію не просто із друкованих, недрукованих чи електронних джерел, – визначальне значення має інформація про взаємовідносини між політичними партіями і державними діячами, про їх зв'язки з фінансовими колами, ЗМІ тощо. Каналами отримання такої інформації можуть бути прямі контакти з людьми, які мають безпосереднє відношення до формування чи реалізації зовнішньої і внутрішньої політики в країні, експертами та ін. Тобто суть дипломатичної діяльності полягає у вмінні в процесі обміну відомостями і міркуваннями про різні питання зовнішньо- і внутрішньополітичного характеру отримати інформацію, яка відіграє істотну роль у процесі розуміння подій, що відбуваються в країні перебування та її політиці. Виявлення такої інформації – процес тривалий, він вимагає знання специфіки країни перебування, постійний моніторинг ситуації в країні тощо, накопичення фактів, їх узагальнення та професійний аналіз, а також володіння методами використання цієї інформації. Не менш важливо вміти відокремити у величезних інформаційних потоках справжню інформацію від дезінформації, чуток і відвертої пропаганди, а також аналізувати їх для цілей інформаційно-аналітичної роботи.

Таким чином, інформаційно-аналітична діяльність дипломатичних установ передбачає обробку не лише офіційної інформації, інформації, поширюваної у ЗМІ, у тому числі й електронних, а й інформації, отримуваної від політологів, різних центрів вивчення громадської думки, опозиційних лідерів та ін. Варто звернути увагу, що лівова частка цієї інформації – це відкриті джерела (всупереч поширеній думці, що необхідна інформація здобувається через неправомірні канали), робота з якими – найбільш важлива і об'ємна частина інформаційно-аналітичної діяльності. У загальних рисах ідеться про державні концепції політи-

ки і безпеки, офіційні заяви і звернення представників урядових кіл, матеріали нарад і засідань на державному і відомчому рівнях, прес-конференції, брифінги і різні угоди та ін., а також заяви і критику політики керівництва держави опозиційними силами, прогнози експертів щодо зовнішньо- і внутрішньополітичного розвитку країни та ін. Інформація, що міститься у ЗМІ, важлива для з'ясування тенденцій у громадській думці, настроях населення в його ставленні до політики держави та ін. Експертна, науково обґрунтована і статистично перевірена інформація міститься в оприлюднених працях дослідницьких та аналітичних центрів країни – тут одночасно міститься і первинна, і вторинна інформація, що істотно допомагає у формуванні розуміння конкретної проблеми чи питання. Це може бути оцінювання стану і перспектив розвитку країни, прогноз розвитку міжнародної ситуації в певному регіоні чи у світі загалом, тенденції у зовнішній і внутрішній політиці тощо. По суті, йдеться про так звану дипломатичну розвідку (хоча такий термін і суперечить істинному призначенню дипломатії: переконувати у мирних намірах і правильності політики) – збір, систематизація і первинний аналіз інформації, зібраної у результаті діяльності дипломатичної установи.

Методи аналізу інформації стандартні і широко відомі: 1) якісні, 2) кількісні і 3) загальнонаукові. До першої групи відносяться: метод висування гіпотез, метод інтуїції, метод спостереження, метод порівняння. З кількісних методів найбільш поширеним є статистичне дослідження. Загальнонаукові – це методи письмового та усного опитування, метод індивідуальної розмови та метод експертного оцінювання. Застосування цих методів у дипломатичній діяльності може забезпечити розуміння передумов, причин і наслідків певних подій у суспільно-політичному чи дипломатичному житті, взаємозв'язку цих подій з іншими подіями або явищами. Але чи не найефективнішим у дипломатичній роботі є логіко-інтуїтивний метод – синтез знань, логіки та інтуїції, його застосування дає змогу створити модель досліджуваної події чи ситуації. При цьому з'являється можливість виявити нові тенденції, які уможливають прогноз розвитку подій у майбутньому.

Таким чином, інформаційно-аналітична робота дипломатичних установ із забезпечення дипломатичних акцій, зовнішньо- і внутрішньополітичної діяльності країни – це робота, результат якої значною мірою залежить від її системного характеру, якісного аналізу фактів у масштабах дипломатичної служби країни з метою виявлення реальної картини того, що відбувається, прогнозування розвитку ситуації і вироблення рекомендацій про подальші практичні дії. Саме на таких принципах і повинна ґрунтуватися інформаційно-аналітична робота дипломатичних установ.

ВИСНОВКИ

Інформаційно-аналітична діяльність дипломатичних установ може бути представлена у двох напрямках: 1) збір та аналіз інформації в інтересах зовнішньої і внутрішньої політики держави, що гарантуватиме їй гідне положення на міжнародній арені; 2) забезпечення інформаційної підтримки зовнішньої і внутрішньої політики держави. Ця вихідна інформація має чітко спрямований характер, який визначається завданнями діяльності дипломатичної установи за кордоном.

Значне зростання обсягів інформації, збільшення її різноманіття за змістом і масштабне розповсюдження передових технологій, які дають змогу не лише пе-

редавати інформацію на величезні відстані, а й швидко обробляти великі масиви даних, вимагають від дипломатичних установ особливих підходів до форм і методів інформаційно-аналітичної діяльності. Йдеться про необхідність набуття навичок роботи з інформаційно-комунікаційними технологіями поряд із використанням традиційних каналів отримання та передання інформації, а також безпосереднім людським спілкуванням. Кожен із цих каналів отримання інформації має свою специфіку, а це, зі свого боку, актуалізує необхідність вибору оптимально можливої кількості різних джерел інформації, враховуючи сутність і характер завдань, що стоять перед дипломатичною установою. Забезпечення керівництва держави якісними аналітичними матеріалами висуває вимогу їх відповідності таким характеристикам, як об'єктивність, достовірність, повнота тощо, при цьому пропозиції і рекомендації, вироблені дипломатичною установою, повинні містити прогноз подальшого розвитку події чи ситуації у країні перебування і в світі загалом.

Необхідність ефективно працювати з різноманітною інформацією, аналізувати її і робити правильні висновки, особливо в умовах повсюдної цифровізації сучасного суспільства, актуалізує потребу підвищення професійного рівня підготовки працівників дипломатичної служби, що ставить перспективу подальших досліджень.

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

- Андрієнко П. П., Сарапін Г. А. Роль інформаційного забезпечення дипломатичної діяльності в умовах глобалізаційних процесів сучасності. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*. 2021. Вип. 7. С. 8–23.
- Венская Конвенция о дипломатических сношениях. 18 апр. 1964 г. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_048#Text (дата звернення: 20.11.2021).
- Горовий В. М. Національні інформаційні процеси в умовах глобалізації : монографія / ред. О. С. Онищенко. Київ : НБУВ, 2015. 330 с.
- Гранчак Т. Ю. Бібліотека і політична комунікація : монографія / ред. Л. А. Дубровіна. Київ : НБУВ, 2012. 481 с.
- Закіров М. Сучасні інформаційно-комунікаційні технології як фактор еволюції соціально-політичних відносин. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. 2017. Вип. 46. С. 11–30.
- Закон України «Про державну таємницю». *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1994. № 16. Ст. 93.
- Закон України «Про дипломатичну службу». *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2018. № 26. Ст. 219.
- Іванов В. Г., Карасюк В. В., Гвозденко М. В. Основи інформатики та обчислювальної техніки : підручник / за заг. ред. В. Г. Іванова. Харків : Право, 2015. 312 с.
- Інструкція про порядок забезпечення комплексної безпеки дипломатичних установ України за кордоном : затверджено наказом Міністра закордонних справ України від 11 лип. 1995 р. № 1041. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0338-95#Text> (дата звернення: 20.11.2021).
- Кобелев А. Н. Информационная аналитика в контексте трансформации библиотечного социального института Украины. *Молодий вчений*. 2016. Вип. 12.1(40). С. 149–155.
- Кобелев О. М. Інформаційно-аналітична діяльність бібліотек України: теоретико-методологічні засади розвитку : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора наук із соціал. комунікацій : 27.00.03 Харків, 2013. 34 с.

- Кобелев О. «Інформаційний аналіз і консалтинг» у системі підготовки спеціалістів бібліотечно-інформаційної сфери. *Бібліотечний вісник*. 2016. № 3. С. 18–23.
- Панарин И. Информационная война и дипломатия. Москва : Городец, 2004. 47 с.
- Панарин И. Технология информационной войны. Москва : КСП+, 2003. 320 с.
- Положення про закордонні дипломатичні установи України : затверджено Указом Президента України від 15 берез. 2021 р. № 99/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/99/2021#Text> (дата звернення: 20.11.2021).
- Почепцов Г. Г. Теория и практика информационных войн. Рівне : Волинські обереги, 1999. 50 с.
- Почепцов Г. Г., Чукут С. А. Інформаційна політика : навч. посіб. Київ : Знання, 2006. 663 с.

REFERENCES

- Andriienko, P. P., & Sarapin, H. A. (2021). Rol informatsiinoho zabezpechennia dyplomatychnoi diialnosti v umovakh hlobalizatsiinykh protsesiv suchasnosti [The role of information support of diplomatic activity in the conditions of modern globalisation processes]. *International Relations: Theory and Practice Aspects*, 7, 8–23 [in Ukrainian].
- Venskaya Konventsiya o diplomaticheskikh snosheniyakh* [Vienna Convention on Diplomatic Relations]. (1964). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_048#Text [in Russian].
- Horovyi, V. M. (2015). *Natsionalni informatsiini protsesy v umovakh hlobalizatsii* [National Information Processes in the Context of Globalisation] [Monograph]. V.I. Vernadsky National Library of Ukraine [in Ukrainian].
- Hranchak, T. Yu. (2012). *Biblioteka i politychna komunikatsiia* [Library and Political Communication] [Monograph]. V. I. Vernadsky National Library of Ukraine [in Ukrainian].
- Zakirov, M. (2017). Suchasni informatsiino-komunikatsiini tekhnologii yak faktor evoliutsii sotsialno-politychnykh vidnosyn [Modern information and communication technologies as a factor in the evolution of socio-political relations]. *Naukovi Pratsi Natsionalnoi Biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho*, 46, 11–30 [in Ukrainian].
- Verkhovna Rada of Ukraine. (1994, January 21). *Pro derzhavnu taiemnytsiu* [About a State Secret] (№ 3855-XII). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-12#Text> [in Ukrainian].
- Verkhovna Rada of Ukraine. (2018, Juni 7). *Pro dyplomatychnu sluzhbu* [About the Diplomatic Service] (№ 2449-VIII). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2449-19#Text> [in Ukrainian].
- Ivanov, V. H., & Karasiuk, V. V., & Hvozdenko, M. V. (2015). *Osnovy informatyky ta obchysluvalnoi tekhniki* [Fundamentals of Computer Science and Computer engineering]. Pravo [in Ukrainian].
- Ministry of International Affairs. (1995, Juli 11). *Instruktsiia pro poriadok zabezpechennia kompleksnoi bezpeky dyplomatychnykh ustanov Ukrainy za kordonom* [Instruction on the Procedure for Ensuring the Comprehensive Security of Diplomatic Missions of Ukraine Abroad] (№ 1041). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0338-95#Text> [in Ukrainian].
- Kobelev, A. N. (2016). Informatsionnaya analitika v kontekste transformatsii bibliotecnogo sotsial'nogo instituta Ukrainy [Information analytics in the context of the transformation of the library social institute of Ukraine]. *Molodyi Vchenyi*, 12.1(40), 149–155 [in Russian].
- Kobieliev, O. M. (2013). *Informatsiino-analitychna diialnist bibliotek Ukrainy: teoretyko-metodolohichni zasady rozvytku* [Information-analytical Activity of Libraries of Ukraine: Theoretical and Methodological Principles of Development] [Abstract of DSc Dissertation, The Kharkiv State Academy of Culture] [in Ukrainian].
- Kobieliev, O. (2016). "Informatsiyni analiz i konsaltnyh" u systemi pidhotovky spetsialistiv bibliotечно-інформаційної сфери. *Bibliotечnyi visnyk*, 3, 18–23 [in Ukrainian].
- Panarin, I. (2004). *Informatsionnaya voina i diplomatiya* [Information Warfare and Diplomacy]. Gorodets [in Russian].

- Panarin, I. (2003). *Tekhnologiya informatsionnoi voiny [Information War Technology]*. KSP+ [in Russian].
- President of Ukraine. (2021, March 15). *Polozhennia pro zakordonni dyplomatychni ustanovy Ukrainy [Regulations on Foreign Diplomatic Missions of Ukraine]* (№ 99/2021). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/99/2021#Text> [in Ukrainian].
- Pocheptsov, G. G. *Teoriya i praktika informatsionnykh voyn [Theory and Practice of Information Warfare]*. Volynski oberehy [in Russian].
- Pocheptsov, H. H., & Chukut, S. A. (2006). *Informatsiina polityka [Information Policy]*. Znannia [in Ukrainian].

UDC 001.102:303.73]:341.7

Yuliia Chepeliuk,
*PhD student, Kyiv National University
of Culture and Arts
(Kyiv, Ukraine)
e-mail: chepelyuk12@gmail.com
ORCID: 0000-0003-4834-1392*

THE INFORMATION AND ANALYTICAL COMPONENT OF THE ACTIVITIES OF DIPLOMATIC INSTITUTIONS

The purpose of the article is to reveal the essence of the information and analytical component of the activities of diplomatic institutions. The research methodology is based on a set of general scientific methods of analysis and synthesis, generalisation and systematisation, which made it possible to achieve the goal of the article. The scientific novelty of the findings consists in focusing on the areas of information and analytical activities of diplomatic institutions: collecting and analysing information in the interests of the foreign and domestic policy of the state, which will guarantee it a worthy position in the international arena; providing information support for the country's foreign and domestic policy.

It is noted that a significant increase in the volume of information, in its content diversity, and a large-scale spread of advanced technologies that allow not only transmitting information over vast distances but also quickly processing large amounts of data, require diplomatic institutions to give special treatment to the forms and methods of information and analytical activities. The matter concerns the need to acquire skills in working with information and communication technologies, along with the use of traditional channels for receiving and transmitting information, as well as direct human communication. Each of these channels for obtaining information has its characteristics, which, in turn, highlights the need to choose the optimal possible number of different sources of information, taking into account the essence and nature of the tasks undertaken by a diplomatic institution. Providing the state leadership with high-quality analytical materials requires their compliance with such characteristics as objectivity, reliability, completeness, etc., while proposals and recommendations made by a diplomatic institution should contain a forecast of the further development of the event or situation in the host country and worldwide.

Keywords: information and analytical activity, information, diplomatic institution, diplomatic mission.

Стаття надійшла до редакції 21.10.2021 р.

**ПРОФЕСІЙНІ
АКЦЕНТИ**

**PROFESSIONAL
ACCENTS**

DOI: 10.31866/2616-7654.8.2021.247593

ВГО УКРАЇНСЬКА БІБЛІОТЕЧНА АСОЦІАЦІЯ В ЕКОСИСТЕМІ НОВОЇ РЕАЛЬНОСТІ

Євгенія Кулик,
помічниця директора з інформаційної
підтримки освіти та досліджень
Науково-технічної бібліотеки ім. Г. І. Денисенка
Національного технічного університету України
«Київський політехнічний інститут
імені Ігоря Сікорського»,
кандидатка наук із соціальних комунікацій
(Київ, Україна)

17–18 листопада відбулась звітно-виборна конференція ВГО Українська бібліотечна асоціація (УБА), присвячена підведенню підсумків реалізації Стратегії розвитку УБА на 2019–2021 рр., урочистій церемонії вручення нагород і відзнак ВГО Українська бібліотечна асоціація, а також виборам Президента та оновленню складу Президії, Експертної ради і Ревізійної комісії асоціації на наступні три роки. Під час конференції також було презентовано новий корпоративний стиль і логотип ВГО Українська бібліотечна асоціація.

Тема цьогорічного заходу – «Українська бібліотечна асоціація в екосистемі нової реальності» – була покликана відобразити як складність умов війни, посилену пандемією, економічною і управлінською нестабільністю, в яких асоціації довелося розбудовувати свою діяльність, так і спрямованість Української бібліотечної асоціації виступати активним гравцем у досягненні спільних цілей у розвитку суспільних екосистем, бачення УБА своїх ролі та місця в системі соціальних і професійних зв'язків, процесів і орієнтирів.

Конференція пройшла в онлайн-форматі та згуртувала понад 300 учасників – членів та партнерів УБА, керівників і провідних фахівців бібліотек, представників органів державного управління та місцевого самоврядування, науковців, викладачів і студентів закладів вищої освіти, видавців, авторів, користувачів бібліотек, провайдерів інформаційних послуг та ін. Захід відбувся у партнерстві з Goethe-Institut в Україні, благодійною організацією Smart Foundation, благодійним фондом Favbet Foundation, ТОВ «Бібліо.Центр», видавництвами «Віват» і «Ранок», видавничо-освітнім проектом «Портал» та соціальним підприємством «ДивоГра».

З вітальним словом до присутніх звернулися Оксана Бруй, Президентка УБА, Валерія Іонан, заступниця Міністра цифрової трансформації України з питань євроінтеграції, Юлія Федорчук, керівниця експертної групи Книговидавництва та читання Міністерства культури та інформаційної політики України.

Під час пленарного засідання розглядалися важливі для розуміння подальшого розвитку Української бібліотечної асоціації та бібліотек теми. Ключова доповідь про становлення і розвитку екосистем у цифровому суспільстві, яку представила Ірина Горбась, доцентка кафедри менеджменту інноваційної та ін-

вестиційної діяльності Київського національного університету імені Тараса Шевченка, канд. екон. наук, тренерка Національного центру розвитку креативного підприємництва, викликала активну дискусію. Учасники обговорювали і роль бібліотек у екосистемах, пов'язаних із цифровою освітою та цифровою державою, і загальні підходи до включеності бібліотек у будь-яку із суспільних екосистем. Під час дискусії Президентка УБА Оксана Бруй наголосила, що роль Української бібліотечної асоціації у цьому контексті полягає як у донесенні до влади та формальних лідерів різних суспільних екосистем значення та потенціалу участі в них бібліотек, так і у навчанні бібліотек (бібліотекарів) тим компетентностям, які дозволять їм бути ефективними в цих екосистемах.

Обговорювалось також політичне лобювання інтересів бібліотек. Зокрема, цю тему активно розробляє Міжнародна федерація бібліотечних асоціацій та установ (IFLA) і це той досвід, який можуть використовувати різні бібліотеки в різних країнах. «Скаржитися, нарікати чи опускати руки – справді не допоможе. Це не лише чужа провина! Що ми можемо зробити самі? Займатися політичним лобюванням своїх інтересів...» – наголосила Гелла Клаузер, віце-президентка Європейської бібліотечної асоціації EBLIDA, членкиня регіонального підрозділу «Європа» в IFLA, і додала, що в кожній бібліотеці мають бути працівники, чи навіть спеціалізований підрозділ, що здійснює лобювання інтересів бібліотеки. Досвідом Німецької бібліотечної асоціації в цьому напрямі діяльності поділилася Жаклін Брайдлід, референтка Німецької бібліотечної асоціації з питань політичної комунікації.

Щороку під час Конференції відбувається LIVE-ШОУ від номінантів Всеукраїнського конкурсу «Творчий злет: молодий бібліотекар року 2021», під час якого троє креативних молодих бібліотекарів – переможці двох попередніх етапів конкурсу – діляться своїми проектами, ідеями, здобутками, планами на майбутнє. Цьогоріч свій досвід щодо популяризації бібліотеки, книги, читання з використанням нових технологій та творчого інтелекту представили Аліна Гулик, завідувачка Публічної бібліотеки Тур'ї Ремети, (Закарпатська область), Альона Шолохова, завідувачка сектору рідкісних та цінних документів Дніпропетровської обласної універсальної наукової бібліотеки ім. Первоучителів слов'янських Кирила і Мефодія, Лілія Віжічаніна, завідувачка відділу наукової інформації та бібліографії Херсонської обласної універсальної наукової бібліотеки імені Олеса Гончара. А переможницею за результатами голосування стала Аліна Гулик, активна учасниця численних заходів Молодіжної секції УБА.

Найемоційніша подія Конференції – урочиста церемонія вручення нагород і відзнак УБА. «Представляємо вам гордість нашої громадської організації – активних, творчих, ініціативних, із нестандартним баченням, уважних до наших громад і спільнот – справжніх професіоналів» – наголосила Ярослава Сошинська, виконавча директорка УБА, канд. іст. наук, – та представила переможців Конкурсу «Бібліотека року», який асоціація проводить спільно з Міністерством культури та інформаційної політики України з 2011 року.

Почесне звання «Бібліотека року 2021» присвоєно КЗ ЛОР «Львівська обласна бібліотека для юнацтва ім. Р. Іваничука» за проєкт «Книжковий різдвяний ярмарок».

ІІ місце у номінації «Середні бібліотеки» отримали: Хмельницька обласна бібліотека для дітей ім. Т. Г. Шевченка за інклюзивний проєкт «Особлива книга для особливих дітей», Олександрійська центральна міська бібліотека для дітей ім. Ю.

Гагаріна (Кіровоградська обл.) за проєкт «Корекційно-розвиваюча студія «Сонячні зайчики» та Публічна бібліотека Добропільської міської територіальної громади (Донецька обл.) за проєкт «Медійно-цифрова освіта в бібліотеці».

2019 року Президентка асоціації Оксана Бруй започаткувала свою персональну відзнаку для активних та креативних молодих бібліотекарів. Цього року відзнаку (електронні сертифікати 1000 грн на придбання книжок видавництва «Лабораторія») отримали Дар'я Яцкевич, провідна бібліотекарка Бібліотеки-філіалу для юнацтва ЦБС для дорослих м. Миколаїв, та Олександра Ромашова, бібліотекарка першої категорії абонементу для юнацтва ЦМБ ім. М. Л. Кропивницького.

У 2021 році УБА та Міністерство цифрової трансформації України вперше оголосили Конкурс на кращий хаб цифрової освіти серед бібліотек України, в якому перемогу здобули Марківська публічна бібліотека Марківської селищної ради (Луганська обл.) та Центральна публічна бібліотека Централізованої бібліотечної системи Хмельницької міської територіальної громади.

Почесну відзнаку ВГО Українська бібліотечна асоціація «Інклюзивна бібліотека» отримала Бібліотека-філія №17 Сумської міської бібліотечної системи. Вперше у 2021 році започатковано відзнаку Президії асоціації «Краще регіональне відділення», яку цього року отримало Луганське обласне відділення УБА. Спеціальним дипломом «За причетність» ВГО Українська бібліотечна асоціація нагороджено міського голову міста Мена Чернігівської області Геннадія Анатолійовича Примакова. Таку відзнаку представники місцевої влади отримують за розуміння значення бібліотек для громади та за їхню підтримку та розвиток.

Під час другого конференційного дня бібліотечна спільнота мала змогу ознайомитися зі звітом Президії ВГО Українська бібліотечна асоціація за 2019–2021 рр., а дійсні члени УБА взяли участь у виборах Президента, Президії, Експертної ради та Ревізійної комісії на наступні три роки.

Як ішлося у спільному звіті Президії, упродовж трьох років ВГО Українська бібліотечна асоціація, як відкрита спільнота професіоналів, об'єднаних задля розвитку бібліотечної справи, втілювала у життя положення Стратегії УБА на 2019–2021 роки, сфокусованої на створенні максимальної цінності для своїх ключових клієнтів – бібліотекарів, готових до змін, – враховуючи запит від професійної спільноти на нові знання і нові концепти бібліотек та загальносвітові тренди, що визначали розвиток бібліотечно-інформаційної справи. У напрямі розвитку бібліотечної справи протягом трьох років УБА втілювала в життя ініціативи з упровадження інноваційних моделей діяльності бібліотек, розвитку професійних компетентностей бібліотекарів через розбудову безперервної освіти, поширення дієвих інструментів бібліотечної адвокації, перебудову системи послуг та сервісів асоціації тощо.

У складний період пандемії Covid-19 та карантинних обмежень, УБА з перших місяців активно підтримала всю бібліотечну спільноту і щодо організації роботи бібліотек та взаємодії з владою, і щодо психологічної підтримки бібліотекарів.

Серед головних досягнень Української бібліотечної асоціації стало також налагодження системної співпраці асоціації з Міністерством цифрової трансформації України та Українським інститутом національної пам'яті, участь у робочих групах Міністерства культури та інформаційної політики України і Міністерства освіти і науки України з напрацювання змін до Закону України «Про бібліотеки

та бібліотечну справу», ухвалених у першому читанні Верховною Радою України, з підготовки проєкту Стратегії розвитку читання на 2021–2025 роки «Читання як життєва стратегія», з розроблення Національного плану щодо відкритої науки та ін., а також реалізація таких проєктів, як «Чотири простори бібліотеки: інноваційна модель діяльності» (червень – жовтень 2020 р.), «Спроможні бібліотеки сприяють досягненню Цілей сталого розвитку ООН до 2030 року» (з квітня 2020 р.), «Твори культуру: бібліотечні інноваційні послуги» (березень – грудень 2020 р.), «Розвиток бібліотек переміщених університетів як центрів підтримки освітнього та наукового процесів» (листопад 2019 р. – грудень 2020 р.). Повний звіт ВГО Українська бібліотечна асоціація – на порталі <https://ula.org.ua/>.

За результатами онлайн-голосування Президенткою ВГО Українська бібліотечна асоціація на другий термін було обрано Оксану Бруй, директорку Науково-технічної бібліотеки ім. Г. І. Денисенка Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», кандидатку наук із соціальних комунікацій.

До Президії ВГО Українська бібліотечна асоціація увійшли:

Лариса Лугова (віце-президентка) – директорка Львівської обласної бібліотеки для дітей, заслужена працівниця культури України;

Світлана Моїсеєва (віце-президентка) – директорка Луганської обласної універсальної наукової бібліотеки;

Тетяна Гранчак – провідна наукова співробітниця відділу теорії та історії бібліотечної справи Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського;

Олег Сербін – директор Наукової бібліотеки імені М. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка;

Оксана Бояринова – магістерка з менеджменту організацій, керівниця проєктів ВГО Українська бібліотечна асоціація;

Світлана Кравченко – головна бібліотекарка науково-методичного відділу Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого;

Ігор Огура – керівник компанії «Biblio.Center»;

Лариса Сенік – директорка Вінницької обласної універсальної наукової бібліотеки ім. К. А. Тімірязєва;

Наталя Філяк – директорка Чернівецької обласної універсальної наукової бібліотеки ім. М. Івасюка;

Іванна Щербина – директорка Централізованої бібліотечної системи Солом'янського району м. Київ, директорка Центральної районної бібліотеки ім. Ф. М. Достоєвського м. Київ.

Членами Експертної ради ВГО Українська бібліотечна асоціація було обрано:

Валентину Пашкову – координаторку «Американських центрів» Посольства США в Україні, заслужену працівницю культури України;

Тамару Вилегжаніну – генеральну директорку Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого, заслужену працівницю культури України;

Віру Загуменну – професорку кафедри культурології та міжкультурних комунікацій Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв, заслужену працівницю культури України.

До Ревізійної комісії ВГО Українська бібліотечна асоціація увійшли:

Тетяна Остапенко – Голова Ревізійної комісії, в. о. генерального директора Національної наукової медичної бібліотеки України, заслужена працівниця культури України;

Тетяна Сопова – заступниця директора ДЗ «Державна бібліотека України для юнацтва»;

Олена Зозуля – провідна методистка Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого.

У третій день Конференції ВГО Українська бібліотечна асоціація відбулося розширене засідання Президії, до якого долучилися не лише члени керівних органів асоціації, а й очільники та актив регіональних відділень і секцій УБА, а також активні члени організації (загалом близько 60 осіб). Учасники обговорили поточний стан справ та намітили подальші перші кроки в організації роботи Української бібліотечної асоціації.

Зичимо усім подальших успіхів і наснаги!

Наукове видання

Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук

Науковий журнал

Випуск 8

Відповідальний редактор
Т. Новальська

Літературний редактор
К. Спрогіс

Редактор-перекладач
англійського тексту
Д. Фугалевич

Бібліографічний редактор
Г. Стешенко

Дизайн обкладинки
Є. Дорошенко

Технічне редагування
В. Лук'яненко

Комп'ютерна верстка
О. Щербина

Scientific publication

Ukrainian Journal on Library and Information Science

Scientific Journal

ISSUE 8

Responsible editor
T. Novalska

Literary editor
K. Sprohis

English text editor
D. Fuhalevych

Bibliographic editor
H. Steshenko

Cover design
Ye. Doroshenko

Technical editing
V. Lukianenko

Computer layout
O. Shcherbyna

Підписано до друку: 20.12.2021. Формат 70x100 ¹/₁₆

Ум. др. арк. 13,81. Обл. др. арк. 12,58.

Наклад 100 примірників

Замовлення № 4790

Видавничий центр КНУКіМ
Видавець Київський національний університет культури і мистецтв

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців,
виготовників і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ДК № 4776 від 09.10.2014